ANTOLOGIJA FRANCUSKE FANTASTIKE

PRIREDIO
ZORAN MIŠIĆ
PREVELA
IVANKA MARKOVIĆ

NOLIT — BEOGRAD

BIBLIOTEKA

ORFEJ

Urednik
ZORAN MIŠIĆ

ANTOLOGIJA FRANCUSKE FANTASTIKE

PRIREDIO
ZORAN MIŠIĆ
PREVELA
IVANKA MARKOVIĆ

NOLIT • BEOGRAD
1968

BELEŠKE O FANTASTICI

PUTEVI FANTASTIKE

Ponikla iz dubina mitske svesti, fantastika se nije oduvek odvajala kao poseban iracionalni vid umetnosti i suprotstavljala njenim drugim, racionalističkim tokovima. Za primitivnu svest ta distinkcija ne postoji: jedan crnački idol nema, za one koji mu se klanjaju, ničeg fantastičnog; u njegovo realno obličje niko ne sumnja, kao što se ne sumnja ni u realnost božanstva koji on predstavlja. Ali ne samo u primitivnim, već i u svim sakralnim umetnostima čudesno i stvarno, mistično i razumno ne razdvajaju se: sumerski poklonici imaju onaj isti ekstatični, svešteni izgled kao i bogovi kojima se klanjaju. Pojam fantastike rađa se tek od kada je umetnost, izgubivši svoj sakralni značaj, religiozni zanos zamenila pesničkim zanosom. Kult imaginativne umetnosti ponikao je na zgarištu verskih kultova. Nikada se u umetnosti nije toliko tragalo za čudesnim kao u ovom vremenu, koje u čuda ne veruje.

Postoji, ipak, bitna razlika između fantastike koju je stvorio romantizam i one koja se u današnje vreme stvara. Romantičarska fantastika obnovila je čitavu srednjovekovnu galeriju viših sila, anđela, demona, veštica, vampira i vukodlaka. U njih, doduše, niko nije ozbiljno verovao; to su bila samo poslednja imaginarna uporišta u koja se pesnički duh sklanjao pred naletima prosvetiteljske misli. Ali ona su još uvek počivala na osnovama pradrevnih narodnih verovanja, okultnih nauka i teoloških učenja. Na tim osnovama ponikla je i

moderna prokletnička literatura. Od Bodlerovih litanija satani do demonijačnih egzaltacija Lotreamonovih pesničko prokletništvo ima još uvek sve oznake svetogrđa; negirajući sakralno, ono ne izlazi iz atraktivne sfere njegovih dilema.

Zastupnici savremenog pesničkog iracionalizma oslobodili su se i poslednjih sveštenjih strepnji koje su rastrzale njihove velike preteče. Oni su porušili sve oltare i odbacili sve dogme i predrasude, da bi čoveka učinili gospodarem njegove sudbine. Ali samim tim oni su morali postepeno da odbace i sav onaj inventar čudesnih bića i čudovišnih prilika koji su ispunjavali muzeje negdašnjih imaginativnih umetnosti. Ko bi se još odlučio da piše na Hofmanov ili Nervalov način? Sa nestankom dobrih vila i zlih volšebnika nestalo je i mističarske i prokletničke poezije; anđeli i demoni koji danas pesnike opsedaju nisu izašli iz svetih knjiga ili zbornika crne magije, već iz udžbenika psihoanalize. Oni naravno, nisu prestali da pohađaju pesnikovu maštu, ali su izgubili svoje sveštene atribute. Njihova priroda nije više predmet teoloških kontroverzi, već naučničkog ispitivanja. Raskrstivši sa svakim misticizmom, prožet i sam naučnim saznanjem i prosvećenom mišlju svoga doba, moderni pesnički iracionalizam preuzeo je na sebe zadatak da obnovi vizionarsku i fantastičnu literaturu na svetovnim temeljima, ne obraćajući se više mističnim kultovima prošlosti.

Sasvim je razumljivo što mu je u tom poslu laiciziranja poezije psihoanaliza pružila glavnu pomoć. Ona mu je objasnila sve magijske tajne naučnim jezikom, prikazala mu delirijume i ekstaze kao neurotična stanja psihe, pomogla mu da preseli i nebo i pakao u podzemlje podsvesti. Ali ono čemu ga nije mogla naučiti, to je kako da nazove novim pesničkim imenom sve one utvare i priviđenja što ne prestaju da izranjaju iz dubina podsvesti i traže svoje ovaploćenje. Nije mu mogla pokazati kako da stari kodeks verovanja i znanja zameni novim, kako da nad ruševinama stare sve-

štene hijerarhije vaspostavi nov pesnički poredak. Psihički automatizam, najdoslednija primena psihoanalize u poeziji, dao je mršave pesničke rezultate. U odsustvu određenih putokaza, moderna poetika nadrealnog prodrla je u metaforu i tu sazidala novo carstvo čudesnog i fantastičnog. Ona je ispunila svaku ćeliju pesničkog stabla tajanstvom i maštom, dozvolila mu da se slobodno razgrana i obdarila ga neviđenim plodovima, ali je ustuknula pred tamnim spletovima njegovog korenja. Ostavila je metaforu da se bezbrižno njiše na grani pesme, ne hajući šta se pod njom zbiva, da li njen koren doseže u dubine zajedničkih praslika. Za ljubav ćudljivih iskri individualne podsvesti, ona je žrtvovala večiti plamen ljudskog sećanja. Prepuštajući poetskoj slici da sama za sebe gradi fantastične svetove, savremeni pesnički iracionalizam napuštao je sve više domen fantastičnog i vraćao se u difuzni i bezoblični svet prvobitnog haosa.

Pokazalo se da fantastika ne može ostati proizvoljna, bez ikakvog simboličnog značenja. A simboli se daju uobličiti na stotinu raznih načina, ali se ne mogu pomeriti iz svojih arhetipskih ležišta. Uzalud pesnik sanja, poput Bodlera, da iziđe iz sveta Brojeva i Bića i iznađe svoj sopstveni svet, u kome neće biti starih mera i bezmerja; on se uvek mora vraćati onim osnovnim predstavama o smenjivanju svetlosti i tame, rađanja i umiranja, lepote i rugobe, dobra i zla koje postoje od pamtiveka u svesti ljudi. Te predstave izgubile su svoje mistično značenje, ali su ostale ugrađene u temelje svake umetnosti. Svaka nova umetnička epoha traži način da ih iskaže. Ako su u umetničkim tvorevinama našeg doba te predstave postale ponekad nerazgovetne, to nije nikakav znak prisustva fantastike i oniričkog tajanstva, već opšte konceptualne pometnje koja vlada u savremenoj svesti. A mutna i pometena svest ne može stvoriti veliku imaginativnu umetnost, već samo umetnost čulne mahnitosti ili egzistencijalne teskobe.

Obnova vizionarne i fantastične umetnosti ne može se ni zamisliti bez uspostavljanja jedne savremene lestvice duhovnih vrednosti, na koju bi se pesnička imaginacija mogla osloniti u svojim uzletima ka nepoznatom. A to znači da pesnička slika, ma koliko slobodna i maštovita bila, mora težiti da dobije svoj simbolični smisao. Putevi vizionarne i simbolične umetnosti nerazdvojni su. Verovati da pesnička slika može opstati sama i hraniti se svojim sopstvenim tajanstvom, to znači gajiti nevericu u postojanje ikakvih zakona i saobraznih putokaza u svemirskom poretku, znači prikloniti se naučnom indeterminizmu i filozofiji apsurda.

Ma koliko se pričinjavao tajanstven, sistem pesničkog automatizma i proizvoljnih asocijacija ne može biti pogodan medijum oniričkog stvaralaštva. Ne može se san izjednačiti sa bunilom, a hermetični jezik sa pometenim jezikom. Pesnički san mora imati svoju simboliku, a ezoterični jezik svoje ključeve koje posvećeni dobro znaju. Od presokratovaca do danas i pesnici i naučnici ne prestaju da nas opominju da je svet ispunjen znacima i brojevima koje moramo neprestano zbrajati i odgonetati, ako ne želimo da ih vetrovi ravnodušnosti razveju daleko od nas.

Pesnik je onaj koji treba da ih imenuje i približi prisnijem poimanju ljudi.

GDE JE PRAVA FANTASTIKA

Gde je pravo područje fantastike, za kojom se danas u svetu toliko traga? Ljubitelji neobičnosti po svaku cenu nalaze je u svekolikoj literaturi, od starih mitova i legendi do savremene anti-drame i anti-romana. Sve što neobičnošću svoga oblika izaziva čuđenje proglašava se čudesnim, sve što nije prirodno prikazuje se kao natprirodno, svaka nekomunikativnost predstavlja se kao vid ezoterične komunikacije, u svakom slože-

nijem načinu pisanja nalazi se trag oniričnog tajanstva. Fantastika se na taj način izjednačuje sa hermetičnom, poetskom, alegoričnom, pa i sa svakom drugom vrstom literature koja ne reprodukuje verno spoljašnji izgled stvari.

To traganje za fantastikom po svaku cenu naročito je vidljivo na području likovnih umetnosti. Crnački totemi i fetiši, alhemičarski simboli, crteži umobolnih i dečji crteži, primitivna umetnost i umetnost samouka, garguji sa gotskih katedrala i romanski kapiteli, srednjovekovne minijature i tapiserije, ilustracije knjiga i karikature, etnografski uzorci i proizvodi domaće radinosti, raznoliki neobični predmeti, biljke, insekti, rude i minerali pridružuju se, u knjigama posvećenim fantastici, umetnosti baroka, manirizma i nadrealizma, združivši se usput i sa mnoštvom drugih umetničkih stilova. Gde su granice između fantastike i drugih grana likovnih umetnosti? Ako Direr i Arčimboldo, Luka Kranah i Maks Ernest, Belini i Šagal, Goja i de Kiriko pripadaju istoj porodici slikara, ako je crnačka maska srodna sa crtežom zodijaka, praistorijski crtež sa slikom Grinevalda, a Grinevaldova slika sa fotografijom krtice sa zvezdanom izraslinom nasred lica, zar se te rodbinske veze ne bi mogle i dalje proširiti? Zašto bi se fantastika ograničila samo na figurativnu umetnost? Zar lirska apstrakcija, enformel ili gestualisti ne deluju ponekad fantastičnije od nadrealističkog slikarstva? Na sva ova pitanja nema valjanog odgovora.

Da je otkriće novih područja fantastike obogatilo i literaturu i likovnu umetnost, o tome ne može biti sumnje. Ono što se sada nameće svim sastavljačima antologija i stvaraocima imaginarnih muzeja, to je da u tome mnoštvu imena, tehnika i stilova odaberu ono što zaista pripada fantastici. A takav izbor nemoguće je izvršiti ako se najpre ne upitamo šta je zapravo fantastika.

Ne ulazeći u domen likovnih umetnosti, čiji su kriteriji drugačiji od literarnih, ja bih rekao da je u

literaturi prava fantastika ona koja sebe predstavlja kao suštu stvarnost, koja u potpunosti preuzima ulogu realnosti. Sve što je u takvoj vrsti literature natprirodno mora se prikazati kao da zaista postoji, inače fantastike nema. Bilo da su to vile, veštice i vukodlaci, ili sirealistički preobražaji stvari, oni se moraju pojaviti na javi, a ne u snu ili ludilu, tako da oni koji su ih ugledali moraju u njih poverovati.

Od ovog prvog, za mene nezaobilaznog postulata fantastike ima mnogo odstupanja, i zato ga ovde i spominjem. Sve priče o priviđenjima koja se pojavljuju pod uticajem droga, alkohola ili nečije sugestije, svi opisi halucinacija, ludila ili straha, i uopšte svi neobični događaji kojima se daju racionalna objašnjenja ne spadaju u pravu fantastiku. Takav je slučaj, na primer, sa Birsovom pričom *Događaj na mostu preko sovine reke,* sa Gogoljevim *Dnevnikom jednog ludaka* ili sa *Dvojnikom* Dostojevskog. Pesnička snoviđenja takođe ne spadaju uvek u domen fantastike. Onirička literatura dodiruje se sa fantastikom samo ukoliko snovi imaju okultno značenje, kao u Nervalovoj *Aureliji.* Prava fantastika ne bi smela biti ni alegorična, kao što je to slučaj sa pripovetkom *Crkva* Viktora Igoa, koju je Kastreks uneo u svoju antologiju, ili sa Beketovom dramom *Čekajući Godoa,* koju Marsel Šnajder navodi u svojoj knjizi o francuskoj fantastici.

Drugi postulat koji bih predložio je isto tako kategoričan i restriktivan: ono što se u fantastičnoj prozi događa mora biti u suprotnosti sa zakonima koji u prirodi vladaju. Bilo da se radi o učenim volšebničkim sredstvima crne magije ili o folklornom veštičarstvu, o klasičnoj hijerarhiji viših sila ili o slobodnim tvorevinama pesničke mašte, prava fantastika uvek počiva na čudesnom i natprirodnom. Tražiti čudesno u svakodnevnici, a ne izaći iz prirodnog poretka koji u njoj vlada nije pravi put u fantastiku. Zbog toga mi se čini da Marsel Šnajder nije u pravu kada Aragonovog *Seljaka iz Pariza* i Rob-Grijeove *Snimke* predlaže kao

primere fantastike: ono što u ovim knjigama izgleda čudesno zbiva se u očima posmatrača, a ne u stvarima koje posmatraju. Prave čudesne preobražaje stvari naćićemo u pričama Benžamena Perea, koji su za mene prototip nadrealističke fantastike, ili u Mišoovim putovanjima u zemlje magije. Sve što je u literaturi zagonetno ili nedorečeno, a nema okultno značenje: tajanstvene atmosfere i štimunzi, nejasne strepnje ili slutnje, sve što nas u prirodi podseća na natprirodne pojave, a nisu one same, sve što je pesnička slika ili asocijacija, a ne doseže do magije ili mita, sve je to domen pesničkog i imaginativnog stvaralaštva, ali ne i fantastike. Kada neko dete ugleda usred nepogode vešala, kao u romanu Viktora Igoa *Čovek koji se smeje*, i učini mu se da vidi sablasna priviđenja, takav prizor spada u halucinativnu romantiku; ali kada ispod takvih vešala iznikne mandragora i dođe neko da je istrgne, tada smo već stupili na prag čiste fantastike. Fantastika boravi u carstvu čudesnih metamorfoza, a ne u prirodi koju su preobrazili halucinacije i snovi.

Tako smo došli i do trećeg postulata: pravo boravište fantastike nalazi se u domenu magijskog i okultnog, bez obzira što su manje-više svi njeni tvorci prestali da veruju u duhove. Ponikla iz pradrevnih verovanja u nadzemaljska bića i u čovekovu moć da ih pridobije ili ukroti, fantastika, kao i poezija, svedoči, u jednom vremenu koje u čuda ne veruje, o večitoj ljudskoj žeđi za čudesnim. Ali, za razliku od drugih vidova maštovitog stvaralaštva, ona ne predstavlja stvarnost čudesnom, već čudesnost prikazuje stvarnom. Zato je i zovemo fantastikom: ona nam dočarava jedan svet u koji više ne verujemo, koji pripada mitskoj svesti i počiva negde na dnu našeg bića. U svesti naših predaka taj svet se nije činio nimalo fantastičnim: za njih je on bio sušta realnost.

Fantastika se zasniva na arhetipskim predstavama o čovekovim odnosima sa kosmosom i silama koje u njemu vladaju. Ti odnosi su magijske prirode, a izraža-

vaju se preko simbola koji menjaju ime, ali ne napuštaju jednu prastaru, veoma postojanu i sistematizovanu mitsku podlogu. Svakoj novoj tvorevini iz oblasti fantastike, ma koliko da je originalno zamišljena, mogu se naći koreni u tom zajedničkom skrovištu mitskih praslika. Lutajući ulicama velegrada, Bretonova Nađa ovaploćuje jedno novo, nadrealističko shvatanje čudesnog, ali u isti mah oživljava i staru legendu o Meluzini. Savremena fantastika obuhvata ono područje mašte gde se susreću stvarnost i legenda, moderan svet i mitski svet.

Da li se prastari mitski svet na kome počiva fantastika i magijska sredstva kojima se ona služi mogu obnoviti i preobraziti, tako da ispune novim tajanstvom svet u kome živimo?

To je pitanje koje savremena fantastika sebi postavlja, ili bi bar trebalo da ga postavi. Kada vratimo fantastiku u njene prave okvire i lišimo je svega što pripada poetskoj, oniričkoj i utopističkoj literaturi, moramo priznati da ona ostaje prilično štura, konvencionalna i jednolična, svedena dobrim delom na priče o demonima, utvarama i vampirima. Znači li to da ona predstavlja starinsku, prevaziđenu vrstu književnosti? Sudeći po sve većem interesovanju koje za nju vlada, ne bi se moglo tako što reći. Pa ipak, fantastika retko kad opravdava nade koje se u nju polažu: ona se teško uzdiže iznad nivoa drugorazredne literature, stereotipnih priča o duhovima ili tzv. naučne fantastike. Njena dekadencija počela je već davno, čim su je ljudi sveli na puku igrariju intelekta i mašte.

Kada se budemo oslobodili tehnoloških i publicističkih mitova koji nas opsedaju i pronašli nove registre duhovnih vrednosti u svetu koji nas okružuje, možda će se i ona podići i doći da nas istinski ponese ili prestraši.

PUTEVI FRANCUSKE FANTASTIKE

Hajneovo tvrđenje da Francuzi nemaju mnogo sklonosti za fantastiku teško bi se dalo pobiti da smo se u ovom izboru ograničili, kao Kastreks u svojoj *Antologiji francuske fantastične priče* (jedine, uostalom, koja postoji), na pripovesti, pretežno romantičarskog žanra, o demonima i vampirima, sablastima i priviđenjima. Ponikla, uglavnom, iz Hofmana, fantastika francuskih romantičara izgleda nam, zaista, bleda i artificijelna kada je uporedimo sa njenim nemačkim uzorima. Sa izveštačenostima Nodjeove proze možemo se još, koje kako, i pomiriti, ali priče o duhovima Teofila Gotjea, Viktora Igoa ili Aleksandra Dime isuviše su naivne, ispričane, reklo bi se, zabave radi, da bismo ih mogli prihvatiti. Đavo, taj glavni kalovođa romantičarske fantastike, nije u francuskoj literaturi slavno prošao; ograničili smo se zato samo na jednog, na Kazotovog zaljubljenog đavola, ne zato što je najubedljiviji, već zato što je rođen još u osamnaestom veku, pre Hofmana.

Pa i Balzakove fantastične priče prehvalili su i Kastreks, i Šnajder, i Alber Begen; Balzak je, ipak, veći vizionar u svojim realističkim delima, makar da u njima i nema fantastike, nego u svojim romantičarskim vizijama, prilično standardnim i konvencionalnim.

Najveći pripovedač čudesnih priča među francuskim romantičarima bio je Žerar de Nerval; no sa njime fantastika već prelazi u poetsku i oniričku literaturu, i to će biti najbolji način na koji će se priče tajanstva i mašte i docnije u Francuskoj pričati.

Sa Nervalom zašli smo, kudikamo ozbiljnije i pesnički uverljivije nego sa Kazotom, Nodjeom, Igoom ili Balzakom, u domen ezoterike i okultnog gde su rođene njihove najčudesnije vizije i snoviđenja i čije raz-

graničenje sa domenom literature predstavlja jedan od najsloženijih problema. Gde su nastala, kod svih ovih pisaca, okultna i ezoterična iskustva, a gde počinje pesničko iskustvo? Koji su znaci njihove upućenosti u tajna učenja, a koji posvećenosti u pesničke tajne? Šta je tu hermetičarska šifra, a šta pesnički simbol? Dva Nervalova čuvena soneta konačno su, kako izgleda, dešifrovana; ali, da li se i u kojoj meri njihovo pesničko dejstvo time izmenilo? Šta poezija dobija tradicionalnom hermetičarskom simbolikom, a šta gubi? Gde se mistika preobražava u poeziju, a gde poezija u mistiku?

Događa se da se ezoterična poruka poklapa sa pesničkom porukom; tako su nastali najbolji uzori francuske fantastike, od legende o Svetom Gralu do savremene verzije legende o Meluzini, Bretonove *Nađe*. Ali dobar deo tekstova, inspirisanih raznovrsnim pitagorejskim, alhemičarskim, astrološkim, teozofskim, gnostičarskim ili kabalističkim doktrinama, nema veću književnu vrednost. To je slučaj sa spisima učitelja i tumača ovih doktrina, kao što su bili Sen-Marten, Fabr d'Olive ili Balanš, ali sa mnogim doktrinarnim ili dokumentarnim tekstovima pesnika i pisaca fantastike, naklonjenih ezoterici ili okultizmu. Igoova opsesija okultnim, koja se tako magistralno obelodanila u pesmi *Šta govore usta mraka*, postajala je pesnički krajnje nezanimljiva kada se ispoljavala na spiritističkim seansama. Pa i Balzakovo divljenje Svedenborgu ostalo je nedovoljno umetnički uverljivo, kolikogod da su *Serafita* ili *Luj Lamber* značajnije knjige u njegovom romansijerskom opusu. Ni Vilije de l'Il-Adam, ni Uismens (jedan od najvećih učitelja moderne fantastike, iako fantastičnu prozu zapravo nije ni pisao) nisu privukli našu pažnju zahvaljujući svom deklarisanom i deklarativnom misticizmu, kao što ni najveće moderne pesnike: Nervala, Bodlera, Remboa i Malarmea ne možemo ceniti samo zato što su, svaki na svoj način, vaskrsli stara pitagorejska i alhemičarska

učenja o sveopštoj saobraznosti i simboličnom ustrojstvu sveta. I kada sebe smatra sledbenicom hermetičarske tradicije, svaka tvorevina mašte, pa i fantastika, mora se udaljiti od nje da bi je ponovo našla u svetu umetnosti: moć govora stiče se po cenu odricanja od moći ćutanja.

Tragom hermetičarskih i okultističkih spisa došli bismo i do drugih zatočenika fantastičnog u francuskoj literaturi, od autora *Romana o ruži* do Peladana, da se nismo držali načela izloženih u prethodnom poglavlju. Najrađe bismo bili među njima prisvojili Rablea; ali, šta je kod njega pretežnije: fantastika ili njena parodija, naklonost prema magiji ili sprdnja sa njom? Sirana de Beržeraka ipak smo prihvatili; ne kao prethodnika naučne fantastike, već kao dostojnog sledbenika alhemičara.

I Nervalova Aurelija, i Balzakova Serafita, i Lil-Adamova Vera, sva ta idealna, eterična bića pripadaju nebeskome okultnom carstvu; nasuprot njima stoje paklena bića, poklonici crne magije, zatočenici zla, kao što su Lotreamonov Maldoror ili junaci Markiza de Sada. I u ovom, infernalnom području prinuđeni smo bili da se suprotstavimo mišljenju Marsela Šnajdera i razlučimo pravu fantastiku od frenetične i delirične proze i prave književne tvorevine od satanističkih dokumenata i deklaracija. Odrekli smo se Uismensovog fascinantnog prikaza crnih bogosluženja i d'Orvijeovih *Dijabolika,* mimoišli smo Berbigijeove i Sirenove izmišljene ili autentične opise isterivanja đavola. Najviše smo, ipak, zažalili za drugom jednom vrstom delirične proze, koju smo našli kod osnivača pozitivizma Ogista Konta i socijalnog utopiste Šarla Furijea; ona zaista pripada fantastici, premda je teško svrstati je u literaturu.

Sa prelaskom iz romantizma u realizam i naturalizam francuska fantastika napušta, privremeno, doduše, ezoteričnu i okultističku tradiciju i počinje da u svakidašnjici otkriva tajanstvene događaje, bez uobičajene

intervencije viših sila. Ostavimo li po strani Merimea, koji svojim klasicizmom i svojom skepsom možda najbolje oličava tradicionalni francuski smisao za fantastiku, zastaćemo, iznenađeni, pred novim, možda prvim pravim otkrićem halucinantnih Mopasanovih priča. Nisu to više halucinacije romantičarske vrste, paklene ili nebeske vizije i poruke s onog sveta: ono što je stravično i nerazjašnjivo nalazi se u samom čoveku i predmetima koji ga okružuju. Sve su te pojave, reći će se, medicinski objašnjive i objašnjene; ali, nisu li one sušta stvarnost i za pisca, i za njegove junake? Mopasan je, za razliku od nadrealista, uspeo da i bez posredstva poezije otkrije dimenziju nadrealnog u bolnom i bolesnom životnom i ljudskom tkivu i ukazao nam na neslućene mogućnosti naturalističkog objektivizma i u oblasti fantastične literature.

Ezoterična i okultistička tradicija pojavljuje se nanovo u dvadesetom veku, ali u novome ruhu, rasterećena naslaga sujevernog i praznovernog misticizma, preobražena u poeziju ili osvetljena psihoanalitičkim sredstvima. To je vek pobedonosnog pohoda moderne literature u čijem su se krilu francuski pisci prvi put domogli ravnopravne, pa čak i predvodničke uloge u domenu imaginativnog i oniričkog stvaralaštva. Zasluga za to pripada u prvom redu nadrealistima, a među njima najviše Andre Bretonu koji je, polazeći, u oblasti proze, još jednom od nemačkog romantičarskog nasleđa (ne više Hofmanovog, već Arnimovog) i od engleskog gotskog romana, a u poeziji od Lotreamona i Remboa, postavio teorijske osnove jednog novog shvatanja čudesnog, zasnovanog na punom poverenju u iracionalnu pesnikovu moć da sam izmišlja nadstvarne svetove i da ih uređuje po svojoj volji, ne oslanjajući se na tradicionalne propise. Nadrealizam je ponovo probudio interesovanje za alhemičarske, astrološke, okultističke i magijske spise, ali je odbio da ih prizna kao sveštene dokumente o tajnom dosluhu odabranih s onostranim svetom, već je u njima nalazio ovozemaljske, među-

ljudske veze i dokaze o saglasnosti i saučestvovanju svekolike prirode, i žive i nežive, u čudesnom ustrojstvu i kodifikovanju materijalnog sveta kao jedine nadstvarnosti, jedinog čuda nad čudima.

Nije slučajno što su pojmu fantastičnog nadrealisti pretpostavljali pojam čudesnog: fantastika podrazumeva, za njene tumače iz racionalističkih redova, kao što je Rože Kajoa, naprimer, izvesnu distancu između pisca i onog što on opisuje, nevericu u verovanja koja nam izlaže, nesaglasnost ili, prosto-naprosto, igru, prizemnu ili superiornu, između subjektivnog i objektivnog, stvarnog i nestvarnog, koju, na terenu čudesnog, nadrealisti s pravom nisu hteli da prihvate. Potreba za čudesnim nije nikakva intelektualna ni dokoličarska sklonost čovekova: ona se izdiže iz najdubljih, iracionalnih temelja njegovog bića, i nadrealisti su se, u ime čudesnog i njegovih pravih izvora, opravdano oborili na tradiciju hofmanovskih priča, ležernih, urednih i urazumljenih, koja je dugo služila kao prototip fantastike.

Ono što mi, u ime fantastike, zameramo nadrealistima, to je što su oni, nastojeći da dopru do podsvesnog putem psihičkog automatizma, zanemarili puteve istraživanja prasvesti čovekove, u kojoj se kriju pravi ključevi čudesnog. Ti ključevi ne mogu se pronaći ako se pesnik ograniči samo na to da, poput psihoanalitičara, sledi nerazgovetni, ćudljivi diktat podsvesti, već ako osluškuje i razgovetne, osvešćene poruke koje mu iz skrovišta kolektivno nesvesnog šalje snovidovna tradicija. To su, uostalom, nadrealisti koji su ostali dosledni svome pokretu i sami vremenom uvideli, na čelu sa Bretonom. Navedimo samo primernu knjigu Pjera Mabija *Ogledalo čudesnog*, u kojoj su sabrana i savremena pesnička snoviđenja, i mitovi, legende i skaske iz najstarijih vremena.

Privrženost automatskom pisanju dugo je sputavala nadrealističke pesnike; ona ih je omela i da se ozbiljnije posvete prozi fantastičnog žanra. Tek su nji-

hovi naslednici, Mandijarg i Žilijen Grak u prvom redu, uspeli da u narativnoj prozi primene njihova učenja. Grakovi romani teško se, ipak, mogu svrstati u fantastiku, i morali smo ih se odreći, kao što smo se, iz razloga koje smo već usput pobrojali, odrekli i Aragona, i Rob-Grijea, i Beketa, i Žilijena Grina, i mnogih drugih začetnika i pobornika novih književnih stremljenja koje za fantastiku vežu tek posredne, tanke niti.

Fantastika je danas preplavila modernu literaturu, osvojila je ne samo spoljašnjim svojim sredstvima, već iznutra, prodrevši u samo njeno tkivo, u bezmalo sve njene oblike pisanja i mišljenja; ali se ona često u njoj i izgubila i sve češće se gubi, pretapajući se u poeziju. u jezičku zagonetku, iskrivljenu optiku ili psihoanalitičke lavirinte. Pobeda moderne literature je, neosporno, i njena pobeda; ali, da li je zato ona osuđena da izgubi svoja vlastita svojstva, da se izjednači sa njom i da u njoj nestane? Njena sve veća popularnost i očigledna prisutnost i prevlast u najrazličitijim oblastima književnog stvaranja svedoče da do toga neće doći. Ako su njene stereotipne oblike nastavili da neguju uglavnom drugorazredni pisci, ona se stalno obnavlja i iznova pojavljuje u sve novijim vidovima, a prvenstveno u vidu poetske fantastike.

U poetsku fantastiku mnogi svrstavaju bezmalo sve što se u proznom obliku na neuobičajen način piše; mi joj ovde dajemo mnogo uži smisao, podrazumevajući pod njom prvenstveno one pesničke tvorevine, kao što su tekstovi Lotreamona ili Mišoa ili pojedini nadrealistički tekstovi, koje se s podjednakim pravom mogu uvrstiti i u pesničke zbornike, i u zbornike fantastične proze. U njima je francuska literatura zaista nenadmašna; one su njen najoriginalniji, ako ne i najveći doprinos fantastici.

Mišoova putovanja u zemlje magije pokazala su nam kako je poezija kadra da pronađe nova područja okultnog u kojima ne deluju više stare vradžbine, već u njima vladaju čini koje pesnička imaginacija ispreda

sama oko ukletih bića koje je sama izmislila. Ti magijski prizori su, za razliku od nadrealističke poetske magije objektivno slučajnog, savršeno koherentni i neslučajni ali i savršeno subjektivni i nestvarni. Mišoova zemlja magije nije od ovoga sveta, ali u njoj ni pomena nema o nebu i o paklu koji se spominju u klasičnoj fantastici: ona je u punom smislu reči slobodna tvorevina mašte.

Završavajući ovaj izbor sa Arabalovom simultanom vizijom seksualne i apokaliptičke strave, dospeli smo do dveju najopsesivnijih tema čitave savremene literature, pa i fantastike. Da li će te dve teme i dalje opsedati savremene pisce, zavisiće u mnogome i od njihove želje i moći da prošire vidokrug svog stvaralaštva do svih onih prostranih, neslućenih vidika do kojih su san i mašta u ovom veku dospeli.

SEĆANJA I MAŠTANJA

Koliko je teško da se mašta odvoji od sećanja najlakše se i najsurovije obelodanjuje u literaturi koju zovemo fantastičnom. Da li maštati znači samo sećati se mitskih praslika viđenih i znanih, ili otkriti čudesne krajeve i trenutke koje pamćenje nije u stanju da prepozna? Zasićeni hofmanovskim pričama, u kojima su se stekle sve mane jednog artificijelnog romantičarskog žanra, očekivali smo da će nadrealizam uspeti da obnovi fantastiku zasnivajući je na temeljima čiste imaginacije, nesputane stereotipnim rekvizitima kao što su đavolji eliksiri, ukleti zamkovi, sabori veštica itd. Poverovali smo bili obećanju Bretonove *Nađe* da ćemo zahvaljujući »objektivnom slučaju« naići na čudesne prizore iza svakog ugla ako se oslobodimo literarnih stega i prepustimo se maštanju. Ali *Nađa* je bila, kao i Aragonov *Pariski seljak*, više poziv na maštanje, sročen na dokumentarno-esejistički način, nego prava

tvorevina mašte. Prava nadrealistička fantastika, nagoveštena u nekoliko zaista maštovitih priča Benžamena Perea i Žorža Lembura, klonula je već pri prvim pokušajima da se useli u narativnu prozu, a njeni naslednici, kao što su Mandijarg ili Žilijen Grak, okrenuli su se psihoanalizi ili su se vratili scenografiji gotskog romana.

Sve u svemu, nadrealizam ne samo što nije uspeo da obnovi fantastičnu prozu, već je doveo u pitanje njen opstanak u krilu literature, kao što je doveo u pitanje i poeziju. Posle nadrealističkog iskustva ne možemo više da se ne pitamo vredi li se poveravati fantastici ako nas svaki njen polet vraća na proverena uzletišta? Da li nas ona vodi u otkrića ili prepoznavanja, u svet nepoznatog ili u predački svet? Ili se možda radi o jednom istom svetu; možda su put napred i put nazad jedan isti put, a fantastika zato i postoji da bi nam to dokazala?

Prelistamo li bilo koju antologiju fantastične ili oniričke literature, videćemo da se u njoj izvestan broj tema uporno ponavlja. Ništa se lakše ne da klasifikovati nego ova vrsta proze od koje očekujemo da izmiče svakoj klasifikaciji. Znači li to da pisci fantastike nemaju dovoljno mašte ili smelosti da se oslobode starih uzora? Ili zaista postoje ključevi snoviđenja koji se prenose s kolena na koleno i otvaraju sva vrata nepoznatog? Koja je svrha fantastike: da se udalji od mitskih praslika ili da im se približi? Da vaskrsne stare legende ili da otkrije nove?

Iskustvo nas uči da se legende neprekidno stvaraju, ali da se one vremenom pretapaju jedna u drugu. Možda će, u nekoj dalekoj budućnosti, i o našem veku kružiti legenda, ali će to po svoj prilici biti opet jedna od legendi koje su vekovima kružile. Zbornici fantastike najbolje nam pokazuju kolika je postojanost prastarih mitova i legendi. Legenda o Gralu, kojom se mogu otpočeti antologije i francuske i nemačke fantastike, premda je očigledno paganskog porekla, ode-

nuta je u srednjem veku hrišćanskom mistikom, susrela se sa islamom i sa kabalom, krenula je zatim, preko naslednika Templarskog reda i Katara, preko Rozenkrojca i alhemičara, svojim ezoteričnim putem da bi oživela u delima najrazličitijih pisaca, od Vagnera do Koktoa. Šta je sveti Gral: paganski pehar izobilja, alhemičarski kamen mudrosti, hrišćanska pričesna sasuda, muslimanska ćaba? Koji je smisao traganja za tim čudotvornim predmetom i iskušenja kroz koja prolaze njegovi poklonici? Univerzalnost koju je ova legenda stekla u krilu čitave jedne civilizacije zasniva se na nedokučivosti njenog porekla, na ezoteričnosti njenih simbola i mnogostrukosti njenih značenja. Zahvaljujući svemu tome, njena radijacija dostigla je najšire razmere. Šta je drugo priča o uspavanoj lepotici nego folklorna varijanta legende o Gralu? Ali mi ćemo ovu legendu lako prepoznati i u čitavom nizu dela koja nisu inspirisana njome, u poeziji i u fantastici, gde god treba izreći onu reč koja budi zaspale, gde god se očekuje onaj Rastkov nemogući ratar koji treba da zaore pustu zemlju i oplodi je.

Tako se naše priče vraćaju svojim praizvorima, a da mi toga ponekad nismo ni svesni. Stremeći naviše, mi sve dublje silazimo u mitsku prošlost. Ako je silaženje u ponore nesvesnog pravi put fantastike, onda je lako razumeti što se ona na tom putu susreće sa najstarijim mitovima i legendama i pridružuje im se. Mitovima se ne hrane samo predanja, već i snovi; oni nisu samo podloga literature, već i čovekove psihe. Ali treba isto tako reći i uvek ponavljati da se prava fantastika, ona koju su pisali Ahim fon Arnim, Edgar Po, Žerar de Nerval, pa i Mopasan, izjednačuje sa mitskim praslikama u svojim najdubljim slojevima, nikada na površini. Strava koju ona budi je iracionalne prirode, a ne igra sa strahom, kao što to smatra Rože Kajoa.

Teško se, zaista, može opravdati površno i konvencionalno korišćenje legendi, i bajki u literarne svrhe, izveštačenost njihove obrade, olako podvođenje fanta-

stike psihologiji, društvenim problemima i moralnim dilemama određene epohe. Hofmanovska fantastika je primer takvog jednog nečistog žanra; ona je veštački nakalemljena na realističku prozu. A pod Hofmanovim okriljem, ne treba to zaboraviti, rođena je i francuska fantastika devetnaestog veka.

Ne zameram ja fantastici romantičarskog kova što se vraća izvorima, već što ih zamućuje nanosima koji su im tuđi. Ono što čini draž izvorne fantastike, kao što su naše narodne priče, to je što joj se ne zna ni mesto ni vreme, jer je svagdašnja i svudaprisutna, što ne haje ni za kakvu uzročnost ni psihologiju, jer je čarolija pokreće, što je prirodna i spontana, jer se ne pridržava nikakvih prirodnih zakona. Ta izvorna svežina i spontanost gube se nepovratno u književnoj obradi, ma koliko inventivna ona bila. Zato mislim da ne treba previše žaliti što je sa našeg folklornog tla izniklo tako malo uzoraka fantastične umetnosti.

Tako nam istorija fantastike otkriva jedan neobičan paradoks, čiji se značaj ne može mimoići prilikom ispitivanja prirode stvaralačke imaginacije. Predodređena da oslobodi maštu svakojakih stega, fantastika je ostala najprivrženija arhetipskim uzorima. Taj njen paradoksalni status ne bi je smeo diskvalifikovati; on samo dokazuje da se stvaralačka sloboda ne da razlučiti od iskustva tradicije. Ono što umanjuje njen značaj i ozbiljno ugrožava njen opstanak u krilu imaginativne umetnosti, to nije njena mitska podloga, već stereotipno korišćenje mitskih uzora, zastareli repertoar magijskih efekata i okultističkih šema.

Pa i onda kada se oslobodila volšebničkih šablona i uspela da nas pridobije, fantastika je, jedina među svim vrstama umetničke proze, osuđena da bude večito upoređivana sa izvornim obrascima imaginativnog stvaralaštva i premeravana njihovim merilima. Nisu ti obrasci samo magijski i ritualni tekstovi, proročke knjige i knjige postanja, sakralne i alegorijske epopeje, narodne priče, bajke i legende, već i čitava hermeti-

čarska i ezoterična tradicija, astrološka, alhemičarska i okultistička uputstva, teozofske, kabalističke i iluminističke doktrine, jeretička i gnostičarska učenja, folklorni običaji, verovanja i predanja, svi oni izvori tajanstva i mašte koji su se slili u fantastiku, iako su potekli van granica književnosti. Suočena sa izvornim tekstovima i predanjima, fantastika često pada u zasenak.

Borhes je najbolje dokazao preimućstvo klasičnih uzora fantastike kada je neke od njih jednostavno prisvojio: oni su se sasvim prirodno uklopili u njegovu literaturu. Ja ne mislim da je to pravi put fantastične umetnosti. Ona može prisvojiti svoje uzore samo ako ih prevaziđe, ako se mašta udalji od sećanja i ponovo ih nađe u nekom nepoznatom kraju.

Zoran MIŠIĆ

ANTOLOGIJA
FRANCUSKE FANTASTIKE

KRETJEN DE TROA

TRAŽENJE GRALA

Buktinje su osvetljavale dvoranu tako jasno da se na svetu ne bi našlo blistavije osvetljene palate. Dok su natenane razgovarali, pojavi se sluga koji iziđe iz susedne sobe držeći, po sredini drške, koplje bleštave beline. Između vatre i postelje, gde sede oni koji razgovaraju, prođe on i vide koplje i gvožđe u svoj njihovoj belini. Kap krvi titra na vrhu oštrice koplja i sliva se do ruke sluge koji ga nosi. Pridošlica vidi to čudo i ukoči se da ne bi pitao šta znači. Jer se seća pouka svog učitelja u viteštvu: nije li od njega saznao da se treba čuvati suvišnih reči? Ako postavi pitanje, plaši se da će ga rđavo primiti. Ostaje nem.

Onda se pojave još dvojica slugu, dva vrlo lepa čoveka, svaki u ruci drži svećnjak od zlata ukrašen crnim emajlom. U svakom svećnjaku gori bar po deset sveća. Zatim se pojavljuje gral, kojeg u rukama nosi lepa i plemenita gospođica, bogato obučena, a prate je paževi. Kad je ušla sa gralom, tako se velika svetlost prostre dvoranom da su sveće pobledele kao zvezde i mesec kad izađe sunce. Za tom gospođicom nailazi druga, koja nosi srebrn poslužavnik. Gral, koji je išao napred, bio je od suvog zlata; drago kamenje je u njega utisnuto, najdragocenije i najraznovrsnije drago kamenje na zemlji ili u moru; nijedan dragulj ne može se uporediti sa draguljima grala. Kao što je koplje prošlo ispred sećije, prođoše i gospođice i nestadoše u drugoj sobi. Paž vide njihovu povorku i, veran učenju mud-

rog pravednika, ne smede da upita koga služe tim gralom. Plašim se da se stvari ne pokvare, jer sam čuo, govore ljudi, da ponekad mnogo ćutati nije ništa bolje no mnogo govoriti. Bilo mu to sreća ili nesreća, tek paž ćuti.

Gospodar naređuje da donesu vodu i stave čaršave. Sluge poslužuju. Dok gospodar i paž peru ruke u vodi zagrejanoj taman koliko treba, dva paža donose široku ploču od slonovače, celu iz jednog komada, i drže je za trenutak pred gospodarom i njegovim gostom, dok druge sluge donose nogare čije drvo ima dvostruku prednost; pošto je abonosovo, trajno je, i uzalud bi se trudili da ga sagore ili da ga puste da istrune: to su dve opasnosti koje njemu ne prete. Na te nogare je položena ploča, a na sto se stavlja čaršav. Šta da se kaže o čaršavu. Papski izaslanik, ni kardinal, ni sâm papa nikad na beljem čaršavu neće jesti. Prvo jelo je jelenski but začinjen biberom i pečen u sopstvenoj masti. Ima dovoljno i pitkog i reskog vina koje piju iz zlatnog pehara. Sluga seče jelenski but na srebrnom poslužavniku i stavlja komade na veliku pogaču.

Ispred zvanica po drugi put prolazi gral, a paž ne pita koga njime služe. Misli na pravednika koji ga je tako dobrodušno opomenuo da ne govori suviše, i upozorenje mu je uvek sveže u sećanju. Ali on ćuti više no što pristoji. Jer pri svakom novom jelu koje iznose pred njih, vidi da opet ispred njega prolazi otkriveni gral, i još ne zna koga njime služe. Ne zato što ne želi da to zna, već misli da će biti vremena da to pita jednog od slugu u dvorištu kad se ujutru bude oprostio od gospodara i svih njegovih ljudi. Tako odlaže svoje pitanje za sutra, a sad uživa u obedu.

Na stolu ima u izobilju svih jela koja su obično pred kraljevima, grofovima i carevima, a vina su najodabranija i najprijatnija. Posle obeda obojica provode veče u razgovoru dok sluge nameštaju krevete i pripremaju voće za noć: urme, smokve, muškat, žalfiju i odabrane narove, najzad, i aleksandrijski kolač s venjom,

žele s mirisnim začinima. Posle toga su pili mnoga pića, vino s paprikom, kad nije bilo s medom ili biberom, i dobro kupinovo vino, i svetli sok.

Paž se divi: nije navikao na takav život. Najzad mu pravednik reče: »Sad je vreme spavanju, ako dozvoljavate, idem u krevet u svojoj sobi, a vi ćete leći ovde, kad to budete hteli. Ne vladam svojim telom i moraju me odneti.«

Odmah četiri snažna vojnika izađu iz jedne sobe i uhvate četiri ugla prostirke na kojoj je ležao i tako ga prenesu u njegovu sobu. Sa strancem su ostale sluge da ga služe i brinu o njemu. Kad je zaželeo, oni su ga izuli, svukli i stavili u krevet u tanke bele lanene čaršave.

TRAŽENJE GRALA

U doba večernje vreme se promeni i smrači, diže se veliki vetar i uđe u dvoranu, tako topao da su se neki plašili da će ih opeći, a drugi se ukočili od užasa. Jedan glas reče: »Neka oni koji ne treba da sednu za sto Isusa Hrista izađu, jer evo vremena kad će pravi vitezovi okusiti nebesku hranu.«

Na te reči svi izađoše iz dvorane ne čekajući više, sem kralja Pelesa, koji je bio pravednik svetačkog života. Elijazara, njegovog sina, i device, rođake kraljeve, najpobožnije u svim zemljama. S njima ostadoše tri druga da vide kakvo prikazanje će im pružiti Gospod naš. Posle nekog vremena videše kako na vrata ulaze devet oružanih vitezova, koji su skinuli kalpake i oklope i, poklonivši se pred Galadom, rekoše: »Gospodaru, došli smo u žurbi velikoj da sednemo s vama za trpezu, gde će nam biti podeljena nebeska hrana.« Galad im odgovori da su stigli na vreme, pošto su i on i njegovi drugovi tek kratko vreme tu. Svi sedoše u dvoranu, a Galad ih upita odakle dolaze. Trojica odgovoriše da su iz Galije, trojica iz Irske, a poslednja trojica iz Danske.

Dok su govorili, videše da četiri gospođice iznose iz jedne odaje drveni ležaj na kome je ležao pravednik, koji kao da je bio sav u ranama, a na glavi je imao zlatnu krunu. One ga položiše nasred dvorane i povukoše se. Pravednik diže glavu i reče Galadu: »Gospodaru, dobrodošli! Dugo sam očekivao vaš dolazak, u mukama takvim kakve neko drugi ne bi dugo podnosio. Ali ako

je božja volja, evo dođe čas kad će mi se muke ublažiti i kad ću napustiti ovaj svet kao što mi je bilo obećano.«

Međutim, začuše glas koji je govorio: »Neka oni koji nisu bili u družini što je tražila Svetoga Grala izađu odavde, nemaju pravo da ostanu duže.« Odmah kralj Peles, njegov sin Eliazar i devica napustiše dvoranu. Ostadoše samo oni koji jedan u drugome poznadoše drugove u traženju. U tom času učini im se da vide kako s neba silazi čovek odeven kao vladika, sa štakom u ruci i mitrom na glavi. Četiri anđela nošahu ga na raskošnom prestolu i položiše ga kraj stola gde je bio Sveti Gral. Čoveku koji je ličio na vladiku bila su na čelu slova što su govorila: »Evo Josifa, prvog vladike koga je Gospod Naš posvetio u gradu Sarazu u Duhovnom Dvoru.« Vitezovi su lepo pročitali slova, ali su se s iznenađenjem pitali šta bi slova mogla da znače, pošto je Josif, o kome su govorila, bio mrtav već tri stotine godina. On poče da im kazuje: »O, vitezovi Gospoda Našeg, vojnici Isusa Hrista, ne čudite se što me pred sobom vidite, kao što sam sad pored ove Svete sasude, kao što sam joj služio kad sam bio ovozemaljski stvor, tako mu i sad služim kao duh.«

On priđe srebrnom stolu i baci se ničice, dodirujući kolenima i laktovima zemlju pred oltarom. Ležao je tu dugo a onda začu kako se vrata odaje otvaraju s treskom. On pogleda na tu stranu i svi učiniše tako, i videše anđele što su doneli Josifa, dvojica nosila su cveće, treći čaršav od crvene svile, četvrti koplje koje je tako obilno krvavilo da su kapi lile u kutiju u anđelovoj drugoj ruci. Prva dvojica staviše sveće na sto, treći položi svilu kraj Svete sasude, četvrti je držao koplje sasvim uspravno iznad Svete sasude, tako da se krv, lijući duž drške, u nju slivala. Kad to bi učinjeno, Josif se ispravi, podiže malo koplje iznad Svete sasude i pokri je čaršavom.

Onda Josif postupi kao da pristupa svetoj službi. Posle nekog vremena uze iz Svete sasude hostiju u vidu hleba i kad je uzdiže, lik deteta siđe s neba, a imalo je

lice crveno i zažareno kao vatra; on uđe u hostiju i svi koji su bili u dvorani videše jasno da hleb uze oblik čoveka od krvi i mesa. Josif ga držaše neko vreme uzdignutog, pa ga spusti u Svetu sasudu.

Kad je Josif učinio sve što sveštenik treba da učini služeći službu, priđe Galadu, poljubi ga i reče mu da poljubi sad on svoju braću. Galad to učini. Onda Josif reče: »Vojnici Isusa Hrista, koji ste se mučili i trudili da vidite deo čuda Svetog Grala, sedite za ovu trpezu, hraniće vas sama ruka vašeg Spasitelja, najboljom hranom koju je vitez ikad okusio. I moći ćete da kažete da vam trud nije bio uzaludan, jer ste dobili najvišu nagradu na svetu.« Pošto je to rekao, Josif iščeze, tako da se nije moglo znati šta s njim bi. Oni sedoše oko trpeze u strahu velikome i lica oblivenog blagim suzama.

Videše onda da iz Svete sasude izlazi čovek sasvim nag, čije su noge i ruke i telo krvavili, i on im reče: »Vitezovi moji, vojnici moji, verni sinovi moji, vi koji ste u ovom smrtnom životu postali duhovna bića i koji ste me toliko tražili da ne mogu više da se krijem od vaših očiju, treba da vidite deo mojih tajanstava i mojih tajni, pošto su vas vaši podvizi doveli do moje trpeze, za koju nijedan vitez nije seo od Josifa Arimatijskog. Ostali su dobili deo koji pripada dobrim slugama, jer su domaći vitezovi i mnogi drugi nahranjeni miloštom Svete sasude, ali nisu je dobili tako neposredno kao što ćete vi sada. Primite sada svetu hranu koju ste želeli tako dugo i zbog koje ste podneli tolike muke.«

On uze Svetu sasudu i priđe Galadu. Ovaj kleče i primi radosno Spasitelja svog, sklopljenih ruku. Ostali, po redu, učiniše isto i svaki je bio siguran da mu je u usta stavljena cela hostija. Kad svi primiše svetu hranu, tako čudesno blagu da su mislili da u telu imaju sve slasti sveta, Onaj koji ih je tako hranio reče Galadu: »Sine, ti koji si tako čist kako samo može biti ovozemaljski čovek, znaš li šta držim u rukama?« — »Ne, ne znam«, reče Galad, »ukoliko mi vi to ne kažete.« — »To je«, reče on, »posuda iz koje je Isus Hrist jeo jagnje sa

učenicima na dan Uskrsa. To je jelo koje služim svima onima koje sam ocenio kao svoje verne sluge. To je jelo koje nijedan nevernik nije mogao da vidi, a da ga to ne uništi. I pošto je to jelo bilo po volji svim pravednicima, nazvali su ga Sveti Gral. Video si, dakle, ono što si želeo i hteo da vidiš. Ali nisi ga još video tako jasno kao što ćeš ga videti jednog dana. Znaš li gde će to biti? U gradu Sarazu, u Duhovnom dvoru. Treba da odeš tamo i da otpratiš ovu Svetu sasudu, koja će noćas iz kraljevine Logr, gde je nikad više niko neće videti i gde se više ništa neće dogoditi. Znaš li zašto odlazi odavde? Zato što joj ovi sa ovoga sveta ne služe i ne ukazuju čast kao što se pristoji. Izabrali su život rđav i svetovni, iako ih je hranila milost ove Svete sasude. I pošto su je tako loše nagradili, lišavam ih časti koju sam im dao.«

»Tako ćeš ti sutra otići do mora i naći ćeš na obali brod gde si uzeo Mač čudne kanije. Da ne bi bio sâm, hoću da povedeš Persevala i Bohorta. Međutim, pošto želim da ne napuštaš ovu zemlju dok ne isceliš kralja Meenjea, naređujem ti da uzmeš krv sa ovog koplja i da mu njome pomažeš noge: to je jedina stvar koja može da ga isceli.« — »O, gospodaru«, reče Galad, »zašto ne dopuštate da svi pođu sa mnom.« — »Zato što ja to neću i zato što sve treba da bude po ugledu na moje Apostole. Kao što su oni jeli sa mnom na dan Tajne večere, tako ćete i vi danas jesti sa mnom za trpezom Svetoga Grala. I vas je dvanaest kao što je bilo i dvanaest Apostola. A ja sam trinaesti, ja vaš gospodar i vaš pastir. Kao što sam njih razdvojio jedne od drugih i poslao ih po celom svetu da propovedaju pravi zakon, tako i vas razdvajam jedne ovamo, druge onamo. I umrećete svi u toj službi, sem jednog jedinog među vama.« Onda im dade svoj blagoslov i nestade, tako da nisu znali šta bi s njim, sem što su ga videli kako se penje na nebo.

Galad priđe koplju koje je ležalo na stolu, dodirnu krv i ode da njom pomaže rane koje je kralj Meenje

imao na nogama. Odmah se Kralj obuče i napusti postelju živ i zdrav, zahvaljujući Gospodu našem što ga je tako iznenadno iscelio. Još dugo je živeo ali daleko od sveta, povukao se u manastir belih otaca. A naš Gospodar njemu za ljubav učini mnoga lepa čuda, koja priča ovde ne iznosi jer to nije potrebno.

DRUGI SVET

»...U mojoj zemlji hteli su da me podvrgnu Inkviziciji jer sam tvrdio, nadriknjigama u brk, da ima praznine u Prirodi i da ne znam koja je materija na svetu teža jedna od druge«. Pitao sam ga kakvom verodostojnošću potkrepljuje ovo neuobičajeno gledište. »Treba«, odgovori mi on, »da bismo izašli na kraj, pretpostaviti da postoji samo jedan elemenat; jer mada vidimo vodu, zemlju, vazduh i vatru razdvojene, nikad ih pak ne nalazimo tako čiste, nepomešane jedne s drugima. Kad, na primer, gledate vatru, to nije vatra već vrlo proširen vazduh, vazduh je samo vrlo razblažena voda, voda je zemlja koja se topi, a zemlja nije ništa drugo do vrlo zgusnuta voda; i tako, kad ozbiljno uđete u materiju, saznaćete da je jedna, i da kao odlična glumica igra na ovom svetu razne ličnosti, u svakakvim kostimima; inače bi trebalo prihvatiti da ima onoliko elemenata koliko ima vrsta tela, a ako me pitate zašto vatra gori, a voda hladi, kad je u pitanju ista materija, odgovoriću vam da ta materija deluje prema naklonosti, prema sopstvenom raspoloženju u vreme kad deluje. Vatra je samo zemlja, još razređenija od razređenosti koju ima kad je vazduh. Tako toplota uglja, najtananija i najpodobnija vatra koja može da uđe u jedno telo uvlači se kroz pore naše mase u početku, pošto je nova materija koja nas ispunjava i mi je odajemo kroz znoj; taj znoj, razređen vatrom, preobraća se u dim i postaje vazduh; taj vazduh, zatim

rastopljen toplotom antiperistaze ili obližnjih zvezda, naziva se vatrom, a zemlja koju su ostavile hladnoća i vlaga, inače veze svih delova, vraća se vidu zemlje; voda pak, mada se od vatre razlikuje samo utoliko što je zgusnutija, po naklonosti teži da stegne tela na koja nailazi, a hladnoća koju osećamo nije ništa drugo do grčenje naše puti u blizini vode ili zemlje, koje je primoravaju da im naliči. Otuda bolesnici od vodene bolesti pretvaraju u vodu hranu koju jedu, otuda žučni bolesnici pretvaraju u žuč svu krv koju stvori njihova jetra. Ako, dakle, pretpostavimo da postoji samo jedan elemenat, potpuno je izvesno da sva tela, svako prema svojim svojstvima, naginju podjednako prema središtu zemlje.

. . . . . .

Još jedna stvar može da iznenadi, a to je kako da u približavanju toj užarenoj kugli nisam sagoreo kad sam već skoro dospeo do punog dejstva njene sfere; a evo razloga. Ne gori, bukvalno govoreći, samo vatra, već neka grublja materija koju vatra gura ovde-onde naletima svoje pokretljive prirode, a taj prah iskri, koji ja nazivam *vatra*, i sam u pokretu, može za svoje dejstvo da zahvali samo oblini atoma, jer oni golicaju, greju ili gore, prema liku tela koje vuku za sobom. Otud slama ne daje tako topao plamen kao drvo; drvo gori s manjom žestinom no gvožđe; a sve usled toga što vatra od gvožđa, od drveta, od slame, mada po sebi ista vatra, deluje ipak različito, shodno raznorodnosti tela koja pokreće. Zato je u slami vatra (ta skoro nematerijalna prašina), pošto nailazi na meko telo, manje žestoka, a u drvo, čija je materija čvršća, ona ulazi oštrije; dok u gvožđe, čija je masa skoro sasvim tvrda i sačinjena od uglastih delića, za tren oka prodire i sagoreva ono što se u nj baci. Pošto su ova zapažanja lako pristupačna, neće biti čudno što sam se približio Suncu a da me ono nije opeklo, jer ono što

gori nije vatra već materija za koju je ona vezana, a vatra Sunca ne može se ni sa jednom materijom mešati. Ne osećamo li mi i samu radost, koja je opet vatra, baš zato što pokreće neku krv vazdušnu, čiji vrlo lagani delići blago klize niz opne našega tela, golicaju i izazivaju ne znam kakvu slepu slast? I ta slast, ili, bolje reći, taj prvi korak bola, pošto ne može životinji da pripreti smrću, ne izaziva li u njoj želju koja dovodi do pokreta duha nazvanog *radost?* Ne znači da groznica, mada izaziva sasvim suprotne posledice, nije isto tako vatra kao i radost, ali ona je vatra obavijena telom, čije su čestice rogljaste, kao opora žuč, ili kao melanholija, koja zadire svojim oštrim vrhovima svuda gde je njena pokretljiva priroda vodi, buši, dere i izaziva onu žestoku uznemirenost, nazvanu *grozničava vrućica.*

. . . . . .

Međutim, posle izvesnog dela puta dođoh u jarugu, gde naiđoh na čovečuljka sasvim golog, koji je sedeo na kamenu i odmarao se. Ne sećam se da li sam mu se prvi obratio, ili je on mene upitao; ali se živo sećam, kao da ga još slušam, kako mi je govorio dobra tri časa jezikom za koji dobro znam da ga nikad nisam čuo i koji nema nikakve veze sa ovim svetom, a koji sam ipak razumeo brže i lakše od jezika moje dojkinje. Odgovorio mi je, kad sam zatražio objašnjenje te čudesne stvari, da u naukama postoji jedno Istinito, van njega je čovek daleko od lakog; što se više jedan jezik udaljavao od tog Istinitog, to se nalazio dalje od shvatanja i od lakog razumevanja. »Isto tako«, nastavio je on, u Muzici to Istinito se nikad ne može naći a da istog časa uznesena duša ne pohrli slepo k njemu. Mi ga ne vidimo, ali osećamo da ga Priroda vidi; i mada ne razumemo kako nas to obuhvata, ipak nas očarava, a i da razumemo, ne bismo mogli da primetimo gde je. Tako je i sa jezicima. Ko nađe tu istinu slova, reči i

niza, nikad ne može, izražavajući se, da padne ispod svog mišljenja; govori uvek onako kako misli; i zato što ne poznajete taj savršeni jezik, ostajete nemoćni, ne znate ni red ni reči koji mogu objasniti ono što zamišljate.« Rekoh mu da se prvi čovek našeg sveta svakako služio tim prajezikom, jer je svako ime koje je dao svakoj stvari izražavalo njenu suštinu. On me prekide i nastavi: »On je ne samo potreban da izrazi sve što duh zamisli, već bez njega ne mogu vas svi razumeti. Pošto je taj jezik nagon ili glas prirode, mora biti razumljiv svemu što živi u krilu prirode, i zato, kad biste ga mogli razumeti, mogli biste i vi da saopštavate i izlažete svoje misli životinjama, a i životinje vama, jer je to jezik same prirode, kojim ona govori svim životinjama.

»Neka vas, dakle, ne čudi lakoća s kojom razumevate smisao jezika koji nikad u vašem sluhu nije odjeknuo. Kad ja govorim, vaša duša nalazi u svakoj mojoj reči ono Istinito koje traži pipajući, i mada ga razum ne shvata, duša u sebi nosi Prirodu, koja mora da ga shvati.«

— A, svakako je — uzviknuh — putem tog odlučnog jezika nekad naš praotac razgovarao sa životinjama i one su ga razumevale? Pošto mu je bila data vlast nad svim vrstama, one su ga slušale, jer im je on naređivao jezikom njima poznatim; i zato (pošto je prajezik izgubljen) one danas više uopšte ne dolaze kao nekad, kad ih pozovemo, jer nas više ne razumeju.

ZALJUBLJENI ĐAVO

JAVLJANJE BELZEBUBA

Mladenci su otišli; nešto gostiju otišlo je za njima bilo zašto. Ustali smo od stola. Neka žena, bila je to seljakova tetka, i mi smo to znali, uze žutu voštanicu i pođe ispred nas; idući za njom, dođosmo u malu sobu od oko dvanaestak stopa u kvadratu. Krevet, jedva četiri stope širok, sto i dve stolice, to je bio nameštaj.

— Gospodine i gospođo — reče nam žena koja nas je vodila — evo jedine sobe koju vam možemo dati.

Ona spusti voštanicu na sto i ostavi nas nasamo.

Bjondeta obori oči. Ja joj se obratih.

— Znači, rekli ste da smo muž i žena?

— Da — odgovori ona — samo sam istinu mogla da kažem. Dali ste mi reč, dala sam vam reč, to je bitno. Vaši obredi su zaštita od nevere, a za mene ništa ne znače. Uostalom, ako nećete da delite ovu postelju koju su nam dali, ožalostićete me, jer ću vas gledati kako neudobno provodite noć. Potreban mi je odmor, umorna sam preko svake mere, svega mi je dosta.

Izgovarajući ove reči sa mnogo žara, ona se opruži preko kreveta, okrenuvši lice zidu.

— Kako! — uzviknuh — Bjondeta, zar sam vam se zamerio? Ozbiljno ste ljuti! Kako da okajem greh? Hoćete li moj život?

— Alvare — odgovori mi ona ne pomerajući se — upitajte svoje Egipćanke kako da povratite mir u moje i vaše srce.

— Šta! Moj razgovor sa tim ženama je razlog vašoj ljutnji? Kad biste samo znali koliko se njihovo mišljenje slaže sa vašim i da su me one najzad ubedile da se više uopšte ne vraćam u zamak Maravilas! Da, svršeno je, sutra odlazimo u Rim, u Veneciju, u Pariz, u bilo koje mesto gde budete hteli da živim s vama. Tamo ćemo čekati pristanak moje porodice...

Na te reči Bjondeta se okrete. Lice joj je bilo ozbiljno, čak strogo.

— Sećate li se, Alvare, ko sam ja, šta sam od vas očekivala i šta sam vam savetovala da učinite? Kako! Ja nisam mogla, koristeći se nenametljivo moćima kojima sam obdarena, da vas dovedem do nečeg razumnog, a sad moje i vaše ponašanje treba da se temelji na rečima dva bića po vas i mene najopasnija, ako nisu i najgoreg prezrenja dostojna! Razume se — uzviknu ona u zanosu bola — uvek sam strepela od ljudi, vekovima sam se kolebala da li da izaberem; sad sam izabrala, povratka nema, tako sam nesrećna!

I ogreznu u suzama, trudeći se da ih sakrije od mog pogleda.

Razdiran najžešćim strastima, pao sam joj pred noge.

— O, Bjondeta! — uzviknuh — zar ne vidite moje srce! Prestanite da ga razdirete.

— Ne poznajete me, Alvare, i surovo ćete me napustiti pre no što me upoznate. Treba poslednjim naporom da vam otkrijem svoje mogućnosti i potpuno osvojim i vaše poštovanje i vaše poverenje da se ne bih više izlagala ponižavajućim ili opasnim deobama; vaše proročice suviše se slažu sa mnom, zato opravdano bude u meni strah. Ko će me uveriti da se Soberano, Bernardino, vaši i moji neprijatelji, ne kriju pod tim maskama? Setite se Venecije. Suprotstavimo njihovim lukavstvima onu vrstu čuda koju verovatno ne očekuju od mene. Sutra ću doći u Maravilas, od koga pokušavaju da me svojom politikom udalje; najgore i najteže sumnje će me tamo sačekati, ali dona Mensija je pra-

vedna, čestita žena, vaš brat ima plemenitu dušu, prepustiću im se. Biću čudo od blagosti, ljubaznosti, poslušnosti, strpljenja, sama ću tražiti iskušenja.

Ona zastade za trenutak:

— Hoće li to ponižavanje biti dovoljno, o, Solfido? — uzviknu ona bolno.

Htela je da nastavi, ali od silnih suza nije mogla da govori.

Šta biva sa mnom pred tim dokazima strasti, izliva bola, pred odlukama koje opreznost nameće, pred nastupima hrabrosti koja mi se činila herojska! Seo sam kraj nje i pokušavao da je umirim, ali ona me prvo odguruje, zatim ne osećam više opiranje, nemajući razloga da se time hvalim; disanje postaje neravnomerno, oči su upola sklopljene, telo se trza u grčevima; sumnjiva hladnoća širi se po celoj koži; otkucaji bila su neprimetni, i celo bi telo izgledalo bez života da suze ne teku i dalje onako obilno.

O, moći suza! To je, bez sumnje, najmoćnije sredstvo ljubavi! Moje nepoverenje, odluke, zakletve, sve je zaboravljeno. Želeći da zaustavim izviranje te dragocene rose, približio sam se ustima, gde se svežina meša sa blagim mirisom ruže, a kad hoću da se od njih udaljim, dve ruke, čiju belinu, nežnost i oblik ne bih umeo da opišem, veze su kojih ne mogu da se oslobodim...

— O moj Alvare! — uzviknu Bjondeta — pobedila sam: sad sam najsrećnije od svih bića.

Nisam imao snage da govorim, osećao sam čudan nemir, reći ću i više, bio sam postiđen, nepomičan. Ona skoči sa kreveta, sad je na kolenima, skida mi cipele.

— Šta! draga Bjondeta — uzviknuo sam — šta? Ponižavate se?

— Ah — odgovori ona — nezahvalniče, služila sam te kad si za mene bio samo očajanje: pusti me da služim svog ljubavnika.

Začas sam oslobođen svojih prnja; kosu, uredno skupljenu, stavila je u mrežu koju je izvukla iz džepa.

Njena snaga, živahnost i veština savladale su sve

prepreke koje sam hteo da suprotstavim. Isto tako brzo se i sama spremala za spavanje, ugasili smo sveću koja nam je svetlela, i evo i zavese su već navučene.

Onda će glasom čija se blagost ne bi dala uporediti ni sa najumilnijom muzikom:

— Jesam li — reče ona — usrećila svog Alvara kao što je on usrećio mene? Ali ne, još sam samo ja srećna. Biće srećan, ja to hoću, opiću ga slašću, naoružaću ga znanjem, podići ću ga do vrha veličine. Hoćeš li, mili moj, hoćeš li da budeš najpovlašćenije stvorenje, da sa mnom potčinjavaš ljude, prirodne sile, celu prirodu?

— O, draga moja Bjondeta! — rekoh joj, mada usiljavajući se malo — ti si mi dovoljna: ti ispunjavaš sve želje moga srca...

— Ne, ne — odvrati ona živo — Bjondeta ne treba da ti je dovoljna: to nije moje ime, ti si mi ga dao, laskalo mi je; nosila sam ga sa zadovoljstvom, ali treba da znaš ko sam... ja sam đavo; dragi moj Alvare, ja sam đavo...

Izgovarajući ovu reč sa naglaskom očaravajuće blagosti, još je izvesnije onemogućavala svaki odgovor koji bih hteo da iznesem. Čim sam uspeo da progovorim:

— Prestani — rekoh joj — draga moja Bjondeta, ma gde bila, da izgovaraš to sudbonosno ime i da me podsećaš na davno priznatu grešku.

— Ne, dragi moj Alvaro, ne, nije to bila nikakva greška; morala sam da te nateram da u to poveruješ, dragi mali čoveče. Morala sam da te prevarim da bih te najzad urazumila. Vaš rod beži od istine, samo zasleplјujući možemo da vas usrećimo. Ah, ti ćeš biti vrlo srećan ako to hoćeš! Imam nameru da ti sve želje ispunim. Eto, već se slažeš da nisam tako odvratan kao što me ocrnjuju.

Ovo ćeretanje me je sasvim zbunilo. Opirao sam mu se, a opijenost čula doprinosila je mojoj namernoj rasejanosti.

— Ali, odgovori mi — govorila je ona.

— Eh, a šta biste hteli da vam odgovorim?

— Nezahvalniče, stavi ruku na ovo srce koje te obožava, neka i tvoje uzdrhti, ako je to moguće, i delićem ovog uzbuđenja koje je tako jako u mom srcu. Pusti da ti žilama poteče malo od ovog slatkog žara koji gori u mojim, ublaži, ako možeš, zvuk tog glasa stvorenog da izazove ljubav, a kojim se ti tako rado služiš da uplašiš moju plahu dušu, reci mi najzad, ako možeš, ali sa istom onom nežnošću koju ja za tebe osećam: dragi moj Belzebute, obožavam te...

Na to fatalno ime, mada tako nežno izgovoreno, smrtni strah me obuze: iznenađenje, užas, pritiskoše mi dušu; već bih poverovao da mi je duša uništena, da me prigušeni glas savesti nije dozivao u dnu srca. Međutim, pobuna mojih čula biva sve upornija, jer razum ne može da je suzbije. Ona me bespomoćnog predaje neprijatelju: a ovaj to zloupotrebljava i lako postajem njegov plen.

Ne daje mi vremena da dođem k sebi, da razmislim o grehu čiji je on pre vinovnik no saučesnik.

— Naše su stvari sređene — kaže mi menjajući osetno glas na koji me je navikao. Ti si mene zvao: ja sam pošao za tobom, služio ti, povlašćivao te; najzad, učinio sam sve što si ti hteo. Želeo sam da te imam i bilo je potrebno, da bih u tome uspeo, da mi se ti voljno predaš. Razume se, prvi pristanak sam dobio pomoću nekih varki, ali pri drugom sam ti rekao svoje ime, znao si kome se predaješ i ne možeš se izgovarati neznanjem. Odsada je naša veza, Alvare, neraskidiva: ali da bismo učvrstili naše udruženje važno je da se bolje upoznamo. Pošto ja tebe skoro napamet znam, da bi to preimućstvo bilo uzajamno, moram ti se pokazati onakav kakav jesam.

Nije mi dato vremena da razmislim o ovoj čudnoj harangi: vrlo oštar zvižduk se začu kraj mene. U času se mrak koji me je obavijao, razišao: ispust pri vrhu drvene obloge zidova prekrili su krupni puževi golaći; njihovi rogovi, koji se živo kreću kao klatno, pretvaraju

se u mlazeve fosforescentne svetlosti, čiji sjaj i snaga rastu brzinom i trajanjem pokreta.

Skoro zaslepljen tim iznenadnim osvetljenjem, pogledah kraj sebe: umesto divnog lika, šta vidim, o, nebesa! Užarenu glavu kamile. Ona izgovara gromkim glasom ono mračno *Ché vuoi!* koje me je tako užasnulo u pećini, a onda prsne u ljudski smeh, još stravičniji i isplazi ogroman jezik...

ŽILIJETA

Napuštajući vulkansku zaravan Pjetra-Mala, peli smo se još jedan čas, uz visoku planinu na desnoj strani. Sa vrha te planine ugledasmo ponore preko dve hiljade aršina duboke, kuda nas je vodio put. Ceo taj deo bio je obrastao tako čestom šumom, tako čudesno gustom da se jedva videlo kuda se ide. Pošto smo silazili niz strminu oko tri časa, stigosmo do obale prostranog ribnjaka. Na ostrvu u toj vodi, videla se kula dvorca koji je bio sklonište našeg vodiča; visina zidina oko dvorca nije dozvoljavala da se išta vidi sem krova. Već šest časova smo išli, a nismo videli ni jednu kuću... nijedno biće nije se ukazalo našem pogledu. Crna barka, crna kao gondole u Veneciji, čekala nas je na obali jezera. Odatle smo mogli da vidimo užasnu kotlinu gde smo se nalazili: uokviravale su je sa svih strana planine, čiji su vrhovi i neplodne strane prekrivali borovi, smreke i hrastovi. Teško da bi se moglo naći išta stravičnije i mračnije, mogao bi čovek pomisliti da je na kraju sveta. Popeli smo se u čamac; div je sâm vozio. Od pristaništa do dvorca bilo je još tri stotine aršina; stigli smo peške do gvozdene kapije u debelom zidu oko dvorca; tu smo naišli na jarak šest stopa širok, prešli smo preko mosta koji se digao čim ga mi pređosmo; naiđosmo na drugi zid, pođosmo kroz još jednu gvozdenu kapiju i nađosmo se u tako gustoj šumi da pomislismo kako se dalje ne može. Nismo zaista mogli dalje, ova šuma, u stvari živa ograda, bila

je puna trnja i nigde nije bilo prolaza. U njenom srcu bio je poslednji bedem zamka; bio je deset stopa širok. Div diže ogroman kamen koji je samo on mogao da pomeri: ukaza se izvijugano stepenište; kamen se zatvori i kroz zemljinu utrobu stigosmo (sve po mraku) do središta podruma te kuće, odakle se popesmo kroz otvor zatvoren istim onakvim kamenom kao onaj o kome je sad bilo reči. Evo nas najzad u niskoj dvorani obloženoj kosturima; stolice u ovoj prostoriji bile su od samih mrtvačkih kostiju, a na lobanje smo sedali hteli — ne hteli. Užasni krici kao da su dopirali ispod zemlje i uskoro saznadosmo da su pod svodovima ove dvorane bile ćelije gde su ječale žrtve ovog čudovišta.

»Moji ste«, reče on čim sedosmo, »u mojoj ste moći, od vas ću učiniti ono što hoću. Međutim, ne plašite se mnogo! Dela koja sam video da činite suviše su bliska mojim shvatanjima da vas ne bih smatrao dostojnim da upoznate i podelite zadovoljstva moga skrovišta. Čujte, imam vremena da vas uputim pre večere: večera se sprema dok vam ovo govorim.

»Moskovljanin sam, rođen sam u malom gradu koji se nalazi na obalama Volge. Zovu me Minski. Otac mi je svojom smrću ostavio ogromna bogatstva, a priroda je uskladila moje fizičke sposobnosti i sklonosti sa prednostima koje mi je dalo bogatstvo. Ne osećajući se stvoren da živim u mračnoj provinciji kao što je ta gde sam se rodio, putovao sam, čitav svet nije mi se činio dovoljno prostran za veličinu mojih želja, postavljao mi je granice, ja ih nisam hteo. Rođeni nevaljalac, bezbožnik, razvratnik, krvolok i surov, putovao sam po svetu samo da bih mu upoznao poroke, a usvajao sam ih samo da bih ih usavršio. Počeo sam od Kine, Mongolije i Tatarije; obišao sam čitavu Aziju; penjući se ka Kamčatki, ušao sam u Ameriku čuvenim Beringovim moreuzom. Proputovao sam taj prostrani kontinent, bio sam čas kod kulturnih naroda, čas kod divljaka, ugledajući se samo na zločine jednih i na poroke i krvoločnosti drugih. Doneo sam u vašu Evropu tako opa-

sne sklonosti da sam osuđen u Španiji na lomaču, na prebijanje u Francuskoj, na vešanje u Engleskoj, na smrt od malja u Italiji: moje bogatstvo me je od svega zaštitilo.

»Prešao sam u Afriku: tu sam se uverio da je ono što vi ludo nazivate izopačenošću samo prirodno stanje čoveka, a još češće posledica zemlje na koju ga je priroda bacila. Ta su mi se dobra deca sunca smejala kad sam pokušao da im prebacim divljačko postupanje prema ženama. A šta je žena, odgovoriše mi, do domaća životinja koju nam je priroda dala da zadovoljimo istovremeno i svoje potrebe i svoje uživanje. Zašto bi ona za nas bila zaslužnija od stoke u oboru. Jedina razlika koju mi vidimo, govorili su mi ti mudri narodi, u tome je što naše domaće životinje mogu da zasluže neku milost svojom pitomošću i pokornošću, dok žene zaslužuju samo strogost i divljaštvo, ako se uzme u obzir njihova stalna varljivost, zloća, izdajstvo i podmuklost...

»...Sačuvao sam te sklonosti; svi otpaci leševa koje vidite ovde samo su ostaci stvorenja koja proždirem, hranim se samo ljudskim mesom. Nadam se da ćete biti zadovoljni gozbom koju vam pripremam...

»...Imam dva harema. U prvom je dve stotine devojčica od pet do dvanaest godina, jedem ih kad od bluda dovoljno omekšaju; dve stotine žena od dvadeset do trideset su u drugom; videćete kako sa njima postupam. Pedeset slugu oba pola radi i služi ovaj zamašan broj predmeta bluda, a stotinu mojih agenata za vrbovanje rastureno je po svim velikim gradovima sveta. Hoćete li mi verovati, za sav taj ogroman promet, koji sve to zahteva, postoji ovaj jedan jedini put za ulaz na moje ostrvo, kojim ste vi došli? Ne bi se mogao ni zamisliti broj stvorenja koja prolaze tom tajanstvenom stazom.

»Nikad velovi koje preko svega toga prebacujem neće biti svrgnuti. Ne zato što bih ičega mogao da se plašim: ovo pripada Državama Velikog vojvode Toskan-

skog — tamo se dobro zna za svu neispravnost mojih postupaka, a novac koji sejem štiti me od svega...

»...Nameštaj koji ovde vidite,« reče nam naš domaćin, »živ je: sve će krenuti na najmanji znak.« Minski dade taj znak i sto priđe, bio je u jednom uglu dvorane, dođe do sredine; pet naslonjača se poređaše okolo; dva lustera siđoše sa tavanice. Mehanizam je jednostavan,« reče nam div, pokazujući nam izbliza sastav stvari. »Vidite da se ovaj sto, ovi lusteri, ove naslonjače sastoje od grupe devojaka umetnički složenih; tanjiri sa jelom će se topli spustiti na krsta ovih stvorenja.«

— Minski — primetih našem Moskovljaninu — uloga ovih devojaka je zamorna, naročito ako ste dugo za stolom.

»Najgore što može da se desi to je da nekoliko njih pocrka, a ti se gubici tako lako popunjavaju da o njima ne moram misliti nijednog trenutka...«

»...Prijatelji,« reče nam naš domaćin »upozorio sam vas da se ovde hrani samo ljudskim mesom; nema nijednog jela od ovih koja vidite bez njega«.

— Probaćemo ga — reče Sbrigani — odvratnosti su apsurdne: javljaju se samo usled nepostojanja navike, svako meso je tu da hrani čoveka, svako je u tom cilju ponudila priroda i nije ništa neobičnije jesti čoveka no jesti pile. — Govoreći to, moj suprug zabode viljušku u dečački čerek, koji mu se učinio vrlo lepo pripremljen, i pošto je u tanjir stavio bar dve livre, on ih poždera. Ja učinih to isto. Minski nas je hrabrio, a kako mu je apetit bio ravan svim strastima, ubrzo je ispraznio dvanaestak tanjira.

Minski je pio kao što je i jeo; bio je već kod svoje tridesete boce burgonjca kad poslužiše slatkiše koje zali šampanjcem; aleatiko, falerno i ostala skupocena italijanska vina pili smo uz slatkiše.

ŠARL NODIJE

SMARA ILI NOĆNI DEMONI

(EPIZODA)

Koja od vas, devojke, ne poznaje slatke ćudi žena? Volele ste, svakako, i znate kako srce zamišljene udovice koja gubi svoje usamljeničke uspomene na senovitim obalama Peneja, može ponekad iznenada da obuzme preplanuli lik vojnika, čije oči svetlucaju ratnim žarom, a grudi blistaju sjajem plemenitog ožiljka. Ide gord i nežan između lepotica, kao pripitomljeni lav koji hoće da u uživanjima srećnog i lakog ropstva zaboravi žaljenje za svojim pustinjama. Zato vojnik voli da zauzme žensko srce kad ga više bojna truba ne zove niti sreća bitke budi njegovu nestrpljivu ambiciju. Osmehuje se pogledom devojkama i kao da im kaže: Volite me!

I vi znate, pošto ste Tesalijke, da nijedna žena nije po lepoti bila ravna plemenitoj Meroji, koja, od svog udovištva, nosi duge bele velove vezene srebrom; Meroja, najlepša od lepotica Tesalije, to znate. Veličanstvena je kao boginje, a ipak u očima su joj ne znam kakvi smrtonosni plamičci koji hrabre ljubavne namere.

— O, koliko sam se puta zagnjurio u vazduh koji ona ustalasa, u prašinu koja pod njenim stopama uzleti, u srećnu senku koja je prati! ... Koliko sam se puta bacio njoj u susret da ukradem znak njenom pogledu, dah njenim usnama, jedan atom vihoru koji je mazi, koji miluje njene pokrete. Koliko sam puta (Telaire, hoćeš li mi oprostiti?) vrebao žarku slast da ose-

tim kako nabor njene haljine treperi uz njenu tuniku ili da željnim usnama podignem šljokicu sa njenog veza po stazama vrtova u Larisi! Kad bi prolazila, vidiš, svi bi oblaci crveneli kao pred nailazak oluje, uši su mi zvonile, zenice se mračile u izbezumljenoj jabučici, srce bilo na rubu nestajanja pod teretom neizdržljive sreće. Ona je bila tu! Pozdravljao sam senke koje su prethodno na njoj lebdele, udisao vazduh koji ju je dodirnuo; govorio sam svom drveću na obali: Jeste li videli Meroju? Ako je ležala na ležaju od cveća, sa kakvom sam ljubomornom ljubavlju kupio cvetove koje je njeno telo zgužvalo, bele latice natopljene rumenilom koje krasi oboreno čelo anemone, zaslepljujuće strele koje izbijaju iz zlatnog kruga bele rade, čedni tanani veo koji se uvija oko mladog krina pre no što se on osmehne suncu; i, ako bih se usudio da u skrnaveći zagrljaj stegnem sav taj ležaj svežeg zelenila, on bi me palio vatrom podmuklijom od vatre iz koje smrt tka noćnu sreću grozničavog. Meroja me je morala primetiti. Bio sam svuda. Jednog dana, pred sumrak, nađoh njen pogled; smešio se, preduhitrila me je, korak mi se uspori. Bio sam sâm iza nje i videh da se okrenula. Vazduh je bio miran, nije joj remetio kosu, a njena se ruka digla kao da hoće da je uredi. Pođoh za njom, Lucije, do palate, do hrama Tesalijske princeze, i noć se spusti na nas, noć slasti i užasa!... Da je samo bila poslednja noć moga života i da se ranije svršila.

Ne znam da li si ikada trpeo, sa pomirenošću pomešanom s nestrpljenjem i nežnošću, težinu tela zaspale ljubavnice koja se prepustila snu na tvojoj ispruženoj ruci ne sumnjajući da ti patiš; pokušao si da se boriš protiv drhtavice koja ti okiva pokorne mišice; da se odupreš osvajanju smrti, koja preti da se prostre do tvoje duše. Tako je, Lucije, bolna drhtavica brzo prolazila mojim nervima, potresajući ih neočekivanim žmarcima, kao oštra kuka palice od koje zazvuče sve žice lire pod prstima veštog svirača. Meso mi se grčilo kao suha opna približena vatri. Prepunjene grudi samo što

nisu iskidale, pucajući, gvozdene veze koje su ih obavijale, kad Meroja, iznenada sevši kraj mene, zaustavi na mojim očima dubok pogled, pruži ruku do mog srca kako bi se uverila da mu se kucanje zaustavilo, ostavi je tu dugo, dugu i hladnu, i pobeže daleko od mene brzinom strele koju uže luka odbacuje trepereći. Trčala je po stepenicama dvora, ponavljajući arije starih pastirskih pesama Sirakuze, koje očaravaju mesec u njegovim sedefastim i srebrnim oblacima, vrtela se po dubinama ogromne dvorane i vikala s vremena na vreme sa strašnom radošću, dozivajući ne znam koje prijatelje čija mi imena još nije kazala.

Dok sam je gledao pun užasa, video sam kako silaze duž zidina, žure se pod stubovima, njišu se pod svodovima, mnogobrojni oblaci pare, jasno odvojeni jedni od drugih, ali koji su od života imali samo prividnost oblika, glas slab kao šuštanje najtišeg jezera u tihoj noći, neodređenu boju uzetu od predmeta pred kojima su lebdele njihove prozračne prilike... i azurni i iskričavi plamen izbi najednom sa svih strana tronožaca, a užasna Meroja letela je od jednog do drugog šapućući nejasne reči:

— Ovde vrbena u cvetu... Ovde tri stručka žalfije ubrane u ponoć na groblju umrlih od mača... ovde veo voljene pred kojim je voljeni skrio svoje bledilo i svoj očaj, pošto je zaklao zaspalog muža da bi uživao u njegovoj ljubavi... ovde opet suze tigrice izbezumljene od gladi, neutešne jer je proždrala jedno od svojih malih!

A njene izobličene crte odražavale su takvu patnju i užas da sam se skoro sažalio. Uznemirena, videvši da su joj se kletve zaustavile zbog neke nepredviđene prepreke, ona skoči od besa, ode, vrati se sa dva duga štapića od slonovače vezana pri vrhu pletenicom od trinaest konjskih dlaka, koje je iščupao sa vrata divne bele kobile sam lopov koji joj je ubio gospodara, i po gipkoj pletenici poče da se kotrlja abonosov romb od šupljih i zvučnih kuglica, koji se oglasi i zaurla kroz vazduh i vrati se uz potmulu grmljavinu, i zakotrlja se

opet grmeći, i uspori i pade. Plamenovi tronožaca su palacali kao zmijski jezici i senke su bile zadovoljne.

— Hodite, hodite — vikala je Meroja — treba da se noćas zli dusi smire i da se mrtvi raduju. Donesi mi vrbenu u cvetu, žalfiju uzbranu u ponoć i četvorolisnu detelinu; dajte žetvu lepih kita Sagi i noćnim dusima.

Zatim, skrenuvši iznenađen pogled na zlatnu zmiju čiji su kolutovi obavijali njenu golu mišicu, na skupocenu narukvicu, delo najveštijeg umetnika Tesalije koji nije štedeo ni u izboru metala ni u savršenstvu rada — srebro je bilo umetnuto, u tananim krljuštima, i nije bilo nijedne čija belina nije bila podvučena sjajem rubina ili prozirnošću, tako prijatnom za oko, safira plavljeg od neba — skide je, razmišljala je, sanjarila, prizivala zmiju šapućući tajne reči; i oživela zmija se odvi i pobeže uz radosno šištanje, kao oslobođeni rob. A romb se još kotrlja; kotrlja se grmeći, kotrlja se kao daleki grom koji odjekuje u oblacima nošenim vetrom i koji se gasi ječeći u minuloj oluji. Međutim, svi se svodovi otvaraju, svi se prostori neba šire, sve zvezde silaze, svi oblaci splašnjavaju i obavijaju prag kao prilazi od pomrčine. Mesec, umrljan krvlju, liči na gvozdeni štit na kome tek što je donet mladi Spartanac koga je ubio neprijatelj. Klizi i zaustavlja na meni svoj mrtvačko bledi krug još pomračen dimom sa ugašenih žrtvenika. Meroja i dalje trči kucajući prstima, iz kojih izbijaju duge munje, po bezbrojnim stubovima dvora, i svaki stub koji se pod Merojinim prstima deli otkriva ogromnu kolonadu punu priviđenja, i svako priviđenje, kao i ona, udara u po jedan stub, koji otvara nove nizove stubova, a nema stuba koji nije svedok žrtvovanja novorođenog deteta otrgnutog od milovanja majke »Milost! Milost!« — uzviknuh — »za nesrećnu majku koja se bori sa smrću za svoje dete.« prigušena molitva stizala je do mojih usana slaba, kao uzdisaj umirućeg koji kaže: »Zbogom!« Izdisala je u neartikulisanim zvukovima na mojim mucavim usnama. Umirala je kao krik čoveka koji se davi i koji uzalud

pokušava da nemoj vodi poveri svoj poslednji zov očajanja. Nemilosrdna voda mu puni glas, prekriva ga, sumorna i hladna, proždire njegov jauk, nikad ga neće preneti do obale.

Dok sam se borio protiv užasa koji me je pritiskao i pokušavao da iz grudi iščupam neku kletvu koja bi probudila na nebu osvetu bogova:

»Bedniče!« — uzviknu Meroja — budi za navek kažnjen za svoju drsku radoznalost! A, usuđuješ se da prekršiš začaranost sna!... Govoriš, vičeš i vidiš... Lepo! Govorićeš samo u jauku, vikaćeš samo da bi uzalud preklinjao za milost odsutne, gledaćeš samo prizore užasa koji će ti lediti dušu...

I govoreći tako glasom piskavijim i prodornijim od glasa zaklane hijene, koja još preti lovcima, skide sa prsta blistavi tirkiz koji se prelivao raznobojnim odsjajima kao duga, ili kao talas kad odskoči u plimi i, prevrnuvši se, odrazi sjaj sunca na izlasku. Pritište prstom neznanu oprugu koja uzdiže čudesni kamen na nevidljivom zglavku i otkri u zlatnom ležištu ne znam kakvo čudovište bez boje i oblika, koje skoči, zaurla, baci se i pade na grudi čarobnice.

»Evo te,« reče ona, »dragi moj Smara, voljeni, jedini ljubimče mojih ljubavnih misli, ti koga je mržnja neba odabrala iz svih riznica, na očaj dece čovekove. Idi, idi, naređujem ti, duše laskavi, ili jadni, ili užasni, idi da mučiš žrtvu koju sam ti predala; podvrgni ga mučenjima raznovrsnim kao užasi pakla koji te je začeo, surov i neumoljiv je moj bes. Idi, nasiti se stravom njegovog drhtavog srca, broj grčevite otkucaje njegovog bila, koje vrtoglavo juri, zaustavlja se... gledaj njegovo bolno umiranje i zaustavi ga da bi ponovo počelo... Po tu cenu, verni robe ljubavi, moći ćeš pri odlasku snova da se vratiš na mirisni jastuk svoje gospodarice i da, milujući, u zagrljaj stegneš kraljicu noćnih užasa...«

Ona reče, a čudovište iskoči iz njene vrele ruke kao disk iz ruke bacača, zavrte se u vazduhu brzinom

vatrometa sa brodova, razvi čudno izreckana krila, poče da se penje, silazi, raste, smanjuje se, i taj bezobličnі i veseli kepec sa rukama noktiju od metala oštrijeg no čelik, koji se zabadaju u meso ne razdirući ga i piju krv kao podmukla sisaljka pijavice, naleže mi na srce, poče da raste, da diže ogromnu glavu i da se smeje. Uzalud moje oko, ukočeno od straha, traži u prostoru koji može da sagleda neku stvar koja bi ga umirila; hiljade noćnih zloduha prate užasnog zloduha iz tirkiza. Zakržljale žene pijanog pogleda, crvene i ljubičaste zmije, čija usta bljuju vatru. Gušteri koji iznad jezera blata i krvi dižu lice slično čovečijem; glave tek odvojene od trupa sekirom vojnika, ali glave koje me gledaju živim očima, i beže skakućući na nožicama gmizavaca.

Od te kobne noći, o, Lucije, meni nema mirne noći. Mirisni devojački ležaj samo za slasti stvoren, neverni šator putnika koji se svake večeri razvija u drugom hladu, a i samo svetilište hramova nemoćno je, ne može da bude sklonište pred noćnim zlodusima. Tek što mi se kapci, umorni od borbe sa strahovanjem od sna, sklope iznemogli, sva su čudovišta tu, kao u onom času kad sam ih ugledao kako sa Smarom iskaču iz čarobnog Merojinog prstena. Vitlaju u kolu oko mene, zaglušuju me svojom drekom, užasavaju svojim uživanjima i prljaju moje drhtave usne svojim milovanjem pačavre. Meroja ih vodi i lebdi iznad njih, zabacujući svoju dugu kosu, iz koje izbijaju mrtvački plave munje. Juče opet... bila je mnogo veća no što mi je nekad izgledala... bili su to isti oblici i iste crte, ali pod njihovim zavodljivim izgledom nazirao sam, o, užasa, kao kroz tanani i laki veo, olovnu kožu čarobnice i udove boje sumpora: ukočene i upale oči bile su zakrvavljene, krvave suze brazdale su joj upale obraze, a ruka razmahnuta u prostoru, ostavljala je na samom vazduhu otisak krvave šake.

»Hodi«, reče mi ona, dajući mi znak prstom, koji bi me uništio da me je dotakao, »hodi da vidiš carstvo

koje sam dala svom suprugu, hoću da upoznaš sve oblasti užasa i očajanja.«

Govoreći tako, letela je ispred mene, nogu jedva iznad tla, približujući se i udaljujući se od zemlje kao plamen koji titra iznad buktinje pred njeno gašenje. O, kako je put koji smo proždirali leteći bio užasan u svakom pogledu! Kako je sama čarobnica jedva čekala da mu vidi kraj! Zamisli pogrebnu raku gde trpaju ostatke svih nevinih žrtava sa njihovih žrtvenika i među najnesavršenijim od tih osakaćenih ostataka nema nijednog bez glasa, bez jecaja ni suza! Zamislite zidine u pokretu, gmizave i žive, koje se stežu s jedne i druge strane ispred tebe i obuhvataju malo-pomalo sve delove bedema ledene i tesne tamnice... Pritisnute grudi ti se nadimaju, drhte, otimaju da bi udahnule dah života kroz prašinu ruševina, dim buktinja, vlagu laguma, zatrovani dah mrtvih... a svi zlodusi noći urlaju ti, zvižde ili reže u uho puno užasa: Nećeš više živeti!

I dok sam ja tako išao, išao je i insekat hiljadu puta manji od onoga koji nemoćnim zubom napada nežno tkivo ružinog lista, zakržljali atom, kome treba hiljadu godina da utisne jedan svoj korak na sveopštu kuglu nebesa, koja je hiljadu puta tvrđa od dijamanta... Išao je, išao je tako, a uporni trag njegovih lenih nogu prepolovio je neuništivu kuglu do same osovine.

Pošto smo tako prešli razdaljinu za koju ljudski jezik nema reči poređenja, jer nam je zalet bio tako brz, videh da iz jednog malog susednog otvora izbija, kao od najudaljenije zvezde, nekoliko tračaka bele svetlosti. Puna nade, Meroja polete, ja pođoh za njom, povučen nekom nevidljivom silom, uostalom, put povratka, izbrisan kao ništavilo, beskrajan kao večnost, zatvorio se iza mene, nedostupan ljudskoj hrabrosti i strpljenju. Već su između Larise i nas bili svi ostaci bezbrojnih svetova, koji su prethodili ovome u pokušajima stvaranja od početka sveta, a velika većina njih prevazilazi ovaj naš po ogromnosti, kao što on svojim čudesnim prostranstvom prevazilazi mušičino gnezdo.

Vrata grobnice koja nas primiše, ili, bolje, usisaše na izlazu iz ovog ponora, otvarala su se na polje bez granica, koje nikad ništa nije rodilo. Jedva su se u udaljenom uglu neba razaznavali neodređeni obrisi mračne i nepomične zvezde, nepomičnije od vazduha, mračnije od tame, koja vlada u njegovom boravištu očaja. Bio je to leš najstarijeg sunca, zašlog za mračno dno nebeskog svoda kao potopljen brod ili kao jezero nabujalo od topljenja snegova. Bleda svetlost koja mi je pala u oči nije dolazila od njega. Reklo bi se da nije imala određenog izvora i da je bila samo posebna boja noći, ukoliko nije dolazila od požara nekog udaljenog sveta čiji je žar još sagorevao. Onda, hoćeš li verovati, dođoše one sve, veštice Tesalije, u pratnji onih patuljaka iz zemlje koji rade u rudnicima, imaju lice kao bakar, a kosu plavu kao srebro u žaru: daždevnjaci dugih ruku, pljosnatog repa kao veslo, neznanih boja, koji prolaze, živi i hitri, usred plamena kao crni gušteri kroz plamenu prašinu, dođoše za njima guje koje imaju tako krhko i vitko telo sa glavom izobličenom, ali osmehnutom, i ljuljaju se na skeletničnim, tankim i šupljim nogama, kao jalove trske na vetru; i Ahroni, koji nemaju ni udova ni glasa, ni lica ni godina i skakuću plačući po zemlji koja stenje, kao naduvane mešine; i Psile, koje sisaju sirov otrov i, žedne otrova, igraju u kolu uz oštre zvižduke da bi probudile zmije, da bi ih probudile u skrivenom skloništu, u vijugavoj rupi guja. Bilo je čak i Morfoza, koje ste vi toliko voleli, koje su lepe kao Psiha, koje sviraju kao Gracije, čiji su koncerti kao u Muza i od čijeg će se zavodljivog pogleda, prodornijeg i otrovnijeg od gujinog zuba, zapaliti tvoja krv i proključati srž tvojih ugljenisanih kostiju. Video sam ih, ogrnute purpurnim pokrovima, obavijene oblacima blistavijim od Istoka, mirisnijim od arabijskih ulja, skladnijim od prvog uzdaha device raznežene ljubavlju, čija opojna izmaglica zaslepljuje dušu da bi je ubila. Čas iz očiju izbacuju vlažni plamen koji očarava i proždire; čas naginju glavu sa ljupkošću

samo njima svojstvenom, tražeći tvoje lakoverno poverenje ljupkim osmehom; osmehom podmukle žive maske koja krije radost zločina i ružnoću smrti. Šta da ti kažem? Uvučen u vrtlog duhova koji je lebdeo kao oblak, kao krvavo crveni dim koji se spušta sa grada u požaru, kao tečna lava koja proliva, ukršta, prepliće užarene potoke po ravnici od pepela... dolazio sam... dolazio sam... Sve grobnice su otvorene... svi mrtvaci iskopani, svi vampiri bledi, nestrpljivi, bili su tu, lomili su spojnice mrtvačkih kovčega, cepali svetu odeću, poslednju odeću leševa, delili su užasne ostatke sa još užasnijim sladostrašćem i neodoljivom rukom, jer sam bio, avaj, zarobljenik i slab kao dete u kolevci. Vukli su me da se pridružim... o užasa!... njihovoj ogavnoj gozbi.«

Završavajući ove reči, Polemon se uzdiže na svom krevetu i drhteći, izbezumljen, nakostrešene kose, ukočena i strašna pogleda, pozva nas glasom u kome nije bilo ničeg ljudskog. Ali zvuci Mirtine harfe već su se razlegali kroz vazduh, zlodusi su se smirili, tišina je bila mirna kao misao pravednika, koji će usnuti uoči svakog suđenja. Polemon je mirno spavao uz blage zvuke Mirtine harfe.

AURELIJA

PRVI DEO

San je drugi život. Nikad nisam bez jeze mogao da prodrem kroz ta vrata od slonovače ili roga koja nas razdvajaju od nevidljivog sveta. Prvi trenuci spavanja slika su smrti; mutno magleno trnjenje obuzima nam misao i ne možemo da odredimo tačno trenutak kad *ja* u drugom obliku nastavlja delo života. Kao da se neko neodređeno podzemlje malo-pomalo rasvetljava tamo gde se iz tame i mraka izdvajaju bledi, ozbiljni i nepomični likovi koji nastanjuju boravište nekrštenih duša. Onda se slika uobličava, nova svetlost obasjava i pokreće čudna priviđenja: Svet duhova otvara se za nas.

Svedenborg je ove vizije nazivao *Memorabilia;* kod njega su to češće bile posledice sanjarenja no sanjanja. Apulejev *Zlatni magarac,* Danteova *Božanstvena komedija,* poetski su primeri tih proučavanja ljudske duše. Pokušaću da kao i oni zapišem utiske duge bolesti koja se, cela, odvijala u tajanstvima mog duha — a ne znam zašto se služim izrazom bolest, jer se nikad, bar što se mene tiče, nisam bolje osećao. Ponekad mi se činilo da su mi se snaga i život udvostručile, izgledalo mi je da sve znam, sve razumem, mašta mi je donosila beskrajna uživanja. Nije li trebalo kad mi se povratilo ono što ljudi nazivaju razumom, da zažalim što sam ta uživanja izgubio?

Ta *Vita Nuova* imala je za mene dve faze. Evo beležaka koje se tiču prve faze. — Jedna dama koju sam

dugo voleo i koju ću nazvati imenom Aurelija, za mene je bila izgubljena. Nisu bitne okolnosti tog događaja, koji će imati tako velikog uticaja na moj život. Svako može da potraži među svojim sećanjima najtežu uspomenu u duši, najstrašniji udar sudbine: tada treba odlučiti da li i dalje živeti ili umreti — kasnije ću reći zašto nisam izabrao smrt. Pošto me je ona koju sam voleo osudila zbog greške, tako da se nisam nadao oproštaju, ostalo mi je još da se bacim u prostačko opijanje, izigravao sam radost i bezbrižnost, jurio sam po svetu, ludo zaljubljen u raznolikost i hirovitost, voleo sam naročito čudna odela i običaje dalekih naroda, činilo mi se da tako pomeram granice dobra i zla, da menjam, tako reći, shvatanje onoga što za nas Francuze znači *osećanje*. »Kako je ludo«, mislio sam, »voleti platonskom ljubavlju ženu koja te više ne voli! Svemu je krivo moje čitanje, ozbiljno sam shvatio izmišljotine pesnika i napravio sam Lauru ili Beatriču od jedne obične žene našeg doba... Pređimo na druge doživljaje i ovo ću brzo zaboraviti.« Vihor veselog karnevala u jednom gradu Italije rasterao je sve moje melanholične misli. Tako sam bio srećan zbog olakšanja koje sam osetio da sam saopštavao svoju radost svim svojim prijateljima i opisivao sam im u svojim pismima stanje svog duha, koji je, u stvari bio u grozničavom uzbuđenju.

Jednog dana stiže u grad žena vrlo čuvena, prihvati me za prijatelja i, naviknuta da se dopada i da osvaja, bez muke me uvrsti u krug svojih obožavalaca. Posle jedne večere, gde je ona bila istovremeno i prirodna i puna čari, i gde smo svi bili njene žrtve, osetih tako oduševljenje da ni časa nisam hteo da odlažem da joj pišem. Bio sam tako srećan što sam osetio da mi je srce sposobno za novu ljubav! Poslužio sam se u tom lažnom oduševljenju istim onim izrazima koji su mi pre tako kratkog vremena poslužili da opišem pravu i dugu ljubav. Kad je pismo otišlo, poželeo sam da ga

zadržim, i u samoći sam sanjario o onome što mi se činilo kao skrnavljenje uspomena.

Veče vrati mojoj novoj ljubavi sav jučerašnji blesak. Dama pokaza interesovanje za ono što sam joj napisao, ali izrazi i malo iznenađenja zbog mog naglog žara. Za jedan dan prešao sam više stupnjeva onoga što može da se oseti za jednu ženu, sa svom prividnošću iskrenosti. Priznala je da je iznenađujem, ali da se time i ponosi. Pokušao sam da je ubedim, ali ma šta govorio, nisam mogao da našim razgovorima dam prizvuk onoga što sam napisao, te sam najzad morao da joj priznam u suzama kako sam varajući je i samog sebe obmanuo. Moja raznežena ispovest imala je ipak nekog čara i prijateljstvo, čvršće u svojoj blagosti, smenilo je uzaludne zakletve nežnosti.

II

Docnije sam je sreo u drugom gradu, gde se nalazila i žena koju sam i dalje voleo bez nade. Slučajno, njih dve su se upoznale i ova prva je verovatno imala prilike da umilostivi drugu, koja me je izagnala iz svog srca. Tako da sam doživeo jednog dana da mi, u društvu gde je bila, priđe i pruži ruku. Kako protumačiti taj korak, i dubok i tužan pogled kojim je propratila svoj pozdrav? Učinilo mi se da vidim u tome oproštaj za prošlost, a božanski prizvuk samilosti davao je neizrecivu vrednost običnim rečima koje mi je uputila, kao da se nešto nebesko mešalo u blagost ljubavi, dotle ovozemaljske, dajući joj pečat večnosti.

Neodložna obaveza naterala me je da se vratim u Pariz, i ja odmah odlučih da ostanem samo nekoliko dana i da se što pre vratim svojim dvema prijateljicama. Radost i nestrpljenje izazvaše u meni neku vrstu zanosa, otežanog još i brigama oko poslova koje sam morao da svršim. Jedne večeri, oko ponoći, išao sam predgrađem gde mi je bio stan, kad, digavši slučajno

oči, primetih broj jedne kuće osvetljen uličnom svetiljkom. Taj je broj bio broj mojih godina. Istog časa, spuštajući pogled, videh ispred sebe jednu ženu mrtvački bledu, ugaslih očiju, i činilo mi se da ima Aurelijine crte. Pomislih: »To mi se javlja njena ili moja smrt!« I ne znam zašto, ali ostadoh pri poslednjoj pretpostavci i uvrteh sebi u glavu da će to biti sutra u isti čas.

Te noći sanjao sam san koji me učvrsti u tome. — Kao da bejah u prostranoj zgradi sa više dvorana, od kojih jedne behu posvećene učenju, a druge razgovoru ili filozofskim raspravama. Zaustavih se, zainteresovan, u jednoj od prvih, gde mi se učini da poznajem sve svoje stare učitelje i drugove iz škole. Nastavljala su se predavanja o grčkim i latinskim piscima uz ono monotono brujanje koje liči na molitvu boginji Mnemozini. — Prešao sam u drugu dvoranu, gde su se držala filozofska predavanja! Neko vreme učestvovao sam i sâm ovde, pa onda izađoh da potražim sobu kao u nekakvom svratištu sa ogromnim stepenicama punim užurbanih putnika.

Nekoliko puta sam se gubio u dugim hodnicima, i, dok sam prolazio jednom od središnih galerija, iznenadi me neobičan prizor. Biće neobično veliko — čovek ili žena, ne znam — s mukom je letuckalo iznad prostora i kao da se borilo sa gustim oblacima. Pošto mu ponestade daha i snage, pade najzad usred mračnog dvorišta, zakačinjući i gnječeći krila duž krovova i stubova. Za trenutak mogah da ga osmotrim. Rumeno se zlatilo, a krila mu s prelivima blistahu u hiljadu odsjaja. U dugoj haljini sa antičkim naborima ličilo je na Anđela iz »Melanholije« Albrehta Direra. Ne moga doh a da ne kriknem od užasa, i to me trže iz sna.

Sutradan požurih da obiđem sve svoje prijatelje. U sebi sam se opraštao od njih, i ne govoreći im ništa o onome što mi je mučilo duh, vatreno sam raspravljao o mističkim temama, iznenađujući ih izuzetnim

govorničkim darom, činilo mi se da sve znam i da mi se tajne sveta otkrivaju u tim poslednjim časovima.

Uveče, kada kao da se približavao sudbonosni čas, raspravljao sam s dvojicom prijatelja za stolom u klubu o slikarstvu i muzici, ocenjujući po svom shvatanju poreklo boja i smisao brojeva. Jedan od njih, po imenu Pol, hteo je da me otprati do kuće, ali ja sam mu rekao da se ne vraćam kući. »Kuda ćeš?« — reče mi on. »Put istoka!« I dok me je pratio, počeh da tražim na nebu jednu zvezdu, misleći da je znam, kao da ona ima nekog uticaja na moju sudbinu. Kad sam je našao, nastavih da idem ulicama, birajući one iz kojih se zvezda vidi, idući, da tako kažem, prema svojoj sudbini i želeći da gledam zvezdu do časa kad će me smrt stići. Stigavši, međutim, na sustecište triju ulica, ne htedoh da idem dalje. Činilo mi se da me prijatelj natčovečanskom snagom pukušava da pomeri s mesta, rastao je u mojim očima i dobijao lik apostola. Činilo mi se da vidim kako se mesto gde smo bili uzdiže, gubeći oblike koji su imali gradska obeležja — i da se sad na bregu, okruženom pustim prostranstvima, ovaj prizor pretvara u borbu dva Duha, kao u nekom biblijskom iskušenju. »Ne!«, govorio sam, »ne pripadam ja tvom nebu. Na onoj zvezdi su oni koji me čekaju. Oni su prethodili otkrovenju koje si ti najavio. Pusti me da im se pridružim, jer ona koju volim njima pripada, i tamo treba opet da se nađemo!«

III

Ovde je za mene počelo ono što ću zvati prelivanje sna u stvarni život. Od tog trenutka sve je ponekad dobijalo dvostruki vid — ali rasuđivanju nikad nije nedostajala logika niti je pamćenje gubilo i najmanje pojedinosti od onoga što mi se događalo. Samo su moji postupci, prividno lišeni smisla, bili potčinjeni onome što se po ljudskom razumu naziva iluzijom...

Često mi je padala na um misao da u nekim ozbiljnim časovima života, taj Duh spoljnjeg sveta iznenada uđe u obličje običnog čoveka, kroz njega dela ili pokušava da dela na nas, dok taj čovek niti to zna niti se kasnije seća.

Moj prijatelj me je ostavio, videći da su mu napori uzaludni i misleći, verovatno, da sam žrtva neke fiksne ideje koju će hodanje umiriti. Kad sam ostao sâm, digao sam se s mukom i produžio put u pravcu zvezde, ne odvajajući oči od nje. Pevao sam u hodu neku tajanstvenu himnu, koje sam se sećao jer kao da sam je čuo u nekom drugom životu, i koja me je ispunjavala neizrecivom radošću. Istovremeno sam napustio svoje zemaljske haljine i rasuo ih oko sebe. Put se, izgleda, stalno peo i zvezda kao da je rasla. Onda sam stao raširenih ruku, čekajući trenutak kad će se duša odvojiti od tela, magnetski privučena zrakom zvezda. Tada osetih drhtaj, žaljenje za zemljom i za onima koje sam na njoj voleo steže mi srce, i tako sam u sebi vatreno preklinjao Duh koji me je privlačio da mi se učinilo kako se opet spuštam među ljude. Noćna straža me je opkolila: — Onda mi se učinilo da sam postao vrlo veliki i da ću, pošto sam prepun električne sile, preturiti sve što mi se približi. Bilo je nečeg komičnog u mom naporu da poštedim snagu i život vojnika koji su me uhvatili.

Kad ne bih mislio da je zadatak pisca da iskreno analizira ono što oseća u ozbiljnim prilikama u životu, i kad ne bih imao pred sobom cilj koji smatram korisnim, zaustavio bih se ovde i ne bih pokušavao da opišem šta sam osetio zatim u nizu možda besmislenih ili prosto bolesnih vizija... Ležeći na poljskom krevetu, učinilo mi se da vidim kako se nebo otkriva i otvara u hiljadu vidova nečuvene divote. Sudbina oslobođene Duše otkrivala mi se kao da bi u meni izazvala žaljenje što sam svom snagom svog duha želeo da se vratim zemlji koju sam napuštao... Ogromni krugovi ocrtavali su se u beskraju kao krugovi na uzburkanoj

vodi posle pada nekog tela, svaka oblast, nastanjena svetlosnim likovima, bojila se, kretala se i pretapala se redom u božanstvo, uvek isto, koje je odbacivalo, smešeći se, trenutne maske svojih različitih ovaploćenja i povlačilo se najzad, neuhvatljivo, u mističnu raskoš azijskog neba.

Ova nebeska vizija, zahvaljujući jednoj od onih pojava koje je svako mogao da oseti u nekim snovima, nije me izdvajala iz onoga što se dešavalo oko mene. Ležeći na poljskom krevetu, slušao sam kako vojnici govore o nepoznatom čoveku uhapšenom kao i ja, i čiji je glas odjeknuo u istoj prostoriji. Čudnim dejstvom treperenja činilo mi se da taj glas odjekuje u mojim grudima i kao da mi se duša udvaja — jasno podeljena između priviđenja i jave. Za trenutak pomislih da se s naporom okrenem ka onome o kome se govorilo, ali uzdrhtah, setivši se dobro poznatog verovanja u Nemačkoj, koje veli da svaki čovek ima *dvojnika* i kad ga ugleda, smrt je blizu. — Sklopih oči i utonuh u mutno stanje duha, gde su se priviđenja ili stvarni likovi koji su me okružavali, razbijali u hiljadu trenutnih vidova. Načas videh kraj sebe dvojicu svojih prijatelja koji su me tražili, vojnici me pokazaše, onda se vrata otvoriše i neko moga rasta, čije lice nisam video, iziđe s mojim prijateljima, a ja ih uzalud dozivah natrag. »Varaju se!« — uzviknuh — »po mene su došli, a neko drugi odlazi!« Toliku sam buku digao da su me stavili u samicu.

Ovde sam ostao nekoliko časova kao u nekoj otupelosti; najzad dva prijatelja, za koje sam *mislio da sam ih već video*, dođoše po mene kolima. Ispričah im sve što se desilo, ali oni odrekoše da su noćas dolazili. Sa njima sam dosta mirno večerao, ali kako se noć bližila, činilo mi se da treba strepeti od onog istog časa koji je, sinoć, mogao da bude sudbonosan po mene. Od prijatelja sam zatražio istočnjački prsten koji je nosio na prstu, a ja sam ga smatrao za staru amajliju i, uzevši maramu, uvezao sam ga oko vrata, pazeći da okrenem krunicu sa tirkizom prema onom mestu na

potiljku gde sam osećao bol. Po meni, ta tačka je mesto kroz koje bi duša mogla da izađe u času kad se jedan određeni zrak, sa zvezde koju sam video sinoć, u odnosu na mene nađe u zenitu. Bilo slučajno, bilo zbog moje velike brige, padoh kao pokošen istog časa kad i sinoć. Staviše me na krevet i zadugo sam izgubio svest i vezu između slika koje su mi se javljale.

To stanje je potrajalo nekoliko dana. Preneli su me u bolnicu. Mnogi rođaci i prijatelji su me obilazili, ali ja toga nisam bio svestan. Za mene je jedina razlika između budnog stanja i sna bila u tome što se u prvom sve u mojim očima menjalo, svako lice koje bi mi prišlo izgledalo je izmenjeno, stvarne predmete obavijala je neka polusenka koja im je menjala oblik, a igre svetlosti i složene boje razlagale su se tako da su me držale u stalnom nizu međusobno povezanih utisaka, čiju verovatnoću san, čistiji od spoljnih uticaja, kao da je potvrđivao.

IV

Jedne večeri poverovao sam sa izvesnošću da su me preneli na obalu Rajne. Prema meni su bile strašne stene čiji su se obrisi nazirali u senci. Ušao sam u jednu vedru kuću, zrak zalazećeg sunca veselo je prolazio kroz njene kapke uokvirene lozom. Činilo mi se da ulazim u već poznatu kuću, kuću mog ujaka, flamanskog slikara, preminulog pre više od jednog veka. Započete slike visile su ovde-onde, jedna od njih predstavljala je poznatu vilu sa ovih obala. Stara služavka, koju sam nazivao Margerita, i koja kao da me je poznavala od detinjstva, reče mi: »Zar nećete da legnete? Dolazite iz daleka, a vaš će se ujak vratiti kasno, probudićemo vas za večeru.« Legao sam na krevet koji je imao stubove i zavese od pamučne tkanine sa velikim crvenim ružama. Preda mnom je bio seljački sat, okačen o zid, i na tom satu ptica koja poče da govori kao čovek. A ja sam mislio da je duša mog pretka u toj ptici, ali me

nimalo nije iznenadio njen govor i njen oblik, kao što me nije iznenadilo ni to što sam se preneo za čitav vek unatrag. Ptica mi je govorila o ljudima iz porodice, koji su živeli i umrli u razna doba, kao da su istovremenici i rekla mi je: »Vidite da se vaš ujak potrudio da napravi *njen* portret unapred... sad je *ona* sa nama.« Podigao sam pogled na sliku koja je predstavljala ženu u starinskom nemačkom odelu, nagnutu nad obalu reke, pogleda prikovanog za stručak različka. — Međutim, noć je bivala sve gušća a izgled, zvuci i osećaj mesta brkali su se u mom sanjivom duhu, učinilo mi se da padam u ponor koji doseže do drugog kraja zemljine kugle. Osećao sam da me bezbolno nosi struja rastopljenog metala i hiljadu sličnih reka, čije su boje ukazivale na različite hemijske sastave, brazdale su utrobu zemlje kao arterije i vene koje krivudaju kroz moždane vijuge. Sve su tekle, strujale i treperile tako da mi se učinilo kako se ta strujanja sastoje od živih duša u molekularnom stanju i da me samo brzina putovanja sprečava da ih razaznam. Beličasta svetlost se malo-pomalo uvlačila u te tokove i najzad videh kako se kao prostrano kube širi novi vidik u kome su se ocrtavala ostrva okružena svetlosnim talasima. Našao sam se na obali osvetljenoj videlom bez sunca i video sam starca koji je obrađivao zemlju. Poznao sam ga, to je bio onaj isti koji mi je govorio glasom ptice i, bilo da mi je on to rekao, bilo da sam shvatio, postalo mi je jasno da naši preci uzimaju oblik nekih životinja kako bi nas obišli na zemlji i tako prisustvovali kao posmatrači raznim dobima našeg života.

Starac ostavi svoj rad i otprati me do kuće, koja je bila tu blizu. Predeo oko nas podsetio me je na onaj kraj francuske Flandrije gde su mi roditelji živeli i gde su im grobovi: polje pokriveno gajevima na ivici šume, obližnje jezero, reka i pralište, selo i uzbrdna ulica, bregovi tamnog peščara obrasli ljutićem i vresom — podmlađena slika mesta koja sam voleo. Ali kuća u koju sam ušao beše mi sasvim nepoznata. Shvatih da je po-

stojala u bogzna kom dobu i da u tom svetu u kom sam se sad našao aveti stvari prate aveti tela.

Ušao sam u prostranu dvoranu u kojoj je bilo mnogo ljudi. Svuda sam nailazio na poznata lica. Crte umrlih roditelja, koje sam oplakivao, ponavljale su se na drugima u starinskim odelima, koji su me isto tako roditeljski primali. Izgleda da su se sakupili na porodičnu svečanost. Jedan od tih rođaka mi priđe i nežno me poljubi. Nosio je starinsko odelo čije boje kao da su izbledele, a u njegovom osmehnutom licu pod napuderisanom kosom bilo je neke sličnosti sa mojim. Činio mi se življi od ostalih i tako reći u prisnijem odnosu sa mojim duhom. — To je bio moj ujak. Posadio me je kraj sebe i među nama se uspostavi nešto nalik na opštenje, jer ne mogu da kažem da sam čuo njegov glas, već kad bi mi se misao usredsredila na jednu stvar, odmah bi mi objašnjenje bilo jasno, a predstave su se ocrtavale pred mojim očima kao žive slike.

»Znači istina je!« — mislio sam ushićeno — »besmrtni smo i zadržavamo ovde slike sveta u kome smo živeli. Kakva sreća kad pomislimo da će sve što smo voleli uvek postojati oko nas!... Tako sam bio zamoren od života!«

— Ne žuri sa radošću — reče on — jer još pripadaš gornjem svetu i moraćeš da izdržiš teške godine iskušenja. Boravište koje te ushićuje ima i sâmo svoje bolove, svoje borbe i opasnosti. Zemlja gde smo živeli uvek je pozornica na kojoj se vezuju i razvezuju naše sudbine: mi smo zraci središne vatre koja joj daje život, ali je već oslabila...

— Kako — rekoh — zemlja bi mogla da umre i preplavilo bi nas ništavilo?

— Ništavilo — reče on — ne postoji u onom smislu kako se shvata, ali zemlja je i sama materijalno telo čija je duša zbor duhova. Materija ne može da propadne kao ni duh, ali može da se izmeni na dobro ili na zlo.

Naša prošlost i naša budućnost su nerazlučive. Mi živimo kroz svoju rasu, a naša rasa živi u nama.

Ta mi misao odmah bi razumljiva i, kao da se zidovi dvorane otvoriše u beskrajne perspektive, učini mi se da vidim neprekidan lanac ljudi i žena među kojima sam i ja, a koji su ja, odela svih naroda, slike svih zemalja pojavljivahu se jasno i istovremeno kao da mi se sposobnost opažanja beše umnogostručila ne brkajući ništa, zahvaljujući *čudnoj pojavi u prostoru sličnoj onoj pojavi u vremenu* kad se *vek akcije* zgusne u trenutan san. Iznenađenje mi poraste kad videh da se to ogromno nabrajanje sastoji samo od ljudi koji bejahu u dvorani i čiji su se likovi delili i preplitali u hiljadu prolaznih vidova.

— Nas je sedam — rekoh ujaku.

— Zaista — reče on — to je uobičajeni broj svake ljudske porodice, i dalje množenjem sedam puta sedam, i više.

Ne očekujem da ću protumačiti taj odgovor, koji je i za mene ostao vrlo mutan. Metafizika mi ne pruža izraze za poimanje, koje mi je tada sinulo, odnosa tog broja ljudi i opšteg sklada. Lako je videti u ocu i majci analogiju električnih sila prirode, ali kako ustanoviti pojedina središta koja iz njih proizilaze — iz kojih oni proizilaze, kao neki zajednički duhovni lik, čije bi mogućnosti bile istovremeno i mnogostruke i ograničene. Toliko bi vredelo i tražiti od cveta da polaže računa o broju svojih latica ili podeli svoje krunice... od zemlje o oblicima koje ocrtava, od sunca o bojama koje stvara.

V

Sve je menjalo oblik oko mene. Duh sa kojim sam razgovarao nije više imao isti izgled. Sad je to bio mladić koji je više prihvatao moje ideje no što mi ih je on saopštavao... Da nisam otišao predaleko u visine koje daju vrtoglavicu? Učinilo mi se da shvatam da

su ta pitanja mračna i opasna čak i za duhove sveta koji sam sad opažao... Možda mi je neka viša sila branila ta istraživanja. Videh da lutam ulicama grada punog ljudi i nepoznatog. Primetih da je sav u brežuljcima i da ga nadvišuje breg prekriven kućama. Među stanovništvom te prestonice razaznao sam neke ljude koji kao da su pripadali posebnom rodu; njihov živahni i odlučni izgled, naglašene snažne crte podsećali su me na nezavisna i ratnička plemena planinskih krajeva ili nekih ostrva gde stranci malo zalaze; u svakom slučaju, usred velikog grada, usred izmešanog i svakidašnjeg stanovništva, umeli su da očuvaju svoju divlju osobenost. Ko su bili ti ljudi? Vodič me je poveo uz strme i bučne ulice kojima je odjekivala buka radionica. I dalje smo se peli dugim nizovima stepenica sa kojih nam je pucao vidik. Ovde-onde terase pokrivene venjacima, vrtići na malim zaravnima, krovovi, kućice lake gradnje, obojene i izvajane sa hirovitom strpljivošću: vidici povezani dugim nizovima zelenih puzavica plenili su oko i osvajali duh kao pogled na čarobnu oazu neznane samoće iznad vrtloga i buke dole, koji su ovde bili samo tihi žamor. Često je bilo govora o prognanim narodima koji žive u tami podzemnih groblja i katakombi, ovo ovde bilo je svakako sušta suprotnost. Jedna srećna rasa stvorila je ovo sklonište drago pticama, cveću, čistom vazduhu i svetlosti. »To su« — reče mi vodič — »nekadašnji stanovnici ove planine iznad grada u kome smo. Dugo su živeli jednostavnih običaja, blagi i pravedni, čuvajući prirodne vrline prvih dana sveta. Okolni narod ih je poštovao i uzimao za primer.«

Sa mesta gde sam tad bio siđoh za svojim vodičem u jednu od tih velikih kuća, čiji su spojeni krovovi i davali taj neobičan izgled. Činilo mi se da mi noge tonu u postupne slojeve zgrada iz različitih doba. Aveti građevina stalno su otkrivale nove, na kojima se ogledao određeni ukus svakog veka, i sve to bi me podsetilo na iskopine u antičkim gradovima da nije

bilo puno vazduha, života, sa hiljadu preliva svetlosti. Najzad se nađoh u jednoj prostranoj sobi gde sam video nekog starca kako radi za stolom ne znam kakav posao. — U času kad sam prešao prag, čovek odeven u belo, kome sam teško razaznavao lice, pripreti mi oružjem koje je držao u ruci; ali moj pratilac mu dade znak da se udalji. Reklo bi se da su me hteli sprečiti da prodrem u tajnu tih skloništa. Ne pitajući ništa svog vodiča, shvatio sam nagonski da su te visine, i dubine istovremeno, skloništе prastanovnika planine. Prkoseći stalno rastućoj plimi naslaga novih plemena, živeli su tu, jednostavni u običajima, blagi i pravedni, vešti, čvrsti i dovitljivi — i mirni pobednici slepih masa koje su toliko puta preplavljivale njihovo nasleđe. Da, ni iskvareni, ni uništeni, ni robovi; čisti iako su pobedili neznanje, očuvavši i u obilju vrline siromaštva. — Jedno se dete igralo na zemlji kristalima, školjkama i izrezbarenim kamenčićima, verovatno pretvarajući učenje u igru. Žena u godinama, ali još lepa, radila je po kući. U tom trenutku nekoliko mladih ljudi uđe bučno kao da se vraća sa posla. Iznenadio sam se što su svi obučeni u belo, ali izgleda da je u pitanju bila očna varka; da bi mi dokazao, moj vodič poče da iscrtava njihovo odelo bojeći ga živim bojama, ukazujući mi da su u stvari takvi. Belina koja me je iznenadila dolazila je, možda, od posebnog sjaja, od igre svetlosti u kojoj su se slivale obične boje prizme. Izađoh iz sobe i videh da sam na terasi uređenoj kao vrt. Tu su se šetale i igrale devojke i deca. I njihovo odelo mi se činilo belo kao i ostala, ali je bilo ukrašeno ružičastim vezom. Te su devojke bile tako lepe, njihove crte tako ljupke, a sjaj njihove duše tako je živo zračio iz nežnih oblika da su sve izazivale neku ljubav bez izdvajanja i bez želje, koja sažima sve zanose mutnih mladalačkih čežnji.

Ne mogu da opišem osećanje koje su u meni izazvala ta ljupka bića, draga iako ih nisam poznavao. Bila je to kao neka nebeska praporodica, čije su nasmejane

oči tražile moje sa blagom naklonošću. Počeh da plačem gorkim suzama, kao pri uspomeni na izgubljeni raj. Gorko osetih da sam samo prolaznik u ovom svetu, i stranom i dragom, i uzdrhtah pri pomisli da treba da se vratim u život. Uzalud su se žene i deca tiskali oko mene da me zadrže. Već su se njihovi divni oblici rasplinjavali u mutnim maglama, divna lica bledela, naglašene crte, blistave oči gubile se u senci, gde je još samo svetlucao poslednji blesak osmeha...

Takvo je, eto, bilo snoviđenje ili su bar to bile glavne pojedinosti kojih se sećam. Kataleptično stanje u kome sam bio nekoliko dana naučno mi je objašnjeno, a priče onih koji su me videli takvog izazivale su u meni razdraženost, jer sam video da poremećajima duha pripisuju pokrete ili reči koji su odgovarali različitim trenucima onoga što je za mene predstavljalo niz logičnih događaja. Više sam voleo prijatelje koji su me sa ljubaznim strpljenjem, ili zbog shvatanja sličnih mojim, terali da dugo pričam o stvarima koje sam video u mašti. Jedan od njih mi reče plačući: »Zar ne da je istina da ima boga?« — »Da!« rekoh mu oduševljeno.

I poljubismo se kao dva brata zbog tog tajanstvenog zavičaja koji sam naslutio. — Kakvu sam onda sreću našao u tom ubeđenju! I tako je ta večita sumnja u besmrtnost duše, koja pogađa najbolje duhove, za mene bila rešena. Nije više bilo smrti, ni tuge, ni strepnje. Oni koje sam voleo, rođaci, prijatelji, dali su mi izvesne znakove svog večitog postojanja i od njih su me delili samo časovi dana. Očekivao sam časove noći u blagoj seti.

VI

San koji sam opet snio utvrdio me je u tom uverenju. Odjednom sam se našao u jednoj dvorani koja je bila deo kuće mog pretka. Činilo se samo da je veća. Stari nameštaj je blistao, divno izglačan, tepisi i za-

vese kao da su bili obnovljeni, svetlost triput blistavija od prirodne dnevne svetlosti ulazila je kroz prozor i vrata i bilo je u vazduhu neke svežine i mirisa prvih prolećnih jutara. Tri žene su radile u toj sobi i predstavljale, ne ličeći ipak na njih potpuno, rođake i prijateljice iz moje mladosti. Činilo se da je svaka od njih imala crte nekoliko njih. Linije njihovih lica titrale su kao plamen lampe i u svakom trenutku nešto od jedne prelazilo je na drugu, osmeh, glas, boja očiju, kose, stas, prisni pokreti, menjali su se kao da žive istim životom i svaka se tako sastojala od svih, slična onim tipovima gde slikari podražavaju više modela da bi ostvarili potpunu lepotu.

Najstarija mi je govorila jasnim i melodičnim glasom koji sam prepoznao, jer sam ga čuo u detinjstvu i ne znam šta mi je to rekla što me je iznenadilo svojom dubokom tačnošću. Ali ona mi skrete pažnju na mene samog i ja videh da imam mali mrki frak starinskog kroja, ceo ručno izatkan iglom od tananih konaca kao konci paučine. Bio je lep, ljubak i natopljen blagim mirisima. Osećao sam se sav podmlađen i gizdav u tom odelu koje je izašlo iz njihovih vilinskih ruku i zahvalio sam im se crveneći kao da sam mali dečak pred velikim lepim gospama. Onda se jedna od njih diže i pođe u vrt.

Svako zna da se u snovima nikad ne vidi sunce, mada se često ima osećaj još mnogo jače svetlosti. Predmeti i tela svetle sami po sebi. Našao sam se u malom parku gde su se nizali venjaci u lukovima sa teškim grozdovima belog i crnog grožđa. Ukoliko je gospa koja me je vodila ulazila dalje pod te venjake, senka ukrštenih grana menjala je u mojim očima njene oblike i odeću. Ona je najzad iz njih izašla i našli smo se na otvorenom prostoru. Jedva se nazirao trag ranijih staza koje su se nekad tu ukrštale. Već godinama taj prostor nije bio uređivan i rastureni strukovi paviti, hmelja, orlovih noktiju, jasmina, bršljana, vučje jabuke još su pružali između drveća duge puzavice.

Grane su se savijale do zemlje pod teretom voća, a među žbunovima korova rascvetavalo se nekoliko podivljalih baštenskih cvetova.

Ovde-onde, dosta razdaleko, dizali su se gajevi topola, bagrema i borova, u čijem su se srcu nazirali kipovi pocrneli od vremena. Primetio sam ispred sebe gomilu stenja obraslu bršljanom, odakle je izbijalo vrelo žive vode, čije se skladno žuborenje slivalo u basen usnule vode, upola prekrivene širokim cvetovima lokvanja.

Gospa koju sam pratio uzvi svoj vitki stas pokretom od koga su se prelivali nabori njene haljine od višebojne svile, ljupko obgrli svojom nagom rukom dugu granu ruže puzavice i poče da raste pod svetlim zrakom mesečine, tako da je malo-pomalo vrt dobijao njen oblik, a leje i drveće postajali su ruže i vijuge na njenoj haljini, dok su lice i ruke davali svoje obrise purpurnim oblacima neba. Tako sam je gubio iz vida ukoliko se menjala, jer se činilo da se gubi u sopstvenoj viličini. »Oh ne beži!« uzviknuh »... jer priroda umire s tobom!«

Izgovarajući te reči, mučno sam se probijao kroz korov, kao da hoću da zgrabim naraslu senku koja mi je bežala, ali se spotakoh o deo polusrušenog zida pod kojim je ležalo žensko poprsje. Dižući ga, bio sam ubeđen da je *njeno*... Prepoznao sam drage crte i podigavši pogled, videh da je vrt sada dobio izgled groblja. Glasovi su govorili — »svemir je u noći!«

VII

Ovaj san, tako srećan na početku, bacio me je u veliku nedoumicu. Šta je značio? To sam tek kasnije saznao. Aurelija je umrla.

Prvo sam dobio vest o njenoj bolesti. Zbog raspoloženja svoga duha osetio sam samo neodređenu žalost pomešanu sa nadom. Mislio sam da ni meni ne ostaje

još mnogo da živim i bio sam odsad ubeđen u postojanje sveta gde se srca koja se vole ponovo nalaze. Uostalom, ona mi je mnogo više pripadala u smrti nego u životu... Sebična misao koju će moj razum kasnije platiti gorkim kajanjem.

Ne bih hteo da preterujem u predosećanjima; slučaj čini čudne stvari; ali tada sam bio obuzet jednom uspomenom na naše tako kratke zajedničke časove. Dao sam joj prsten starinskog oblika u čijoj je krunici bio opal isklesan u obliku srca. Kako je taj prsten bio suviše veliki za njen prst, meni je pala na um zlosrećna misao da ga presečem kako bih mu skratio obim, svoju sam grešku shvatio tek kad sam čuo zvuk struganja. Učinilo mi se da vidim kako krv teče...

Trud nauke mi je povratio zdravlje, iako još nije povratio u moj duh redovan tok ljudskog razuma. Kuća gde sam se nalazio, na jednoj uzvišici, imala je prostranu baštu zasađenu retkim drvećem. Čist vazduh brežuljaka gde se nalazila, prvi dah proleća, zadovoljstvo vrlo simpatičnog društva pružili su mi duge dane mira.

Prvi listovi javora ushićavali su me živošću svojih boja sličnih perjanicama petlova sa karata. Pogled koji se prostirao iznad ravnice, nudio je oku od jutra do večeri divne vidike, čije su postupne boje godile mojoj mašti. Nastanjivao sam brežuljke i oblake božanskim likovima i činilo mi se da im jasno vidim oblike. — Hteo sam da dam trajnost svojim omiljenim predstavama, i pomoću uglja i komadića cigle koje sam sakupio, uskoro sam pokrio zidove freskama koje su odražavale moje utiske. Jedan je lik uvek preovlađivao nad drugima; to je bila Aurelija, naslikana u vidu božanstva, onakva kakva mi se ukazala u snu. Pod nogama joj se okretao točak, a bogovi su bili u njenoj pratnji. Uspeo sam da obojim ovu grupu cedeći sok trava i cveća. Koliko sam puta sanjario pred dragim idolom! Učinio sam i više, pokušao sam da predstavim pomoću zemlje telo one koju sam voleo,

svakog jutra je trebalo ponovo počinjati isti posao, jer su ludaci, ljubomorni na moju sreću, sa uživanjem uništavali njenu sliku.

Dali su mi hartiju i dugo sam se trudio da dam, s hiljadu likova propraćenih pričama, stihovima i natpisima na svim poznatim jezicima, nekakvu istoriju sveta pomešanu sa sećanjima iz škole i odlomcima snova koji su, usled moje opsesije, bivali još življi jer im se produžavalo trajanje. Nisam se zaustavio na savremenim tradicijama stvaranja. Moja je misao išla i dalje od toga: nazirao sam, kao u sećanju, prvi sporazum sklopljen između duhova pomoću amajlija. Pokušao sam da sakupim kamenove *Svetog stola* i da predstavim svih prvih sedam Elohima koji su podelili svet.

Ovaj metod izlaganja istorije, po ugledu na istočnjačke tradicije, počinjao je srećnim sporazumom Prirodnih sila koje su stvarale i organizovale svemir. — U toku noći koja je prethodila mom radu, činilo mi se da sam se preneo na mračnu planetu gde su se borile prve klice stvaranja. Iz knjiga još meke ilovače dizale su se džinovske palme, otrovna mlečika i akante obavijali su se oko kaktusa. — Krševiti obrisi stena dizali su se kao skeleti iz tog prvog pokušaja stvaranja, a odvratni gmizavci su vijugali, širili se ili sklupčavali usred nerazmrsive mreže divljeg rastinja. Samo je bleda svetlost zvezda osvetljavala plavičaste vidike ovog čudnog prizora, međutim, ukoliko se to stvaranje uobličavalo, jedna svetlija zvezda je odatle crpla klice svetlosti.

VIII

A onda su čudovišta menjala oblik, i svlačeći prvu košuljicu, uspravljala se, snažnija, na divovskim nogama; ogromnom masom tela lomila su granje i travu, i u neredu prirode upuštala se u borbe u kojima sam i sâm učestvovao, jer sam i ja imao isto tako čudno

telo kao i ona. Odjednom odjeknuše čudni i skladni zvuci u našoj pustinji; izgledalo je da se sad zbrkani krici, mukanje i zviždanje primitivnih bića uobličavaju prema toj božanskoj melodiji. Varijacije su se smenjivale beskonačno, planeta se malo-pomalo rasvetljavala, božanski oblici su se ocrtavali na zelenilu u dubinama gajeva; i sad ukroćena sva čudovišta koja sam video, svlačila su svoja čudna obličja i postajala ljudi i žene; druga su u svom preobražaju dobijala lik divljih životinja, riba i ptica.

Ko je učinio to čudo? Blistava božica vodila je kroz nove preobražaje brzi razvoj ljudskih bića. Onda dođe do razlike u rasama, koja je, polazeći od roda ptica, obuhvatala i zveri, ribe i gmizavce. To su bila Božanstva, Dobri duhovi i Ognjeni duhovi; svaki put kad bi jedno od ovih bića umrlo, odmah bi se ponovo rađalo u mnogo lepšem obliku i pevalo u slavu bogova. — Međutim, jedan od Elohima namisli da stvori i petu rasu, sačinjenu od sastojaka zemlje, koju nazvaše *Afriti.* — To je bio znak za opštu revoluciju među Duhovima, koji nisu hteli da priznaju nove gospodare sveta. Ne znam koliko hiljada godina su trajale ove borbe od kojih je zemljina kugla krvarila. Trojicu Elohima i Duhove njihovih rasa najzad su proterali na dno zemlje gde su osnovali prostrana carstva. Sobom su odneli tajne božanske Svete knjige koja povezuje svetove i crpli su snagu iz obožavanja nekih zvezda s kojima su i danas u vezi. Ovi vrači, izgnani na kraj sveta, dogovorili su se da jedan drugom predaju moć. Okružen ženama i robovima, svaki od njihovih vladara obezbedio je sebi mogućnost da se ponovo rodi u vidu jednog od svoje dece. Moćni vrači bi ih zatvarali pri približavanju smrti, u dobro čuvane grobnice, i tu ih hranili čarobnim napicima i travama koje imaju moć očuvanja. Još dugo bi oni sačuvali izgled živih, a onda bi, kao gusenica koja stvara lutku, zaspali četrdeset dana kako bi se ponovo rodili u vidu deteta, koje će kasnije biti pozvano da vlada.

Međutim, životvorne snage zemlje iscrpljivale su se hraneći ove rodove, čija je krv, uvek ista, napajala sve nove izdanke. U prostranim podzemljima, iskopanim pod grobnicama i piramidama, nagomilali su sva blaga nestalih naroda i neke amajlije koje su ih štitile od gneva bogova.

U središtu Afrike, iza Mesečevih planina i stare Etiopije, odigravala su se ta čudna tajanstva: dugo sam tamo ječao u ropstvu, kao i jedan deo ljudskog roda. Šumarci koje sam video tako zelene sad su imali blede cvetove i svelo lišće, neumitno sunce proždiralo je te krajeve, a slabu decu ovih večitih dinastija kao da je pritiskala težina života. Taj veličanstveni i jednolični život, uređen po strogim dvorskim pravilima i uz obredne svečanosti, svima je teško padao, ali niko se nije usuđivao da mu se usprotivi. Starci su se gasili pod težinom kruna i carskih obeležja, okruženi lekarima i sveštenicima, čije im je znanje obezbeđivalo besmrtnost. A narod, za večita vremena uklješten u podelu na kaste, nije mogao da računa ni na život ni na slobodu. U podnožju drveća mrtvog i jalovog, na presušenim izvorima, na sagoreloj travi venula su deca i mlade žene, izbezumljene i blede. Raskoš kraljevskih odaja, veličanstvo kapija, blesak odela i nakita, slaba su bili uteha za večitu dosadu ove pustoši.

Uskoro su bolesti desetkovale narode, životinje i biljke uginuše, a i sami besmrtnici su propadali pod svojim veličanstvenim odorama. — Nesreća teža od ostalih iznenada podmladi i spase svet. Sazvežđe Oriona otvori na nebu vodopade voda, zemlja, pretovarena ledom na suprotnom polu, obrte se za pola kruga, i mora, pregazivši obale, preliše se preko visoravni Afrike i Azije; poplava prodre u pesak, ispuni grobove i piramide, i četrdeset dana je tajanstveni kovčeg lutao morima noseći nadu novog stvaranja.

Trojica od Elohima povukli su se na najviši vrh afričkih planina. Između njih dođe do borbe. Ovde mi se pamćenje muti i ne znam kakav je bio ishod ove

vrhunske bitke. Ali vidim još, na vrhu okruženom vodom, ženu koju su napustili, koja kuka raspuštene kose, boreći se sa smrću. Njeni tužni jauci nadjačavaju šum voda... Da li je spasena? Ne znam. Bogovi, njena braća, behu je osudili, ali iznad njene glave blistala je Večernjača i obasipala joj čelo plamenim zracima.

Prekinuta hvala zemlje i nebesa odjeknu skladno, potvrđujući slogu novih rasa. I dok su Nojevi sinovi radili teško pod zracima novog sunca, vrači, okupljeni u svojim podzemnim staništima, i dalje su čuvali svoja blaga, uživajući u tišini i mraku. Ponekad bi izlazili bojažljivo iz svojih skloništa i dolazili da plaše žive ili da među zlim ljudima šire zlokobne pouke svojih nauka.

To su uspomene koje sam iscrtavao sa nekim mutnim naslućivanjem prošlosti: drhtao sam slikajući odvratne likove tih prokletih rasa. Svuda je umirala, plakala, venula paćenička slika Večite majke. Kroz neizvesne civilizacije Azije i Afrike uvek se vraćala; krvav prizor orgije i poroka, koju su isti duhovi ponavljali u novim oblicima.

Poslednji se odigrao u Granadi, gde se sveta amajlija srušila pod neprijateljskim udarcima hrišćana i Mavara. Koliko će još godina svet morati da pati, jer osveta tih večitih neprijatelja mora da se ponovi pod drugim nebesima! To su izdeljeni komadi zmije koja obavija zemlju... Razdvojeni gvožđem, spajaju se u odvratnom poljupcu zapečaćenom krvlju ljudi.

IX

Takve su se slike ukazivale redom pred mojim očima. Malo-pomalo mir je ušao u moj duh, i napustio sam tu kuću koja je za mene bila pravi raj. Sudbonosne okolnosti doprinele su, mnogo kasnije, povratku bolesti koja je nastavila neprekidni niz tih neobičnih sanjarija. — Šetao sam se poljem razmišljajući o radu koji

se nadovezivao na neka pitanja religije. Prolazeći ispred jedne kuće, čuh pticu kako izgovara onih nekoliko reči koje su je naučili, ali mi se učini da njno zbrkano brbljanje ima nekog smisla. Podsetilo me je na viziju koju sam već ovde ispričao, i osetih zloslutnu jezu. Nekoliko koraka dalje, sretoh prijatelja koga nisam odavno video i koji je stanovao u susednoj kući. On je želeo da mi pokaže svoje imanje i pri tom obilasku izvede me na visoku terasu, odakle se pružao širok vidik. Bilo je to u času zalaska sunca. Silazeći niz proste seoske stepenice, okliznuh se i udarih grudima o ugao neke stvari. Smogao sam dovoljno snage da se dignem i otrčim do sredine vrta, misleći da sam se smrtno povredio i želeći da pre no što umrem poslednji put vidim zalazak sunca. Uprkos žaljenju koje budi takav jedan trenutak, bio sam srećan što tako umirem među drvećem, venjacima i jesenjim cvećem. Međutim, samo sam se onesvestio, posle čega sam ipak našao dovoljno snage da se vratim kući i legnem u krevet. Uhvatila me je groznica i podsećajući se odakle sam pao, setio sam se da se pogled, kome sam se divio, pružao na groblje, ono isto gde je bio i Aurelijin grob. Tek tada sam se zaista toga setio, inače bih mogao svoj pad da pripišem utisku koji je taj pogled u meni izazvao. — Baš to me je navelo na pomisao o određenoj nesreći. Žalio sam utoliko više što me smrt nije sa njom spojila. A onda, razmišljajući, pomislih da je nisam dostojan. Podsetio sam se s gorčinom na život koji sam vodio posle njene smrti, prebacujući sebi ne da sam je zaboravio, jer mi se to nikad nije desilo, već da sam jevtinim ljubavima uvredio uspomenu na nju. Pade mi na um da se obratim snu: ali *njena* slika, koja mi se često javljala, nije mi više dolazila u san. Prvo sam imao zbrkane snove pomešane sa krvavim prizorima. Činilo se kao da se cela neka zlokobna rasa razbesnela usred onog idealnog sveta koji mi se priviđao nekad i čija je kraljica ona bila. Isti Duh koji mi je zapretio kad sam ulazio u dom onih čistih porodica koje su stanovale u visinama

Tajanstvenog grada — prođe ispred mene, ne više u onom belom odelu koje je nosio nekad, kao svi ljudi njegovog naroda, već obučen kao vladar Istoka. Jurnuh za njim preteći mu, ali on se mirno okrete prema meni. O, užasa! O, gneva! Bilo je to moje lice, moje obličje, samo ulepšano i uveličano. Onda se setih onoga koji je bio uhapšen iste noći kad i ja, i koji je, kako sam ja to mislio, pušten pod mojim imenom iz stražare, kad su dva prijatelja po mene došla. Nosio je u ruci oružje čiji oblik nisam raspoznavao, a jedan od onih koji su ga pratili reče: »Tim ga je udario!«

Ne znam kako da objasnim to što su u mojim mislima ovozemaljski događaji mogli da se poklapaju sa događajima natprirodnog sveta, to je lakše *osetiti* nego jasno izraziti. Ali ko je sad taj Duh, koji je i ja i van mene? Je li on *Dvojnik* iz legendi, ili onaj mistični brat koga istočnjaci nazivaju *Ferouer*. — Nije li me se kosnula priča o onom vitezu koji se cele jedne noći borio sa nepoznatim, koji je, u stvari, bio on sâm? Kako bilo da bilo, mislim da ljudska mašta nije izmislila ništa što ne bi bilo istina u ovom svetu ili u drugim svetovima i nisam mogao da sumnjam u ono što sam *video* tako razgovetno.

Užasna pomisao mi pade na um: »Čovek je dvostruk«, pomislih. »Osećam dva čoveka u sebi«, napisao je jedan od Svetih otaca. — Dve duše zajedno u istom telu položile su mešovito seme u to telo, koje i samo nudi pogledu dva slična tela i dvojnost se ponavlja u svim organima. U svakom čoveku postoji gledalac i glumac, onaj koji posmatra i onaj koji dela, onaj koji govori i onaj koji odgovara. Istočnjaci su u tome videli dva neprijatelja: dobrog i zlog duha. »Jesam li dobar, jesam li rđav?« — mislio sam. »U svakom slučaju, onaj *drugi* mi je neprijatelj ... Ko zna da li se nekom prilikom ili u nekom trenutku ta dva duha razdvajaju? Privezani i jedan i drugi za isto telo telesnom srodnošću, možda je jedan od njih određen za slavu i sreću, a drugi za propast i večitu patnju?« Sudbonosna munja

preseče iznenada taj mrak... Aurelija nije više bila moja!... Činilo mi se da čujem kako se govori o nekoj svečanosti koja se odigrava negde na drugom mestu i o pripremama za tajanstveno venčanje koje je bilo moje venčanje i gde će onaj drugi iskoristiti zabunu mojih prijatelja i same Aurelije. Činilo mi se da su i najdraži mi prijatelji, koji su me obilazili i tešili me, žrtve neizvesnosti, da se dva dela njihove duše razdvajaju preda mnom, dok je jedan pun poverenja i nežnosti, drugi kao da je smrću pogođen. U onome što su mi ljudi govorili bilo je dvosmislenosti, mada oni toga nisu bili svesni pošto nisu bili *u duhu* kao ja što sam. U jednom trenutku ta mi se misao čak učini smešna jer sam pomislio na Amfitriona i Sozija. A šta ako je taj groteskni znak bio nešto drugo — ako je, u drugim antičkim legendama, to sudbonosna istina ispod maske ludila? »Pa lepo«, pomislih, »borimo se protiv zlokobnog duha, borimo se protiv samog boga oružjem tradicije i nauke. Ma šta on učinio u senci i noći, ja postojim — i imam za borbu do pobede sve ovo vreme koje mi je još ostavljeno da ga proživim na zemlji.«

X

Kako opisati čudno očajanje do koga su me malo-pomalo te misli dovele? Neki zao duh zauzeo je moje mesto u svetu duša — za Aureliju taj duh sam bio ja, i očajni duh koji je davao život mome telu, oslabljen, prezren, neznan od nje, video je da je zanavek osuđen na očajanje ili ništavilo. Svim silama volje trudio sam se da još dalje proniknem tajnu čije sam neke koprene digao. San se ponekad igrao mojim naporima i pružao mi samo iskrivljena lica u letu. Ne mogu ovde da opišem vrlo čudnu predstavu koja je proizilazila iz tog napora duha. Činilo mi se kao da klizim po zategnutoj žici beskrajne dužine. Zemlja izbrazdana obojenim venama rastopljenih metala kao što sam je već video,

malo-pomalo se rasvetljavala širenjem središne vatre čija se belina mešala sa jasnim crvenilom koje je bojilo unutrašnje zidove lopte. S vremena na vreme bih se čudio kad naiđem na prostrane lokve vode koje su visile u vazduhu kao oblaci, tako guste da je od njih čovek mogao da otkine pahulje, ali bilo je jasno da je u pitanju neka tečnost drugačija od zemaljske vode i da je to, verovatno, para one tečnosti koja sačinjava mora i reke u svetu duhova.

Došao sam nadomak prostrane bregovite morske obale prekrivene nekom trskom zelenkaste boje, požutele pri vrhu kao da ju je sunčeva jara delimično sasušila, ali nisam video sunce kao ni ranije. — Zamak se uzdizao na vrhu padine uz koju sam počeo da se penjem. Na suprotnoj padini videh ogroman grad. Dok sam prelazio planinu, pala je noć i video sam svetlosti kuća i ulica. Silazeći nađoh se na pijaci gde se prodavalo voće i povrće slično onom sa Juga.

Siđoh niz mračne stepenice i nađoh se na ulicama. Plakete su najavljivale otvaranje kazina i pojedinosti programa bile su objavljene po tačkama. Štampani okvir je predstavljao vence cveća, tako vešto naslikane i obojene da su izgledali kao prirodni. — Jedan deo zgrade još je bio u gradnji. Uđoh u radionicu gde sam video radnike kako valjaju u glini ogromnu životinju nalik na lamu, ali koja kao da je trebalo da ima velika krila. To čudovište kao da je nosilo u sebi vatreni mlaz koji ga je postepeno oživljavao, tako da se grčilo, prožimano hiljadama purpurnih odsjaja, koji kao da su bili vene i arterije i da su oživljavali mrtvu materiju, a ova se trenutno zaodevala vlaknastim izraštajima krilaca i vunenih čuperaka. Zaustavih se da posmatram to remek delo, gde kao da su otkrili tajne božanskog stvaranja. »Zato što mi imamo ovde«, rekoše mi, »pravatru koja je oživela prva bića ... Nekad se uzdigne do površine zemlje, ali izvori su presahli«. Video sam i zlatarske radove gde su se koristila dva metala nepoznata na zemlji: jedan crven, koji kao da je odgovarao cino-

beru, a drugi azurno plav. Ukrasi nisu bili ni kovani ni rezani, već su se uobličavali, bojili i rascvetavali kao metalne biljke koje se proizvode od nekih hemijskih mešavina. »Da se neće i ljudi stvarati?« — upitah jednog od radnika, ali mi on odgovori: »Ljudi dolaze odozgo, a ne odozdo: kako možemo sami sebe da stvaramo? Ovde samo uobličavamo, postupnim usavršavanjem našeg rada, materiju tananiju od one koja čini zemljinu koru. Ovo cveće koje vam se čini prirodno, životinja koja će izgledati živa, biće samo proizvodi umetnosti uzdignute do najvišeg stupnja našeg znanja i svako će ih tako i shvatiti.«

To su približno bile reči koje su mi rekli ili se meni činilo da sam im shvatio smisao. Počeo sam da razgledam dvorane kazina, a video sam vrlo mnogo sveta, primetio sam neke poznate ljude, neki su bili živi, a drugi umrli u različita vremena. Prvi kao da me nisu videli, dok su mi drugi otpozdravljali kao da me ne poznaju. Došao sam do najveće dvorane, koja je sva bila presvučena kao bulka crvenim velurom, protkanim zlatnim prugama. U sredini je bila sofa u obliku stola. Neki od onih koji su prolazili sedali su da bi joj proverili udobnost. Ali, pošto pripreme nisu bile završene, otišli bi u druge dvorane. Govorilo se o venčanju i o mladoženji koji treba da stigne i objavi vreme svečanosti. Odmah me obuze ogromno uzbuđenje. Uobrazio sam da je onaj koji treba da stigne moj *dvojnik* i da treba da se oženi Aurelijom, i napravio sam skandal koji kao da je zaprepastio ovaj skup. Počeo sam da govorim sa žestinom, izlažući svoje prekore i pozivajući u pomoć one koji su me poznavali. Neki mi starac reče: »Kakvo je to ponašanje, sve ste uplašili!« Onda ja uzviknuh: »Znam da me je već pogodio iz svog oružja, ali ja ga bez straha čekam i poznajem znak pod kojim ću pobediti!«

U tom času jedan od radnika iz radionice u koju sam ušao obilazeći sve, uđe noseći dugu šipku na čijem je kraju bila užarena kugla. Hteo sam da se bacim na

njega, ali kugla koju je držao u ispruženoj ruci pretila mi je iznad glave... Oko mene kao da su se rugali mojoj nemoći. Onda sam se ja povukao do prestola, duše pune neizrecive gordosti, i digao sam ruku da bih napravio znak koji mi se činio pun čarobne moći. Krik žene, razgovetan i zvonak, pun razdirućeg bola, trgao me je iz sna! Slogovi nepoznate reči, koju tek što nisam izgovorio, izdisali su mi na usnama... Bacio sam se na zemlju i počeo vatreno da se molim plačući gorkim suzama. — Ali koji je to bio glas što je tako bolno odjeknuo u mojoj noći?

Nije pripadao snu; bio je to glas živog stvorenja, a ipak je za mene to bio glas i naglasak Aurelije...

Otvorio sam prozor; sve je bilo mirno, krik se više nije ponovio. — Raspitao sam se napolju, niko ništa nije čuo. — A međutim, još sam uveren da je krik bio stvaran i da je odjeknuo kroz vazduh živih... Verovatno će mi reći da je slučajem u tom času neka bolesna žena mogla kriknuti u okolini moga stana. — Ali po mom shvatanju, događaji zemaljski povezani su sa događajima u nevidljivom svetu. To je jedan od onih čudnih odnosa koje ni sâm ne shvatam i na koje je lakše ukazati no objasniti ih...

Šta sam učinio? Narušio sam sklad magijskog svemira, iz koga je moja duša crpla izvesnost besmrtnog života. Možda sam proklet jer sam hteo da proniknem jedno opasno tajanstvo vređajući Božanski zakon; sad moram očekivati samo gnev i prezir! Razljućene seni su bežale uz krike, opisujući u vazduhu zlokobne krugove, kao ptice pred oluju...

ONORE DE BALZAK

ELIKSIR DUGOVEČNOSTI

Jedne lepe letnje večeri don Huan oseti da se smrt približava. Nebo Španije bilo je divno čisto, vazduh je mirisao na narančin cvet, sa zvezda je kapala živa i sveža svetlost, priroda kao da mu je davala sigurne zaloge za njegovo vaskrsenje, pobožni i poslušni sin gledao ga je s ljubavlju i poštovanjem. Oko jedanaest časova zatražio je da ostane nasamo sa ovim nevinim bićem.

— Filipe — reče mu glasom tako nežnim i toplim da mladić uzdrhta i zaplaka od sreće. Nikad ovaj neumoljivi otac nije tako govorio: — Filipe! Slušaj, sine — nastavi samrtnik — ja sam veliki grešnik. Stoga sam mislio celog svog života na svoju smrt. Nekad sam bio prijatelj velikog pape Julija II. Taj se slavni sveti otac plašio da me krajnja razdraženost mojih čula ne navade na neki smrtni greh između časa kad izdahnem i časa kad budem primio sveto miro; poklonio mi je jednu bočicu u kojoj ima svete vode, što je jednom izbila iz stene u pustinji. Čuvao sam tu tajnu rasipanja crkvenog blaga, ali ovlašćen sam da tu tajnu otkrijem sinu, *in articulo mortis*. Naći ćete bočicu u fioci onog gotskog stola koji je uvek bio kraj mog uzglavlja... Dragoceni kristal moći će i vama još da posluži, voljeni moj Filipe. Zakunite mi se spasom svoje duše da ćete tačno izvršiti moja naređenja!

Filip pogleda oca. Don Huan je tako dobro poznavao ljudska osećanja da je mogao mirno da umre uz-

dajući se u taj pogled, kao što je njegov otac umro u očajanju videći njegov pogled.

— Zasluživao si i drugačijeg oca — nastavi don Huan — sad smem da ti priznam, dete moje, da sam u času kad mi je časni opat San Lukara davao poslednji blagoslov mislio na neslaganje dveju tako velikih sila kao što su sile đavola i Boga...

— Oh, oče!

— I mislio sam da će Satana, kad bude sklapao mir, ukoliko ne misli da bude poslednji bednik — morati da ga uslovi oproštajem za svoje pristalice. Otići ću, znači, u pakao, sine moj, ako ne ispuniš moju volju.

— Recite brzo, oče!

— Čim sklopim oči — nastavi don Huan — za neki minut možda, uzećeš moje telo još toplo, postavićeš ga na sto na sredini ove sobe. Ugasićeš lampu, svetlost zvezda treba da ti je dovoljna. Skinućeš mi odelo, i čitajući *Očenaš* i *Zdravomarija*, uzdižući dušu Bogu, pažljivo ćeš okvasiti ovom svetom vodom moje oči, moje usne, celu glavu prvo, a onda dalje: udove u telo; ali, dragi sine, moć Božja tako je velika da ništa ne treba da te iznenadi!

Tad don Huan, osetivši da je smrt tu, dodade strašnim glasom: »Čvrsto drži bočicu« i izdahnu polako u naručju svog sina, čije obilne suze obliše njegovo bledo i ironično lice.

Bilo je oko ponoći kad don Filip Belvidero položi leš svog oca na sto. Pošto je poljubio preteće čelo i sedu kosu, ugasi lampu. Blaga svetlost mesečine, čiji su čudni odsjaji osvetljavali polja, dozvoli Filipu da nejasno nazre telo svog oca kao nešto belo u tmini. Mladić nakvasi komad platna tečnošću i, utonuo u molitvu, tačno pomaza ovu svetu glavu u dubokoj tišini. Čuo je, zaista, neobjašnjive drhtaje, ali ih je pripisivao igri povetarca u vrhovima drveća. Kad je okvasio desnu ruku, oseti da ga za vrat steže mlada i snažna ruka, ruka njegovog oca! On prodorno kriknu, ispusti bočicu, koja se razbi. Tečnost ispari. Ljudi iz dvorca dotrčaše,

s buktinjama u rukama. Krik ih je užasnuo i iznenadio, izgledalo je kao da truba strašnog suda potresa svet. Za tili čas soba je bila puna ljudi. Cepteća gomila vide don Filipa onesvešćenog; pridržavala ga je snažna ruka njegovog oca stežući ga za vrat. A onda, natprirodna pojava, prisutni videše glavu don Huana, isto onako mladu i lepu kao glavu Antinoja; glavu crne kose, blistavih očiju, rumenih usana, kako se užasno trese ne mogući da pokrene kostur kome je pripadala. Neki stari sluga uzviknu: »Čudo!« I svi ti Španci ponoviše: »Čudo!« Suviše pobožna da bi prihvatila tajne magije, dona Elvira posla po opata San Lukara. Kad iguman svojim očima vide čudo, odluči da ga iskoristi kao čovek pametan i čovek crkve, kome je dobro došlo da joj uveća prihode. Izjavljujući odmah da će gospodar don Huan svakako biti proglašen svecem, pripremi svečanost apoteoze u svom manastiru, koji će se odsada zvati, reče on, *San Huan de Lukar*. Na te reči glava napravi prilično podrugljivu grimasu.

Sklonost Španaca za takve svečanosti toliko je poznata da nije teško zamisliti vilinske prizore kojima je opatija San Lukar proslavljala prenos blaženog don Huana Belvidera u svoju crkvu. Nekoliko dana po smrti slavnog plemića, čudo njegovog nepotpunog vaskrsenja tako se uporno prepričavalo od sela do sela, na preko pedeset milja oko San Lukara, da je već bilo smešno gledati radoznalce po putevima; dolazili su sa svih strana, namamljeni pevanjem *Te Deum* uz baklje. Drevna džamija manastira Sen Lukar, divni spomenik koga su sagradili Mavri, čiji su svodovi već tri veka slušali ime Isusa Hrista umesto Alahovog, nije mogla da primi svu tu svetinu, povrvelu da vidi svečanost. Zbijeni kao mravi, hidalgi u velurskim ogrtačima, naoružani mačevima, stajali su oko stubova, nemajući mesta da kleknu na kolena, koja su se jedino tu savijala. Lepe seljanke, čije su kitnjaste suknje ocrtavale divne oblike, oslanjale su se na ruku sedokosih staraca. Mladići vatrenih očiju stajali su kraj starih žena

u nakitu. Pa parovi treperavi od sreće, srećni izabranici doveli su svoje radoznale verenice: novi mladenci; zaplašena deca koja se drže za ruke. Sav je taj svet bio tu, šarolikih boja, blistavih suprotnosti, u cveću, u svetlucavim prelivima, blago žamoreći u tihoj noći. Široke vratnice crkve se otvoriše. Oni zakasneli, koji su ostali napolju, videli su izdaleka, kroz troja otvorena vrata, prizor čiju bledu sliku ne bi mogle do dočaraju ni vazdušaste dekoracije naših modernih opera. Bogomoljke i grešnici, u žurbi da se dodvore novom svecu, upališe u njegovu čast hiljade sveća u prostranoj crkvi, proračunate plamičke koji dadoše čarolijski izgled spomeniku. Crni lukovi, stubovi i njihovi kapiteli, duboke kapele blistave od zlata i srebra, galerije, najtananije crte ove tanane skulpture, ocrtavale su se u toj raskošnoj svetlosti kao ćudljive vijuge stvorene u užarenom ognju. Bio je to okean vatre, krunisan u dnu crkve pozlaćenim borom, gde je bio glavni oltar čiji je sjaj mogao da se meri sa sjajem rađanja sunca. Zaista, raskoš zlatnih svetiljki, srebrnih svećnjaka, ripida, kićanki, svetaca u zavetnim nišama bledela je pred okovom u kome je bio don Huan. Telo bezbožnika blistalo je od dragulja, cveća, kristala, dijamanata, zlata, perja belog kao krila serafima, i zamenjivalo na oltaru sliku Hrista. Oko njega su gorele mnogobrojne sveće i prostirale kroz vazduh plamene talase. Dobri opat San Lukara, u svešteničkoj odeždi, sa mitrom ukrašenom dragim kamenjem, epitrahiljem, zlatnom štakom, sedeo je, kralj hora, na prestolu carske raskoši, okružen svim svojim sveštenstvom, sve neumitni starci srebrne kose, u tananim odeždama, koji su ga okruživali kao sveci ispovednici kojima slikari okružavaju Gospoda. Glavni pojac i dostojanstvenici tog reda, sa blistavim oznakama svog dostojanstva, išli su tamo-amo kroz oblake tamjana kao zvezde koje klize po nebu. Kad dođe čas slavlja, zvona razbudiše odjeke polja i ovaj ogromni skup uputi Bogu prvi uzvik *Te Deum*. Uzvišeni uzvik! Bili su to glasovi čisti i laki. Glasovi

žena u ekstazi, izmešani sa dubokim i jakim glasovima ljudi, hiljade glasova tako snažnih da orgulje nisu mogle da ih nadjačaju, uprkos rici svojih cevi. Samo su prodorni tonovi mladih glasova dečjeg hora i široki naglasci nekih bas-baritona probudili nežne misli, podsetili na detinjstvo i snagu u divnom koncertu ljudskih glasova slivenih u osećanju ljubavi.

— *Te Deum laudamus!*

Iz srca katedrale, crne od žena i ljudi na kolenima, pesma uzlete kao svetlost iznenada zasvetlucala u noći, a tišinu zapara kao grom. Glasovi uzleteše sa oblacima tamjana što su spuštali prozračne i plavičaste valove na fantastične lepote arhitekture. Sve je bilo raskoš, miris, melodija. U času kad se ta muzika ljubavi i zahvalnosti uzdiže ka oltaru, don Huan, suviše učtiv da ne bi zahvalio, suviše duhovit da se ne bi podsmehnuo, odgovori užasnim smehom i zavali se u svom okovu. Ali pošto ga đavo podseti da mu preti opasnost da ga smatraju za običnog čoveka, za sveca kao što su Bonifacije, Pantelejmon, on naruši ovu melodiju ljubavi urlikom kome se pridružiše hiljade glasova pakla. Zemlja je blagosiljala, nebo je proklinjalo. Crkva od toga uzdrhta do svojih drevnih temelja.

— *Te Deum laudamus!* govorio je skup.

— Idite do sto đavola, glupe životinje! Bog, bog! *Carajos demonios,* životinje, glupi ste s tim vašim starkeljom Bogom!

I bujica pogrda se izli kao potok vrijuće lave pri erupciji Vezuva.

— *Deus sabaoth! Deus Sabaoth!* — vikahu hrišćani.

— Vređate veličanstvo pakla! — odgovori don Huan a zubi su mu škrgutali u ustima.

Ubrzo je živa ruka uspela da se izvuče iz okova i pretila je skupu pokretima punim očajanja i ironije.

— Svetac nas blagosilja — rekoše starice, deca i vernici, lakoverni ljudi.

Eto kako se često prevarimo u svom obožavanju. Superioran čovek se smeje onima koji mu laskaju, a ponekad laska onima kojima se smeje u dnu srca.

U času kad je opet ničice pred oltarom pevao: *Sancte Johannes, ora pro nobis!* — ču dosta razgovetno: *O, coglione!*

— Šta se to tamo dešava? — uzviknu podiguman videći da se okov miče.

— Svetac đavoli — odgovori opat.

Onda se ova živa glava s žestinom odvoji od tela koje više nije živelo i pade na žutu lobanju sveštenika.

— Seti se done Elvire! — reče glava proždirući opatu glavu.

Ovaj užasno kriknu, što poremeti obred. Svi sveštenici dotrčaše i opkoliše svog starešinu.

— Budalo, reci sad da ima Boga! — uzviknu glas u času kad je opat, ujeden za mozak, izdisao.

SERAFITA

Na dan rođenja Serafite, Svedenborg se pojavio u Žarvisu i ispunio svetlošću sobu gde se dete rađalo. Kažu da su njegove reči bile: »*Delo je ostvareno, nebesa se raduju!*« »Ukućani su začuli zvuke neke čudne melodije, koja se činila, govorili su, kao da je dah vetrova donosi sa sve četiri strane sveta. Duh Svedenborga je izveo oca iz kuće i odveo ga na Fjord, gde ga je napustio. Nekoliko ljudi iz Žarvisa, pošto su se onda približili gospodinu Serafitu, čuli su ga kako izgovara ove blage reči Svetog pisma »*Kako su lepe na planinama noge Anđela koga nam Gospod šalje!*« Izlazio sam iz parohijske kuće krenuvši u zamak da krstim dete, dam mu ime izvršim dužnosti koje su mi zakoni nalagali, kad sretoh barona. »Vaš je obred izlišan«, reče mi on, »naše dete ostaće bez imena na ovom svetu. Nećete krstiti vodicom zemaljske crkve onoga ko je prošao kroz vatreno krštenje neba. Ovo će dete ostati cvet, nećete ga videti da stari, videćete ga da prolazi, vi imate *postojanje*, ono ima *život;* vi imate spoljašnja čula, ono ih nema, kod njega je sve unutrašnje« Te je reči izgovorio natprirodnim glasom, koji me je potresao dublje no sjaj na njegovom licu, ozarenom svetlošću. Njegov je izgled oličavao fantastične predstave koje stičemo o nadahnutima dok čitamo proročanstva biblije. Ali takvi utisci nisu retki u srcu naših planina, gde mitra dugotrajnih snegova dovodi do čudnih pojava u našoj crkvi. Upitao sam ga za uzrok njegovom uzbu-

đenju.« Svedenborg je dolazio, sad sam se od njega rastao, udahnuo sam nebeski dah«, reče mi on. — »U kom vam se obliku javio?« — nastavih ja. — »U svom smrtnom obliku, obučen kao i poslednji put kad sam ga video kod Ričarda Širsmita, u četvrti Kold-Bat-Fild, jula 1771. Imao je frak od čoje sa prelivima, s čeličnim dugmadima, zakopčan prsluk, belu kravatu i onu istu, majstorski napravljenu periku napudrovanih uvojaka sa strane, s napred uzdignutom kosom, koja mu je otkrivala široko i svetlo čelo u skladu sa velikim četvrtastim licem gde se odražava snaga i mir. Poznao sam nos širokih nosnica punih vatre; poznao sam uvek nasmejana usta, anđeoska usta odakle su izišle reči pune sreće za mene: »Do skorog viđenja!« Osetio sam sjaj nebeske ljubavi.« Ubeđenje koje je blistalo na baronovom licu nije mi dozvoljavalo nikakvo raspravljanje, slušao sam ga ćuteći, njegov je glas imao zaraznu toplinu koja mi je grejala utrobu; njegov fanatizam potresao mi je srce kao što nam tuđa ljutnja uzdrma živce. Pošao sam za njim njegovoj kući, gde sam video dete bez imena kako leži na majci, koja ga je tajanstveno obavijala. Serafita ču da dolazim i diže glavu ka meni: njene oči nisu bile oči običnog deteta; da se izrazi utisak koji su na mene ostavile, trebalo bi reći da su već videle i mislile. Detinjstvo tog predodređenog bića pratile su okolnosti neverovatne za naše podneblje. Tokom devet godina zime su bile blaže, a leta duža no obično. Ova je pojava izazvala više rasprava među naučnicima; ali ako su njihova objašnjenja izgledala dovoljna akademicima, kod barona su izazvala osmeh kad sam mu ih saopštio. Nikad Serafitu niko nije video golu, kao što to biva ponekad s drugom decom; nikad je nije dodirnuo ni čovek ni žena; živela je netaknuta na krilu svoje majke i nikad nije plakala. Stari David će vam potvrditi ove činjenice ako ga budete ispitivali o njegovoj gospodarici, koju, uostalom, obožava kao što je kralj, čije ime nosi, obožavao svetinju nad svetinjama. Od svojih devet godina dete je

počelo da se posvećuje molitvi: molitva je njen život; videli ste je u našem hramu, na Božić, jedini dan kad dolazi; tu je od ostalih vernika deli znatan prostor. Ako nema tog prostora između nje i ljudi, ona pati. Stoga i provodi najveći deo vremena u dvorcu. Uostalom, događaji iz njenog života su nepoznati, ona se ne pojavljuje; njene sposobnosti, njeni osećaji, sve je unutrašnje; najveći deo vremena provodi u mističnoj kontemplaciji, uobičajenoj, kako kažu papistički pisci, kod prvih usamljenih hrišćana kod kojih je ostala tradicija Hristove reči. Njen razum, njena duša, njeno telo, sve je u njoj netaknuto kao sneg na našim planinama. U desetoj godini bila je ovakva kakvu je danas vidite. Kad joj je bilo devet godina, njeni otac i majka izdahnuli su zajedno, bez bola, bez vidljive bolesti, pošto su rekli čas kad će prestati da postoje. Stojeći kod njihovih nogu, gledala ih je mirnim pogledom, ne pokazujući ni tugu ni bol, ni radost, ni radoznalost, otac i majka su joj se osmehivali. Kad smo došli da uzmemo oba tela, ona reče: »Nosite!« — »Serafita«, rekoh joj, pošto smo je mi tako zvali, »zar vas ne pogađa smrt vašeg oca i vaše majke? Oni su vas toliko voleli.« — »Mrtvi?« — reče ona. »Ne, oni su u meni zauvek. Ovo nije ništa«, dodade pokazujući bez ikakvog uzbuđenja tela koja su odnosili. Tad sam je video treći put od njenog rođenja. U hramu je teško videti je, stoji kraj stuba na koji se oslanja predikaonica, u senci koja ne dozvoljava da joj se raspoznaju crte. Od slugu u kući ostao je posle toga događaja samo stari David, koji je, uprkos osamdeset drugoj godini, dovoljan da služi svoju gospodaricu. Neki ljudi iz Žarvisa pričali su čudesne stvari o devojci. Njihove su priče dobile na težini u ovom kraju koji toliko voli tajne. Počeo sam da proučavam *Raspravu o prizivanjima* Žana Vira i radove koji se odnose na demonologiju, gde su zabeleženi, tobože, natprirodni utisci u čoveku, da bih našao činjenice slične onima koje se njoj pripisuju.

— Vi, znači, ne verujete u nju? — reče Vilfrid.

— Ma da — reče dobrodušno pastor — ja u njoj vidim devojku krajnje hirovitu, koju su roditelji razmazili, kojoj su zavrteli glavu svojim verskim shvatanjima kao što sam vam to sad izneo.

Mini izmače pokret glavom koji je značio blago poricanje.

— Jadna devojka! — reče doktor, nastavljajući — roditelji su joj ostavili zlosrećnu egzaltaciju koja zavodi mistike i dovodi ih manje-više do ludila. Podvrgava se gladovanjima i time baca u očajanje jadnog Davida. Taj dobri starac liči na kržljavu biljku koja se zanjiše i na najmanjem povetarcu, koja se rascveta na najmanjem zračku sunca. Njegova gospodarica, čiji je nerazumljivi jezik postao i njegov jezik, njegov je vetar i njegovo sunce; za njega su njene noge od dijamanata, a čelo obasuto zvezdama; ona korača okružena svetlim i belim oblakom, glas joj prati muzika; ona ima dar da postane nevidljiva. Zatražite da je vidite, on će vam odgovoriti da je na putu po Zvezdanim Zemljama. Teško je poverovati u takve bajke. Znate već svako čudo liči manje-više na Zlatni zub. Mi imamo zlatni zub u Žarvisu. Tako Dinker, ribar, tvrdi da ju je video čas kako skače u Fjord, odakle izlazi u vidu ajdera, čas kako ide po talasima za vreme bure. Fergus, koji vodi stada na bačije, kaže da je video u kišno doba uvek vedro nebo iznad švedskog dvorca, i nebo uvek plavo iznad Serafitine glave kad ona izađe. Mnoge žene čuju zvuke ogromnih orgulja kad Serafita dođe u crkvu, i ozbiljno pitaju žene do sebe čuju li ih i one. Ali moja ćerka, koju je za poslednje dve godine Serafita zavolela, nikad nije čula muziku niti je osetila nebeske mirise, kojima, kažu, odiše vazduh kad se ona šeta. Mina se često vraćala izražavajući mi naivno devojačko divljenje za lepotu našeg proleća; vraćala se opijena mirisima koje šire prvi pupoljci smreka, borova ili cveća, koje je mirisala sa njom; ali posle ovako duge zime, ništa prirodnije od te preterane radosti.

U društvu tog demona nema ničeg naročitog, reci, dete moje?

— Njegove tajne nisu i moje — reče Mina. — Kraj njega, znam sve, daleko od njega, ne znam više ništa; kraj njega nisam više ja, daleko od njega zaboravljam potpuno taj divni život. Videti ga, san je koga ću se sećati samo ako on to hoće. Mogla sam, dok sam kraj njega, da čujem tu muziku o kojoj govore Bankerova i Eriksonova žena i više da je se ne sećam kad sam daleko; mogla sam da u njegovoj blizini osetim nebeske mirise, da gledam divote, a da o tome ovde nemam pojma.

— Od kad je poznajem najviše me je iznenadilo što vidim da pored nje patite — nastavi pastor obraćajući se Vilfridu.

— Pored nje! — reče stranac — nikad mi nije dozvolila ni da joj poljubim, čak ni da joj dotaknem ruku. Kad me je prvi put videla, njen me je pogled zbunio, rekla mi je: »Budite dobrodošli ovamo, jer je trebalo da dođete.« Činilo mi se da me je poznavala. Uzdrhtao sam. Strah me goni da verujem u nju.

— A mene ljubav — reče Mina ne crveneći.

— Da mi se ne rugate? — reče gospodin Beker smejući se dobroćudno — ti, kćeri, tvrdeći da si Duh ljubavi, a vi, gospodine, izdajući se za Duh mudrosti?

Popio je čašu piva i nije primetio čudan pogled Vilfrida upućen Mini.

— Šalu na stranu — nastavi sveštenik — vrlo sam se iznenadio kad sam čuo da su danas prvi put ove dve lude išle na vrh Falberga, ali da nije to preterivanje devojaka koje su se popele na kakav brežuljak? Nemoguće je dospeti na vrh Falberga.

— Oče — reče Mina uzbuđenim glasom — bila sam, znači, u vlasti nekog demona, pošto sam se s njim uspela na Falberg.

— To već postaje ozbiljno — reče gospodin Beker. — Mina nikad nije slagala.

— Gospodine Beker — nastavi Vilfrid — uveravam vas da Serafita ima nada mnom tako neobičnu moć da ne znam reč koja bi je izrazila ma i približno. Otkrila mi je stvari koje ja jedini mogu da znam.

— Mesečarstvo! — reče starac. — Uostalom, više slučajeva takve prirode iznosi Žan Vido kao pojave koje se lepo mogu objasniti i koje su nekad bile primećene u Egiptu.

— Dajte mi teozodska dela Svedenborga — reče Vilfrid — hoću da zaronim u te ponore svetlosti, naveli ste me da ih zaželim.

Gospodin Baker pruži knjigu Vilfridu, koji odmah poče da je čita. Bilo je oko devet časova uveče. Služavka je donela večeru. Mina je skuvala čaj. Kad su završili večeru, svaki je nešto radio u tišini, pastor je čitao Raspravu o prizivanjima, Vilfrid se trudio da uhvati duh Svedenborga, devojka je šila, utonula u uspomene. Bilo je norveško veče, mirno, radno veče, puno razmišljanja, cveće pod snegom. Gutajući stranice proroka, Vilfrid je živeo sav u unutrašnjim osećanjima. Ponekad bi pastor, poluozbiljno, polupodsmešljivo skrenuo Mini pažnju na njega, a ona se s nekom tugom osmehivala. Mini se Serafitova glava osmehivala lebdeći na oblaku dima koji ih je sve troje obavijao. Otkuca ponoć. Ulazna vrata se naglo otvoriše. Teški i užurbani koraci uplašenog starca začuše se u uskom predsoblju između dvojih vrata. Onda se iznenada David pojavi u salonu.

— Nasilje! Nasilje! — vikao je, — Hodite! Hodite svi. Đavoli su se razbesneli. Imaju vatrene mitre. Adonisi, Vertumni, Sirene! Iskušavaju je kao što su Isusa iskušavali na gori. Hodite, oterajte ih.

— Poznajete li reči Svedenborga? Evo ih sasvim čistih — reče pastor smejući se.

Ali Vilfrid i Mina su gledali užasnuto starog Davida, koji je, rasute sede kose, izbezumljena pogleda, klecavih nogu pokrivenih snegom, pošto je došao bez krplji, drhtao kao da ga neki buran vetar trese.

— Šta se desilo? — reče mu Mina.

— Eto, đavoli se nadaju i hoće da je osvoje.

Na te reči Vilfrid ustrepta.

— Evo već pet časova ona stoji, pogleda uprtog u nebo, raširenih ruku, ona pati, doziva Boga. Ne mogu da pređem granice, pakao je postavio Vertumne da stražare. Podigli su gvozdene bedeme između nje i njenog starog Davida. Ako joj zatrebam, kako ću? Pomozite mi! Hodite, molite se!

Strašno je bilo gledati očajanje starca.

— Svetlost Boga je brani, ali ako popusti pred nasiljem? — nastavi on s razoružavajućom bezazlenošću.

— Mir, Davide, ne zastranjujte! To treba proveriti. Poći ćemo s vama — reče sveštenik — i videćete da kod vas u kući nema ni Vertumna, ni Satana, ni Sirena.

— Vaš je otac slep — reče sasvim tiho David Mini.

Vilfrid je posle čitanja prve Svedenbergove rasprave, koju je brzo preleteo, bio pod snažnim utiskom i već se stvorio u hodniku i stavljao krplje. I Mina je bila brzo gotova. Oboje su ostavili za sobom dvojicu staraca i potrčali švedskom zamku.

— Čujete li pucketanje? — reče Vilfrid.

— Led Fjorda je krenuo — odgovori Mina — uskoro će proleće.

Vilfrid je ćutao. Kad se oboje nađoše u dvorištu, nisu imali ni moći ni snage da uđu u kuću.

— Šta mislite o njoj? — reče Vilfrid.

— Kakva svetlost! — uzviknu Mina kad je stala pred prozor salona. — Eno ga, Bože, kako je lep! O, moj Serafite, uzmi me.

Devojčin uzvik je bio unutrašnji. Videla je Serafita kako stoji, lako ogrnut opalnom izmaglicom što se uzdizala oko tog skoro fosforescentnog tela.

— Kako je lepa! — opet u sebi uzviknu Vilfrid.

U tom času je stigao i gospodin Beker u pratnji Davida: video je svoju kćerku i stranca pred prozorom, prišao im je, pogledao u salon i rekao: »Pa, Davide, ona se moli.«

— Ali, gospodine, pokušajte da uđete!

— Zašto da uznemiravamo one koji se mole? — odgovori sveštenik.

U tom času zrak meseca, koji je izlazio iza Falberga, blesnu na prozoru. Svi se okretoše pod utiskom te prirodne pojave od koje su uzdrhtali; ali kad se vratiše da vide Serafitu, ona beše nestala.

— Baš je to čudno! — reče Vilfrid iznenađeno.

— Ja čujem divne zvuke! — reče Mina.

— Pa lepo, šta s tim? — reče sveštenik, sigurno je otišla da legne.

David je ušao u kuću. Vraćali su se ćuteći; nijedno od njih nije shvatalo ovu viziju na isti način: Gospodin Beker je sumnjao, Mina je obožavala, Vilfrid je želeo.

ILSKA VENERA

Silazio sam niz poslednji ogranak Kanigua i mada je sunce već zašlo, video sam u ravnici kuće gradića Il, prema kome sam se uputio.

— Znate li — rekoh Katalancu koji mi je bio vodič od sinoć — znate svakako gde stanuje gospodin de Pejreorad?

— Da li znam! — uzviknu on — poznajem mu kuću kao svoju, i da nije ovako mračno, pokazao bih vam je. Najlepša je u Ilu. Ima on novaca, gospodin de Pejreorad, da, a ženi sina devojkom iz još bogatije kuće.

— Hoće li svadba biti skoro? — upitah.

— Uskoro, možda su već naručili i muziku. Večeras, možda, sutra, preksutra, ko zna; Biće u Pijgarigu, jer se sin ženi gospođicom de Pijgarig. Biće to lepo, da!

Gospodinu de Pejreoradu me je preporučio moj prijatelj gospodin P... To je, rekao mi je, vrlo obrazovan starinar i beskrajno ljubazan. Biće mu zadovoljstvo da mi pokaže sve ruševine na deset milja unaokolo. A ja sam na njega računao da obiđem okolinu Ila, jer sam znao da je bogata spomenicima iz starog i srednjeg veka. Ova svadba, za koju sam sad prvi put čuo, kvarila je sve moje planove.

»Biću nametljivac«, pomislih. Ali očekivali su me, najavio me je gospodin P..., morao sam da se javim.

— Da se kladimo, gospodine — reče mi moj vodič kad smo već sišli u ravnicu — da se kladimo u cigaru da znam zašto idete gospodinu de Pejreoradu?

— Pa — rekoh pružajući mu cigaru — to nije tako teško pogoditi. Kad neko pređe šest milja kroz Kanigu u ovo doba, glavni cilj je — večera.

— Da, a sutra?... Eto, kladio bih se da dolazite u Il da vidite boginju? Pogodio sam to čim sam vas video da slikate svece iz Narbone.

— Boginju? Kakvu boginju?

Ova je reč zagolicala moju radoznalost.

— Kako! Zar vam nisu ispričali u Perpinjanu da je gospodin de Pejreorad našao jednu boginju u zemlji?

— Hoćete da kažete kip od pečene zemlje, od ilovače?

— Ma ne, nikako. Od bakra je, i ima je za velike pare. Teška je koliko kakvo crkveno zvono. Duboko iz zemlje, ispod jedne masline smo je izvukli.

— Znači prisustvovali ste otkriću?

— Da, gospodine. Gospodin de Pejreorad nam reče, pre petnaestak dana, Žanu Kolu i meni, da iščupamo staru maslinu, promrzlu prošle godine, koja je bila vrlo loša, kao što znate. Kad tako radeći, Žan Kol, koji je baš dobro zapinjao, udari budakom, a ja čujem »bim« ... kao da je udario u zvono, »Šta je to?« — kažem ja. Kopamo dalje, kopamo, kad se pojavi crna ruka, reklo bi se ruka mrtvaca viri iz zemlje. Mene uhvati strah. Odem gospodinu i kažem mu:

— Mrtvaci, gazda, eto ih pod maslinom! Treba zvati popa.

— Kakvi mrtvaci? — veli on.

Priđe i nije ni pogledao ruku kad uzviknu:

— Antika! Antika!

Da poverujete da je blago otkrio. I evo ti ga s budakom u rukama, zapinje i radi skoro koliko nas dvojica zajedno.

— I šta najzad nađoste?

— Jednu veliku crnu ženu, više od pola golu, da izvinite, gospodine, svu od bakra, a gospodin de Pejreorad nam je rekao da je to bila boginja iz paganskog vremena, iz doba Karla Velikog, razume se.

— Vidim već šta je to... Neka bogorodica iz porušenog manastira.

— Bogorodica! Ma nije nego!... Prepoznao bih je da je bogorodica! To je boginja, kažem vam, vidi se lepo po izgledu. Gleda pravo u vas svojim velikim belim očima... Reklo bi se da vas odmerava, mora čovek da spusti oči, da, kad je pogleda.

— Bele oči? Verovatno su utisnute u bronzu. To će biti možda rimski kip.

— Rimski, tako je! Gospodin de Pejreorad kaže da je rimski. A, vidim ja da ste i vi učeni kao i on.

— Je li čitava, dobro očuvana?

— Da, gospodine, ništa joj ne nedostaje. Još je lepša i bolje urađena od onog poprsja Luja Filipa od bojenog gipsa tamo u opštini. Ali pored svega toga njeno mi se lice ne dopada. Izgleda zla... a takva i jeste.

— Zla! Kakvo vam je to zlo učinila?

— Pa nije baš meni, ali evo videćete. Trebalo je nas četiri čoveka da bismo je uspravili i još je i gospodin de Pejreorad vukao za uže, mada nije jači od pileta, dobri čovek! S teškom mukom je uspravismo. Uzimao sam crep da je pričvrstim, kad, bum, eto ti je, prevrte se cela. Ja rekoh: »Čuvaj tamo dole«, ali nedovoljno brzo, jer Žan Kol nije imao vremena da izvuče nogu...

— I povređen je?

— Slomila mu se načisto kao trska, jedna noga! Do đavola, kad sam to video, bio sam besan. Hteo sam da razbijem boginju pijukom, ali me je gospodin de Pejreorad zadržao. Dao je novaca Žanu Kolu, koji je ipak još u krevetu, a evo petnaest dana kako mu se to desilo, a lekar kaže da nikad više neće ići nogom kao onom drugom. Šteta, on je bio naš najbolji trkač, i posle gospodinovog sina najveštiji igrač tenisa. A kako je gospodin Alfons de Pejreorad bio tužan, jer je Kol bio njegov igrač. Vredelo je gledati kako jedan drugom dobacuju loptu. Pif-paf, nikad da padne na zemlju.

Tako razgovarajući uđosmo u Il i uskoro sam bio pred gospodinom de Pejreoradom. Bio je to još držeći i žilav starčić, napuderisan, crvena nosa, vesela i šeretska izgleda. Pre no što je otvorio pismo gospodina P... već me je smestio pred dobru trpezu i predstavio me svojoj ženi i svom sinu kao čuvenog arheologa koji treba da izvuče Rusijon iz zaborava, u koji je utonuo zbog ravnodušnosti naučnika.

Jedući sa apetitom, jer nema bolje stvari za apetit od planinskog vazduha, posmatrao sam svoje domaćine. Rekao sam nešto o gospodinu de Pejreoradu, moram da dodam da je bio živa vatra. Govorio je, jeo, dizao se, trčao u biblioteku, donosio mi knjige, pokazivao mi gravire, sipao mi piće, ni minuta nije bio miran. Njegova žena, malo predebela kao većina Katalanki kad prevale četrdesetu, učini mi se kao ugojena palančanka, zaokupljena jedino brigom o domaćinstvu. Mada je večere bilo bar za šestoro, ona otrča u kuhinju, naredi da se zakolju golubovi, isprže pogačice od kuruznog brašna, otvori ne znam koliko tegli slatka. U času je sto bio pretrpan tanjirima i bocama, i sigurno bih umro od pretovarenog stomaka da sam samo i okusio od svega što su mi nudili. Međutim, pri svakom jelu koje sam odbijao nailazila su nova izvinjenja. Plašili su se da ne bude suviše loše u Ilu. U provinciji su mogućnosti tako male, a Parižani su tako teški!

Usred odlaženja i dolaženja svojih roditelja, gospodin Alfons de Pejreorad nije se pomakao ni koliko bog Term. Bio je to visok dvadeset šestogodišnji mladić, lepog pravilnog lica, ali bezizraznog. Njegova visina i atletski stas potvrđivali su potpuno glas neumornog igrača tenisa, koji je uživao u ovom kraju. Te večeri je bio elegantno obučen, tačno po slici iz poslednjeg broja Modnog žurnala. Ali mi se činilo da mu odelo smeta, bio je krut kao motka u svom velurskom okovratniku i okretao se celim telom. Krupne i preplanule ruke, kratki nokti čudno su odudarali od njegovog odela.

Bile su to ruke orača što vire iz rukava dendija. Uostalom, mada me je odmeravao od glave do pete vrlo radoznalo, kao Parižanina, obratio mi se samo jednom za čitavo veče, i to da me upita gde sam kupio lanac za sat.

— Dragi goste — reče mi gospodin de Pejreorad kad se večera bližila kraju — sad mi pripadate, u mojoj ste kući. Ne puštam vas dok ne vidite sve što je znamenito u našim planinama. Morate da upoznate naš Rusijon i da mu odate priznanje koje zaslužuje. Ne možete ni zamisliti šta ćemo sve da vam pokažemo. Feničanske, keltske, romanske, arapske, vizantijske spomenike, sve ćete videti, od najvećeg do najmanjeg. Svuda ću vas voditi i neću vas poštedeti nijedne cigle.

Napad kašlja primorao ga je da zastane. Iskoristio sam trenutak da mu kažem kako bi mi bilo vrlo žao da ga uznemirim u ovako značajnom trenutku za njegovu porodicu. Kad bi hteo samo da mi dâ svoje izvrsne savete o izletima koje treba da napravim, mogao bih, i to ne trudeći ga da me prati...

— A, vi to govorite o ženidbi ovog mladića — uzviknu on prekidajući me. — Sitnica, biće sve gotovo već preksutra. Proslavićete svadbu sa nama u porodici, jer je buduća u žalosti za tetkom koju nasleđuje. Tako neće biti veselja ni igranke... Šteta... videli biste kako igraju naše Katalanke... Lepe su i možda biste zaželeli da pođete tragom mog Alfonsa. Jedno venčanje, kaže se, povlači drugo... U subotu, čim se mladi venčaju, ja sam slobodan i krećemo u obilazak. Molim vas izvinite što vam dosađujemo provincijskom svadbom. Za Parižanina, zasićenog svečanostima... i to još svadba bez igranke! Ali videćete mladu... mladu... neću ni da vam pričam... ali vi ste ozbiljan čovek i vas više žene ne interesuju. Pokazaću vam nešto lepše. Pokazaću vam nešto!... Pripremam vam iznenađenje za sutra.

— Bože moj — rekoh — teško je imati blago u kući, a da se to ne zna. Mislim da pogađam kakvo mi

iznenađenje pripremate. Reč je o vašem kipu, a vodič mi ga je tako opisao da mi je samo probudio radoznalost i pripremio me za divljenje.

— A, već vam je govorio o boginji, jer tako nazivaju moju lepu Veneru Tur... ali neću ništa da vam kažem. Sutra, na svetlosti dana, videćete je i reći ćete mi imam li prava da je smatram remek-delom. Do đavola, niste mogli stići u bolji trenutak! Ima i natpisa koje ja, jadna neznalica, tumačim na svoj način... ali naučnik iz Pariza!... Možda ćete se smejati mom tumačenju... pošto sam napisao jednu belešku... da, ja... stari antikvar iz provincije, usudio sam se... Hoću da odjekne štampa... Ako biste hteli da pročitate i da me ispravite, mogao bih se nadati... Eto, baš sam radoznao kako biste preveli onaj natpis na postolju: CAVE. Ali neću još ništa da vas pitam! Sutra! Ni reči više o Veneri danas.

— Imaš pravo, Pejreorade — reče mu žena — prestani s tom boginjom. Zar ne vidiš da gospodin od tebe ne može da jede. Idi, molim te, gospodin je u Parizu video lepše kipove od tvoga. U Teljerijama ih ima na tuceta i svi su u bronzi.

— Eto, neznanje, sveto neznanje provincije — prekide je gospodin de Pejreorad. — Uporediti divan antički kip sa beznačajnim kipovima Kustua:

S kakvim nepoštovanjem
o bogovima govori moja domaćica.

— Znate li da je moja žena htela da pretopim kip i napravim zvono za našu crkvu. Ona joj je kumovala. Remek-delo Mirona, gospodine.

— Remek-delo, remek-delo, lepo remek-delo koje je slomilo nogu čoveku.

— Ženo moja, vidiš li — reče gospodin de Pejreorad odlučno dižući desnu nogu u svilenoj prugastoj čarapi — da mi je Venera slomila ovu nogu, ne bih zažalio.

— Bože, Pejreorade, kako to možeš da kažeš! Srećom, čoveku je bolje... Pa opet ne mogu da se savla-

dam i pogledam kip koji je doneo takvu nesreću. Jadni Žan Kol!

— Ranila ga je Venera, gospodine — reče gospodin Pejreorad smejući se grohotom — ranila ga je Venera, a mangup se još žali!

Veneris nec praemia noris.
Koga Venera nije ranila

Gospodin Alfons, koji je bolje razumevao francuski no latinski, namignu s razumevanjem i pogleda me kao da pita: A vi, Parižanine, razumete li?

Završismo večeru. Već čitav sat nisam više jeo. Bio sam umoran i nisam uspevao da sakrijem sve češće zevanje koje mi se otimalo. Gospođa de Pejreorad primeti to prva i reče da je vreme da se ide na spavanje. Onda počeše opet izvinjavanja zbog neudobnosti prenoćišta koje ću imati. Neće mi biti kao u Parizu. U provinciji je sve loše! Treba biti blagonaklon prema Rusijoncima. Uzalud sam se bunio i govorio da bi mi posle pešačenja kroz planinu i naviljak slame bio divan krevet, i dalje su me molili da oprostim jadnim seljacima što mi ne ugađaju kako bi želeli. Najzad sam se popeo u sobu koja mi je bila namenjena, u pratnji gospodina de Pejreorada. Stepenište, čije su gornje stepenice bile drvene, vodilo je do hodnika između nekoliko spavaćih soba.

— Desno je — reče mi domaćin — stan koji sam namenio budućoj gospođi Alfons. Vaša je soba na dnu hodnika na drugoj strani. Vidite i sami — reče on sa izrazom koji je trebalo da bude dvosmislen — vidite i sami da treba izdvojiti mladence. Vi ste na jednom kraju kuće, a oni na drugom.

Ušli smo u lepo nameštenu sobu, gde je prva stvar koju sam ugledao bio krevet sedam stopa dug, šest stopa širok, a tako visok da je bila potrebna stoličica da se čovek uspne. Domaćin mi je pokazao gde je zvonce i pošto je proverio lično je li šećernica puna, jesu li bočice kolonjske vode na stolu za umivanje i

nekoliko me puta upitao treba li mi još što, poželeo mi je laku noć i ostavio me samog.

Prozori su bili zatvoreni. Pre no što ću se svući, otvorio sam jedan prozor da udahnem svež noćni vazduh, tako prijatan posle vrlo duge večere. Prema meni je bio Kanigu, divan u svako doba, ali te mi se noći učinio najlepša planina sveta, obasjan bleštavom mesečinom. Nekoliko trenutaka sam posmatrao njegove divne linije i već sam hteo da zatvorim prozor kad, spustivši pogled, ugledah boginju na postolju na nekih dvadesetak aršina od kuće. Stajala je na uglu žive ograde koja je razdvajala mali vrt od prostranog četvorougla, savršeno ravnog — kako sam kasnije saznao, to je bilo gradsko igralište tenisa. To igralište, svojina gospodina de Pejreorada, ustupio je on opštini na navaljivanje svoga sina.

Sa mesta na kome sam bio, bilo mi je teško da razaznam položaj kipa; mogao sam samo da mu ocenim visinu, činilo mi se da je šest stopa visok. U tom trenutku su dva gradska mangupčeta prolazila preko igrališta dosta blizu žive ograde, zviždučući lepu ariju Rusijana: *Kraljevske planine.* Zastali su da pogledaju boginju, jedan je čak i oslovi glasno. Govorio je katalanski, ali već sam bio dovoljno dugo u Rusijonu, te sam mogao približno da razumem šta je rekao:

— Tu si, nevaljalice! (Katalanski izraz je bio grublji). Tu si! — govorio je. — Ti si, dakle, slomila nogu Žanu Kolu. Da si moja, ja bih ti vrat skrhao.

— Ih, a čim? — reče drugi. — Ona je od bakra i tako tvrda da je Etjen slomio turpiju o nju pokušavajući da je načne. To je bakar iz doba pagana, tvrđe je to nego ne znam šta.

— Da imam svoje dleto za metal (verovatno je bio bravarski šegrt), brzo bih joj izbio te velike bele oči, kao što isturujem bedem iz ljuske. Ima tu za sto para srebra i više.

Udaljiše se nekoliko koraka.

— Moram da poželim laku noć boginji — reče veći šegrt zastajući odjednom.

Saže se i verovatno uze kamen. Video sam ga kako zamahuje rukom i nešto baca i odmah odjeknu zvonak udarac o bronzu. Istog časa šegrt prinese ruku glavi jauknuvši od straha.

— Vratila mi ga je! — viknu.

I moja dva mangupčeta pobegoše glavom bez obzira. Očigledno se kamen odbio od metala i kaznio nevaljalca za uvredu nanesenu boginji.

Zatvorio sam prozor smejući se od sveg srca.

»Još jednog Vandala je Venera kaznila. Kad bi samo svim uništiteljima starih spomenika tako razbili glavu.«

Sa tom plemenitom željom sam i zaspao.

Bio je uveliko dan kad sam se probudio. Kraj mog kreveta su bili s jedne strane gospodin de Pejreorad u kućnoj haljini, s druge strane sluga, kojeg je poslala njegova žena sa šoljom čokolade u ruci.

— Hajde ustajte, Parižanine! To su ti lenjivci iz prestonice — govorio je moj gost dok sam se na brzinu oblačio. — Osam časova, a vi još u krevetu. Ja sam ustao još u šest. Već triput sam se peo, prilazio sam na vrhovima prstiju vašim vratima: ništa, ni znaka života. Suviše je to spavanja za vaše godine. Hajde brzo popijte ovu šolju barcelonske čokolade... Prava, švercovana... Čokolada kakve nema u Parizu. Okrepite se, jer kad budete pred mojom Venerom, nećemo vas moći odvojiti.

Za pet minuta sam bio gotov, to jest dopola obrijan, pogrešno zakopčan i ispečen čokoladom koju sam vrijuću ispio. Sišao sam u vrt i našao se pred divnim kipom.

Bila je to zaista Venera, i to izvanredne lepote. Gornji deo tela bio je nag, kao što su obično u antičko doba predstavljali velika božanstva, desna ruka bila je dignuta do visine grudi sa šakom okrenutom unutra, palac i prva dva prsta ispružena a ostala dva lako povi-

jena. Druga ruka, približena kuku, pridržavala je draperiju koja je pokrivala donji deo tela. Stav ovog kipa podsećao je na Igrača »mora«[1]), koga nazivaju, ni sâm ne znam zašto, imenom Germanikus. Možda su hteli da predstave božicu kako igra »moro«.

Ma kako bilo, nemoguće je videti nešto savršenije od tela ove Venere, nešto slađe, sladostrasnije od njenih linija, nešto elegantnije ili plemenitije od draperije. Očekivao sam neko delo Carstva u opadanju, naišao sam na delo iz najlepšeg doba kiparstva.

Naročito me je porazila istinitost oblika, takva da čovek poveruje da su izliveni po prirodnom kalupu, kad bi priroda proizvodila tako savršene kalupe.

Kosa, dignuta na čelu, kao da je nekad bila pozlaćena. Glava, mala kao skoro svih grčkih kipova, bila je lako naklonjena unapred. A lice, nikad neću uspeti da opišem njegovu čudnovatost čiji tip nije ličio ni na jedan antički kip kojih sam se sećao. Nije to bila ona mirna i stroga lepota grčkih vajara koji su po pravilu davali svim crtama veličanstvenu nepomičnost. Ovde sam, naprotiv, s iznenađenjem primetio izrazitu nameru umetnika da prikaže lukavost koja ide do zloće. Sve su crte bile lako zgrčene, oči malo ukošene, usta pognutih uglova, nosnice malo raširene: prezir, ironija, svirepost čitali su se na licu, ipak neverovatne lepote. U stvari, što je čovek duže gledao ovaj divni kip, sve je više osećao neprijatan utisak, žaljenje što tako izvanrednu lepotu prati odsustvo ikakve osećajnosti.

— Ako je ikad model postojao — rekoh gospodinu de Pejreoradu — a sumnjam da je Nebo ikad stvorilo takvu jednu ženu, kako mi je žao njenih ljubavnika. Morala je uživati u tome da ih umori očajanjem. Ima u njenom izrazu neke snage, a ipak nikad ništa tako lepo nisam video.

[1]) »Moro« — igra brojanja prstiju koja se zadržala u Italiji i Španiji, a igra se i u Dalmaciji.

— *To je Venera sva za svoj plen vezana* — uzviknu gospodin de Pejreorad, zadovoljan mojim oduševljenjem.

Možda je taj izraz paklene ironije bio podvučen odudaranjem očiju od utisnutog srebra, blistavih na tamnozelenoj patini koju je vreme dalo kipu. Te blistave oči davale su iluziju koja je podsećala na stvarnost, na život. Setio sam se šta mi je rekao moj vodič, da su oni koji je gledaju pred njom obarali oči. Skoro da je bilo istina i nisam mogao da savladam ljutnju na samog sebe kad sam se osetio nelagodno pred tim bronzanim licem.

— Sad, pošto ste se nadivili svim pojedinostima, dragi kolega po starinarstvu — reče mi domaćin — da otvorim naš naučni sastanak. Šta kažete na ovaj natpis kojem još niste obratili pažnju?

Pokazao mi je postolje kipa i tu sam pročitao ove reči

CAVE AMANTEM

— Quid dicis, doctissime? — upita me on trljajući ruke. — Da vidimo hoćemo li se složiti u smislu ovog *cave amantem?*

— Pa — odgovorih — ima dva smisla. Možemo da prevedemo: »Pazi na onoga koji te voli, čuvaj se ljubavnika«. Ali u tom smislu ne znam da li bi *cave amantem* bio dobar latinski. Kad vidim đavolski izraz ove dame, pre bih poverovao da je umetnik hteo da upozori gledaoca na ovu užasnu lepotu. Zato bih preveo: »Čuvaj se ako te ona voli«.

— Hm — reče gospodin de Pejreorad — da, to je prihvatljiv smisao, ali ne budi nam krivo, ipak više volim prvi prevod, mada bih ga ja malo razvio. Znate li ljubavnika Venere?

— Ima ih nekoliko.

— Da, ali prvi je Vulkan. Ne znači li to: »Uprkos svoj tvojoj lepoti, prezrivom pogledu, imaćeš kovača,

ružnog i hromog, za ljubavnika«? Duboka pouka, gospodine, za kokete!

Morao sam da se osmehnem, toliko mi se objašnjenje učinilo nategnuto.

— Latinski je užasan jezik zbog svoje jezgrovitosti — rekoh da bih izbegao da doslovce protivrečim mom antikvaru, i izmakoh nekoliko koraka kako bih bolje video kip.

— Trenutak, kolega — reče gospodin de Pejreorad zadržavajući me rukom — niste sve videli. Ima još jedan natpis. Govoreći to, pomagao mi je da se popnem.

Uhvatio sam se, ne libeći se, za vrat Venere, s kojom sam počeo da bivam intiman. Čak sam je za trenutak pogledao *u brk* i izbliza mi se učinila još pakosnija i lepša. A onda sam primetio da na ruci ima nekoliko urezanih pisanih antičkih slova, kako mi se učinilo. Sa velikim trudom i mukom sricao sam ovo dalje, a gospodin de Pejreorad je ponavljao svaku reč koju bih izgovorio, potvrđujući pokretom i glasom.

Pročitao sam, dakle:

VENERI TURBUL...
EUTYCHES MYRO
IMPERIO FECIT

Iza reči TURBUL, u prvom redu, činilo mi se da je bilo nekoliko izbrisanih slova: ali TURBUL je bilo sasvim čitko.

— Što će reći? — upita me moj domaćin, blistajući i lukavo se smeškajući, jer je dobro znao da se neću tako lako izvući iz tog TURBUL.

— Ima jedna reč koju još ne mogu da protumačim — rekoh mu — ostalo je lako. Eutixes Miro prineo je na dar Veneri po njenom naređenju.

— Divno! A TURBUL, šta ćete s njim? Šta znači TURBUL?

— TURBUL me zaista zbunjuje. Uzalud tražim neki poznat epitet Venere koji bi mi mogao pomoći. Da

vidimo šta biste rekli na TURBULENTA? Venera koja uznemiruje, koja uzbuđuje... Vidite da me stalno opseda njen izraz zloće. TURBULENTA nije nimalo loš epitet za Veneru, — dodadoh skromno, jer ni sâm nisam bio naročito zadovoljan svojim objašnjenjem.

— Venera uzbudljiva! Raskalašna Venera! Vi, dakle, moju Veneru smatrate kakvom kafanskom Venerom? Nikako, gospodine, to je pristojna Venera. Ali sad ću vam objasniti to TURBUL... Samo mi obećajte da nećete razglasiti moje otkriće pre nego što štampam svoj rad. Jer, vidite, ponosim se tim otkrićem... Morate ostaviti i nama da napabirčimo koje zrno, mi jadni provincijalci. Vi ste tako bogati, učena pariska gospodo!

Odozgo sa postolja, gde sam još čučao, obećah mu svečano da se nikad neću poneti nedostojno i ukrasti mu otkriće.

— TURBUL, gospodine — reče on približivši se i spuštajući glas u strahu da ga ko drugi sem mene ne čuje — čitajte TURBULNERAE.

— Ne razumem ni to.

— Slušajte dobro. Na milju odavde, u podnožju planine, ima selo koje se zove Bulterner. To je iskvarena latinska reč TURBULNERA. Te inverzije su tako obična stvar. Bulterner je, gospodine, bio rimski grad. Oduvek sam to naslućivao, ali nikad nisam imao dokaza. Sad evo dokaza. Ova Venera je bila mesno božanstvo grada Bulternera, a reč Bulterner, čije sam antičko poreklo sad dokazao, dokazuje nešto još čudnije, da je Bulterner pre no što će postati rimski bio feničanski grad.

On zastade za trenutak da bi odahnuo i da bi uživao u mom iznenađenju. Jedva sam suzbio neodoljivu želju da prsnem u smeh.

— Zaista — nastavi on — TURBULNERA je čist feničanski TUR, izgovorite ga *tur*... TUR i *SUR*, ista reč, zar ne? SUR je feničansko ime za Tir, na značenje ne treba da vas podsećam. BUL je Baal, Bâl, Bel, Bul,

male razlike u izgovoru. A NERA mi zadaje malo muke. U iskušenju sam, pošto ne nalazim feničansku reč, da mu pripišem grčko poreklo NHPOΣ vlažan, močvaran. Bila je to dakle, hibridna reč. Da bih opravdao NHPOΣ pokazaću vam da u Bulterneru potoci sa planine prave odvratne bare. S druge strane, nastavak NERA mogao se nadovezati mnogo kasnije u čast Nere Pivezuvije, Tetrikove žene, koja je možda nešto učinila za grad TURBUL. Ali zbog bara više volim etimologiju NHPOΣ. — On ušmrknu zadovoljno duvan.

— Ali ostavimo Feničane i vratimo se natpisu. Prevodim, dakle: »Veneri Bulturnerskoj Miron posvećuje na njenu zapovest ovaj kip, svoje delo«.

Dobro sam se čuvao kritike njegove etimologije, ali sam hteo da i ja pokažem proniclјivost, te mu rekoh:

— Stanite, gospodine. Miron je posvetio nešto, ali ne vidim nigde da je to ovaj kip.

— Kako — uzviknu on — zar Miron nije bio slavni grčki vajar? Darovitost se, verovatno, prenosila s kolena na koleno u njegovoj porodici, neki od njegovih potomaka napravio je ovaj kip. To je ne može biti izvesnije.

— Ali — odvratih — vidim na ruci rupicu. Mislim da je tu nešto bilo pričvršćeno, grivna, na primer, koju je Miron dao Veneri kao zavetni dar. Miron je bio nesrećni ljubavnik Venerin. Venera je bila ljuta na njega: on ju je umirio posvećujući joj zlatnu narukvicu. Ne zaboravite da se *fecit* često upotrebljava umesto *consecravit*. To su sinonimi. Pokazao bih vam tolike primere da mi je Grite ili Orelijus pri ruci. Prirodno je da zaljubljeni vidi Veneru u snu, da zamišlja kako mu ona naređuje da podari zlatnu narukvicu njenom kipu. Miron joj je posvetio narukvicu... A onda su varvari ili kakav bogohulni lopov...

— Lepo se vidi da ste pisali romane! — uzviknu moj domaćin pružajući mi ruku da bih sišao. — Ne, gospodine, ovo je delo Mironove škole. Pogledajte samo rad i složićete se.

Pošto mi je bilo pravilo da ne protivrečim tvrdoglavim starinarima, oborih glavu kao da sam ubeđen, rekavši:

— Ovo je divno parče!

— O, bože moj — uzviknu gospodin de Pejreorad — još jedan dokaz vandalizma! Neko kao da je kamenicom gađao moj kip!

Primetio je beo trag malo ispod grudi Venere. Primetio sam isto to na prstima desne ruke, koju je, tada sam tako mislio, okrznuo kamen u letu, ili se komadić odlomio od udara i odskočio na ruku. Ispričao sam svom domaćinu uvredu čiji sam bio svedok i brzu kaznu koja je usledila. On se tome mnogo smejao i poredeći šegrta sa Diomedom, poželeo mu je da, kao grčki junak, vidi kako mu se svi drugovi pretvaraju u bele ptice.

Zvono za ručak prekinulo je ovaj klasični razgovor i, kao i sinoć, morao sam da jedem za četvoricu. Onda su došli napoličari gospodina de Pejreorada i dok je on s njima razgovarao, njegov sin me je odveo da vidim kočije koje je kupio u Tuluzi za svoju verenicu, a ja sam se, razume se, divio. Zatim sam s njim ušao u konjušnicu, gde me je držao pola časa hvaleći mi svoje konje, iznoseći mi njihovo poreklo, govoreći mi o nagradama koje su dobili na trkama u okrugu. Najzad dođe i do svoje buduće, preko sive kobile koju joj je namenio.

— Videćemo je danas — reče. — Ne znam da li će Vam se učiniti lepa. Vi Parižani ste probirači, ali ovde u Perpinjanu svi misle da je ljupka. Njena tetka iz Prada ostavila joj je svoje imanje. O, biću vrlo srećan.

Bio sam duboko pogođen videvši mladića koji je, izgleda, više dirnut mirazom no lepim očima svoje buduće.

— Razumete li se u nakit? — nastavi gospodin Alfons. — Kako Vam se ovo dopada? Evo prstena koji ću joj sutra dati.

Govoreći skide sa prvog zglavka malog prsta širok prsten ukrašen dijamantima koji je predstavljao dve

ukrštene ruke; aluzija mi se učini krajnje poetska. Rad je bio starinski, ali sam ocenio da je prsten prepravljen kako bi se utisnuli dijamanti.

Na unutrašnjoj strani prstena bile su ispisane gotskim slovima reči *Sempr' ab ti*, to jest: Uvek s tobom.

— Prsten je lep — rekoh mu — ali zbog ovih dodatih dijamanata izgubio je malo od svoje osobenosti.

— O, mnogo je lepši ovako — odgovori on smešeći se — ima tu za hiljadu dvesta franaka dijamanata. To je porodični prsten, vrlo star... iz doba viteštva. Bio je to prsten moje staramajke a ona ga je dobila od svoje staramajke. Bog zna kad je napravljen.

— U Parizu je običaj da se dâ sasvim jednostavan prsten, obično od dva različita metala, na primer od zlata i platine. Eto, taj drugi prsten koji imate na prstu sasvim bi dobro odgovarao. Ovaj sa dijamantima i rukama u reljefu tako je debeo da ne može da se stavi rukavica preko njega.

— O, gospođa Alfons će učiniti kako bude htela. Mislim da će joj ipak biti vrlo milo da ga ima. Hiljadu dvesta franaka na prstu, prijatna je to stvar. Ovaj mali prsten — dodade on gledajući zadovoljno sasvim jednostavan prsten na svojoj ruci — dala mi je jedna žena u Parizu na dan poklada. Eh, kako sam se proveo u Parizu pre dve godine! Tamo se čovek lepo zabavlja!... — i on uzdahnu s žaljenjem.

Trebalo je da tog dana večeramo u Tijgarigu, kod roditelja buduće, te sedosmo u laku kočiju i pođosmo u zamak, na milju i po od Ila. Predstavili su me i primili kao prijatelja porodice. Neću govoriti ni o večeri ni o razgovoru posle večere, u kojem nisam mnogo učestvovao. Gospodin Alfons, sedeći kraj svoje buduće, šaputao joj je na uho svakih četvrt časa. A ona uopšte nije dizala oči, i svaki put kad bi joj mladoženja šaputao, ona je smerno crvenela, ali mu je odgovarala bez zbunjivanja.

Gospođica de Pijgarig imala je osamnaest godina, njen gipki i nežni stas odudarao je od koščatosti nje-

nog snažnog verenika. Bila je ne samo lepa već i privlačna. Divio sam se savršenoj prirodnosti svih njenih odgovora, a njen dobroćudni izgled, u kome je ipak bilo i nešto lukavosti, podseti me nehotice na Veneru mog domaćina. Poredeći ih u sebi, pitao sam se nije li veća lepota, koja se morala priznati kipu, bila baš velikim delom u njenom izrazu tigrice; jer energija čak i u zlim strastima uvek u nama izaziva čuđenje i neko nevoljno divljenje.

»Kakva šteta — pomislih napuštajući Pijgarig — što je tako ljupka devojka bogata i što je zbog njenog miraza potražio čovek nedostojan nje.«

Vraćajući se u Il, ne znajući šta bih razgovarao sa gospođom od Pejreorada, a smatrao sam da je red da joj se obratim s nekoliko reči, rekoh:

— Vi u Rusijanu zaista ste hrabri duhovi, — rekoh. — Gospođo, zaboga, vi slavite svadbu u petak. Mi smo u Parizu sujeverniji, niko ne bi smeo da se ženi u petak.

— Bože moj, ne govorite mi o tome — reče mi ona. — Da je to od mene zavisilo, svakako bismo izabrali neki drugi dan. Ali Pejreorad je tako hteo i morala sam da popustim... Ali mi je žao. Ako se desi neka nesreća? Mora da postoji neki razlog, zašto bi se inače svi plašili petka?

— Petak — uzviknu njen muž — to je Venerin dan! Srećan dan za venčanje! Vidite, kolega, samo na svoju Veneru mislim. U njenu čast! Zbog nje sam i izabrao petak. Sutra, ako hoćete, pre svadbe prinećemo joj malu žrtvu, žrtvovaćemo dve golubice, a kad bih znao gde da nađem tamjana...

— Fuj, Pejreoradu — prekide ga žena, zgrožena do krajnje mere. — Okaditi idola! To je užasno! Šta bi rekli ljudi u gradu?

— Dozvolićeš mi bar — reče gospodin od Pejreorada — da joj na glavu stavim venac ruža i ljiljana.

MANIBUS LILIA PLENIS[1])

Vidite li gospodine, povelja je mrtvo slovo. Nemamo slobode veroispovesti!

Sutrašnja svečanost uređena je ovako: Svi će biti spremni i svečano obučeni tačno u deset časova. Pošto se popije čokolada, otići će se kolima u Pijgarig. Građanski brak sklopiće se u opštini a verski obred obaviće se u kapeli zamka. Posle ručka nekako će se provesti vreme do sedam časova. Tada će se vratiti u Il, kući gospodina de Pejreorada, gde bi trebalo da večeraju obe porodice. Ostalo će prirodno doći samo od sebe. Pošto nije moglo da se igra, hteli su da jedu što više.

Još od osam časova sedeo sam pred Venerom s olovkom u ruci, počinjući po dvadeseti put glavu kipa, ne mogući da joj uhvatim izraz. Gospodin de Pejreorad išao je tamo-amo oko mene, dajući mi savete, ponavljajući mi svoju feničansku etimologiju; onda je okitio bengalskim ružama postolje kipa i tragikomičnim tonom upućivao joj želje za par koji će živeti pod njegovim krovom. Oko devet časova ušao je da bi se obukao, a istog časa pojavio se gospodin Alfons. Utegnut u novi frak, sa belim rukavicama, lakovanim cipelama, filigranskim dugmadima i ružom u rupici od fraka.

— Hoćete li naslikati portre moje žene — reče mi on naginjući se nad moj crtež. — I ona je lepa.

U tom času započe na igralištu o kojem sam govorio igra koja odmah privuče pažnju gospodina Alfonsa. A ja sam, umoran i ne verujući da ću moći da predstavim to đavolsko lice, uskoro napustio crtanje i gledao igrače. Bilo je među njima nekoliko španskih mazgara koji su stigli sinoć. Bili su to Aragonci i Navarci, skoro svi čudesno vešti. Tako da su ovi novi prvaci dosta brzo potukli Ilce, iako ih je gospodin Alfons hrabrio i samim svojim prisustvom i savetima. Domaći gledaoci su bili zapanjeni. Gospodin Alfons

[1]) S rukama punim ljiljana

pogleda na sat. Bilo je tek pola devet. Majka mu se još nije očešljala. Nije oklevao: skide frak, zatraži jedan kaput i izazva Špance. Gledao sam ga smešeći se i malo iznenađen.

— Treba braniti čast zemlje — reče mi on.

Tada mi se učini zaista lep. Bio je pun strasti. Odelo koje ga je sveg obuzimalo maločas, ništa mu više nije značilo. Nekoliko minuta pre toga plašio bi se da okrene glavu kako ne bi poremetio kravatu. A sad više nije mislio ni na svoju nakudravljenu kosu ni na svoj lepo plisirani »žabo«. A verenica?... Bogami, da je trebalo, on bi, mislim, odložio venčanje. Video sam ga kako je na brzinu navukao sandale, zasukao rukave i, pun pouzdanja, stavio se na čelo pobeđene strane. Preskočio sam živu ogradu i smestio se udobno u hlad žbuna tako da lepo vidim oba tabora.

Uprkos sveopštem očekivanju, gospodin Alfons promaši prvu loptu. Istina, išla je vrlo nisko, zavitlao je neobičnom snagom Aragonac, koji je izgleda bio kapiten Španaca.

Bio je to čovek četrdesetih godina, mršav i nervozan, visok šest stopa, a maslinasta koža mu je skoro isto tamna kao bronza Venere.

Gospodin Alfons baci besno raketu na zemlju.

— Taj prokleti prsten — uzviknu — steže mi prst i zato promašujem siguran udarac.

On skide, ne bez muke, dijamantski prsten: ja priđoh da ga uzmem, ali on me preduhitri, pritrča Veneri, stavi joj prsten na domali prst i opet se vrati na čelo Ilaca.

Bio je bled, ali miran i odlučan. On tada nije nijednom pogrešio i Španci su do noge potučeni. Divno je bilo gledati oduševljene gledaoce: jedni su uzvikivali od radosti bacajući kape uvis; drugi su mu čestitali nazivajući ga slavom zemlje. Da je odbio najezdu, ne verujem da bi mu življe i iskrenije čestitali. Žalost pobeđenih samo je doprinela slavi njegove pobede.

— Igraćemo mi još prijatelju — reče on Aragoncu nadmoćno — ali ja ću vam pokazati kako se igra.

Želeo bih da je gospodin Alfons bio skromniji i skoro je mene zabolelo poniženje njegovog protivnika. Divovskog Španca je duboko pogodila ova uvreda. Videh, uprkos njegovoj preplanuloj koži, da je prebledeo. Gledao je mračno svoju raketu stežući zube, a onda reče prigušenim glasom. *Me lo pagaras**.

Glas gospodina de Pejreorada poremeti trijumf njegovog sina; moj domaćin, vrlo iznenađen što ga ne vidi kako rukovodi pripremama oko nove kočije, još se više iznenadi kad ga ugleda sveg u znoju sa raketom u ruci. Gospodin Alfons utrča u kuću, umi se i opra ruke, obuče opet svoj novi frak i lakovane cipele, i za pet minuta već smo išli krupnim kasom ka Pijgarigu. Svi igrači lopte grada i brojni gledaoci pratili su nas radosnim klicima. Jedva su snažni konji, koji su nas vukli, uspevali da održe prednost nad neustrašivim Katalancima.

Bili smo u Pijgarigu, i svadba je trebalo da krene u Opštinu, kad se gospodin Alfons pljesnu po čelu i reče mi tiho:

— Kakva sam budala! Zaboravio sam prsten! Ostao je na prstu Venere, da je đavo nosi! Ne govorite ništa mojoj majci, možda ništa neće primetiti.

— Možda biste mogli nekog da pošaljete?

— Ih, moj je sluga u Ilu, a u ove ovde nemam poverenja! Za hiljadu dvesta franaka dijamanata — kolike bi to dovelo u iskušenje. Osim toga, šta bi mislili o mojoj rasejanosti? Toliko bi mi se podsmevali. Nazivali bi me mužem boginje... Samo da mi ga ne ukradu! Srećom, naši se mangupi plaše boginje. Ne smeju da joj priđu nadohvat ruke. Eh, ne mari ništa, imam drugi prsten.

Oba obreda, i građanski i crkveni, obavljena su sa potrebnom svečanošću i gospođica de Pijgarig dobi pr-

* Platićeš mi to. (Prim. prev.)

sten neke pariske krojačice i ne znajući da joj verenik žrtvuje zalog ljubavi. Onda smo seli za sto i pili i jeli, čak se i pevalo, i sve je to potrajalo. Patio sam sa mladom zbog ovog grubog veselja što je treštalo oko nje. Međutim, ona se bolje držala no što bih očekivao, i njena zbunjenost nije bila ni nespretnost ni izveštačenost.

Možda se hrabrost javlja baš u teškim situacijama.

Pošto se ručak završio u zlo doba, bilo je već četiri časa, ljudi su otišli u šetnju po parku, koji je bio divan, ili su gledali kako na travnjaku dvorca igraju seljanke iz Pijgariga, nagizdane u svom svečanom odelu. Tako nam nekako prođe tih nekoliko časova. Međutim, žene su se užurbale oko neveste, koja im je pokazivala darove. A onda se presvukla i video sam da je odmah pokrila kosu kapom i šeširom s perjem, jer ženama ništa preče nije do da se odmah, čim to mogu, dočepaju ukrasa koje im običaji zabranjuju dok su još gospođice.

Bilo je skoro osam časova kad počeše pripreme za odlazak u Il. Ali pre toga dođe do potresnog prizora. Tetka gospođice de Pejgarig, koja joj je bila kao majka, vrlo stara i pobožna žena, nije išla sa nama u grad. Na odlasku ona nećaci održa dirljivo slovo o njenim dužnostima supruge, to slovo izazva bujicu suza i poljupce bez kraja. Gospodin de Pejreorad je poredio ovaj rastanak sa otmicom Sabinjanki. Ipak smo pošli, i putem smo se svi trudili da razveselimo i nasmejemo mladu, ali uzalud.

U Ilu nas je čekala večera, i to kakva večera! Ako me je grubo veselje u podne neprijatno kosnulo, još gore mi je bilo zbog dvosmislenih šala, naročito na račun mladenaca. Mladoženja je nestao za trenutak pre no što ćemo sesti za trpezu, a posle je bio bled i ledeno ozbiljan. Ispijao je čašu za čašom starog vina iz Kolijura, jakog kao rakija. Bio sam pored njega i mislio sam da treba da ga upozorim:

— Pazite, kažu da vino...

Ne znam kakvu sam mu glupost rekao da bi odgovarala tonu gostiju.

On me gurnu kolenom i reče mi sasvim tiho:

— Kad ustanemo od stola... treba nešto da vam kažem.

Njegov svečani ton me iznenadi. Pogledao sam ga pažljivije i primetio da su mu se crte neobično izmenile.

— Osećate li se loše? — upitao sam ga.

— Ne.

I nastavio je da pije.

Međutim, usred vike i pljeskanja, neko jedanaestogodišnje dete, koje se podvuklo pod sto, pokazivalo je prisutnima lepu ružičastu i belu traku koju je odvezalo sa mladinog članka. To se zove mladina podvezica. Odmah je isečena na komadiće i podeljena mladićima, koji su je zadenuli u rupicu od kaputa, po vrlo starom običaju koji se očuvao u nekim patrijarhalnim porodicama. Za mladu je to bila prilika da pocrveni do ušiju... Ali njena zbunjenost dostigla je vrhunac kad joj je gospodin de Pejreorad, pošto je tražio tišinu, otpevao nekoliko katalanskih stihova, improvizovanih. Govorio je. Evo značenja, ako sam dobro razumeo:

— Šta je to, prijatelji? Da li od vina vidim dvostruko? Dve su Venere ovde...

Mladoženja uplašeno okrete glavu, tako da su se svi nasmejali.

— Da — nastavljao je gospodin de Pejreorad — dve su Venere pod mojim krovom. Jednu sam našao u zemlji, kao triflu, druga nam je, sišavši s neba, sad podelila svoj pojas.

Hteo je da kaže podvezicu.

— Sine moj, biraj, hoćeš li rimsku ili katalonsku Veneru. Lukavac uzima katalonsku, i dobar mu je izbor. Rimska je crna, katalonska bela. Rimska je hladna, katalonska pali sve što joj se približi.

Ovaj završetak izazva takvo klicanje, tako bučno pljeskanje i tako glasan smeh da sam očekivao da nam

se tavanica sruši na glavu. Za stolom su samo tri lica bila ozbiljna, lica mladenaca i moje. Jako me je bolela glava, a zatim, ne znam zašto, svadba me uvek rastužuje. A ova mi se još i pomalo gadila.

Pošto je poslednje stihove otpevao zamenik predsednika opštine, a moram reći da su bili vrlo vragolasti, prešli smo u salon da bismo uživali u odvođenju mlade; uskoro je trebalo da je odvedu u njenu sobu, jer je ponoć bila blizu.

Gospodin Alfons me izvuče iz prozorskog udubljenja i reče mi krijući pogled:

— Smejaćete mi se... Ali ne znam šta mi je... urečen sam! Đavo me nosio!

Prvo sam pomislio da se plaši neke nesreće nalik na one o kojima govore Montenj i gospođa Sevinje: »Svako ljubavno carstvo puno je tragičnih priča, itd.«

»Mislio sam da se takve nezgode dešavaju samo ljudima od duha«, pomislih u sebi.

— Pili ste suviše kaligurskog vina, dragi moj gospodine Alfonse — rekoh mu — ja sam vas upozorio.

— Da, možda. Ali ima nešto mnogo strašnije.

Glas mu je bio isprekidan. Mislio sam da je potpuno pijan.

— Znate i sami, moj prsten — nastavi posle kraćeg ćutanja.

— Da. Šta, neko ga je uzeo?

— Ne.

— Pa onda ga imate?

— Ne... ne... mogu da ga skinem s prsta one đavolske Venere.

— Pa, sigurno niste dovoljno snažno povukli.

— I te kako... Ali Venera... je savila prst.

Gledao me je ukočeno izbezumljenim pogledom naslanjajući se na rezu prozora da ne bi pao.

— Kakva priča! — rekoh mu. — Suviše ste duboko navukli prsten. Sutra ćete ga skinuti kleštima. Pazite samo da ne oštetite kip.

— Ne, kažem vam. Prst Venere se povukao, savio, stegla je šaku, čujete li me? Ona je moja žena, reklo bi se, pošto sam joj dao burmu... I sad neće da je vrati.

Iznenada me strese drhtavica i sav se naježih. Ali on uzdahnu duboko i zapahnu me mirisom vina, te moga uzbuđenja nestade.

Jadnik, pomislih, sasvim je pijan.

— Vi ste poznavalac starina, gospodine — dodade mladoženja jadno — vi poznajete te kipove... Možda ima neka opruga, neka đavolija, koju ja uopšte ne znam... Hoćete li da odete da vidite?

— Vrlo rado — rekoh. — Hajdete sa mnom.

— Ne, više volim da odete sami.

Izašao sam iz salona.

Vreme se promenilo dok smo večerali počela je jaka kiša. Hteo sam da zatražim kišobran, kad me zadrža pomisao: baš bih bio glup, pomislih da idem da proveravam ono što mi je rekao pijan čovek. Uostalom, možda je hteo da napravi zlobnu šalu kako bi zasmejao ove čestite provincijalce, i u najboljem slučaju može da mi se desi da pokisnem do gole kože i da navučem dobru kijavicu.

Sa vrata sam pogledao kip niz koji se slivala voda i popeo sam se u sobu ne vraćajući se u salon. Legao sam, ali dugo nisam zaspao. Sve scene ovog dana javljale su mi se u sećanju. Mislio sam na ovu tako lepu i čistu devojku prepuštenu pijanom grubijanu. Kako je odvratan, mislio sam, brak po sporazumu! Predsednik opštine stavi trobojnu ešarpu, sveštenik — epitrahilj, i najčestitija devojka predaje se minotauru! Šta dva bića koja se ne vole mogu jedno drugom da kažu u takvom trenutku, koji bi dvoje ljubavnika rado platilo životom? Može li žena ikad voleti čoveka koji je jednom pred njom bio prost? Prvi se utisci ne zaboravljaju i siguran sam da će gospodin Alfons zaslužiti mržnju...

Za vreme mog monologa, ovde znatno skraćenog, čuo sam mnogobrojne korake tamo-amo po kući, otvaranje i zatvaranje vrata, odlazak kola, zatim mi se učinilo da čujem na stepenicama lake korake nekoliko žena koje su išle ka dnu hodnika nasuprot mojoj sobi. To je verovatno bila pratnja mlade, koju su vodili u sobu. Onda su silazile niz stepenice. Vrata gospođe de Pejreorad su se zatvorila. Kako jedna devojka mora biti zbunjena, mislio sam, kako mora da joj je neugodno! Prevrtao sam se u krevetu zlovoljno. Neženja igra glupu ulogu u kući gde se obavlja venčanje.

Neko vreme bila je tišina, a onda je poremetiše teški koraci koji su se peli uz stepenice. Drvene stepenice su jako škripale.

— Kakav trapavko! — pomislih. Kladim se da će pasti niz stepenice.

Opet se sve utiša. Uzeo sam knjigu da bih skrenuo tok misli. Bila je to statistika okruga, ukrašena komentarom gospodina de Pejreorada o druidskim spomenicima Okruga pradskog. Zadremao sam na trećoj strani.

Loše sam spavao i budio se nekoliko puta. Moglo je biti pet časova ujutru i bio sam budan već dvadesetak minuta, kad zapeva petao. Svitalo je. Onda čuh jasno iste teške korake, istu škripu stepenica koju sam čuo pre no što ću zaspati. To mi se učini čudno. Pokušao sam, zevajući, da pogodim zašto gospodin Alfons ustaje tako rano. Nisam mogao da zamislim ništa verovatno. Već sam hteo opet da sklopim oči kad mi pažnju ponovo privuče čudno truptanje u koje se ubrzo umešalo zvonjenje zvonca i treskanje vratima, a onda razaznah i nejasne uzvike.

— Moj je prijanac nešto zapalio! — pomislih skačući iz kreveta.

Brzo sam se obukao i izašao u hodnik. Sa suprotnog kraja su se čuli uzvici i jadikovanje, a jedan prodirući glas je nadjačavao ostale: »Sine moj! Sine moj!« Bilo je očigledno da se nesreća dogodila gospodinu

Alfonsu. Potrčao sam sobi mladenaca: bila je puna sveta. Prva stvar koja mi je pala u oči bio je mladi čovek, poluobučen, ispružen preko kreveta čiji je okvir bio polomljen. Bio je mrtvački bled, nepomičan. Njegova majka kukala je i plakala kraj njega. Gospodin de Pejreorad se uzmuvao, trljao mu slepoočnice kolonjskom vodom, podnosio mu soli pod nos. Avaj! Već odavno je njegov sin bio mrtav. Na jednom kanapeu, na drugom kraju sobe, bila je mlada, previjala se u strašnim grčevima. Neartikulisano je uzviknula, a dve snažne služavke su je s teškom mukom savlađivale.

— Bože moj — izviknuh — šta se desilo?

Prišao sam krevetu i podigao telo nesrećnog mladića; bilo je već ukočeno i hladno. Stegnuti zubi i pocrnelo lice izražavali su najužasniju stravu. Bilo je jasno da je smrt bila nasilna, a agonija strašna. Međutim, nigde ni traga krvi na odelu. Razgrnuo sam košulju i video na grudima modri trag, koji se širio preko rebara i leđa. Reklo bi se da ga je stegao gvozdeni zagrljaj. Nogom sam stao na nešto tvrdo na tepihu: sagnuo sam se i video dijamantski prsten.

Povukao sam gospodina de Pejreorada i njegovu ženu u njihovu sobu, a onda sam rekao da tu prevedu i mladu.

— Imate i ćerku — rekao sam im — treba da se pobrinete za nju. Onda sam ih ostavio same.

Za mene nije bilo sumnje da je gospodin Alfons žrtva ubica koji su našli načina da se preko noći uvuku u mladinu sobu. One povrede na grudima, njihov kružni oblik, ipak su me mnogo zbunjivale, jer štap ili gvozdena poluga ne bi mogli da ih izazovu. Odjednom sam se setio da sam čuo kako se u Valenciji razbojnici služe dugim kožnim džakovima napunjenim sitnim peskom kad udaraju one koje treba da ubiju kao plaćeni izvršioci. Odmah sam se setio aragonskog mazgara i njegove pretnje, ipak nisam mogao da zamislim da bi se tako strašno osvetio za običnu šalu.

Ušao sam u kuću, tražeći svuda tragove provale i nigde ih nisam našao. Sišao sam u vrt da vidim jesu li ubice mogle da se uvuku s te strane, ali nisam našao nikakav izvestan znak. Uostalom, sinoćna kiša je tako raskvasila tlo da ne bi ni mogli da ostanu jasni tragovi. Međutim, primetio sam nekoliko tragova vrlo duboko utisnutih u zemlju; bilo ih je u dva suprotna smisla, ali u istom pravcu, od ugla žive ograde kraj igrališta do kućnih vrata. Mogli su to da budu koraci gospodina Alfonsa, kad je išao da skine prsten sa prsta kipa. S druge strane, živa ograda je na tom mestu bila manje česta no inače, i na tom su mestu ubice morale preći. Prolazeći tamo-amo ispred boginje, zastao sam za trenutak da je pogledam. Ovog puta, priznajem, nisam mogao da gledam bez strave njen izraz podrugljive zloće; i, glave pune užasnih prizora čiji sam svedok bio, učini mi se da gledam božanstvo pakla kako se raduje nesreći koja se oborila na ovu kuću.

Vratio sam se u svoju sobu i ostao tu do podne. Onda sam izišao i upitao za svoje domaćine. Malo su se smirili. Gospođica de Pijgarig, trebalo bi da kažem udovica gospodina Alfonsa, došla je k sebi. Čak je razgovarala i sa kraljevskim tužiocem iz Perpinjana, koji se, u obilasku, našao u Ilu, i koji ju je saslušao. Pozvao je i mene. Rekao sam mu ono što sam znao i nisam mu skrio svoju sumnju na aragonskog mazgara. Naredio je da ga smesta uhapse.

— Jeste li saznali nešto od Alfonsove gospođe? — upitao sam kraljevskog tužioca kad sam svoju izjavu napisao i potpisao.

— Nesrećna mlada žena je poludela — reče mi on tužno se osmehujući. — Luda je, potpuno luda. Evo šta je ispričala:

Ležala je, kaže ona, nekoliko minuta, iza navučenih zavesa, kad su se vrata sobe otvorila i neko je ušao. Gospođa Alfons je ležala uz ivicu, lica okrenutog zidu. Nije se ni pokrenula, uverena da je to njen muž. Posle nekoliko trenutaka krevet je zaškripao kao pod ogrom-

nim teretom. Ona se strašno uplašila, ali nije smela da okrene glavu. Pet minuta, deset minuta, možda... ne može tačno da odredi, prošlo je tako. A onda je učinila nevoljan pokret, ili se osoba koja je bila u krevetu pomakla, i ona oseti dodir nečeg hladnog kao led, to su njene reči. Ona se pribila uz kraj kreveta, drhteći celim telom. Malo kasnije, vrata su se ponovo otvorila, neko je ušao i rekao: »Dobro veče, ženice moja.« Odmah zatim neko je povukao zavese. Začula je prigušen krik. Osoba koja je bila u krevetu, kraj nje, digla se i sela i kao da je pružila ruke unapred. Ona je okrenula glavu... i videla, kaže ona, svog muža na kolenima kraj kreveta, glave u visini jastuka, u zagrljaju nekakvog zelenkastog diva koji ga je snažno stezao. Ona kaže, i ponovila mi je to dvadeset puta, jadna žena! kaže da je prepoznala... pogađate li? bronzanu Veneru, kip gospodina od Pejreorada... Od kako je tu, svi je snivaju. Ali da nastavim priču jedne lude. Pred tim prizorom izgubila je svest. Ne može nikako da kaže koliko je ostala tako u nesvesti, a verovatno je već pre toga izgubila razum. Kad se osvestila, videla je priviđenje, ili statuu, kako ona kaže, i dalje nepomičnu, s nogama i donjim delom tela u krevetu, s gornjim delom tela i rukama dignutim unapred, a u njenom naručju svog muža, nepomičnog. Petao je zakukurikao. Onda boginja ustade iz kreveta, pusti leš da padne, i izađe. Gospođa Alfons poče da zvoni, a ostalo znate.

Dovedoše Španca; bio je miran i vrlo se hladnokrvno i pribrano branio. Uostalom, nije poricao reči koje sam ja čuo, ali je to objasnio tvrdeći da nije hteo ništa drugo da kaže sem da će sutra, kad bude odmoran, on pobediti u igri svog pobednika. Sećam se da je dodao:

— Aragonac, kad je uvređen, ne čeka do sutra na osvetu. Da sam pomislio da je gospodin Alfons hteo da me uvredi, smesta bih mu zabo svoj nož u trbuh.

Uporedili su njegove cipele sa otiscima koraka u vrtu: njegove su cipele bile mnogo veće.

Najzad, i gostioničar kod kojeg je čovek stanovao potvrdio je da je ovaj proveo celu noć trljajući i lečeći svoju bolesnu mazgu.

Uostalom, Aragonac je uživao dobar glas, bio je dobro poznat u ovom kraju, gde je dolazio svake godine zbog trgovine. Pustiše ga, dakle, uz izvinjenje.

Zaboravio sam svedočenje sluge koji je poslednji video gospodina Alfonsa živog. U času kad je hteo da se popne svojoj ženi, pozvao je ovog čoveka i pitao ga uznemireno da li zna gde sam ja. Ovaj je odgovorio da me uopšte nije video. Onda je gospodin Alfons uzdahnuo, ćutao je čitav minut i rekao: »*Eto! i njega je izgleda odneo đavo!*«

Pitao sam tog čoveka da li je gospodin Alfons imao svoj dijamantski prsten kad je s njim govorio. Sluga je oklevao s odgovorom; najzad reče da ne veruje, da uostalom nije obratio pažnju.

— Da je imao prsten na prstu — dodade on ispravljajući se — mislim da bih to primetio, jer sam mislio da ga je dao gospođi Alfons.

Ispitujući ovog čoveka, osetio sam nešto od sujevernog straha koji je svedočenje gospođe Alfons unelo u kuću. Kraljevski tužilac me je gledao osmehujući se i ja nisam smeo da budem uporan.

Nekoliko časova posle pogreba gospodina Alfonsa spremao sam se da napustim Il. Kola gospodina de Pejreorada trebalo je da me odvezu u Perpinjan. Uprkos svojoj slabosti, jadni starac je hteo da me isprati do ulaza u vrt. Prešli smo ga ćuteći, on se jedva vukao oslonjen na moju ruku. U času rastanka pogledao sam poslednji put Veneru. Predosećao sam da bi se moj domaćin, mada nije delio strah i mržnju koju je ona izazivala u jednom delu njegove porodice, rado otarasio stvari koja će ga stalno podsećati na užasnu nesreću. Imao sam nameru da ga navedem da je pokloni nekom muzeju. Oklevao sam kako da počnem, kad gospodin od Pejreorada nesvesno okrete glavu za mojim upor-

nim pogledom. Ugleda kip i briznu u plač. Poljubio sam ga i ne usuđujući se da mu kažem ijednu reč, popeo sam se u kola.

Od mog odlaska nisam čuo da je neka nova pojedinost rasvetlila ovu tajanstvenu nesreću.

Gospodin de Pejreorad je umro nekoliko meseci posle svog sina. Testamentom mi je ostavio svoje rukopise, koje ću možda objaviti jednog dana. Nisam u njima uopšte našao komentar natpisa na Venerinom kipu.

P.S. — Moj prijatelj gospodin de P. pisao mi je iz Perpinjana da kip više ne postoji. Posle muževljeve smrti, prva briga gospođe de Pejreorad bila je da ga pretopi u zvono i u tom novom obliku sad služi crkvi u Ilu. Ali, dodaje gospodin de P., izgleda da zla kob prati one koji imaju tu bronzu. Od kad to zvono zvoni u Ilu, vinograde je već dvaput uhvatio mraz.

HORLA

8. maj — Kakav divan dan! Proveo sam čitavo pre podne ležeći na travi, pred svojom kućom, pod ogromnim platanom koji se nadnosi nad nju, štiti je i daje joj hlada.

Volim ovaj kraj, volim tu da živim jer su mi tu korenі, oni duboki i tanani koreni koji čoveka vezuju za tle gde su se rodili i umrli njegovi preci, koji ga vezuju za ono što čovek misli i za ono što jede, za običaje i jela, za lokalne izreke, za naglasak seljaka, za miris zemlje, polja i samog vazduha.

Volim svoju kuću gde sam odrastao. Sa svojih prozora vidim Senu koja teče duž moga vrta, iza puta, skoro kroz moje imanje, veliku i široku Senu što ide od Ruana do Havra, puna brodova u prolazu.

Tamo levo je Ruan, prostrani grad plavih krovova pod šiljastim mnoštvom gotskih zvonika. Bezbrojni su, vitki ili široki, a iznad svih njih tučani vrh katedrale, i puni su zvona koja zvone kroz plavičast vazduh vedrih jutara, šaljući do mene svoje blago i daleko gvozdeno brundanje, svoju tučanu pesmu nošenu povetarcem, čas jaču čas slabiju, prema tome da li se budi ili se smiruje.

Kako je bilo prijatno to jutro!

Oko jedanaest časova, duga povorka brodova, koje je vukao remorker ne veći od mušice, i hroptao pod teretom bljujući gust dim, prođe ispred moje kapije.

Iza dve lake engleske goelete, čije su crvene zastave lepršale na vetru, nailazio je divan brazilski brod sa

tri katarke, sav beo, izvanredno čist i blistav. Pozdravih ga, ne znam zašto, sa tolikim zadovoljstvom sam gledao taj brod.

12. maj. — Imam malo vatre već nekoliko dana, osećam se loše, ili tačnije tužan sam.

Otkuda dolaze ti tajanstveni uticaji koji obeshrabruju našu sreću i poverenje ili ih pretvaraju u očaj? Reklo bi se da je vazduh, nevidljivi vazduh, pun neznanih Sila, čija tajnovita blizina deluje na nas. Probudim se vrlo veseo, sa željom za pesmom u grlu. Zašto? Pođem duž vode, i iznenada, posle kratke šetnje, vraćam se očajan, kao da me neka nesreća čeka kod kuće. — Zašto? — Da nije hladni povetarac dodirnuo moju kožu, uznemirio mi nerve i smračio dušu? Ili su mi oblik oblaka i boja dana, prošavši kroz pogled, pomutili misao? Ko zna? Sve što nas okružuje, sve ono što vidimo i ne gledajući ga, sve ono o šta se očešemo ne poznajući ga, sve što dodirnemo ne opipavši ga, sve što sretnemo ne raspoznajući ga, vrši na nas, na naše organe i samim tim i na naše srce, uticaj brz, neočekivan i neobjašnjiv.

Kako je duboko tajanstvo Nevidljivog! Ne možemo da ga proniknemo svojim bednim čulima, očima koje ne umeju da primete ni sasvim malo ni vrlo veliko, ni sasvim blisko, ni vrlo daleko, ni stanovnike neke zvezde, ni stanovnike kapi vode... Ušima koje nas varaju jer nam treperenje vazduha prenose kao zvuke. To vile čine čudo pretvarajući kretanje u zvuk i rađajući tom metamorfozom muziku, a zahvaljujući njoj, nemi pokreti prirode propovedaju... njuhom koji je slabiji od psećeg... ukusom koji jedva uspeva da odredi starost nekom vinu!

Ah, kad bismo imali druge organe koji bi za nas stvorili druga čuda, koliko bismo još stvari mogli otkriti oko sebe!

16. maj. — Bolestan sam, nema sumnje! Tako sam se dobro osećao prošlog meseca! Imam groznicu, užasnu groznicu, ili pre grozničavo uznemirenje od

koga mi i duša pati koliko i telo. Stalno imam onaj užasni osećaj da me neka nesreća prati, onu strepnju kao od nesreće koja dolazi ili kao pri približavanju smrti, ono predosećanje koje je, verovatno, posledica neke još nepoznate bolesti, koja klija u krvi i mesu.

18. maj. — Otišao sam svom lekaru za savet jer više nisam mogao da spavam. Našao je da mi je puls ubrzan, zenice proširene, nervi prenapregnuti, ali nikakav uznemirujući simptom. Treba da se tuširam i uzimam brom.

25. maj. — Bez promene! Stanje mi je zaista čudno. Kako počne da se približava veče, nerazumljivi nemir me obuzme, kao da noć za mene krije užasnu pretnju. Brzo večeram, zatim pokušavam da čitam; ali ne shvatam reči, jedva razaznajem slova. Onda hodam gore-dole po salonu, pod pritiskom mutne i neodoljive strepnje, strepnje od sna i strepnje od kreveta.

Oko dva časa penjem se u svoju sobu. Čim uđem, dvostruko zaključam vrata i navučem rezu; plašim se... Čega?... Ničega se dosad nisam plašio... otvaram ormane, pogledam pod krevet, slušam... slušam... Šta?... Nije li čudno da prosta nelagodnost, poremećaj krvotoka možda, razdraženost nerava, malo povišen pritisak, sasvim mali poremećaj u tako nesavršenom i složenom radu naše žive mašine, može da pretvori u melanholika najveselijeg među ljudima i u kukavicu, u kukavicu, najhrabrijeg čoveka? Zatim legnem i čekam san kao što se čeka dželat. Čekam sa užasom njegov dolazak, a telo mi se trese u toplim čaršavima do trenutka kad najednom utonem u mir kao što bi čovek pao u ustajalu vodu da se udavi. Ne osetim, kao nekad, da dolazi taj podmukli san, koji me vreba, skriven kraj mene, koji će me ščepati za glavu, zatvoriti mi oči, uništiti me.

Spavam dugo — dva ili tri časa — onda me san — ne — prava mora zgrabi. Osećam lepo da ležim i da spavam... Osećam i vidim to... a osećam i da mi neko prilazi, da me gleda, da me pipa, da se penje na

moj krevet, da mi klekne na grudi, hvata me za vrat rukama i steže... steže... svom snagom da bi me ugušio.

A ja se otimam, sputan onom strašnom nemoći koja nas koči u snovima; hoću da vičem — ne mogu; — hoću da se pomerim — ne mogu; pokušavam, uz strašan napor, dahćući, da se okrenem, da zbacim to biće koje me gnječi i davi — ne mogu!

I iznenada se budim, unezveren, sav u znoju. Palim sveću. Sâm sam.

Posle te krize, koja se ponavlja svake noći, najzad zaspim, mirno, sve do zore.

2. *jun.* — Stanje mi se još pogoršalo. Šta mi je sad? Brom mi ništa ne pomaže; tuširanje mi ništa ne pomaže. Maločas, da bih zamorio telo, već inače umorno, pošao sam u šetnju po Rumarskoj šumi. Učinilo mi se u prvi mah da mi svež, čist i prijatan vazduh, pun mirisa trave i lišća, uliva u vene novu krv, novu energiju u srce. Pošao sam širokim lovačkim putem, pa sam skrenuo prema La Buji, uskom stazom između dva niza vrlo visokih drveta koja su činila zelen i gust, skoro crn, krov između neba i mene.

Iznenada me obuze jeza, ne jeza od hladnoće, već jeza strave.

Ubrzah korak, uznemiren što sam u šumi, prestrašen bez razloga, glupo, dubokom samoćom. Odjednom mi se učini da me neko prati, da mi je neko za petama, sasvim blizu, skoro da me dodirne. Naglo sam se okrenuo. Bio sam sâm. Iza sebe sam video samo prav širok prolaz, prazan, visok, zastrašujuće prazan; a s druge strane se takođe pružao u nedogled, potpuno isti, užasan.

Zatvorio sam oči. Zašto? I počeo sam da se okrećem na peti, vrlo brzo, kao čigra. Samo što nisam pao, otvorio sam oči, drveće je igralo, zemlja se ljuljala, morao sam da sednem. A onda, eh, nisam više znao odakle sam došao! Čudna stvar! Čudna, čudna stvar! Uopšte više nisam znao. Pošao sam na onu stranu koja

mi je bila desno i vratio se na put koji me je doveo usred šume.

3. jun. — Noć je bila užasna. Otići ću na nekoliko nedelja. Malo putovanje će me sigurno oporaviti.

2. jul. — Vratio sam se. Ozdravio sam. Napravio sam, uostalom, divan izlet. Obišao sam Mon Sen-Mišel, koji nisam znao.

Kakav prizor kad čovek stigne, kao ja što sam stigao u Avranš u predvečerje. Grad je na brežuljku i odveli su me u park, koji je na kraju grada. Uskliknuo sam od iznenađenja. Ogroman zaliv pružao se preda mnom u nedogled, između dve široko otvorene obale, koje su se u daljini gubile u magli, a usred tog ogromnog žutog zaliva, pod nebom u zlatu i svetlosti, dizao se, taman i oštar, čudan breg usred peska. Sunce tek što je zašlo i na horizontu, još u plamenu, ocrtavao se obris ove fantastične stene koja na svom vrhu nosi fantastičan spomenik.

U zoru sam već prošao prema njemu. Bila je oseka kao i sinoć, i gledao sam kako preda mnom raste, sve više ukoliko sam bivao bliže, izvanredna opatija.

Posle nekoliko časova hoda, stigao sam do ogromnog kamenog bloka na kome leži gradić u senci velike crkve. Pošto sam se uspeo uskom i strmom ulicom, ušao sam u najlepšu gotsku kuću, koja je na zemlji za boga sagrađena, prostranu kao grad, punu niskih dvorana pritisnutih svodovima i visokih galerija oslonjenih na krhke stubove. Ušao sam u taj džinovski granitni dragulj, tanan kao čipka, prekriven kulama, u kojima su vijugave stepenice, i koje dižu u plavo nebo dana, u crno nebo noći, svoje čudne glave, obrasle himerama, đavolima, fantastičnim životinjama, a povezane su međusobno tananim izrezbarenim lukovima.

Kad sam bio na vrhu, rekoh kaluđeru koji mi je bio vodič: »Oče, kako mora da vam je lepo ovde!«

On odgovori: »Ima mnogo vetra, gospodine« — i počesmo da razgovaramo gledajući plimu kako raste, juri po pesku i prekriva ga čeličnim oklopom.

I kaluđer mi je pričao priče, sve stare priče ovog mesta, legende, večite legende.

Jedna od njih me je naročito pogodila. Ljudi iz ovog kraja, ovi sa brega, tvrde da se noću čuje govor u pesku, zatim da se čuje meketanje dveju koza, jedna bleji dubokim, a druga tankim glasom. Nevernici tvrde da su to krici morskih ptica koji liče čas na meketanje, čas na ljudske jecaje, ali zakasneli ribari se kunu da su sretali između dve plime, oko gradića zabačenog daleko od sveta, starog pastira koji luta i nikad mu se ne vidi glava pokrivena ogrtačem, i koji vodi, idući ispred njih, jednog jarca sa glavom čoveka i jednu kozu sa glavom žene, a oboje imaju dugu belu kosu, i stalno govore, prepiru se na nekom nepoznatom jeziku, zatim, prestavši naglo da viču, počinju da bleje svom snagom.

Rekoh kaluđeru: »Verujete li vi u to?« On prošaputa: »Ne znam«.

Ja nastavih: »Ako na zemlji ima i drugih bića osim nas, kako to da ih nismo upoznali već odavno, kako da ih vi niste videli, kako da ih i ja nisam video?«

On odgovori: »A vidimo li mi i stohiljaditi deo onoga što postoji? Eto, vetar, najjača sila prirode, koja obara ljude, ruši zgrade, podiže na moru planine vode, uništava hridi i baca na podvodne stene velike brodove, vetar koji ubija, zviždi, jauče, riče — jeste li ga videli i možete li ga videti? A on ipak postoji«.

Ućutao sam pred ovim jednostavnim rasuđivanjem. Taj čovek je bio možda mudrac ili možda glupak. Ne bih mogao tačno da tvrdim, ali ućutah. To što je on sad govorio, ja sam često mislio.

3. jul. — Loše sam spavao, ovde sigurno postoji neki uzrok toj groznici, jer i moj kočijaš pati od iste boljke kao i ja. Vrativši se juče, primetio sam njegovo izuzetno bledilo. Upitao sam ga:

— Šta vam je, Žane?

— To što više ne mogu da se odmorim, gospodine, noći mi dane jedu. Od gospodinovog odlaska, uhvatilo me je to kao urok.

A međutim ostala posluga se dobro oseća, ali se toliko plašim da se meni ne povrati.

4. jul. — Zaista, povratilo mi se. Moje stare more su se vratile. Noćas sam osetio da neko kleči na meni i da mi, priljubivši svoja usta na moja, pije život iz usana. Da, crpao ga je iz mojih grudi kao što bi ga pila pijavica. A onda se digao, zasićen, a ja sam se probudio, tako izmučen, izlomljen, uništen, da nisam mogao da se maknem. Ako se ovo nastavi još koji dan, sigurno ću opet otići.

5. jul. — Jesam li izgubio razum? Ono što se desilo prošle noći toliko je čudno da mi se u glavi muti kad na to pomislim.

Kao što to sad svake večeri činim, zaključao sam vrata, i — pošto sam bio žedan, popio sam pola čaše vode, slučajno sam primetio da mi je boca puna sve do kristalnog zapušača.

Zatim sam legao i utonuo u jedan od užasnih snova, iz koga me je posle dva časa izvukao jedan još čudesniji potres.

Zamislite čoveka koji spava, koga ubijaju i koji se budi sa nožem u plućima, i koji je u ropcu, sav u krvi, i ne može više da diše, i koji će umreti i koji ništa ne shvata — eto.

Pošto sam najzad došao k sebi, opet sam bio žedan, upalio sam sveću i pošao stolu, gde mi je stajala boca. Podigao sam je i nagnuo nad čašu: i ništa nije poteklo. Bila je prazna! Bila je potpuno prazna! Prvo ništa nisam razumevao; onda sam odjednom osetio takvo uzbuđenje da sam morao da sednem, ili bolje, srušio sam se na stolicu! Zatim sam naglo skočio da bih pogledao oko sebe, i opet seo zaprepašćen i uplašen prozračnim kristalom! Posmatrao sam ga ukočenim pogledom, pokušavajuši da odgonetnem. Ruke su mi drhtale! Dakle neko je popio vodu? A ko? Ja? Ja, verovatno? Ko bi drugi mogao! Onda sam ja mesečar, živeo sam, ne znajući to, onim dvostrukim i tajanstvenim životom koji nas dovodi do toga da sumnjamo ima li

dva bića u nama, ili neko strano, neuhvatljivo i nevidljivo biće oživi ponekad, dok nam je duša utrnula, naše zarobljeno telo, koje sluša tog drugog, kao i nas, više od nas.

Ko će razumeti moju odvratnu strepnju! Ko će razumeti uzbuđenje čoveka, zdrave pameti, potpuno razbuđenog, sasvim razumnog, koji užasnuto gleda kroz staklo boce malo vode što je nestala dok je spavao! I tako sam sedeo tu do jutra ne smejući da pogledam svoj krevet.

6. jul. — Ludim. Opet je cela moja boca vode popijena noćas: ili bolje, ja sam je popio.

Ali, jesam li ja? A ko bi? Ko? O, bože moj, ludim! Ko će me spasti?

10. jula — napravio sam neobične opite.

Zaista sam lud! A ipak!

6. jula — pre no što ću leći stavio sam na sto vina, mleka, vode, hleba i jagoda.

Neko je popio — popio sam — svu vodu i malo mleka. Ni vino ni jagode nisu taknuti.

7. jula sam ponovio isti opit, koji je dao isti rezultat.

8. jula sam isoztavio vodu i mleko. Ništa nije dirnuto.

9. jula — najzad, opet sam na sto stavio samo vodu i mleko, pošto sam obavio boce belim tankim platnom i vezao zapušač kanapom. Onda sam namazao usne, bradu i ruke olovnom minom i legao sam. Nesavladljivi san me je zgrabio, ubrzo praćen užasnim buđenjem. Nisam se uopšte makao, na čaršavima nije bilo mrlja. Pritrčao sam stolu. Platno oko boce ostalo je devičanski čisto. Odvezao sam kanap drhteći od straha. Sva je voda bila popijena! Sve je mleko bilo popijeno! Ah, bože moj!

Odlazim odmah za Pariz.

12. jul. — Pariz. Izgubio sam, znači, glavu ovih nekoliko dana! Sigurno sam bio žrtva svoje razdražene uobrazilje, ukoliko nisam zaista mesečar, ili ukoliko nisam podlegao nekom od onih uticaja, utvrđenih ali

neobjašnjivih, koje nazivaju sugestijom. Bilo kako bilo, moj se strah bližio ludilu, a dvadeset četiri časa Pariza bilo je dovoljno da se oporavim.

Juče posle kupovina i poseta, koje su mi u dušu unele svežinu i živost, završio sam veče u Francuskoj komediji. Davali su jedan komad Aleksandra Dime Sina, i taj bodri i snažni duh konačno me je izlečio. Razume se, samoća je opasna za živu inteligenciju. Potrebna nam je okolina ljudi koji misle i govore. Kad je čovek dugo sâm, on prazninu nastanjuje avetima.

Vratio sam se bulevarima u hotel vrlo veseo. U gomili sveta sam mislio, ne bez ironije, na svoje užase, na svoje pretpostavke prošle nedelje, jer sam poverovao, da, poverovao sam da neko nevidljivo biće živi pod mojim krovom. Kako nam je glava slaba i kako se brzo usplahiri i izgubi čim nas neka sitnica pogodi!

Umesto da zaključimo jednostavnim rečima: »Ne shvatam jer mi je uzrok nepoznat«, mi odmah zamišljamo užasna tajanstva i natprirodne sile.

14. jul. — Dan Republike. Šetao sam ulicama. Uživao sam kao dete u prangijama i zastavama. A ipak je to vrlo glupo biti veseo u određen dan, po ukazu Vlade. Narod je glupavo stado, čas glupo strpljivo, čas zverski razdraženo. Kaže mu se: »Veseli se!« On se veseli. Kaže mu se: »Idi tuci se sa susedom!« On se tuče. Kaže mu se: »Glasaj za cara!« On glasa za cara. A onda mu se kaže: »Glasaj sa Republiku!« I on glasa za Republiku.

I oni koji njime upravljaju isto su toliko glupi, ali umesto da slušaju ljude, oni slušaju načela, koja mogu samo glupa, jalova i lažna da budu, samim tim što su načela, to jest ideje izvikane kao izvesne i nepromenljive u ovom svetu, gde čovek ni u šta nije siguran, pošto je svetlost iluzija, pošto je zvuk iluzija.

16. jul. — Video sam juče stvari koje su me duboko uznemirile.

Večerao sam kod svoje rođake, gospođe Sable, čiji muž komanduje 76. lovačkim pukom u Limožu. Našao sam se kod nje sa dve mlade žene. Jedna od njih

je udata za lekara, doktora Parana, koji se mnogo bavi nervnim bolestima i neverovatnim pojavama što se javljaju u poslednje vreme usled hipnoze i sugestije.

Dugo nam je pričao o čudesnim rezultatima engleskih naučnika i lekara škole iz Nansija.

Činjenice koje je izneo učinile su mi se toliko neverovatne da sam izrazio svoje nepoverenje.

Mi smo, tvrdio je on, pred otkrivanjem jedne od najvažnijih tajni prirode, hoću da kažem, jedne od najvećih tajni na ovoj zemlji, jer ima sigurno većih tajni tamo, na zvezdama. Otkako čovek misli, otkako zna da izrazi i napiše svoju misao, oseća da ga se dotiče tajna zatvorena za njegova gruba i nesavršena čula, i on pokušava da nadoknadi naporom duha nemoć svojih čula. Dok je taj duh bio još na primitivnom stupnju, toj opsesiji nevidljivih pojava davani su banalno užasni oblici. Odatle su ponikla narodna verovanja u natprirodno, legende o vampirima, vilama, patuljcima, duhovima, rekao bih čak i legende o Bogu, jer su naša shvatanja radnika stvaraoca, iz bilo koje religije nam došla, najprosečnije, najgluplje i najneprihvatljivije izmišlotine koje je mogao da dâ prestrašeni ljudski mozak. Ništa nije istinitije od Volterovih reči: »Bog je stvorio čoveka prema svom liku, ali čovek mu je vratio ravnom merom«. Ali evo već više od jednog veka kao da se predoseća nešto novo. Mesmer i neki drugi ukazali su nam neočekivan put i postigli smo zaista, naročito za poslednjih četiri-pet godina, zapanjujuće rezultate.

Moja se rođaka, ne verujući ni ona, osmehivala. Doktor Paran joj reče: »Hoćete li da pokušam da vas uspavam, gospođo?«

— Da hoću.

Ona sede u fotelju, a on poče da je gleda netremice opčinjavajući je. Ja se odjednom uznemirih, srce poče da mi lupa, grlo da se suši. Video sam kako kapci gospođe Sable otežavaju, kako se usta grče, disanje uzburkava.

Za deset minuta je zaspala.

— Stanite iza nje — reče lekar.

I ja stadoh iza nje. On joj stavi u ruke jednu posetnicu govoreći joj: »Ovo je ogledalo, šta vidite u njemu?«

Ona odgovori:

— Vidim svog rođaka.

— Šta radi?

— Uvrće brkove.

— A sad?

— Izvlači fotografiju iz džepa.

— Čija je to fotografija?

— Njegova.

Tačno! A tu su mi fotografiju doneli u hotel te večeri.

— Kako izgleda na toj slici?

— Stoji sa šeširom u ruci.

Znači videla je na toj karti, na belom kartonu, kao što bi videla u ogledalu.

Mlade žene su užasnuto govorile: »Dosta! Dosta!«

Ali lekar joj naredi:

— Sutra ćete ustati u osam časova, zatim ćete otići u hotel svom rođaku i preklinjaćete ga da vam pozajmi 5.000 franaka, koje od vas zahteva vaš muž, a on će vam tražiti da mu ih vratite kad idući put doputuje.

Onda je probudi.

Vraćajući se u hotel, razmišljao sam o toj čudnoj seansi i sumnje me obrvaše. Ne u apsolutno, nesumnjivo poštenje moje rođake, koja je za mene još od detinjstva bila kao sestra, već u mogućnost doktorove prevare. Nije li skrivao u ruci ogledalo koje je pokazivao uspavanoj mladoj ženi zajedno sa posetnicom? Profesionalni mađioničari rade još čudnije stvari.

Vratih se, dakle, i legoh.

Kad jutros, oko pola devet, probudi me moj sobar i reče mi:

— Gospođa Sable hoće da razgovara odmah sa gospodinom.

Obukoh se na brzinu i primih je.

Ona sede, vrlo zbunjena, oborenih očiju, ne dižući veo, i reče mi:

— Dragi rođače, moram da vas zamolim za veliku uslugu.

— Kakvu, rođako?

— Vrlo mi je teško da vam kažem, ali ipak moram. Potrebno mi je, apsolutno mi je potrebno pet hiljada franaka.

— Ma nemojte, vama?

— Da, meni, ili tačnije, mome mužu, koji mi je naložio da ih nađem.

Toliko sam bio zaprepašćen da sam promucao odgovor. Pitao sam se da li mi se ne podsmeva zajedno sa doktorom Paranom, da to sve nije šala unapred pripremljena i odlično odigrana.

Ali kad sam je pažljivo zagledao, sve su moje sumnje iščezle. Drhtala je od strepnje, toliko joj je ovaj korak bio neprijatan, i shvatio sam da suzbija jecaj.

Znao sam da je vrlo bogata.

— Zar vaš muž nema pet hiljada franaka na raspolaganju? Zaboga, razmislite malo. Jeste li sigurni da vam je on naložio da ih od mene tražite?

Ona je oklevala nekoliko trenutaka kao da se očajnički trudi da se seti, pa odgovori:

— Da... da... sigurna sam.

— Pisao vam je?

Ona opet oklevaše, razmišljajući. Naslućivao sam mučno lutanje njenih misli. Nije znala. Znala je samo da treba da pozajmi pet hiljada franaka za svog muža. Usudi se da slaže.

— Da, pisao mi je.

— A kad? Ništa mi o tome niste juče rekli.

— Primila sam jutros pismo.

— Možete li da mi ga pokažete?

— Ne... ne... ne... bilo je u njemu intimnih stvari... suviše ličnih... ja sam... spalila sam ga.

— Znači da se vaš muž zadužio.

Opet je oklevala pa produži:

— Ne znam.

Ja naglo rekoh:

— Ali ja ne raspolažem u ovom času s pet hiljada franaka, draga moja rođako.

Ona skoro kriknu od jada.

— Oh, molim vas, molim vas, nađite ih...

Uzbudila se, sklapala je ruke kao da me moli.

Osetio sam kako joj se glas menja, plakala je i mucala, sva izmučena, savladana neodoljivim naređenjem koje je primila.

Sažalio sam se na nju.

— Imaćete ih, malo kasnije, kunem vam se.

Ona uzviknu:

— O, hvala, hvala, kako ste dobri!

Nastavio sam:

— Sećate li se šta se sinoć kod vas desilo?

— Da.

— Sećate li se da vas je Paran uspavao?

— Da.

— E pa lepo, on vam je naredio da dođete i pozajmite od mene jutros pet hiljada franaka, i vi ste poslušno izvršili tu sugestiju.

Razmišljala je nekoliko trenutaka, pa odgovori:

— Ali to je moj muž tražio!

Čitav čas sam pokušavao da je ubedim, i nisam uspeo.

Kad je otišla, otrčao sam doktoru.

Baš je hteo da izađe i saslušao me je smešeći se. Onda reče:

— Verujete li sada?

— Da. Moram.

— Hajdemo vašoj rođaci.

Ona je dremala u naslonjači, savladana umorom. Lekar joj je opipao puls, gledao je neko vreme, ruke podignute do njenih očiju, i ona ih postepeno sklopi pod nezadrživom snagom te magnetske sile.

A kad je zaspala:

— Vašem mužu više nije potrebno pet hiljada franaka. Zaboravićete da ste zamolili svog rođaka da vam ih pozajmi, a ako vam to pomene, vi nećete shvatiti.

Zatim je probudi. Izvukao sam iz džepa lisnicu:

— Evo, draga rođako, ono što ste mi jutros tražili.

Toliko je bila iznenađena da nisam smeo da budem uporan. Pokušao sam ipak da joj osvežim pamćenje, ali ona je energično poricala, mislila je da joj se rugam i najzad samo što se nije naljutila.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Evo, vratio sam se i nisam mogao da ručam, toliko me je taj opit potresao.

19. jul. — Mnogi ljudi kojima sam ispričao svoj doživljaj rugali su mi se. Ne znam više šta da mislim, Mudrac veli: Ko zna?

21. jul. — Večerao sam u Buživalu, a posle sam proveo veče na igranci čamdžija. Zaista sve zavisi od mesta i sredine. Verovati u natprirodno na adi Grenujer bio bi vrhunac ludosti... ali na vrhu Mon Sen-Mišela? Ili u Indiji? Strašno podležemo uticaju onoga što je oko nas. Vratiću se kući iduće nedelje.

30. jul. — Vratio sam se kući. Sve je u redu.

2. avgust. — Ništa novo; divno je vreme. Provodim dane gledajući Senu kako teče.

4. avgust. — Svađe među poslugom. Tvrde da neko noću razbija čaše po ormanima. Sobar optužuje kuvaricu, koja optužuje pralju, koja optužuje njih oboje. Ko je kriv? Ko bi to mogao da prokljuvi?

6. avgust. — Ovog puta nisam lud. Video sam... Video sam... video sam! Više ne mogu da sumnjam... video sam! Još me hvata jeza sve do noktiju... jeza do kostiju... video sam!

Šetao sam se u dva časa, po jarkom suncu kroz leje ruža... Stazom kroz jesenje ruže koje počinju da cvetaju.

Kad sam zastao da pogledam *Ratnog diva*, na kome su bila tri divna cveta, video sam, jasno video, sasvim kraj mene, kako se drška jednog cveta savija, kao da je nevidljiva ruka povija, pa se lomi, kao da je ta ruka uzabrala! Zatim se cvet diže, u luku koji bi opisala ruka prinoseći ga ustima, i ostade da lebdi u prozračnom vazduhu, sâm, nepomičan, užasna crvena mrlja na dva koraka od mojih očiju.

Užasnut, bacih se na nju da je zgrabim! Ništa nisam našao — nestala je. Onda me obuze strašan bes na samog sebe, jer je nedopustivo razumnom i ozbiljnom čoveku da ima takve halucinacije.

Ali da li je to bila halucinacija? Okrenuo sam se da potražim dršku, i našao sam je odmah na drvcetu, sveže izlomljenu, između drugih dveju ruža koje su ostale na grani.

Tada sam se vratio u kuću uznemiren u duši jer sam sad siguran, kao što sam siguran da se dan i noć smenjuju, da postoji kraj mene jedno nevidljivo biće, koje se hrani mlekom i vodom, koje može da dotakne stvari, da ih uzme, da im promeni mesto, prema tome materijalne je prirode, iako neprimetno za naša čula, i koje, kao i ja, stanuje pod mojim krovom.

7. *avgust.* — Mirno sam spavao. Popio je vodu iz moje boce, ali me nije uznemiravao u snu.

Pitam se nisam li lud. Šetajući se maločas po suncu, duž reke, posumnjao sam u svoj zdravi razum, nisu to neodređene sumnje kakve su mi se javljale dosad, već određene, apsolutne sumnje. Viđao sam ludake, poznavao sam ludake koji su ostajali inteligentni, lucidni, čak bistra uma za sve stvari u životu, sem jedne. O svemu bi govorili jasno, živo, duboko i iznenada bi im misao dotakla podvodnu stenu, podmuklu prepreku njihovog ludila, razbijala se tu u komade, rasturala se i tonula u užasni i razbesneli okean, u njegove pomamne talase, magle i bure koji se nazivaju »ludilo«.

Svakako, poverovao bih da sam lud, apsolutno lud, da nisam svestan da vrlo dobro poznajem svoje stanje,

da ga ne ispitujem analizirajući ga potpuno lucidno. Biće da sam u stvari samo čovek sa halucinacijama koji rasuđuje. Neki neznani poremećaj nastupio je u mom mozgu, jedan od onih poremećaja koje fiziolozi danas pokušavaju da pribeleže, i taj je poremećaj stvorio u mom duhu, u redu i logici mojih misli, duboku pukotinu. Slične pojave dešavaju se u snu koji nas vodi kroz najneverovatnije čarolije, a nas to ne iznenađuje, jer je kontrolni aparat, jer je smisao za kontrolu uspavan, dok je mašta budna i radi. Nije li, možda, jedna od onih neprimetnih moždanih dirki kod mene prestala da radi? Ljudi, usled nesreće, gube pamćenje ličnih imena ili glagola ili brojeva, ili samo datuma. Lokalizacija svih delova mišljenja već je dokazana. I čega bi bilo čudnog ako je moja sposobnost za kontrolisanje izvesnih halucinacija sad utrnula!

Na sve sam to mislio idući duž vode. Sunce je reku zasulo svetlošću, davalo zemlji ljupkost, ispunjavalo moj pogled ljubavlju za život, za laste, čija je živahnost radost očiju, za travu obale čije je šuštanje sreća ušiju.

Malo-pomalo, međutim, neobjašnjiva nelagodnost uvlačila se u mene. Neka sila, činilo mi se, neka okultna sila me je otromljavala, zaustavljala, sprečavala da idem dalje, povlačila me unazad. Osećao sam onu bolnu potrebu da se vratim, potrebu koja vas tišti kad ste ostavili u kući voljenog bolesnika i kad vas uhvati predosećanje da mu se bolest pogoršava.

Vratih se, dakle, nevoljno, siguran da ću u kući zateći lošu vest, pismo ili telegram. Nije bilo ničega, tako da sam bio začuđeniji i uznemireniji no da sam opet imao kakvu fantastičnu viziju.

8. avgust. — Sinoć sam proveo užasno veče. Ne javlja se više, ali ga osećam uz sebe, kako me vreba, gleda, prodire u mene, savlađujući me i još je opasniji kad se tako krije nego kad svoje nevidljivo i stalno prisustvo odaje natprirodnim pojavama.

Ipak sam spavao.

9. avgust. — Ništa, ali se plašim.

10. avgust. — Ništa, ali šta će biti sutra?

11 avgust. — Još ništa, ne mogu više da ostanem u svojoj kući sa tom strepnjom i tom mišlju koje su mi se uvukle u dušu. Otići ću.

12. avgust. — 10 časova uveče. — Celog dana sam želeo da odem, nisam mogao. Hteo sam da izvršim taj čin slobode, tako lak, tako jednostavan: izaći, sesti u kola da bih otišao u Ruan, nisam mogao. Zašto?

13. avgust. — Kad čovek dobije neku bolest, sve opruge fizičkog bića kao da su polomljene, sva energija uništena, svi mišići opušteni, kosti omekšale kao meso, a meso postalo tečno kao voda. To osećam u svom moralnom biću na čudan i strašan način. Nemam više nimalo snage, nimalo hrabrosti, nikakvu vlast nad sobom, čak nikakvu moć da pokrenem svoju volju. Ne mogu više da hoću, ali neko hoće umesto mene, a ja slušam.

14. avgust. — Izgubljen sam! Neko je zavladao mojom dušom i upravlja njom! Neko upravlja svim mojim delima, svim mojim pokretima, svim mojim mislima. Ja više nisam ništa, sâm sebe posmatram, zarobljen i užasnut svim onim što činim. Hoću da izađem. Ne mogu. On neće, i ja ostajem izgubljen, drhteći u naslonjači gde me on primorava da sedim. Ja želim samo da ustanem, da se podignem kako bih poverovao da sam svoj gospodar. Ne mogu! Prikovan sam za sedište kao da je zalepljeno za pod, tako da nas nikakva sila ne bi podigla.

A onda, odjednom, treba, treba, treba da odem do dna vrta da uzberem jagode i da ih pojedem. I odem. Berem jagode i jedem ih! O, Bože moj! Ima li Boga? Ako ga ima, neka me oslobodi, neka me spase, neka mi pomogne: Oprosti! Milost! Spasi me! O, kakva patnja! Kakvo mučenje! Kakav užas!

15. avgust. — Da, eto kako je bila opsednuta i savladana moja jadna rođaka kad je došla da od mene uzajmi pet hiljada franaka. Bila je pod uticajem strane volje koja se uvukla u nju kao druga duša, kao parazit i ugnjetač. Zar je ovo kraj sveta?

A ovaj koji mnome vlada, ko je on, taj nevidljivi? Taj neuhvatljivi, ta skitnica natprirodne rase?

Znači nevidljivi postoje! Kako to onda da se od prapočetka sveta nisu još pojavili tako određeno kao što se sad meni javljaju? Nikad nisam pročitao ništa što bi ličilo na ovo što se desilo u mojoj kući. Oh, kad bih mogao da je napustim, kad bih mogao da odem, da pobegnem i da se više ne vratim! Bio bih spasen — ali ne mogu.

16. avgust. — Uspeo sam da pobegnem danas dva časa, kao zatvorenik koji slučajno naiđe na otvorena vrata tamnice. Osetio sam da sam odjednom slobodan i da je on daleko. Naredio sam brzo da se upregne i došao sam u Ruan. Kakva radost biti u stanju da kažeš čoveku koji sluša: »Hajdemo u Ruan!«

Zaustavio sam se pred bibliotekom i zamolio sam da mi pozajme veliku raspravu doktora Hermana Hereštausa o nepoznatim stanovnicima antičkog i modernog sveta.

Zatim, u času kad sam ulazio u kola, hteo sam da kažem: »Na stanicu!« a viknuo sam, nisam rekao, viknuo sam — tako glasno da su se prolaznici okrenuli: »Kući!« I srušio sam se, lud od strepnje, na jastuke kola. Našao me je i ponovo ščepao.

17 avgust. — Ah, kakva noć! Kakva noć! A ipak čini mi se da bi trebalo da se radujem. Do jednog časa ujutru čitao sam! Herman Hereštaus, doktor filozofije i teologije, napisao je istoriju i manifestaciju svih nevidljivih bića koja lutaju oko čoveka ili ih on sanja. Opisao je njihova porekla, njihove oblasti i njihovu snagu. Ali ni jedno od njih ne liči na ovo koje mene muči. Reklo bi se da je čovek, od kad misli, predosećao jedno novo biće, i plašio ga se, biće jače od njega, koje će ga naslediti na ovom svetu, i da je, osećajući da je blizu, a ne mogući da predvidi prirodu tog gospodara, stvorio u svom užasu čitav fantastični narod okultnih bića, mutnih aveti rođenih iz straha.

Dakle, pošto sam čitao do jednog sata po ponoći, seo sam zatim kraj otvorenog prozora da osvežim čelo i misao na mirnom noćnom vazduhu.

Bilo je prijatno, blago vreme. Kako bih nekad takvu noć voleo!

Nije bilo mesečine. Zvezde su na crnoj osnovi neba treperavo svetlucale. Ko živi na tim svetovima? Kakvi su oblici, kakva živa bića, kakve životinje, kakve biljke tamo? Oni koji misle u tim dalekim svetovima, šta oni više od nas znaju? Šta mogu više od nas? Šta to vide što mi uopšte ne znamo? Neće li jedan od njih, jednog dana, proći kroz prostor i pojaviti se na našoj zemlji da je osvoji, kao što su nekad Normani prešli more da porobe slabe narode?

Mi smo tako slabi, obezoružani neznalice, mali, mi ovde, na ovom zrnu blata koje se okreće, razblaženo u kapi vode.

Zadremao sam sanjareći tako na svežem večernjem vazduhu.

I pošto sam spavao oko četrdeset minuta, otvorih oči ne mičući se, probuđen ni sam ne znam kakvim mutnim i čudnim uzbuđenjem. Prvo ništa nisam video, a onda mi se odjednom učini da se jedna strana knjige, koja je ostala otvorena na mom stolu, sama okrenula. Ni dašak vetra nije ulazio kroz prozor. Iznenadio sam se i čekao. Posle skoro četrdeset minuta videh, videh, da — videh svojim očima drugu stranu kako se diže i pada na prethodnu kao da neki prst prelistava knjigu. Moja naslonjača bila je prazna, izgledala prazna, ali sam shvatio da je on tu, da sedi na mom mestu i da čita. Besnim skokom, skokom razdražene zveri koja će rastrgnuti ukrotitelja, pređoh preko sobe da ga ščepam, da ga zgrabim, da ga ubijem! Ali se moja stolica, pre no što sam do nje dospeo, prevrnu kao da neko beži ispred mene... sto se zaljulja, moja lampa pade i ugasi se, a prozor se zalupi kao da je kakav iznenađen zločinac iskočio u noć, zgrabivši krila obema rukama.

Znači pobegao je, uplašio se, uplašio se od mene, on!

Onda... onda... sutra... ili kasnije... ili jednog dana... moći ću, dakle, da ga pritisnem pesnicama i da ga zgnječim na podu! Zar psi ponekad ne ujedu ili ne zadave svoje gospodare?

18. avgust. — Razmišljao sam celog dana. O, da, slušaću ga, slediću njegove podsticaje, izvršavaću sve što bude hteo, biću smeran, pokoran, kukavica. On je jači. Ali kucnuće čas...

19 avgust. — Znam... znam... znam sve! Pročitao sam ovo u *Revue du monde scientifique:*

»Prilično neobična vest došla nam je iz Rio de Žaneira. Neko ludilo, epidemija ludila, nalik na zarazna ludila koja su hvatala evropske narode u srednjem veku, hara u ovom času u pokrajini San Paolo. Izgubljeni stanovnici napuštaju svoje domove, beže iz sela, ostavljaju njive, tvrdeći da ih gone, opsedaju, potčinjavaju, kao ljudsku stoku, nevidljiva mada opipljiva bića, neka vrsta vampira koji se hrane njihovim životom dok oni spavaju i koji pored toga piju vodu i mleko, ne dirajući, izgleda, nikakvu drugu hranu.

»Profesor don Pedro Enrikes, u pratnji nekolicine lekara naučnika, otputovao je za pokrajinu San Paolo, da bi na licu mesta proučio poreklo i manifestaciju ovog neobičnog ludila i da bi caru predložio mere koje mu budu izgledale najpogodnije kako bi se povratio razum ovom stanovništvu u delirijumu.«

A, a! Sećam se lepog brazilskog broda sa tri katarke koji je prošao ispred mojih prozora ploveći uz Senu 8. maja! Učinio mi se tako lep, tako beo, tako veseo! Biće je bilo na njemu, dolazilo je odande, gde se njegova rasa i rodila! I videlo me je! Videlo je moju kuću, takođe belu, i skočilo je sa broda na obalu. O, bože moj!

Sad znam, sad naslućujem. Carstvo čoveka se završava.

On je došao. Onaj od koga su strepeli prvi užasi primitivnih naroda. Onaj kome su bajali uznemireni sveštenici, koga su vrači prizivali u mračnim noćima, ne videći ga još da se pojavljuje, kome su predosećanja prolaznih gospodara sveta davala sve čudovišne ili ljupke oblike patuljaka, duhova, aveti, vila, plamenih jezičaka. Posle grubih shvatanja primitivnog straha, pronicljivi ljudi su ga jasnije predosetili. Mesmer je to pogodio, a lekari su još pre deset godina otkrili sasvim određeno prirodu njegove sile, još pre no što ju je on primetio. Poigrali su se tim oružjem novog Gospodara, vlašću tajanstvene moći nad ljudskom dušom pretvorenom u roba. Oni su to nazvali magnetizmom, hipnotizmom, sugestijom... šta znam? Gledao sam ih kako se neoprezno kao deca igraju tom užasnom silom! Teško nama! Teško čoveku! Došao je, on... kako se zvaše... čini mi se da mi dovikuje svoje ime, a ja ga ne čujem... da... više ga... slušam... ne mogu... ponovi... Horla... Čuo sam... Horla... to je on... Horla... je došao!

Kraguj je pojeo golubicu, vuk je pojeo ovcu, lav je pojeo bivola oštrih rogova; čovek je ubio lava strelom, buzdovanom, barutom; Horla će od čoveka učiniti ono što smo mi učinili od konja ili vola: svoju stvar, svoga slugu i svoju hranu, jedino snagom volje. Teško nama!

A ipak, životinja se ponekad pobuni i ubije onoga koji ju je ukrotio... i ja to hoću... ja bih mogao:... ali treba ga poznavati, dotaći ga, videti ga! Naučnici kažu da oko životinje, različito od našeg, ne raspoznaje kao naše oko. A moje oko ne može da vidi pridošlicu koji me ugnjetava.

Zašto? Sad se sećam reči kaluđera iz Mon-Sen-Mišela: »Vidimo li mi i stohiljaditi deo onoga što postoji? Eto, vetar, najveća sila prirode koja obara ljude, ruši zgrade, čupa drveće iz korena, podiže na moru planine vode, uništava hridi i baca na podvodne stene velike brodove; vetar koji ubija, zviždi, jauče, viče, jeste li ga videli i možete li ga videti! A on ipak postoji!«

Razmišljao sam dalje: moje je oko tako slabo, tako nesavršeno, da ne raspoznaje čak ni čvrsta tela ako su prozirna kao staklo! Neka mi se nepremazano staklo ogledala nađe na putu, oko će me baciti na njega kao što ptica uletela u sobu razbija glavu o okna. Hiljadu drugih stvari ga još vara i zabluđuje. Zar je onda čudno što ne može nikako da primeti jedno novo telo kroz koje svetlost prolazi?

Jedno novo biće! A što da ne? Moralo je doći, svakako! Zašto bismo mi bili poslednji! Mi ih uopšte ne vidimo, kao ni sva ona stvorenja pre nas? Znači da mu je priroda savršenija, telo tananije i dovršenije od našeg, da je naše tako slabo, tako nespretno zamišljeno, pretrpano organima večito umornim, večito napregnutim, kao suviše složene opruge, da je naše telo koje živi kao biljka i kao životinja, s mukom se hrani vazduhom, travom i mesom, životinjska mašina podložna bolestima, deformacijama, truljenju, hroptava, nedovoljno usklađena, naivna i čudna, dovitljivo ali loše napravljena, delo grubo i krhko, skica bića koje bi moglo da postane inteligentno i divno.

Ima nas nekoliko vrsta, tako malo, na ovom svetu, od ostrige do čoveka. Zašto ne bi bilo još jedne, kad se navrši vremenski razmak između postupnih pojava različitih vrsta?

Zašto ne još jedna? Zašto ne bi bilo i drugog drveća ogromnih jarkih cvetova, od kojih bi mirisale čitave pokrajine? Zašto ne bi bilo i drugih elemenata pored vatre, vazduha, zemlje i vode? — Ima ih četiri, samo četiri oca, hranioca bića! Kakva beda! Zašto ih nema četrdeset, četiri stotine, četiri hiljade! Kako je sve siromašno, sitno, bedno! Tvrdički dato, suho izmišljeno, grubo urađeno! Slon, nilski konj, kakva elegancija! A tek kamila, kakva elegancija!

Ali, reći ćete vi, a leptir! Cvet u letu! Sanjam o leptiru koji bi bio veliki kao stotinu cvetova, sa krilima čiji oblik, lepotu, boju i kretanje ne mogu čak ni da opišem. Ali da vidim ... Ide od zvezde do zvezde osveža-

vajući ih i donoseći im miris lakim i harmoničnim dahom svog leta! A narodi tamo gore gledaju ga kako prolazi, ushićeni u zanosu!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Šta mi je? To me on, Horla, muči, tera me da mislim na te ludorije! On je u meni, postao je moja duša, ubiću ga!

19. avgust. — Ubiću ga. Video sam ga! Seo sam sinoć za svoj sto, i pravio sam se da pišem vrlo pažljivo. Znao sam da će doći, da se šunja oko mene, sasvim blizu, tako blizu da ću možda moći da ga dodirnem, da ga zgrabim? A onda, onda ću dobiti snagu očajnika, imaću ruke, kolena, grudi, čelo, zube da ga zadavim, smrvim, ujedem, rastrgnem.

I vrebao sam ga svim svojim uznemirenim čulima.

Upalio sam obe lampe i osam sveća na kaminu, kao da sam mogao na toj svetlosti da ga otkrijem.

Prema meni moj krevet, stari hrastov krevet sa stubovima; desno kamin; levo vrata brižljivo zatvorena, pošto sam ih dugo držao otvorena da bih ga privukao; iza mene vrlo visok orman sa ogledalom, koje mi je svakog dana služilo da se obrijem, gde sam imao običaj da se pogledam od glave do pete svaki put kad prođem ispred njega.

Dakle, pravio sam se da pišem, da bih ga zavarao, jer je i on na mene motrio; i iznenada osetih, siguran sam bio u to, da čita preko mog ramena, da je tu, da mi skoro dodiruje uho.

Uspravih se, ispruženih ruku okrenuvši se tako naglo da samo što nisam pao. I onda? Videlo se kao usred bela dana, a ja se nisam video u ogledalu!... Bilo je prazno, jasno, duboko, puno svetlosti! Mog lika nije bilo u njemu... a ja sam stajao prema njemu! Video sam veliko bistro staklo odozgo do dole. I gledao sam to užasnutim pogledom, i nisam smeo da koraknem, da se pokrenem, osećajući, međutim, dobro da je

tu, ali da će mi opet umaći, on, čije je nevidljivo telo progutalo moj odraz.

Kako sam se uplašio! I onda sam počeo da se nazirem kao u magli u dnu ogledala, u magli kao kroz sloj vode i činilo mi se da ta voda klizi s leva na desno, lagano, dok je time moj lik bivao sve određeniji svake sekunde. Bilo je to kao kraj pomračenja. Ono što me je skrivalo kao da nije imalo jasno određene obrise, već kao neku mutnu prozirnost, koja se bistri.

Najzad sam mogao jasno da raspoznam, onako kao svakog dana kad se ogledam.

Video sam ga! Užas me još drži, još od njega drhtim.

20. avgust. — Ubiti ga, ali kako? Kad ne mogu da dospem do njega? Otrov? Videće me kad ga mešam sa vodom, uostalom, da li bi naši otrovi imali nekog dejstva na jedno neprimetno telo? Ne... ne... bez svake sumnje... Onda... onda?

21. avgust. — Doveo sam bravara iz Ruana i naručio sam mu za svoju sobu gvozdene kapke kao što ih ima na prizemlju nekih zasebnih kuća u Parizu zbog lopova. Pored toga napraviće mi i ista takva vrata. Predstavio sam se sad kao kukavica, ali me to nije briga!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

10. septembar. — Ruan. Hotel Kontinental. Gotovo je... ali da li je on mrtav? Duša mi je sva uzburkana onim što sam video.

Juče je, dakle, bravar stavio gvozdene kapke i vrata, sve sam ostavio otvoreno do ponoći, mada je već počelo da biva hladno.

Odjednom sam osetio da je tu, i radost, luda radost me je obuzela. Ustao sam lagano i hodao sam desno, levo, dugo da ništa ne bi pogodio, onda sam skinuo cipele i namerno obukao patike, zatvorio sam gvozdene kapke i, vraćajući se mirnim korakom, i vra-

ta sam zaključao dvostruko. Otišavši ponovo prozoru, pričvrstio sam ga katancem, a ključ sam stavio u džep.

Odjednom sam shvatio da se on usplahirio oko mene, da je sad njega strah, da mi naređuje da mu otvorim. Samo što nisam popustio, ali nisam popuštao, već sam se naslonio na vrata i odškrinuo ih samo toliko da ja mogu natraške da prođem, i pošto sam vrlo visok, glavom sam dodirnuo dovratak. Bio sam siguran da nije mogao da pobegne i zaključao ga, sasvim samog, sasvim samog. Kakva radost! Bio je moj! Onda sam sišao trčeći, uzeo sam iz salona, koji je ispod moje sobe, dve lampe, i prosuo sve ulje po tepihu, nameštaju, svuda; a onda sam zapalio i pobegao, pošto sam dvaput okrenuo ključ na ulaznim vratima.

I sakrio sam se u dnu vrta u lovorov žbun. Kako je dugo trajalo, kako je dugo trajalo! Sve je bilo mračno, nemo, nepomično, ni daška vetra, nijedna zvezda, bregovi oblaka koji se uopšte nisu videli, ali su mi pritiskivali dušu, teški, tako teški.

Gledao sam svoju kuću i čekao. Kako je dugo trajalo! Već sam pomislio da se vatra sama ugasila ili da ju je on ugasio, On, kad jedan od donjih prozora pršte pod pritiskom požara i jedan plamen, veliki, crven i žut, dug, mek, milujući poče da liže beo zid i izljubi ga do krova. Svetlost kliznu kroz drveće, kroz grane, kroz lišće, a s njom i drhtaj, drhtaj straha. Ptice su se budile, neki pas zaurla, učinilo mi se da sviće! Odmah prskoše još dva prozora, i sad sam video da se čitav donji deo moje kuće pretvorio u strašno žarište. Ali krik, užasan krik, piskav, razdirući, ženski krik prostruja kroz noć i dva prozora potkrovlja se otvoriše! Zaboravio sam poslugu! Videh njihova izbezumljena lica i ruke kojima su mahale!

Onda, izbezumljen od užasa, počeh da jurim ka selu urlajući: »U pomoć! U pomoć! Vatra! Vatra!« Sretoh ljude koji su već odande dolazili i vratih se sa njima da vidim.

Kuća je bila samo užasna i veličanstvena lomača, čudovišna lomača koja je osvetljavala čitavu zemlju, lomača gde su goreli ljudi i gde je goreo On, On, moj zarobljenik, novo Biće, novi gospodar, Horla!

Odjednom se ceo krov sruši među zidove i vulkan plamena suknu do neba.

Kroz sve prozore otvorene na žarište, video sam ključanje vatre i mislio da je on tu, u toj peći, mrtav...

»Mrtav? Možda?... Njegovo telo? A ako njegovo telo kroz koje je svetlost prolazila nije uništivo sredstvima koja ubijaju naša tela?«

A ako nije mrtav? Možda jedino vreme ima uticaja na Biće Nevidljivo i Opasno. Čemu to prozirno telo, to neuhvatljivo telo, to telo Duha, ako će i ono da strepi od bolesti, rana, sakaćenja ili preranog uništenja?

Prerano uništenje? Sav ljudski užas dolazi od njega. Posle čoveka, Horla. — Posle onoga koji može da umre svakog dana, svakog časa, svakog minuta, od svake nezgode, došao je onaj koji će umreti tek kad dođe njegov dan, njegov čas, njegov minut, jer je dospeo do granice svog postojanja.

Ne... ne... bez sumnje, bez sumnje... on nije mrtav... Onda.. onda... znači, treba da se ubijem ja!

KO ZNA

I

Bože moj! Bože moj! Najzad ću, dakle, napisati šta mi se dogodilo! Ali da li ću moći? Da li ću smeti? To je tako čudno, tako neobjašnjivo, tako nerazumljivo, tako ludo! Da nisam siguran u ono što sam video, siguran da nije bilo u mom rasuđivanju nijedne pukotine, nikakve greške u mojim zaključcima, nijedne praznine u nepokolebljivom nizu mojih zapažanja, poverovao bih da sam prosto žrtva halucinacije, igračka neobičnog priviđenja. Najzad. Ko zna?

Danas sam u oporavilištu, ali ovamo sam ušao svojevoljno, iz opreznosti, iz straha! Jedno jedino biće zna za moju priču. Ovdašnji lekar. Napisaću je. Ne znam ni sâm zašto. Da bih je se otarasio, valjda, jer je osećam u sebi kao nepodnošljivu moru.

Evo je:

Uvek sam bio usamljenik, sanjalica, neka vrsta osamljenog filozofa, blagonaklon, zadovoljan malim, bez gorčine prema ljudima, bez ogorčenosti prema nebu. Živeo sam sâm, stalno, zbog neke nelagodnosti koja se u mene uvlači sa prisustvom drugih. Kako to da objasnim? Ne bih znao. Ne odbijam da se viđam sa svetom, da razgovaram, večeram sa prijateljima, ali kad osetim da su već dugo kraj mene, čak i oni najbliži, zasitim ih se, zamore me, nerviraju i osećam sve jaču želju, goruću, da odu ili da ja odem, da budem sam.

Ta želja je jača od potrebe, to je neodoljiva neophodnost, i kad bi se prisustvo ljudi sa kojima sam

u društvu odužilo, ako bi trebalo dugo, ne da slušam već da čujem njihov razgovor, svakako bi mi se desila neka nesreća. Kakva? Ah! Ko zna? Možda običan srčani napad? Pa verovatno!

Toliko volim da budem sâm da čak ne mogu da podnesem ni susedstvo drugih bića koja spavaju pod istim krovom, ne mogu da živim u Parizu jer se beskrajno mučim, umirem duševno, a patim i telesno i nervno od te ogromne gomile koja vri, koja živi oko mene čak i kad spava. Ah, san drugih je još veće mučenje no njihove reči. A nikad ne mogu da se odmorim kad znam, kad osećam da su tu iza nekog zida životi koje ne zaustavljaju ova svakodnevna zamračenja svesti.

Zašto sam takav? Ko zna? Razlog tome je možda sasvim prost: mene vrlo brzo umara sve ono što se u meni događa. A ima mnogo ljudi kao ja.

Ima nas dve vrste na zemlji: oni kojima su drugi potrebni, koje drugi razonođuju, zabavljaju odmaraju, a samoća ih muči, iscrpljuje, satire kao penjanje uz užasan glečer ili prelaz pustinje, i oni koje, naprotiv, drugi zamaraju, dosadni su im, smetaju im, muče ih, dok ih osamljenost umiruje, obavija ih odmorom u nezavisnosti i slobodi misli.

U stvari ima u tome jedne prirodne psihičke pojave. Jedni su obdareni za spoljni život, drugi za unutrašnji život. Kod mene je spoljna pažnja slaba i kratkog daha, i čim dospe do svojih granica, u celom telu i umu osećam nepodnošljivu nelagodnost.

Odatle je došlo da se vezujem, da sam se mnogo vezao za mrtve stvari koje za mene dobijaju važnost bića i da mi kuća postaje, da je postala, svet gde sam vodio usamljenički i vrlo aktivan život okružen stvarima, nameštajem, bibloima meni prisnim i simpatičnim kao ljudska lica. Napunio sam je njima malo-pomalo, ukrasio sam je i u njoj sam bio zadovoljan, radostan, srećan, kao u naručju ljupke žene čije je uobičajeno milovanje postalo mirna i slatka potreba.

Tu sam kuću sagradio u lepom vrtu koji ju je zaklanjao od puteva.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vraćao sam se peške čilim korakom, glave pune zvučnih rečenica, a pogleda lepih priviđenja. Bilo je mračno, mračno, tako mračno da sam jedva naslućivao glavni put i u nekoliko mahova zamalo se nisam okliznuo u jarak... Izdaleka sam nazreo tamnu masu svog vrta i ne znam otkud me obuze kao neka nelagodnost pri pomisli da ću ući u njega. Usporih korak. Vreme je bilo vrlo blago. Velika masa drveća ličila je na grob gde je moja kuća sahranjena.

Otvorih kapiju i uđoh pod dugi drvored javora koji je vodio ka kući, zasvođen kao visoki tunel, prolazeći kroz neprozirno žbunje i obilazeći travnjake, gde su cvetne leje pod nešto bleđom tamom bile kao ovalne mrlje nejasnih boja.

Dok sam prilazio kući, čudan nemir me ščepa. Stadoh, ništa se nije čulo. Nije bilo ni daška vetra među lišćem. »Šta li je sad?« — pomislih. Šta je to bilo? Predosećanje? Tajanstveno predosećanje koje obuzima čula pre no što će ugledati neobjašnjivo? Možda? Ko zna?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Čekao sam dugo, ne mogući ni na šta da se odlučim, bistra duha, ali ludo uznemiren. Čekao sam, osluškujući stalno zvuk koji je rastao, na momente dobijao silovitu jačinu, koji kao da je postajao grmljavina nestrpljenja, besa, tajanstvene pobune.

Onda naglo, stideći se svog kukavičluka, zgrabih svoj svežanj ključeva, izabrah potreban ključ. Uvukoh ga u bravu, okretoh ga dva puta i, gurnuvši vrata, svom snagom, udarih krilom o zid.

Udar odjeknu kao prasak puške, kad tom zvuku eksplozije odgovori iz celog mog doma, odozgo do dole,

užasna buka. To je bilo tako iznenadno, tako zaglušujuće da ustuknuh nekoliko koraka i da, mada sam i dalje osećao da je nepotreban, izvukoh revolver iz navlake.

Sačekah još, o, tako malo. Sad sam razaznavao čudno trupkanje po stepenicama, parketu, tepisima, ne trupkanje ljudske obuće, cipela, već drvenih i gvozdenih štaka, koje su treperile kao tasovi. Najednom ugledah na pragu svojih vrata jednu fotelju, moju veliku fotelju u kojoj sedim kad čitam, kako izlazi gegajući se. I ode u vrt. Druge su pošle za njom, fotelje iz salona, pa niski kanapei, vukući se kao krokodili na kratkim nožicama. Pa sve moje stolice, skakućući kao koze i mali tabureti koji su trčali kao zečići.

Kakvo uzbuđenje! Uvukoh se u žbun i tu sam čučao gledajući bez predaha tu povorku stvari, jer su sve odlazile, jedna za drugom, brzo ili sporo; prema svojoj veličini i težini. Moj klavir, moj veliki koncertni klavir prođe u galopu besnog hata i uz šapat muzike u bedrima, i najmanje stvari su milele po pesku kao mravi — četke, kristal, pehari, a na mesečini su dobijale fosforescentne odbleske svitaca. Tkanine su puzile, rasplinjavale se kao morski polipi. Videh kad se pojavi moj pisaći sto, retka stvarčica iz prošlog veka gde su bila sva pisma koja sam primio, čitava istorija moga srca, stara priča zbog koje sam toliko patio! A unutra je bilo i fotografija.

Odjednom me više nije bilo strah, jurnuh na njega i ščepah ga kao što se hvata lopov, kao što se hvata žena koja beži, ali on je nezadrživo jurio; uprkos naporima, uprkos svom besu nisam mogao čak ni da mu usporim trk. Pošto sam se očajnički opirao toj užasnoj snazi, padoh na zemlju boreći se s njim. Onda me on poče da kotrlja, da vuče po pesku, a stvari koje su išle za njim počeše da me gaze, gnječeći i mrcvareći mi noge; i, pošto sam ga pustio, ostale pređoše preko moga tela, kao juriš konjice preko oborenog vojnika.

Pobegoh u trku ka gradu, a hladnokrvnost sam povratio tek na ulicama, gde sam sreo zakasnele prolaznike. Zazvonio sam na vrata hotela gde su me poznavali... Zavukoh se do nosa u krevet koji su mi dali. Ali nisam mogao da spavam i čekao sam dan slušajući lupanje svog srca. Naredio sam da obaveste moju poslugu čim svane i moj sobar zakuca na vrata u sedam ujutru. Na licu mu se videlo uzbuđenje.

— Noćas se desila velika nesreća, gospodine.

— Šta to?

— Pokraden je sav gospodinov nameštaj. Sve, sve, do najmanje stvarčice.

— Ova me vest obradova. Zašto? Ko zna? Dovoljno sam gospodario sobom, siguran da mogu da se pretvaram, te nikom ništa nisam kazao od onoga što sam video, sakrio sam, sahranio ga u svesti kao užasnu tajnu. Odgovorih:

— Onda su ti isti ljudi ukrali i moje ključeve. Treba odmah obavestiti policiju. Ustaću i biću s vama za koji trenutak.

Istraga je trajala pet meseci. Ništa se nije našlo, nije nađena ni najmanja stvarčica, ni najbleđi trag mojih lopova. Do vraga! Da sam rekao ono što sam znao... Da sam rekao... Zatvorili bi mene, ne lopove, već čoveka koji je mogao da vidi takvu stvar.

O, umeo sam ja da ćutim. Ali nisam ponovo namestio svoju kuću. Nije bilo potrebno. To bi se uvek ponavljalo. Nisam više hteo u nju da se vratim. Nisam se vratio. Nisam je više nikad video.

Došao sam u Pariz, u hotel, i obratio se lekarima zbog stanja svojih nerava, koje me je ozbiljno uznemiravalo od one žalosne noći.

Oni su mi savetovali da putujem. Poslušao sam njihov savet.

II

Ali jedne večeri, oko četiri časa, kad sam ušao u neku neverovatnu ulicu gde teče reka crna kao mastilo zvana »Rebekova Voda«, odjednom mi pažnju, inače usredsređenu na neobičnu i starinsku fizionomiju kuća, privukoše starinske radnje koje su se nizale jedna za drugom... Moja slabost za lepe stvari probudila se u ovoj četvrti starinara. Išao sam od radnje do radnje, prelazeći u dva koraka mostove od četiri trule daske prebačene preko smrdljivog toka Rebekove Vode.

Zaboga! Kakav udarac! Jedan od mojih najlepših ormana ukaza mi se kraj prolaza natrpanog predmetima koji je ličio na ulaz u katakombe groblja starog nameštaja. Priđoh drhteći celim telom, drhteći toliko da nisam smeo da ga dotaknem. Pružio sam ruku, oklevao. A ipak, bio je to on: orman Luj XIII, jedinstven, poznat svakome ko je mogao ma ijednom da ga vidi. Bacivši pogled malo dalje, prema tamnijim dubinama tog hodnika, videh tri svoje fotelje presvučene goblenom, pa, još dalje, dva svoja stola Anri II, tako retka da su ljudi iz Pariza dolazili da ih vide.

Zamislite! Zamislite stanje moje duše!

I pođoh, ukočen, u agoniji od uzbuđenja, ali pođoh, jer sam hrabar, pođoh kao što je vitez iz mračnih doba ulazio u stanište čarolija. Nađoh, korak po korak, sve što mi je pripadalo, lustere, knjige, slike, tkanine, oružje, sve, izuzev pisaćeg stola punog mojih pisama, koji nisam nigde video.

Išao sam, silazio u mračne hodnike pa se opet peo na gornje spratove. Bio sam sâm. Dozivao sam, niko mi nije odgovarao. Bio sam sâm, nije bilo nikoga u toj kući prostranoj i zamršenoj kao lavirint.

Pade noć i ja sam morao da sednem, u tom mraku, na jednu od svojih stolica; jer nikako nisam hteo da

odem. S vremena na vreme sam vikao: »Hej! Hej! Ima li koga!«

Sedeo sam tu više od sata, kad začuh korake, lake i lagane korake, ne znam gde. Samo što nisam pobegao; ali savladavši se, pozvah ponovo i ugledah tračak svetlosti u susednoj sobi.

— Ko je? — reče jedan glas.

Odgovorih:

— Kupac.

Bi mi odgovoreno:

— Kasno je da se tako ulazi u radnju.

Ja nastavih:

— Čekam vas više od sata.

— Možete da dođete i sutra.

— Sutra neću biti u Ruanu.

Nisam smeo nikako da pređem, a on nije dolazio. Video sam kako svetlost njegove svetiljke pada na tapiseriju gde su dva anđela letela iznad mrtvih na nekom bojištu. I tapiserija je bila moja. Rekoh:

— Dakle! Hoćete li doći?

On odgovori:

— Čekam vas.

Ustadoh i odoh k njemu: usred velike sobe bio je jedan sasvim mali čovek, vrlo debeo, debeo kao čudovište, odvratno čudovište.

Imao je retku bradu, nejednake, proređene i žućkaste dlake, a ni dlačice na glavi! Kako je držao sveću uzdignutu u ispruženoj ruci da bi me video, njegova glava mi se učini kao mali mesec u toj prostranoj sobi natrpanoj starim nameštajem. Lice je bilo izborano i podnadulo, oči neprimetne.

Pogađao sam se za tri stvari i odmah isplatio veliku svotu, dajući samo broj svog apartmana u hotelu. Trebalo je da mi ih isporuči sutra pre deset časova.

Zatim izađoh. On me otprati da vrata vrlo učtivo.

Onda odoh glavnom policijskom komesaru, ispričah mu krađu mog nameštaja i ovo što sam otkrio.

On istog časa zatraži telegrafski obaveštenja od Istražnog suda koji je isleđivao slučaj krađe, moleći me da sačekam odgovor. Jedan čas kasnije odgovor dođe, potpuno zadovoljavajući za mene.

— Uhapsiću i saslušaću odmah tog čoveka — reče on — jer je mogao nešto da posumnja i da ukloni ono što vam pripada. Hoćete li da odete da večerate i da se vratite za dva časa, on će biti ovde i saslušaću ga ponovo pred vama.

— Vrlo rado, gospodine, zahvaljujem vam od sveg srca.

Otišao sam na večeru u hotel i jeo bolje no što sam očekivao. Ipak, bio sam prilično zadovoljan. Bio je naš.

Dva časa kasnije, vratio sam se policijskom službeniku, koji me je čekao. — Pa, gospodine — reče on ugledavši me — nismo pronašli vašeg čoveka. Moji ljudi nisu mogli da ga uhvate.

Ah! Osetih da će mi pozliti.

— Ali... Našli ste njegovu kuću? — upitah.

— Razume se. I čak će biti pod prismotrom i stražom do njegovog povratka. A on je nestao.

— Nestao?

— Nestao. Obično provodi veče kod susetke, takođe starinarke, čudne veštice, udove Biduen. Večeras ga nije videla i ne može nikakvo obaveštenje o njemu da dâ. Treba sačekati do sutra.

Otišao sam. Kako su mi se ulice Ruana činile jezive, uznemirujuće, pune duhova.

Spavao sam vrlo rđavo, sa košmarima pred svako buđenje.

Pošto nisam želeo da izgledam suviše uznemiren ili užurban, sačekao sam sutradan deset časova i otišao u policiju.

Trgovac se nije pojavio. Radnja mu je bila zatvorena.

Komesar mi reče:

Izvršio sam sva potrebna istraživanja. Istražni sud je upućen u stvar, otići ćemo zajedno do te radnje, otvorićemo je, vi ćete mi pokazati sve što je vaše.

Odvezli smo se zatvorenim kolima, policajci su čekali sa jednim bravarom pred vratima radnje, i otvorismo je.

Kad sam ušao, nisam video ni svoj orman, ni svoje fotelje, ni svoje stolove, ništa, ništa od nameštaja iz moje kuće, baš ništa, a sinoć nisam mogao da koraknem a da ne naiđem na neku od svojih stvari.

Glavni komesar, iznenađen, prvo me pogleda sa nepoverenjem.

— Bože moj, gospodine — rekoh mu — nestanak ovih stvari čudno se poklapa sa nestankom trgovca.

On se osmehnu:

— Istina je! Pogrešili ste što ste juče kupili i platili one stvarčice. To ga je opomenulo.

Ja nastavih:

— Nerazumljivo je što su mesta koja su zauzimale moje stvari sad popunjena drugim stvarima.

— Oh — odgovori komesar — imao je celu noć, a verovatno i saučesnike. Ova je kuća sigurno u vezi sa susednim kućama. Ne brinite ništa, gospodine, posvetiću svu pažnju tom slučaju. Razbojnik nam neće daleko izmaći, pošto čuvamo jazbinu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ostao sam petnaest dana u Ruanu. Čovek se nije vratio. Do vraga! Do vraga! Šta je uopšte tog čoveka moglo da zbuni i iznenadi!

Kad šesnaestog dana ujutru dobih od svog vrtlara, čuvara moje opljačkane kuće koja je ostala prazna, čudno pismo, evo ovo:

»Gospodine,

Imam čast izvestiti gospodina da se prošle noći dogodilo nešto što niko od nas ne razume, a ni poli-

cija. Sav se nameštaj vratio, sav bez izuzetka, sav do najsitnijih stvarčica. Kuća je opet ista onakva kakva je bila uoči krađe. Da čovek izgubi glavu. To se desilo preko noći između petka i subote. Putevi su izorani kao da je sve vučeno od ograde do vrata. A tako je bilo i na dan nestanka.

Očekujemo gospodina, čiji ostajem ponizni sluga.«

Randen Filip

A, ne! A, ne! Neću se tamo vratiti. Odneo sam pismo komesaru u Ruan.

— Vrlo vešt povraćaj stvari. Pravićemo se ludi. Upecaćemo tog čoveka uskoro.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ali nisu ga upecali. Ne, nisu ga upecali, i strah me je sad od njega, kao da je divlja zver koja me goni. Neuhvatljiv! On je neuhvatljiv, to čudovište sa glavom kao mesec! Nikad ga neće uhvatiti. Nikad se neće vratiti svojoj kući. Šta se njega tiče? Samo ja mogu da ga sretnem, a ja to neću!

A ako se vrati, ako dođe opet u svoju radnju, ko će moći da dokaže da je moj nameštaj bio kod njega? Protiv njega govori samo moje svedočenje; a lepo osećam da i ono biva sumnjivo!

A to ne! Ovakav život nije više bio moguć. A nisam mogao ni da čuvam tajnu o onome što sam video. Nisam više mogao da živim kao obični ljudi, a sa zebnjom da će takve stvari opet da počnu.

Otišao sam lekaru koji vodi ovaj sanatorijum i sve sam mu ispričao.

Pošto me je dugo ispitivao, rekao mi je:

— Da li biste pristali, gospodine, da neko vreme ostanete ovde?

— Vrlo rado, gospodine,

— Jeste li imućni?

— Da, gospodine.

— Hoćete li izdvojenu kućicu?
— Da, gospodine.
— Želite li da viđate prijatelje?
— Ne, gospodine, nikoga. Čovek iz Ruana bi mogao da se usudi, u svojoj osvetoljubivosti, da me goni čak i ovde...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

I sad sam sâm, sâm, sasvim sâm, već tri meseca. Miran sam koliko-toliko. Samo me jedno plaši... A ako starinar poludi... A ako ga dovedu u ovu ludnicu... Čak ni tamnice nisu sigurne.

NOĆ

Volim noć strasno. Volim je kao što se voli svoja zemlja ili ljubavnica, ljubavlju nagonskom, dubokom, nepobedivom. Volim je svim svojim čulima, očima koje je gledaju, nosem koji je udiše, ušima koje joj tišinu slušaju, svom svojom puti koju tama miluje. Ševe pevaju na suncu, u plavom vazduhu, u toplom vazduhu, u lakom vazduhu svetlih jutara. Sova beži u noć, tamna mrlja koja prolazi kroz crni prostor, i obradovana, opijena mračnom ogromnošću, pušta svoj treperavi i jezivi krik.

Dan me zamara i dosađuje mi. Grub je i bučan. Dižem se s mukom, oblačim se umorno, izlazim sa žaljenjem i svaki korak, svaki pokret, svaki gest, svaka reč svaka misao me zamara kao da dižem pretežak teret.

Ali kad sunce zalazi, mutna radost, radost čitavog tela me obuzima. Budim se, oživim. Kako senke rastu tako se osećam drugačiji, mlađi, jači, živahniji, srećniji. Gledam kako se zgušnjava velika blaga senka padajući s neba: potapa grad kao val neuhvatljiv i neproniknut, skriva, briše, uništava boje, oblike, grli kuće, bića, spomenike svojim osetnim dodirom.

Onda mi se javi želja da kriknem od sreće kao sova, da trčim po krovovima kao mačka i divlja nesavladljiva želja da volim pali mi se u krvi.

Idem, hodam, čas zamračenim predgrađima, čas šumama u okolini Pariza, gde čujem kako se šunjaju moje sestre — zveri i moja braća — lovokradice.

Ono što čovek žestoko voli najzad ga i ubije. Ali kako objasniti ovo što mi se dešava? Kako ga čak protumačiti da bih mogao da ispričam? Ne znam, ne znam više, znam samo da je tako — eto.

Juče, dakle — beše li to juče? — Da, verovatno, ukoliko nije bilo ranije, drugog nekog dana, meseca, godine — ne znam. Međutim, mora da je bilo juče, pošto nije svanulo, sunce se nije ponovo pojavilo. Ali od kad traje noć? Od kad? Ko će to reći? Ko će to ikad znati?

Juče, dakle, izašao sam, kao i svake večeri, posle večere. Bilo je vrlo lepo vreme, vrlo blago, vrlo toplo. Silazeći ka bulevarima, gledao sam iznad glave crnu reku punu zvezda, usečenu u nebo krovovima ulice, kako vijuga i talasa se kao prava reka, kao matica koja valja zvezde.

Sve je bilo svetlo u laganom vazduhu, od planeta do uličnih fenjera. Toliko je svetiljki blistalo i gore i u gradu je sama pomrčina izgledala svetla. Svetle noći su veselije od sunčanih dana.

Na bulevarima su kafane blistale, smejalo se, šetalo, pilo. Ušao sam u pozorište na neki trenutak; u koje pozorište? Ne znam više. Bilo je tako svetlo da me je to rastužilo i izašao sam odatle malo smračen udaranjem bleštave svetlosti o zlato balkona, veštačkim svetlucanjem ogromnog kristalnog lustera, vatrenom pregradom rampe, tugom te bleštave i grube svetlosti. Došao sam na Jelisejska polja, gde su kafane ličile na žarište požara među lišćem. Kestenovi preliveni žutom svetlošću izgledali su obojeni i kao fosforescentni. A električne kugle, nalik na blistave i blede mesece, kao mesečeva jaja pala s neba, kao čudovišni biseri, živi; pod njihovom sedefastom i kraljevskom svetlošću bledele su gasne svetiljke, s ružnim prljavim gasom i vencima obojenih stakala.

Zaustavio sam se pod Trijumfalnom kapijom da pogledam aveniju, dugu i divnu zvezdanu aveniju koja ide ka Parizu između dva niza vatara i zvezda. Zvezde,

gore, neznane zvezde bačene na sreću u prostranstvo gde iscrtavaju čudne lukove o kojima se toliko sanja, o kojima se toliko misli.

Ušao sam u Bulonjsku šumu i ostao tu dugo, dugo. Čudna me je jeza obuzela, neko neočekivano i snažno uzbuđenje, zanos misli koji se graničio s ludilom.

Išao sam dugo, dugo. Onda sam se vratio.

Koliko li je bilo časova kad sam opet prošao ispod Trijumfalne kapije? Ne znam. Grad je tonuo u san, a oblaci, teški crni oblaci, lagano su prekrivali nebo.

Prvi put osetih da će se desiti nešto čudno, novo. Činilo mi se da je hladno, da se vazduh zgušnjava, da noć, moja voljena noć, počinje da mi pritiska srce. Avenija je sad bila pusta. Samo su se dva policajca šetala kraj fijakerske stanice, a kolovozom, jedva osvetljenim gasnim svetiljkama koje kao da su izdisale, niz kola sa povrćem odlazio je na pijacu Hal. Kola su išla lagano, natovarena šargarepom, repom i kupusom. Nevidljivi vozači su spavali, konji su išli ujednačenim korakom, prateći prethodna kola, bez šuma, po drvenoj kocki. Pred svakom svetiljkom na pločniku šargarepa bi se osvetlila crveno, repa belo, kupus zeleno, i prolazila su ta kola jedna za drugima, crvena kao vatra, bela kao srebro, zelena kao smaragd. Pošao sam za njima, pa sam skrenuo u Ulicu Roajal i vratio se na bulevar. Nigde nikoga, ni osvetljenih kafana, samo poneki zakasneli i užurbani prolaznik. Nikad nisam video Pariz tako mrtav i tako pust. Izvukao sam sat. Bilo je dva časa.

Neka me je sila gonila, neka potreba da idem. Pošao sam onda ka Bastilji. Tu sam primetio da nikad nisam video tako mračnu noć, jer čak nisam raspoznavao ni Julski stub, čiji se zlatni kip gubio u pomrčini. Svod oblaka, gust kao samo prostranstvo, prekrio je zvezde i kao da se spuštao na zemlju da bi je uništio.

Vratio sam se. Nikog više nije bilo oko mene. Na Trgu Vodovoda ipak se neki pijanac skoro sudario sa mnom, pa nestade. U visini Ulice Fobur Monmartr pro-

đe fijaker ka Seni. Pozvah ga. Kočijaš ne odgovori. Neka je žena lutala blizu Ulice Druo: »Gospodine, saslušajte me«. Ubrzao sam korak da bih izbegao njenu ispruženu ruku. A onda više ništa. Pred Vodviljom neki đubretar je pretraživao ulični kanal.

Njegovo se fenjerče njihalo pri samoj zemlji. Upitah ga: »Koliko je sati, dobri čoveče?«

On progunđa: »Otkud ja znam; Nemam sat!«

Onda odjednom primetih da su se sve ulične svetiljke pogasile. Znam da ih rano gase, pre zore u ovo doba godine, zbog štednje, ali bilo je još daleko, daleko od svitanja!

»Hajdemo na pijacu Hal«, pomislih, »tamo će bar biti živo.«

Pođoh, ali nisam video kuda idem. Išao sam lagano kao kroz šumu, ispitujući ulice ili brojeći ih.

Pred Lionskim kreditom zareža pas. Skretoh u Ulicu Gramon, izgubih se; lutao sam, a onda prepoznadoh Berzu po gvozdenoj ogradi oko zgrade. U daljini je, međutim, išao fijaker, jedan jedini fijaker, možda onaj koji je prošao ispred mene maločas. Pokušao sam da ga nađem idući prema zvuku točkova kroz puste i mračne ulice, mračne kao smrt.

Opet se izgubih. Gde sam bio? Kakva glupost gasiti tako rano gas! Nijednog prolaznika, nijednog noćnika, nijedne skitnice, nijednog mijauka zaljubljenog mačka. Ničega.

Gde li su policajci? Pomislih: »Vikaću i oni će doći. Viknuo sam. Niko mi ne odgovori.

Pozvao sam jače. Glas mi odlete, bez odjeka, slab, prigušen, pritisnut tminom, neprozirnom tminom.

Zaurlao sam: »U pomoć! U pomoć! U pomoć!«

Moj očajnički poziv osta bez odgovora. Koliko li je sati? Izvukao sam časovnik, ali nisam imao šibice. Slušao sam tanano tik-tak sitne mašinerije s novom i čudnom radošću. Kao da je bila živa. Bio sam manje sam.

Kakva tajna! Opet sam pošao kao slep čovek, kuckajući zidove svojim štapom, i svaki čas sam dizao pogled nebu, nadajući se da će dan najzad svanuti, ali prostranstvo je bilo mračno, sasvim mračno, crnje od grada.

Koliko li je moglo biti časova? Išao sam, činilo mi se, beskonačno dugo, jer su me noge izdavale, grudi hroptale i strašno me je mučila glad.

Odlučio sam da zazvonim na prvoj kapiji. Povukao sam bakarni lanac i zvono odjeknu zvonko u kući, odjeknu čudno, kao da je taj treperavi zvuk jedini u toj kući.

Čekao sam, niko ne odgovori, ne otvori vrata. Zazvonio sam ponovo, opet sam čekao — ništa.

Uhvati me strah! Otrčah idućoj kući i dvadeset puta uzastopce odjekivalo je zvono u mračnom hodniku gde bi trebalo da spava nastojnik. Ali on se nije probudio — i išao sam i vukao svom snagom alke, lančiće, lupao nogama, štapom i rukama po uporno zatvorenim vratima.

I odjednom videh da dolazim na pijacu Hal. Pijaca je bila pusta, bez ijednog šuma, bez ijednog pokreta, ijednih kola, ijednog čoveka, ijednog sanduka povrća ili cveća.

Bila je prazna, nepomična, napuštena, mrtva.

Obuze me strava. Šta se događa? O, bože moj! Šta se događa?

Otišao sam. Ali vreme? Vreme? Ko će mi reći koliko je časova? Nijedan sat nije otkucavao sa zvonika ili spomenika. Pomislih: »Skinuću staklo sa svog časovnika i opipaću prstima kazaljku.« Izvukoh sat... nije više kucao... Stao je. Ničega više, ničega nije više bilo, ni treptaja u gradu, ni tračka svetlosti, ni traga zvuka u vazduhu. Ništa, ništa, čak ni daleki zvuk fijakera — ništa!

Bio sam na kejovima i ledena svežina bila je sa reke.

Teče li još Sena?

Hteo sam da znam, našao sam stepenice, sišao sam... Nisam čuo maticu da žubori pod lukovima mosta... Opet stepenice... pa pesak... pa mulj... pa voda... umočio sam ruku... tekla je... **hladna**... hladna... hladna... skoro sleđena... skoro presahla... skoro mrtva.

I lepo sam osetio da nikad više neću imati snage da se ispnem... i da ću tu da umrem... od gladi — od umora — i od hladnoće.

VERA

Oblik tela mu je *bitniji* od njegove suštine

(Moderna filozofija)

Ljubav je jača od smrti, rekao je Solomon: da, njena tajanstvena moć je neograničena.

Bilo je to u sumrak jedne jesenje večeri, ovih poslednjih godina u Parizu. Prema mračnoj četvrti Sen-Žermen išla su kola, već s upaljenim fenjerima, zakasnela u šetnji po Bulonjskoj šumi. Jedna od njih se zaustaviše pred kapijom prostrane gospodske kuće, okružene starim vrtovima; iznad svoda bio je grb u kamenu sa znacima drevne porodice grofova od Atola, i to: *Na plavom polju srebrne zvezde* sa devizom »*PALLIDA VICTRIX*« pod vencem upletenim sa hermelinima kneževske kape. Čovek od trideset pet godina, u crnini, samrtno bledog lica, siđe. Na ulazu su ćutljive sluge podigle buktinje. Ne gledajući ih, on se pope uz stepenice i uđe. Bio je to grof od Atola.

Posrćući uspe se uz bele stepenice koje su vodile u onu sobu gde je, tog istog jutra, položio u kovčeg postavljen velurom i obasut ljubičicama, slapovima prozračne svile, gospu svoje slasti, bledu suprugu, Veru, svoj očaj.

Gore, tiha vrata skliznuše po tepihu, on zadiže zavesu.

Sve su stvari bile na mestu gde ih je grofica ostavila juče. Smrt, iznenada, zgromila je. Prošle noći njegova voljena se onesvestila u tako dubokoj radosti, izgubila se u tako slasnim zagrljajima da joj je srce prepuklo

od slasti, izdalo: usne su joj se iznenada oblile smrtonosnim purpurom. Jedva je stigla da svom suprugu dâ oproštajni poljubac, osmehujući se, bez ijedne reči: zatim su se njene duge trepavice, kao valovi žalosti, spustile na lepu noć njenih očiju.

Neizrecivi dan je prošao.

Oko podne, grof od Atola, posle užasne svečanosti u porodičnoj grobnici, oprostio se na grobu od crne pratnje. Zatim se zatvorio sâm sa pokojnicom u četiri mramorna zida i zaklopio za sobom gvozdena vrata mauzoleja. — Blistavi venac lampi pri uzglavlju preminule davao joj je svetlost zvezde.

On je stajao zamišljen, sa osećanjem beznadne nežnosti, i ostao je tu čitav dan. Oko šest časova, u sumrak, izašao je iz svetog mesta. Zatvarajući grob, iščupao je iz brave srebrni ključ i ispevši se na poslednji stepenik praga, polako ga je bacio u unutrašnjost groba. Bacio ga je na unutrašnje ploče kroz izrez oblika deteline iznad vrata. — Zašto to?... Sigurno posle donošenja neke tajanstvene odluke da se više ne vraća.

I sad je gledao obudovelu sobu.

Staklena vrata pod širokim zastorima od ljubičastog kašmira protkanog zlatom bila su otvorena: poslednji večernji zrak osvetljavao je veliki portret preminule u okviru od starog drveta. Grof pogleda oko sebe, haljinu prebačenu sinoć preko naslonjače; nakit, na kaminu, bisernu ogrlicu, upola sklopljenu lepezu, teške bočice mirisa koje *ona* više neće udisati. Na krevetu od abonosovine sa izvijenim stubovima, još nenameštenom, pored jastuka gde se mesto obožavane i božanske glave još videlo usred čipke, ugleda maramicu umrljanu kapima krvi gde je njena mlada duša klonula za trenutak; otvoren klavir sa notama melodije zanavek nedovršene; indijsko cveće — koje je ona uzbrala u staklenoj bašti i koje je umiralo u vazama od saksonskog porcelana i u podnožju kreveta, na crnom krznu, male papuče od istočnjačkog velura na kojima je svetlucala, biserom izvezena nasmejana Verina izreka: *Ko Veru vidi zavoleće*

je. Bose noge voljene još juče ujutru su se njima igrale, milovane pri svakom koraku labudovim paperjem! — A tu, tu, u senci, sat kome je on slomio oprugu da više ne otkucava druge časove.

I tako je ona otišla! ... *Kuda to?* ... Živeti sad? ... Zašto ? ... To je nemoguće, besmisleno.

I grof je potonuo u neznane misli.

Mislio je na sav prokleti život. — Šest meseci je proteklo od tog venčanja. Nije li u inostranstvu, na balu u nekoj ambasadi, prvi put nju video? ... Da, taj je trenutak vaskrsao pred njegovim očima vrlo jasno. Tu ju je ugledao, blistavu. Prepoznali su se, prisno, srodne prirode, kao oni koji će se voleti zauvek.

Neprijatne priče, osmesi posmatrača, insinuacije, sve one teškoće koje svet izaziva da bi odložio neizbežnu sreću onih koji pripadaju jedno drugom, nestale su pred njihovim mirnim međusobnim poverenjem, stečenim u prvom trenutku.

Vera, zamorena ceremonijalnom plitkoćom svoje okoline, došla je k njemu prilikom prve neprijatnosti, uprošćavajući tako, kraljevski, sve uobičajene postupke u kojima se gubi dragoceno vreme života.

Oh, kako su im, pri prvim rečima, jalova mišljenja o njima naličila na jato noćnih ptica koje se vraća u tminu! Kakav su osmeh pružili jedno drugom! Kakav neizreciv zagrljaj!

Međutim, njihova je priroda bila vrlo čudna, zaista! Bila su to dva bića obdarena smislom za lepotu, ali isključivo ovozemaljsku. Osećaji su u njima odjekivali sa uznemirujućom snagom. Zaboravljali su na sebe utapajući se u njih. Naprotiv, neki pojmovi, pojam duše, na primer, beskraja ili čak i Boga, kao da su bili zamagljeni u njihovom shvatanju. Verovanje živih u natprirodne stvari za njih je bilo samo povod neodređenom čuđenju: zatvoreno pismo koje ih nije mučilo, jer nisu bili pozvani da osude ili opravdaju. — Stoga, priznajući da im je svet stran, osamili su se, čim su se uzeli, u ovoj staroj i

mračnoj kući, gde su gusti vrtovi prigušivali zvuke spoljnjeg sveta.

Tu je dvoje ljubavnika utonulo u okean čežnjivih i neprirodnih radosti, gde se duh meša sa tajanstvenom puti! Iscrpli su žestinu žudnji, bezumna treperenja i nežnosti. Postali su bîlo bîla jedno drugom. Kod njih je duh tako dobro prožimao telo da su im se njihovi oblici činili intelektualni i da su ih poljupci, goruće omče, vezivali u idealno jedinstvo. Dugi zanos! Odjednom začaranosti je nestalo: užasna nesreća ih je razdvojila, ruke su im se rastavile. Koja mu je to senka oduzela njegovu draganu?

Mrtva! Ne! Zar dušu violončela odnosi krik žice koja se kida?

Časovi su prolazili.

Gledao je kroz staklena vrata kako noć osvaja nebo: i noć mu se činila *otelotvorena*, činila mu se kraljica koja setno ide u izgnanstvo, a Venera, dijamantska kopča na njenoj tunici žalosti, blistala je iznad drveća, utonula u dubine azurne.

— To je Vera — pomisli on.

Na to ime, izgovoreno sasvim tiho, on se trže kao čovek koji se budi, i uspravivši se, pogleda oko sebe.

Stvari u sobi osvetljavala je svetlost, dosad nejasna, svetlost kandila, bojeći mrak plavo, i zahvaljujući noći koja je osvajala nebo, ono je sad ličilo na novu zvezdu. Bilo je to kandilo s mirišljavim tamjanom sa ikonostasa Verina, porodična uspomena. Triptih, na starom skupocenom drvetu, visio je na svojoj ruskoj traci između ogledala i slike. Odblesak zlata titrao je po ogrlici među draguljima na kaminu.

Puni oreol Bogorodice u nebeskoj haljini blistao je u ružičastom odsjaju vizantijskog krsta, čije su tanane crvene linije, razlivene u odsjaju, senčile bojom krvi ovu zapaljenu zoru bisera. Od detinjstva Vera je u svojim krupnim očima nosila sažaljenje za materinsko i tako čisto lice porodične Bogorodice i ne mogući, avaj, zbog svoje prirode da joj pruži išta drugo osim *suje-*

verne ljubavi, poklanjala joj je ponekad tu ljubav, naivno zamišljeno, kad bi prolazila ispred kandila.

Grof, videći je, dirnut bolnim uspomenama do najskrivenijih kutova duše, uspravi se, brzo udahnu svetu svetiljku i pipajući po mraku, pružajući ruke do gajtana, zazvoni.

Pojavi se sluga: bio je to starac u crnom, držao je lampu koju postavi ispred grofičinog portreta. Kad se okrenuo, ugledao je, sav u žmarcima sujevernog straha, svog gospodara kako stoji i osmehuje se kao da se ništa nije desilo.

— Rejmone — reče mirno grof — *večeras smo premoreni*, grofica i ja; poslužićeš večeru oko deset časova. — Još nešto, rešili smo da se više osamimo ovde, od sutra. Nijedan sluga sem tebe ne sme da noćiva u kući. Daćeš im platu za tri godine i neka se povuku. — Zatim ćeš spustiti polugu na kapiji, upalićeš sveće dole u trpezariji, bićeš nam ubuduće dovoljan.

— Nikoga više ubuduće nećemo primati.

Starac je drhtao i gledao ga pažljivo.

Grof zapali cigaretu i siđe u vrt.

Sluga pomisli prvo da je bol, tako težak i tako očajan, pomutio razum njegovog gospodara. Poznavao ga je od detinjstva. On shvati, u trenutku, da bi udar suviše naglog buđenja mogao da bude smrtonosan za ovog mesečara. Njegova je dužnost bila pre svega da poštuje takvu tajnu.

I obori glavu. Odavno saučesništvo sa tim pobožnim snom? Da sluša?... Da nastavi da *ih* služi ne vodeći računa o smrti?

— Kakva čudna pomisao!... Hoće li se održati?... Sutra, sutra, avaj!... Ah, ko bi znao?... Možda!... Sveta namera, najzad!

On izađe iz sobe, izvrši doslovce naređenja i još iste večeri neobičan život poče.

Trebalo je stvoriti jednu užasnu iluziju.

Nelagodnost prvih dana izgubi se brzo. Rejmon se, prvo sa zaprepašćenjem, a zatim s poštovanjem i než-

nošću, tako vešto trudio da bude prirodan da nije prošlo ni tri nedelje a on oseti kako u nekim trenucima skoro i sâm postaje žrtva svoje dobre volje. Zadnja misao je bledela! Ponekad, kad bi ga hvatala neka vrtoglavica, morao je sam sebe da uverava da je grofica zaista umrla. Zanosio se tom pogrebnom igrom smrti i svaki čas je zaboravljao stvarnost. Trebalo mu je toliko puta da razmisli ne bi li sam sebe uverio i došao k sebi. Uviđao je da će se najzad sav prepustiti užasnom magnetizmu kojim je grof prožimao malo-pomalo atmosferu oko sebe. Hvatao ga je strah, strah neodređen, blag.

Atol je zaista živeo potpuno nesvestan smrti svoje voljene! Morao je stalno da oseća njeno prisustvo, toliko je oblik mlade žene bio prisno vezan sa njegovim. Čas bi na klupi u vrtu, u sunčane dane, čitao glasno pesme koje je ona volela, čas bi uveče, kraj vatre, uz dve šolje čaja na stočiću, razgovarao s *iluzijom*, koju je video kako osmehnuta sedi u drugoj naslonjači.

Dani, noći, nedelje proletali su. Ni jedan ni drugi nisu znali šta čine. I sad su se neobične stvari dešavale, tako da je bilo teško razaznati granicu gde se dodiruju imaginarno i stvarno. Jedno je prisustvo lebdelo u vazduhu: jedan oblik se trudio da se probije, da se ocrta u prostoru. Sad već neodređenom.

D'Atol je živeo dvostruko, kao izbezumljen. Nežno i bledo lice koje se nazire između dva treptaja, slabašni akord udaren na klaviru, poljubac koji bi mu zatvorio usta u času kad bi hteo da progovori, *ženske* srodnosti misli koje su mu se javljale kao odgovor na njegove reči, dvojstvo ličnosti takvo da je osećao, kao u neuhvatljivoj magli, opojno blag miris voljene žene kraj sebe, a noću, među javom i med' snom, slušao reči sasvim tiho izgovorene: sve ga je opominjalo. To je bilo poricanje Smrti, uzdignuto, najzad, do nepoznate sile!

Jednom je d'Atol oseti i vide tako lepo kraj sebe da je uze u naručje: ali od tog pokreta ona se rasplinu.

— Dete! — prošaputa on, osmehnuvši se.

I zaspa kao ljubavnik koga snena i nasmejana dragana odbija.

Na njen *rođendan* on spusti, u šali, jedan neven u buket koji je bacio na Verin jastuk.

— Kad već misli da je mrtva — reče.

Zahvaljujući upornoj i svemoćnoj volji grofa Atola, koji je snagom ljubavi kovao život i prisustvo svoje žene u osamljenoj kući, to postojanje je dobilo najzad mračnu i ubedljivu čar. — Ni sâm Rejmon nije se više užasavao, jer se postepeno navikavao na te utiske. Crna velurska haljina koja zamiče, naslućena na zavijutku staze, vedri glas koji ga je pozivao u salon, zvonce jutrom kad bi se budio, kao nekad; sve mu je to postalo prisno, reklo bi se da se umrla igrala nevidljivosti kao dete. Osećala je da je toliko voljena! To je zaista bilo *prirodno!*

Protekla je godina.

Na godišnjicu, uveče, sedeći kraj vatre u Verinoj sobi, grof *joj* je pročitao florentinsku legendu: *Kalimah.* On zatvori knjigu, posluži se čajem:

— *Duška* — reče — sećaš li se Ružine doline, obala Lana, dvorca Četiri kule? ... Ova te je priča na njih podsetila, zar ne?

On ustade i vide u plavičastom ogledalu da je bleđi no obično. Uze bisernu narukvicu iz jedne plitke vaze i pogleda pažljivo bisere. Nije li ih Vera skinula sa ruke maločas, pre no što će se svući? Biseri su bili još mlaki, a sjaj im je bio ublažen kao od toplote njene kože. I opal ove sibirske ogrlice koja je toliko volela Verino grlo da bi bolesnički pobledila u svom zlatnom okviru kad bi je mlada žena zaboravila neko vreme! Nekad je grofica zato i volela ovaj verni dragulj! ... Večeras je opal blistao kao da je tek ostavljen i kao da ga je izvanredni magnetizam umrle lepotice još prožimao. Spuštajući ogrlicu i dragulj, grof slučajno dodirnu tananu maramicu na kojoj su kapi krvi bile vlažne i crvene kao karanfil na snegu! ... Tu, na klaviru, ko je to okrenuo poslednju stranu nekadašnje melodije? Šta, sveto

kandilo se upalilo pred ikonom! Da, njegov pozlaćeni plamen osvetljavao je mistično lice Bogorodice sklopljenih očiju! A ovo istočnjačko cveće, sveže uzbrano, koje se rascvetavalo u vazi od saksonskog porculana, koja ga je to ruka sad stavila? Soba je izgledala vesela i puna života, nekako značajnije i intenzivnije no obično. Ali ništa grofa nije moglo da iznenadi! To mu se činilo tako prirodno da čak nije ni obratio pažnju da časove otkucava onaj časovnik koji je stao pre godinu dana.

Te večeri, međutim, činilo se kako se iz mračnih dubina grofica Vera ljupko trudila da se vrati u tu sobu što je sva mirisala na nju. Toliko je sebe u njoj ostavila! Sve što je predstavljalo njenu egzistenciju, ovamo ju je privlačilo. Njena čar je tu lebdela; uporno nasilje koje je strasna volja njenog supruga vršila kao da je olabavilo mutne veze nevidljivog oko nje.

Ona je ovde bila *potrebna.* Sve što je volela bilo je ovde.

Morala je poželeti da se ponovo samoj sebi osmehne u tajanstvenom ogledalu, gde se toliko puta divila svom ljiljanskom liku! Ljupka pokojnica sigurno je uzdrhtala tamo, pred svojim ljubičicama, pod ugašenim lampama, božanstvena mrtva lepotica stresla se u grobnici, sasvim sama, videći srebrni ključ bačen na kamene ploče. Htela je da dođe k njemu, i ona! A volja joj se topila pri pomisli na tamjan i usamljenost. Smrt je konačno stanje samo za one koji se nadaju nebu, ali Smrt, i Nebo i Život, nisu li za nju sve to bili njihovi zagrljaji? I usamljeni poljubac njenog supruga privlačio je njene usne u senci. I prošli prizvuk melodije, opojnih reči od nekada, tkanine koje su obavijale njeno telo i zadržale njen miris, ovi magični dragulji koji su to hteli, u svojoj mutnoj naklonosti — a naročito ogromni i apsolutni utisak njenog prisustva, mišljenje koje su najzad i same stvari stekle, sve je ovamo dozivalo, privlačilo ovamo već tako dugo i tako neosetno da je, najzad izlečena od uspavljujuće Smrti, još samo *ona sama* nedostajala!

Ah! Misli su živa bića! ... Grof je u vazduhu uklesao oblik svoje ljubavi i sad je ta praznina morala biti ispunjena jedinim bićem koje joj odgovara, inače će se svet srušiti. Imao je u tom trenutku konačan, jednostavan, apsolutan utisak da *ona mora biti tu, u sobi!* U to je bio siguran kao što je bio siguran u sopstveno postojanje, i sve su stvari bile pune tog uverenja. Videlo se to! *I pošto je nedostajala samo još Vera,* opipljiva, stvarna, *morala je i ona biti tu* i morao je veliki san života i smrti odškrinuti za tren svoja beskrajna vrata! Put vaskrsenja, verovanje je poslalo do nje! Svež prasak melodičnog smeha obasja svojom radošću bračnu ložnicu. Grof se okrete. I tu, pred njegovim očima, nastalim iz volje i sećanja, nalakćena, fluidna, na čipkanom jastuku, pridržavajući rukom svoju tešku crnu kosu, ljupko poluotvorenih usana u osmeh rajskih slasti, lepa do smrti, najzad, grofica Vera ga je gledala još pomalo sanjiva.

— Rože — reče ona dalekim glasom.

On joj priđe. Usne im se spojiše u božanskoj radosti, punoj zaborava, smrtnoj.

I primetiše, *tada,* da su zaista samo *jedno biće.*

Časovi jedva dodirnuše letom van njih ovu ekstazu gde su se mešali, prvi put, zemlja i nebo.

Odjednom, grof Atol uzdrhta kao pri nekom kobnom sećanju.

— Ah! Sad se sećam! — reče on. — Šta mi je? Pa ti si mrtva!

Istog časa, na tu reč, mistično kandilo se ugasi. Bledo praskozorje banalnog sivog, kišnog jutra procure u sobu kroz otvor između zavesa. Sveće pobledeše i ugasiše se, dok su se užareni fitilji pušili uz opori miris; vatra iščeze pod naslagom mlakog pepela, cveće uvenu i osuši se za nekoliko trenutaka, klatno časovnika se postepeno vrati svojoj nepomičnosti. Izvesnosti svih predmeta iznenada nestade. Opal, mrtav, nije više blistao, a mrlje krvi izbledeše na batistu kraj njega, i bledeći u očajnom zagrljaju koji je uzaludno pokušavao

opet da je stegne, vatrena i bela vizija se vrati u vazduh i iščeze u njemu. Slab uzdah oproštaja, razgovetan, dalek, dospe do Rožeove duše. Grof se ispravi tek sad je primetio da je sâm. San mu se najednom rasplinuo, prekinuo je magnetsku nit blistave potke jednom jedinom reči. Atmosfera sobe bila je sad atmosfera mrtvih.

Kao što se staklene suze, nelogično spojene a ipak tako čvrste da ih ni udarac maljem ne bi razbio, raspu u neuhvatljivu prašinu ako im se slomi vrh tananiji od vrha igle, tako se sve rasprslo.

— Oh! — reče on — znači svršeno je! Izgubljena! Sasvim sama! — Gde je sad put da dođem do tebe? Pokaži mi put koji može do tebe da me dovede!

Odjednom, kao odgovor, neki blistavi predmet pade sa bračnog kreveta na crno krzno uz metalni prizvuk: zrak užasnog ovozemaljskog dana ga osvetli! ... Napušteni čovek se saže, zgrabi ga i divan osmeh obasja mu lice kad prepoznade predmet: bio je to ključ grobnice.

BUDUĆA EVA

VII

ZASENJENOST

> Racionalna filozofija odmerava mogućnost i uzvikuje: »Svetlost se ne da razložiti«.
> Eksperimentalna filozofija je sluša i ćuti vekovima: onda, iznenada, pokaže prizmu i kaže: »Svetlost se razlaže«.
>
> **DIDRO**

»Od kad ona stoji u ovim neznanim grobnicama, čekam na čoveka dovoljno sigurnog u svoju inteligenciju i dovoljno očajnog da bi se podvrgao prvom opitu; a vama dugujem ostvarenje tog dela, vi ste sami došli, vi koji imate možda najlepšu među ženama, a zgadila vam se do smrti.«

Završavajući ovim rečima svoju fantastičnu priču, električar se okrete lordu Evaldu pokazujući mu ćutljivu Andreidu, čije su ruke pritiskivale veo, kao da hoće još bolje da skriju nevidljivo lice.

— A sad — dodade on — želite li još uvek da znate kako fenomen ove buduće vizije može da se ostvari? Jeste li sigurni da će vaša voljna iluzija *imati* dovoljno vere da bi odolela ovom objašnjenju?

— Da — reče lord Evald posle kraćeg ćutanja.

A onda će, gledajući Adaliju:

— Reklo bi se da pati! — dodade, kao da se s ozbiljnom radoznalošću prepušta toj metafizičkoj izmišljotini, ipak zaodevenoj stvarnošću koju je gledao.

— Ne — reče Edison — zauzela je položaj deteta pred rađanje; krije čelo pred životom.

Nastupi trenutak tišine.

— Hodite, Adali! — uzviknu on iznenada.

Andreida na tu reč pođe, pokrivena velom i tajanstvena, ka ploči od porfira.

Mladić pogleda naučnika, ovaj se nagao nad blistave instrumente i birao među kristalnim skalpelima.

Stigavši do ivice stola, Adali se okrete i ljupko, stavivši ruke iza glave, reče:

— Milorde — reče ona — budite blagonakloni mojoj skromnoj nerealnosti i pre no što prezrete *njen* san, *setite* se čovečjeg društva koje vas je nateralo da čak i priviđenje potražite ne biste li iskupili ljubav.

Na te reči nekakva munja zapara oživeli oklop Adali, Edison je ščepa pomoću žice uhvaćene dugim staklenim kleštima i ona iščeze.

Kao da je time oduzeta duša ovom ljudskom obličju.

Ploča stola bi uspravljena: Andreida je sad bila leđima na nju oslonjena, a glavom na jastuče.

Električar se saže, rasteže dve čelične veze pričvršćene za ploču i podvuče ih pod Adalijine noge, onda gurnu ploču, koja se vrati u vodoravan položaj sa Andreidom, sad položenom na sto kao leš na anatomskom stolu u amfiteatru.

— Setite se slike Andrea Vezala — reče Edison smešeći se — iako smo sami, mi ga sad pomalo oličavamo.

On dodirnu jedan od Adalijinih prstenova, ženski oklop se lagano poluotvori.

Lord Evald uzdrhta i strašno preblede. Dotad ga je i nehotice morila sumnja. Uprkos nedvosmislenim rečima njegovog sagovornika, nije mogao da prihvati da je biće koje mu je pružilo takvu iluziju žive žene obuhvaćene oklopom, biće potpuno veštačko, rezultat nauke, strpljenja i genijalnosti.

Bio je pred čudom čije su očevidne mogućnosti prevazilazile skoro maštu i pokazivale mu, zasenjujući mu um, dokle onaj koji hoće sme i može da hoće.

ADALI

I

Prva pojava mašine među čovečanstvom.

Edison skide crni veo sa pojasa.

— Andreida — reče on mirno — deli se u četiri odeljka:

1. — Živi unutrašnji sistem, koji obuhvata ravnotežu, hod, glas, pokret, čula, buduće izraze lica, unutrašnji regulacioni mehanizam, ili, bolje rečeno, »dušu«.

2. — Gipka membrana, to jest metalna opna, izolovana od kože i puti, kao neki oklop gipkih zglobova, za koji je unutrašnji mehanizam čvrsto vezan.

3. — Put (ili doslovno veštačko meso) koja naleže na međuoklop i prianja uz njega i koju prožima oživljujući fluid, obuhvata crte i linije podražavanog tela sa njegovim individualnim i posebnim emanacijama, izbočine kostiju, ispupčenja krvnih sudova, mišiće, polnost podražavanog primera, sve razmere tela itd.

Epiderm ili ljudsku kožu, znači boju, pore, vlakna, sjaj osmeha, neprimetne nabore izraza, precizne pokrete usana pri izgovaranju reči, kosu i ceo sistem malja, oči, sa posebnošću pogleda, zube i nokte.

Edison je sve to izložio jednolično kao da izlaže geometrijsku teoremu gde je ono *quod errat demonstrandum* doslovce sadržavao u samom izlaganju. Lord Evald je osećao u njegovom glasu da će inženjer ne samo rešiti, bar teorijski, postulate koje je ovaj niz čudovišnih tvrdnji izazivao u čoveku, već da ih je već rešio i da će ih sad i dokazati.

Zašto je plemeniti Englez, uzbuđen preko svake mere užasnom sigurnošću naučnika, osetio da mu hladna

nauka ledi srce pri ovom neverovatnom izlaganju. Međutim, po prirodi miran, nije ga prekinuo ni jednom reči.

Edisonov glas je sad bio neobično ozbiljan i setan.

— Milorde — reče on — ovde bar nema za vas iznenađenja. Čemu to! Stvarnost je ovde, kao što ćete videti, dovoljno iznenađujuća te joj nije potrebna nikakva druga tajanstvenost sem njene. Bićete svedok detinjstva jednog idealnog bića, pošto ćete prisustvovati objašnjenju unutrašnje organizacije Adali. Koja bi Julija podnela takvo ispitivanje a da se pri tome Romeo ne onesvesti?

Zaista, kad bi se mogli sagledati retrospektivno *pozitivni* počeci one koju volimo i *njeno obličje u času kad se prvi put pokrenula,* mislim da bi većina ljubavnika osetila kako im se strast ruši u prah, uz osećanje u kojem se očajanje meša sa apsurdom i nezamišljivim.

Ali Andreida, čak i u svojim počecima nikad ne daje užasan utisak koji izaziva prizor *životnog procesa* našeg organizma. U njoj je sve bogato, duhovito smišljeno i mračno. Pogledajte.«

I on pritište skalpel na centralnu mašineriju utisnutu u visini vratnih pršljenova Andreide.

— Ovo je mesto centra života kod čoveka — nastavi on. — To je mesto pršljena gde nastaje produžena moždina. Ubod iglom tu, znate i sami, ugasio bi nam život u trenutku. U stvari, živci od kojih zavisi disanje odatle polaze, tako da ukoliko se dodirnu iglom, umiremo od gušenja. Vidite da sam sledio primer prirode: ova dva induktora, ovde izolovana, odgovaraju radu zlatnih pluća Andreide.

Da pogledamo prvo, iz ptičijeg leta da tako kažem, celinu ovog organizma: pojedinosti ću vam objasniti naknadno. Zahvaljujući tajanstvu koje se odigrava takođe u ovim metalnim kružnim pločicama, i koje se iz njih širi, toplota, pokreta i snaga se prostiru Adalijinim telom putem spleta ovih blistavih vlakana, tačnih kopija naših živaca, arterija i vena. Pomoću ovih pločica od kaljenog stakla ubačenih — pomoću vrlo jednostavnog principa čije ću vam dejstvovanje razjasniti

kasnije — između struje i raznih mreža vlakana, pokret počinje ili se zaustavlja u jednom od udova ili u celom telu. Ovde je vrlo snažan elektro-magnetski motor, čije sam razmere i težinu uspeo do ove mere da smanjim, a na njega se nadovezuju svi induktori.

Ova varnica, zaveštanje Prometeja, koja, ukroćena, obigrava oko čarobnog štapića, proizvodi disanje delujući na magnet smešten vertikalno u grudima, koji opet privlači ovu niklenu oprugu pričvršćenu za čeliju sunđer — a opruga se svakog trenutka vraća natrag usled ujednačenog i učestalog dejstva ovog izolatora. Mislio sam čak i na duboke uzdisaje koje tuga izvlači iz srca: Adali, ćutljive i blage naravi, zna i za njih, i njihova čar joj nije nepoznata. Sve će vam žene potvrditi da je podražavanje tih setnih uzdaha lako. Sve ih glumice prodaju na tuceta, i to najuspelija, naše iluzije radi.

Evo dva zlatna gramofona nagnuta pod uglom prema središtu grudi, to su Adalijina pluća. Oni jedan drugom dodaju metalne folije tog skladnog, trebalo bi da kažem *nebeskog* govora, kao što bi štamparske mašine dodavale jedna drugoj listove za štampanje. Jedna jedina kalajna traka može da sadrži sedam časova njenih reči. A njih su izmislili najveći pesnici, najtananiji metafizičari i najdublji romanopisci ovog veka, geniji kojima sam se obratio i koji su mi dali, za teške dijamante, ove divote, zanavek neobjavljene.

Zato i kažem da Adali zamenjuje inteligenciju pojedinca, samom Inteligencijom.

Vidite li dva neprimetna vrha od čistog čelika, koji trepere po zarezima, dok se ovi okreću oko svoje ose, zahvaljujući tananom i beskrajnom kretanju tajanstvene varnice: oni samo čekaju glas Mis Alisije Klari, uveravam vas. Uhvatiće ga izdaleka, bez njenog znanja, dok bude recitovala kao poznata glumica scene za nju nerazumljive, nepoznatih i divnih uloga u kojima treba da se Adali zanavek otelotvori.

Iznad pluća, evo valjaka gde će biti zapisani u ispupčenjima pokreti, hod, izrazi lica i položaji obožava-

nog bića. To je tačno ponavljanje valjaka usavršenog instrumenta zvanog vergl, gde su urezane, kao i ovde, hiljade neravnina u metalu. I kao što svaka od njih, napravljena prema muzičkoj shemi, svira tačno (u celim notama ili u šezdesetčetvrtinama i vodeći računa o pauzama) sve note nekih dvanaestak melodija za igru ili iz opera — već prema tome kako svaka od njih dolazi po redu, bliže ili dalje susednoj, pod treperave zupce harmonijskog češlja — tako i ovde valjak, pod istim takvim češljem koji priteže krajeve svih živaca induktora Andreide, *svira* (a ja ću vam reći kako) *pokrete, hod, izraze lica i stavove one koja je oličena u Andreidi.* Induktor tog valjka je, da tako kažemo, simpatički nerv našeg divnog priviđenja.

U stvari taj valjak sadrži emisije oko sedamdeset opštih pokreta. To je približno osnova pokreta kojima dobro vaspitana žena može i mora da raspolaže. Naši su pokreti, izuzev kod nekih grčevitih ili suviše nervoznih ljudi, skoro uvek isti: različite situacije u životu ih različito boje te zato izgledaju različiti. Ali ja sam izračunao, razlažući izvedene pokrete, da dvadeset sedam ili dvadeset osam pokreta predstavlja već retko izrazitu ličnost. Uostalom, šta je žena koja mnogo gestikulira? — Nepodnošljivo biće. Ovde treba uhvatiti samo skladne pokrete, ostali su neprijatni ili nepotrebni.

Međutim, oba pluća i glavni simpatički nerv Adali povezani su istim jedinstvenim kretanjem čiji podsticaji dolaze od fluida. Dvadesetak časova govora, ubedljivih, očaravajućih, zabeleženo je na ovom albumu folija, neizbrisivih zahvaljujući galvanoplastici, a njihovi *izražajni odrazi* su takođe zabeleženi neravninama na ovom valjku i uneti mikrometrom. Pošto treba zaista da kretanje dvaju gramofona i kretanje cilindra proizvedu jedinstvenost pokreta i reči, kao i kretnji usana, a pored toga i slaganje sa pogledom i tako tananim prelivima izraza.

Shvatićete da je sve ovo zajedno u svakoj sceni podešeno sa velikom preciznošću. Svakako ovo je teže no

zabeležiti neku melodiju i njenu pratnju sa najsloženijim sazvučjima na valjak vergla: ali naši su instrumenti, kažem vam, danas, uveravam vas, tako tanani i pouzdani (naročito uz naša nepokolebljiva sočiva) da se to s malo strpljenja i diferencijalnog računa može postići.

Sad čitam pokrete na ovom valjku isto onako tečno kao što slovoslagač čita naopačke slog (stvar navike), ispraviću ovaj »otisak«, da tako kažem, prema kretnjama mis Alisije Klari: uz pomoć fotografija u nizu, čiju ste primenu maločas videli.

— Ali, — prekide ga lord Evald — scena, kako vi to nazivate, pretpostavlja sagovornika?

— Lepo — reče Edison — zar nećete vi lično biti baš taj sagovornik?

— Otkud bi vam bilo moguće da predvidite šta ću pitati ili šta ću odgovoriti Andreidi? — nastavi mladi Lord.

— Oh — reče Edison— jedan jedini zaključak ubediće vas u jednostavnost problema, koji uostalom ne postavljate sasvim tačno, čini mi se.

— Trenutak samo: ma kakav on bio, oduzeće mi slobodu mog mišljenja i moje ljubavi ukoliko prisilim svoj um da ga prihvati! — uzviknu lord Evald.

— Šta to mari ako obezbeđuje *stvarnost* vašem snu? — reče Edison. — A ko je slobodan? Anđeli iz stare priče, možda! I zaista, samo su oni mogli da osvoje svojstvo da budu slobodni! Jer su najzad oslobođeni iskušenja... Kad vidimo ponor gde su pali oni koji su hteli da misle!

Dvojica sagovornika se pogledaše u tišini na te reči.

— Ako sam dobro shvatio — nastavi lord Evald zaprepašćeno — znači da *i ja treba* da naučim svoja pitanja i odgovore.

— Zar ne možete da ih podesite, *kao i u životu*, što veštije umete, tako da se ipak očekivani odgovor slaže? Uistinu, sve, *uveravam vas, može apsolutno da odgovori bilo čemu:* to vam je veliki kaleidoskop ljudskih reči.

S obzirom na boju i prizvuk jedne teme u svesti, bilo koja reč može uvek da mu se prilagodi u nekom smislu, u večitoj *približnosti* ljudskog života i razgovora. Ima toliko neodređenih reči, sugestivnih, s tako čudnom intelektualnom gipkošću! A njihova čar i dubina zavise prosto *od onoga na šta odgovaraju!*

Na primer: pretpostavljam da je jedna usamljena reč ... reč *već,* ona koju bi *trebalo da* izgovori — u tom trenutku — Andreida. Uzimam samo tu jednu reč umesto cele rečenice. Vi očekujete tu reč, koju će izgovoriti blagi i duboki glas mis Alisije Klari, a pratiće je njen najlepši pogled utapajući se u vaše oči.

Zamislite samo na koliko pitanja ili misli ta jedna reč može divno da odgovori! Na vama je da joj date dubinu i lepotu *samim vašim pitanjem.*

To vi pokušavate u životu sa živom ženom: ali dok ta ista reč koju očekujete u okolnostima gde bi bila u uzvišenom skladu sa vašom mišlju tako da biste skoro želeli da je došanete, tako reći, toj ženi, NIKAD je ona ne izgovori. Uvek će tu biti gorki nesklad, *neka druga reč* koju će joj njena promućurna narav došanuti da bi vam stegla srce.

Eto, sa budućom Alisijom, stvarnom Alisijom, Alisijom vaše duše, nećete više imati tih jalovih muka ... Uvek će vam reći *očekivanu* reč, čija će lepota zavisiti od vašeg ubeđenja! Njena svest neće više biti poricanje vaše svesti, već će postati privid duše koji bude izabrala vaša seta. Vi ćete u njoj moći da izazovete blistavo prisustvo *vaše jedine ljubavi,* ne plašeći se ovoga puta da će poreći vaš san! Njene reči nikad neće razočarati vaša nadanja! Biće uvek onako uzvišene ... kako ih vaše nadahnuće bude izazvalo. Ovde se bar nećete morati plašiti da ćete biti neshvaćeni, kao sa živom ženom: moraćete samo da obratite pažnju na urezane pauze između reči! Čak vam neće biti potrebno da izgovarate, sami, reči! Njene reči odgovaraće na vaše misli, na vaša ćutanja ...«

TRIBILA BONOME

Prelistavajući stalno sveske biologije, naš slavni prijatelj, doktor Tribila Bonome je saznao da *»labud lepo peva pred smrt«*. — Zaista (priznao nam je to opet nedavno) samo mu je ta muzika, otkad ju je čuo, pomagala da podnosi životna razočaranja i svaka druga mu se činila kao koještarija, kao — Vagner.

— Kako je došao do tog uživanja ljubitelja? — Evo:

U okolini vrlo starog utvrđenog grada gde živi, ovaj praktični starac, pošto je jednog lepog dana otkrio u stoletnom napuštenom parku u senci velikog drveća stari sveti ribnjak — po čijem je tamnom ogledalu klizilo dvanaest do petnaest mirnih ptica — brižljivo je proučio pristupe, odmerio udaljenja, vodeći naročito računa o crnom labudu, njihovom čuvaru, koji je spavao utonuo u zrak sunca.

Ovaj bi svake noći, široko otvorenih očiju, držao uglačani kamen u svom ružičastom kljunu i na najmanji znak koji bi mu ukazao na opasnost za one koje čuva, pokretom vrata naglo bacao u talase, usred belog kruga zaspalih labudova, kamen buđenja: — i jato bi na taj znak, opet pod njegovim vođstvom, odletelo kroz duboki mrak aleja prema nekim dalekim travnjacima, ili prema fontani sa sivim kipovima, ili ka nekom drugom skloništu, dobro znanom njihovom sećanju. — I Bonome ih je dugo posmatrao u tišini — čak i osmehujući im se. Nije li, kao pravi ljubitelj — sanjao da će njihova poslednja pesma nasladiti njegove uši?

Ponekad — kad bi otkucavala ponoć kakve jesenje noći bez mesečine — Bonome, mučen nesanicom, iznenada bi ustajao i, za koncert koji je trebalo ponovo da čuje, naročito se oblačio. Koštunjavi i džinovski doktor bi uvlačio noge u ogromne gumene potkovane čizme, na koje se nastavljao bez šava široki nepromočivi mantil, i to obavezno postavljen, navlačio bi par čeličnih rukavica sa grbom, koje su vodile poreklo od nekog srednjovekovnog oklopa (rukavice koje je, sav srećan, nabavio po ceni od 38 sola — prava ludost — kod nekog trgovca starinama). Potom bi natukao svoj široki moderni šešir, uduhnuo lampu, silazio, i pošto stavi ključ od kuće u džep, uputio bi se, građanski, ka ivici napuštenog parka.

Uskoro se, evo, zaputio mračnim stazama ka skloništu njegovih najomiljenijih pevača — ka ribnjaku gde mu je voda, ne mnogo duboka i dobro ispitana na svim mestima, dosezala do pojasa. I pod lisnatim svodovima koji su bili u susedstvu pri obali, prigušivao bi korak, napipavajući suve grančice.

Kad bi stigao na samu obalu ribnjaka, lagano, vrlo lagano — i bez ikakvog šuma — usudio bi se jednom čizmom, pa drugom — i išao bi kroz vodu, neverovatno oprezno, toliko oprezno da je jedva smeo da diše. Kao ljubitelj muzike neposredno pred očekivanu kavatinu. Tako da mu je za prelaženje tih dvadeset koraka, koliko ga je razdvajalo od njegovih dragih virtuoza, trebalo obično dva do dva i po časa, toliko se plašio da ne probudi tanano bdenje crnog čuvara.

Dah neba bez zvezda žalosno je njihao visoke grane u tmini oko ribnjaka; ne dopuštajući da ga omete tajanstveno žumorenje, napredovao je i dalje neosetno, tako da je oko tri časa ujutru bio, nevidljiv, na pola koraka od crnog labuda, a ovaj nije osetio ni najmanji znak ovog prisustva.

Onda je dobri doktor, smešeći se blago, zagrebao blago, sasvim blago, jedva dodirujući vrhom svog srednjovekovnog kažiprsta, ukroćenu površinu vode pred

čuvarom!... A grebao je sa takvom blagošću da ovaj, mada iznenađen, nije mogao da smatra da je ovaj neodređeni znak od značaja dostojnog bacanja kamena. Slušao je, i najzad njegov instinkt, njegovo jadno naivno srce poče užasno da kuca! — što je Bonomea ispunjavalo pobedničkom radošću!

I, evo, lepi labudovi, jedan za drugim, uznemireni tim šumom u dubini svoga sna, izvlačili su talasavim pokretom glavu ispod svojih bledih, srebrnih krila — i, pod težinom Bonomeove senke, obuzimala ih je malo-pomalo strepnja, sa nekom mutnom svešću smrtne opasnosti koja im je pretila. Ali u svojoj beskrajnoj tananosti patili su u tišini, kao i čuvar — ne mogući da pobegnu, *pošto kamen nije bio bačen!* I sva srca ovih belih izgnanika počeše da udaraju otkucaje podmukle agonije — *čujne* i jasne za očarano uho dobrog doktora, koji se — znajući i sam šta u njihovoj duši izaziva samo njegovo prisustvo — naslađivao neuporedivim izbijanjem osećanja koje je kod njih izazivala njegova nepomičnost.

— Kako je slatko pomagati umetnike! — šaputao je sasvim tiho.

Oko tri četvrt časa trajala je ta ekstaza, koju on ne bi dao ni za kraljevstvo. Iznenada zrak Zornjače, kliznuvši kroz granje, neočekivano osvetli Bonomea, crne vode i oči labudova pune sna! Čuvar, uplašen do užasa tim prizorom, baci kamen... — Prekasno!... Bonome sa užasnim gromkim uzvikom koji kao da je raskrinkavao njegov slatki, lepljivi osmeh, ustremi se izvučenih kandži, ispruženih ruku, kroz redove svetlih ptica! — I brzi behu zagrljaji gvozdenih prstiju ovog modernog viteza: i čisti, snežni vratovi dva ili tri pevača behu probodeni ili slomljeni pre blistavog uzletanja ostalih ptica-pesnika.

Onda se duša labudova na izdisaju uzdizala, zaboravljajući na dobrog doktora, u besmrtnoj pesmi nade, oslobođenja i ljubavi, prema nepoznatim nebesima.

Racionalni doktor bi se osmehivao toj sentimentalnosti, i naslađivao se, kao ozbiljni poznavalac, samo jednoj stvari u njoj — TEMBRU. Cenio je sa gledišta muzike, samo jedinstvenu mekoću *tembra* ovih simboličnih glasova, koji su koloraturama izražavali Smrt u melodiji.

Bonome je zatvorenih očiju upijao u svoje srce skladne treptaje, a onda bi, povodeći se, kao u grču, odlazio do obale da se tamo sruši, pružio bi se po travi, ležao na leđima, u svom toplom i nepromočivom odelu.

I tu je, Mecena našeg doba, utonuo u slasnu obamrlost, ponovo uživao, u dubini svog bića, u uspomeni na divnu pesmu — mada umanjenu uzvišenošću, po njegovom mišljenju demodiranom — svojih dragih umetnika i upijajući svoju komatoznu ekstazu, preživao bi tako, građanski, taj slatki doživljaj do rađanja sunca.

MALDORO ROVA PEVANJA

PETO PEVANJE

44.

Video sam ispred sebe kako na krtičnjaku stoji neka prilika, nisam joj jasno razaznavao glavu, ali već sam naslućivao da nije običnog oblika, iako nisam mogao tačno da joj odredim razmere i obrise. Nisam smeo da se približim tom nepomičnom stubu, a čak i da sam imao pipke za hod više od tri hiljade račića (ne govorim čak o onima koji služe za hvatanje i žvakanje hrane), ipak bih ostao na istom mestu da jedan događaj, sam po sebi beznačajan, nije ozbiljno uzbudio moju radoznalost, koja je već potresala svoje brane. Pauk, kotrljajući po zemlji svojim vilicama i nogama loptu koja se uglavnom sastojala od materija izmeta, išao je brzim hodom ka naznačenom krtičnjaku, trudeći se da jasno dâ na znanje svoju nameru da se baš u tom pravcu uputio. Ta zglavkasta životinja nije bila mnogo veća od krave! Ako ko sumnja u ovo što govorim, neka dođe meni, a ja ću zadovoljiti i najnevernije svedočenjem valjanih svedoka. Pošao sam izdaleka za njim, vidljivo zainteresovan. Šta li je hteo s tom velikom crnom loptom? O, čitaoče, ti koji se stalno hvališ svojom pronicljivošću (ne bez razloga) hoćeš li biti u stanju to da mi kažeš? Ali neću da dovodim u teško iskušenje tvoju poznatu strast za zagonetke, neka ti

bude dovoljno da znaš da je najteža kazna kojom te mogu kazniti ipak da napomenem kako ti ta tajna neće biti otkrivena (biće ti otkrivena) pre kraja tvog života, kad budeš započeo filozofske rasprave s agonijom kraj svog uzglavlja... a možda čak i pri kraju ove strofe. Pauk je stigao u podnožje krtičnjaka. Išao sam njegovim stopama i bio sam još daleko od mesta prizora, jer kao što balegari — ptice uznemirene kao da su večito gladne, vole mora koja kupaju oba pola zemlje, i tek slučajno zalaze u umerene oblasti, tako ni ja nisam bio miran i stupao sam napred vrlo lagano. Ali kakvo je to telesno obličje bilo kojem sam se približavao? Znao sam da rod pelikanski obuhvata četiri podvrste: lovca, pelikana, kormorana i fregatu. Sivkasto obličje koje mi se ukazivalo nije bilo lovac. Izvajana masa koju sam ugledao nije bila fregata. Svetlucavo meso koje sam gledao nije bio kormoran. Sad sam ga video, čoveka s glavom lišenom kružnog oblika! Tražio sam neodređeno po kutovima pamćenja u kojem sam to žarkom ili ledenom kraju već video taj vrlo dugi kljun, širok, ispupčen, na svod, s upadljivom kobilicom, rožnat, zadebljao i vrlo kukast pri kraju, ove zupčaste, prave ivice, tu donju vilicu razdvojenih ogranaka sve do blizu vrha i međuprostor ispunjen opnastom kožom, tu prostranu kesu, žutu i vrećastu, koja je prekrivala ceo vrat i mogla znatno da se razvuče, i te vrlo uske nozdrve, uzdužne, skoro neprimetno usečene u nosnu brazdu! Da je to živo biće običnog disanja na pluća, tela obraslog dlakama, bilo celo ptica do peta, a ne samo do ramena, ne bi mi bilo tako teško da ga prepoznam: vrlo prosta stvar, kao što ćete i sami videti. Samo ovoga puta od toga odustajem: radi jasnoće dokaza trebalo bi da jedna od tih ptica bude na mom stolu, ma bila i punjena. Ali nisam dovoljno bogat da je nabavim. Idući korak po korak za nekom ranijom pretpostavkom, odmah bih odredio njenu pravu prirodu i našao mesto u okvirima prirodoslovnim onome čijoj sam se otmenosti divio uprkos njegovom bolesnom

stanju. S kakvim sam zadovoljstvom što nisam baš potpuna neznalica pred tajnom njegovog dvostrukog organizma, i s kakvom lakomošću da saznam više, posmatrao njegov dugi preobražaj! Mada nije imao ljudsko lice, činio mi se lep kao dva duga vlaknasta pipka nekog insekta, ili i više, kao naglo sahranjivanje, i još više kao zakon obnavljanja osakaćenih organa, i najlepše kao tečnost prevashodno podložna truljenju! Ali ne obraćajući nikakvu pažnju na ono što se odigravalo oko njega, stranac je stalno gledao preda se, s tom svojom pelikanskom glavom! Drugi put ću ispričati kraj ove priče. Ipak ću nastaviti svoje kazivanje s mračnom žurbom, jer ako ste vi nestrpljivi da saznate to što moja mašta hoće (neka bi nebo dalo da to zaista bude samo mašta!), i ja sam ipak odlučio da završim u jednom dahu (a ne u dva) ono što sam imao da vam kažem, mada niko nema prava da me optužuje za nedostatak hrabrosti. Ali kad se čovek nađe pred takvim okolnostima, ne jedan oseti da mu u dlan biju otkucaji srca. Umro je nedavno, skoro nepoznat, u malom pristaništu Bretanje, kapetan priobalne plovidbe, stari morski vuk, koji je bio junak užasnog događaja. Tada je bio kapetan duge plovidbe i plovio je za račun nekog brodovlasnika iz Sen-Maloa. Kad se posle odsustvovanja od trinaest meseci vratio bračnom ognjištu, zatekao je ženu... još u krevetu, s novorođenim naslednikom, na čije priznavanje nije sebi priznavao nikakvo pravo. Kapetan ne pokaza ništa od svog iznenađenja i gneva, hladno zamoli svoju ženu da se obuče i da pođe s njim u šetnju bedemima grada. Bio je januar mesec. Bedemi Sen-Maloa su visoki, i kad duva severac, i najhrabriji ustuknu. Nesrećna žena posluša, tiha i pomirena sa sudbinom, po povratku je buncala. Izdahnula je iste noći. A to je bila samo žena. Dok sam ja čovek, a ne znam da li bih pred išta manjom dramom dovoljno vladao sobom da mi mišići na licu ne zadrhte. Čim je pauk stigao u podnožje krtičnjaka, čovek diže ruku ka zapadu (baš na toj strani su kraguj-lešinar jaganjaca

i virdžinijski veliki knez zapodeli bitku u vazduhu), obrisa sa kljuna dugu suzu koja je imala dijamantske prelive boja, i reče pauku: »Nesrećna lopta! Zar je nisi dosta kotrljao? Zar nisi ugasio žeđ za osvetom? Već su toj ženi, kojoj si bisernim ogrlicama vezao ruke i noge da bi od nje napravio amorfni poliedar i svojim je nožnim spletom vukao dolinama, putevima, po trnju i kamenu (pusti me da priđem i vidim je li to još ona!), rane kosti pojele, udovi se uglačali usled mehaničkog zakona kružnog kretanja, slila se u zgusnutu celinu, a telo joj umesto nekadašnjih linija i prirodnih oblika ima jednoličan izgled homogene celine koja po smrvljenosti različitih delova toliko liči na magmu neke sfere! Odavno je već mrtva, prepusti te ostatke zemlji i pazi da ne dobije nepopravime razmere bes koji te razdire: nije to više pravda, jer egoizam skriven kožnom opnom tvog čela podiže lagano kao avet zastor koji ga pokriva.« Kraguj-lešinar jaganjaca i virdžinijski veliki knez približili su nam se, nošeni neosetno razvojem svoje borbe. Pauk uzdrhta pred tim neočekivanim rečima i ono što bi u drugoj prilici bio beznačajan pokret, postade ovog puta jasan odraz besa koji ne zna za granice, jer preteći protrlja zadnjim nogama svoje pokrilce uz piskavi zvuk: »Ko si ti, puzavačko biće? Reklo bi se da si zaboravio neke pojedinosti iz minulih vremena; izbledele su ti u sećanju, brate. Ta nas je žena izdala, prvo jednog pa drugog. Tebe prvo, mene posle. Čini mi se da ta uvreda ne sme (ne sme!) da iščili iz sećanja tako lako. Tako lako! Tebi tvoja velikodušna priroda dopušta da oprostiš. Ali otkud znaš da ova žena, uprkos neprirodnom rasporedu atoma svog tela svedenog na testo (nije sad pitanje da li se ne bi pri prvom ispitivanju pokazalo da bi to telo dobilo znatno više u gustini dejstvom dva jaka zupčanika no dejstvom moje vatrene strasti) ne postoji i dalje? Ćuti i pusti me da se svetim«. On nastavi svoju trku i ode kotrljajući loptu pred sobom. Kad se udaljio, pelikan viknu: »Ta je žena svojom magijskom moći meni dala glavu ptice plovuše, a

mog brata pretvorila u pauka: možda zaslužuje i gore postupanje od ovog ovde«. A ja, ne znajući ni sam da li ne sanjam, naslućujući, jer sam to čuo, prirodu neprijateljskih odnosa između kraguja-lešinara jaganjaca i virdžinijskog velikog kneza, koji su iznad mene vodili krvavi boj, zabacih glavu kao kapuljaču unazad, da bih plućima dao potreban zamah i gipkost i uzviknuh im upravljajući pogled gore: »Hej, vi tamo, prekinite tu svađu. Obojica ste u pravu, jer je obojici obećala svoju ljubav, prema tome prevarila vas je istovremeno. Ali niste jedini. Pored toga lišila vas je ljudskog obličja, nalazeći surovo zadovoljstvo u vašim svetim bolovima. I vi se još kolebate da li da mi poverujete! Uostalom, mrtva je, a pauk ju je kaznio kaznom čiji su tragovi neizbrisivi, uprkos sažaljenju prvog prevarenog.« Na te reči oni prekidoše svađu i ne čupahu više jedan drugom perje ni komade mesa: bili su u pravu što su tako postupili. Virdžinijski veliki knez, lep kao studija o luku koji opisuje pas idući za svojim gospodarem, spusti se u rupu manastira u ruševinama. Kraguj, lep kao zakon zastoja u razvoju grudi kod odraslih čije rašćenje nije u srazmeri s količinom molekula koje organizam unosi, izgubi se u visokim slojevima atmosfere. Pelikan, čije je velikodušno praštanje proizvelo na mene veliki utisak, jer mi nije izgledalo prirodno, vraćajući se na krtičnjaku nepomućenom miru kule svetilje, kao da upozorava ljudske moreplovce da obrate pažnju na njegov primer i da štite svoju sudbinu od ljubavi mračnih čarobnica, i dalje je gledao pred sebe. Pauk, lep kao drhtanje ruku u alkoholizmu, nestajao je na vidiku. Još četiri egzistencije koje su se mogle brisati iz knjige života. Iščupao sam sebi čitav mišić iz leve ruke, jer više nisam znao šta činim, toliko me je potresla ta četvorostruka nesreća. A ja sam još mislio da su to materije izmeta. Kakva li sam ja budala, ih!

MARSEL ŠVOB

ZASPALI GRAD*

Obala je bila visoka i mračna na svetloplavoj svetlosti zore. Kapetan sa crnom zastavom naredi da se pristane. Pošto su se kompasi razbili pri poslednjoj buri, nismo više znali put, ni koje se to kopno pruža pred nama. Okean je bio tako zelen da smo mogli pomisliti kako je to kopno sad izraslo nekim čudom usred vode. Ali izgled hridi nas je uznemiravao; oni koji su se prevrtali noću i oni pijani od biljke iz svog kraja, i oni različito obučeni, mada nije bilo žena na brodu, i oni nemi, jer im je jezik odsečen, i oni koji su prešli iznad ponora po gusarskoj dasci, bili su izbezumljeni od užasa, svi naši drugovi crni ili žuti, beli ili krvavi, oslonjeni na ogradu, gledali su novo kopno dok su im pogledi podrhtavali.

Iz različitih zemalja, različitih boja kože, različitog jezika, nemajući ni zajednička usta, ni pokrete, vezivala ih je samo ista strast i masovna ubistva. Jer toliko su brodova potopili, okrvavili toliko paluba ubilačkom sečicom sekire, toliko brodskih trupova provalili svojim krmama, u tišini zadavili toliko ljudi u njihovim mrežama, zauzeli na juriš toliko galija u velikom urliku, da su se ujedinili u akciji, bili su slični koloniji raznolikih i štetnih životinja koje žive na plovećem ostrvu,

* Ove su strane nađene u duguljastoj knjizi ukoričenoj u drvo; većina listova bila je prazna. Na gornjem listu grubo su bile iscrtane dve butne kosti i iznad njih lobanja, a knjiga je virila iz zlatnog peska još neistraživane pustinje. (Beleška Marsela Švoba)

navikle jedne na druge, bez savesti, sa opštim instinktom koji vode oči jedne jedine.

Delali su stalno i više nisu mislili. Bili su u sopstvenoj gomili po ceo dan i čitavu noć. Na njihovom brodu nije bilo tišine, već neprekidan žamor. Verovatno bi im tišina bila pogubna. Za nevremena imali su borbu sa ogromnim talasima, po lepom vremenu bučno pijanstvo i neskladne pesme, a buku borbe kad bi susreli brodove.

Kapetan sa crnom zastavom sve je to znao i jedini je razumevao: i on sâm je živeo u metežu, a toliko se grozio tišine da bi noću u trenucima tišine vukao za duge peševe svog druga na istom ležaju od mreže, samo da čuje neartikulisani zvuk ljudskog glasa.

Sazvežđa druge hemisfere bledela su. Užareno sunce probi veliki zastor neba, sad tamnoplavog, i Morski drugovi, pošto su bacili sidro, povezoše duge čamce po malom zalivu usečenom u hrid.

Tu je počinjao stenoviti propust, čije strme strane kao da su se dodirivale u vazduhu, toliko su bile visoke, ali umesto da tu osete svežinu podzemlja, Kapetana i drugove je pritiskivala neverovatna vrućina, a potočići morske vode, koji su izbijali kroz pesak, tako su se brzo sušili da je celo žalo pucketalo kao tlo pustinje.

Ovo stenovito crevo izbijalo je u ravno i neplodno polje, sa brežuljcima na horizontu. Nekoliko žbunova suvih biljaka raslo je na stranama hridi; sićušne životinje, mrke, okrugle i duguljaste, sa tananim i treperavim krilima od vela ili sa dugim člankovitim nogama, zujale su oko dlakavog lišća, ili bi zemlja pod njima podrhtavala na nekim mestima.

Nepokretna priroda izgubila je pokretljivi život mora i pucketanje peska; vetar sa pučine zaustavljao se pred zidom hridi; biljke su izgledale nepomične kao stene, a životinje, gmizave ili krilate, ostajale su u uskom pojasu izvan koga nije bilo pokreta.

Međutim, da Kapetan sa crnom zastavom nije pomislio, uprkos nepoznavanju zemlje gde su bili, da su poslednji podaci kompasa poveli brod ka Zlatnoj zemlji,

gde sve morske družine žele da pristanu, ne bi produžavao ovaj doživljaj i tišina ovih predela bi ga užasnula.

Ali on pomisli da je ova nepoznata zemlja žalo obala Zlatne zemlje i reče svojim drugovima reči pune uzbuđenja, koje izazivaše različite želje u srcima. Išli smo oborene glave, dok nas je tišina mučila; jer su se užasi minulog života uzburkano javljali u nama.

Na kraju ravnice naiđosmo na bedem blistavog zlatnog peska. Uzvik se ote sa već suhih usana Morske družine; nagli uzvik koji iznenada zamre; kao ugašen u vazduhu, jer u ovoj zemlji gde tišina kao da je rasla, nije bilo odjeka.

Pošto je Kapetan mislio da je ova zlatonosna zemlja bogatija iza peščanog nasipa, Družina se uspe sa mukom, tlo nam je bežalo pod nogama.

A s druge strane nas je čekalo čudno iznenađenje, jer je peščani nasip bio bedem utvrđenog grada gde su džinovske stepenice vodile do stražarskog puta.

Nijedan zvuk života nije dopirao iz srca ovog ogromnog grada. Naši su koraci odjekivali dok smo prelazili po mermernim pločama i zvuk se gasio. Grad nije bio mrtav, jer su ulice bile pune kola, ljudi i životinja: bledi hlebari nosili su okrugle hlebove, mesari su pridržavali iznad svoje glave crvene goveđe čereke, ciglari povijeni na svojim plitkim kolima gde su bile ukrštene svetlucave cigle, prodavačice ribe za svojim tezgama, piljarice, zavrnutih rukava i sa slamnim šeširima na vrh glave, robovi-nosači pod nosiljkama prekrivenim tkaninama u naborima pribodenim metalnim cvetovima, trkači zaustavljeni u pokretu, žene pod velom koje vrhom prsta podižu veo sa očiju, konji koji se propinju ili vuku sumorno zapregu sa teškim lancima, psi podignute njuške ili oborene uza zid. A sve te figure bile su nepomične, kao u galeriji kipara koji mesi kipove od voska; pokret im je bio intenzivan pokret života — iznenada zaustavljen; od živih su se razlikovali samo tom nepomičnošću i svojom bojom.

Jer oni koji su imali lice žive boje postali su sasvim crveni, kože nalivene krvlju, a oni koji su bili bledi, postali su samrtno bledi, krv je otekla u srce; a oni čije je lice nekad bilo tamno sad su imali ukočeno lice od abonosa, a oni koji su bili od sunca preplanuli naglo su požuteli i obrazi su im bili limunove boje; tako da je između tih crvenih, belih, crnih i žutih ljudi Morska družina prolazila kao živa bića u pokretu kroz skup mrtvih priroda.

Užasan mir ovog grada gonio nas je da žurimo, da mašemo rukama, da vičemo nerazgovetne reči, da se smejemo, plačemo, klimamo glavom, kao ludaci; mislili smo da će nam neki od tih ljudi koji su nekad bili od krvi i mesa možda odgovoriti; mislili smo da će ta veštačka živost zaustaviti naše mračno razmišljanje; mislili smo da ćemo se osloboditi prokletstva tišine. Ali velike napuštene kapije zjapile su usput; prozori su bili kao sklopljene oči; kule osmatrača na krovovima lenjo su se uzdizale ka nebu. Vazduh kao da je imao težinu opipljive stvari; ptice, lebdeći nad ulicama, na vrhu zidova, nepomične među pilastrima i stepenicama, viseći u vazduhu ličile su na raznobojne životinje od kristala.

I san ovog zaspalog grada unese nam u udove teški umor. Zahvati nas užas od tišine. Nas koji smo u burnom životu tražili zaborav, nas koji smo pili Letejsku vodu, obojenu opojnim ribama i krvlju, nas koji smo gonili sa talasa na talas burnog mora uvek novi život, nas savladaše za nekoliko trenutaka nevidljive veze.

Ali tišina koja nas je zgrabila dovela je Morsku družinu do ludila. I među narodima sve četiri boje koji su nas gledali ukočeni, nepomični, svaki u svom bekstvu punom užasa izabra uspomenu na svoju daleku domovinu; oni iz Azije stegoše u naručje žute ljude i dobiše njihovu šafran-boju nečistog voska; a oni iz Afrike zgrabiše crne ljude i postadoše crni kao abonosovina; a oni iz zemalja iza Atlandide zgrabiše crvene ljude i postadoše kipovi od mahagonija; a oni iz zemalja Evrope

baciše ruke oko belih ljudi i lica im postadoše boje netaknutog voska.

Ali ja, Kapetan s crnom zastavom, nemam ni domovine, ni uspomena koje bi mogle da mi pomognu da podnesem tišinu dok mi misao bdi, ja pojurih užasnut daleko od Morske družine, van Zaspalog grada; i uprkos sanjivosti i strašnom umoru koji me hvata, pokušaću da pronađem, preko prevoja zaspalog peska, zeleni Okean, koji večito u pokretu stresa svoju penu.

KRALJ-MESEC

Reneu Bertjeu

1.

23. februara 1912. išao sam peške onim delom Tirola koji počinje skoro na samom izlazu iz Minhena. Bio je mraz, sunce je sijalo celog dana i ostavio sam daleko za sobom pokrajinu gde su se dvorci iz bajke ogledali u ružičastim jezerima u suton. Pala je noć, osvetljena punim mesecom, lebdećom kuglom na nebeskom svodu, gde su svetlucale hladne zvezde. Moglo je biti oko pet časova. Žurio sam da bih stigao na večeru u hotel u Verpu, selu dobro poznatom planinarima, do koga je trebalo, prema karti koju sam nosio u džepu, da bude još tri ili četiri kilometra. Put je sada bio loš. Stigao sam na raskrsnicu gde su se sustizala četiri puta, hteo sam da pogledam kartu, ali primetih da sam je usput izgubio. S druge strane mesto gde sam se nalazio nije odgovaralo nijednoj tački planiranog puta, pripremljenog pred polazak, koga sam se vrlo dobro sećao: zalutao sam. Vreme je odmicalo i nisam želeo da spavam pod vedrim nebom. Krenuo sam putem za koji mi se učinilo da ide u pravcu Verpa. Posle pola časa hoda zaustavio sam se na mestu gde se staza završavala pred stenovitim zidom visokim oko pedeset metara, a iza njega su se planine uzdizale

kao haotična masa prekrivena snegom. Oko mene su visoke jele lelujale svoje mračne, opuštene grane, jer je počeo vetar i vrhovi su im se sudarali, te je taj sumorni zvuk doprinosio užasu pustinje, gde me je slučaj doveo. Shvatio sam da neću moći da nađem Verp pre zore i tražio sam neku pećinu, neko udubljenje u steni gde bih se sklonio od vetra do zore. Dok sam vrlo brižljivo ispitivao tu hrid koja se preda mnom uzdizala, učini mi se da primećujem otvor, prema kome se i uputih.

Video sam da je to vrlo prostrana pećina i uđoh na sreću. Napolju je vetar besneo, a u fijukanju jela bilo je nečeg jezivog, kao da je na hiljade zalutalih putnika jaukalo u očajanju. Za nekoliko minuta, pošto sam se navikao na pećinu, začuh daleke zvuke muzike. Prvo sam pomislio da sam se prevario, ali uskoro nije više bilo sumnje, zvučni i skladni talasi dopirali su mi do ušiju, a dolazili su iz utrobe planine. Kakvo iznenađenje i kakav užas. Hteo sam da pobegnem. Ali radoznalost je bila jača i pipajući duž zida, uputih se u cilju da istražim pećinu čarolije. Išao sam tako više od četvrt časa, a muzika podzemnog orkestra bivala je sve jasnija, onda stena naglo zaokrete. Skretoh i ja menjajući pravac i primetih na odstojanju koje nisam mogao da ocenim, kako se tračak svetlosti provlači, reklo bi se, oko nekih vrata. Požurio sam i uskoro sam se našao pred vratima.

Muzika je prestala. Čuo sam žagor udaljenih glasova. Onda sam pomislio da podzemni ljubitelji muzike ne moraju biti opasni ljudi, a pored toga i pored svega nisam mogao da prihvatim da u mom doživljaju ima nečeg natprirodnog. Zakucao sam dvaput na vrata, ali niko nije došao. Najzad, pošto sam napipao kvaku, pritisnuo sam je i, ne osetivši nikakav otpor, ušao sam u prostranu dvoranu čiji su zidovi bili obloženi mermerom u boji i školjkama, osvetljenu prigušenom svetlošću, dok je voda žuborila u vodoskocima u kojima su plivale raznobojne ribice.

2.

Tek pošto sam dugo razgledao oko sebe, video sam u dnu pećine poluotvorena vrata i usudih se da kroz njih pogledam u sledeću dvoranu, vrlo prostranu i vrlo visoku.

Bila je to kao neka trpezarija sa okruglim stolom u sredini, dovoljno velikim za više od stotinu gostiju. Zasad ih je bilo oko pedesetak, sve mladića od petnaest do dvadeset pet godina, u živom razgovoru.

Sa vrata u kojima sam stajao i gde me nisu mogli primetiti, video sam da sto nema nogu. Bio je okačen o tavanicu pomoću četiri kuke sa koturačima, na koje se namotavala čelična užad. Od koturača užad se razilazila u raznim pravcima i pošto prođe kroz alke na ispustu pri vrhu zida, spuštala se duž zidova, gde je mogla da se diže, spušta i zaustavlja po želji. Takve su bile i stolice ove čudne trpezarije: sve su ličile na ljuljaške. Električna vlakna blistala su u sijalicama različitih boja. Primetio sam da ih je bilo u svim duginim bojama i sijalice su bile namerno kao razbacane nasumce po celoj dvorani na različitim visinama, a bilo ih je čak koje kao da su izlazile iz letvica duž poda. Višebojne svetiljke su bile tako vešto raspoređene da je dvorana izgledala osvetljena dnevnom svetlošću.

Nisam video nijednog slugu, ali posle izvesnog vremena, pošto su gosti jeli dovoljno od jela kojim su ih poslužili, uđoše sluge na vrata u dnu da bi iznele prvo posluženje, a drugi dođoše gurajući pred sobom kolica, gde je na ležaju od suhog granja ležao živ vo, čvrsto privezan. Kad su kolica, čije je dno moglo razviti električnu toplotu dovoljnu da se ispeče pečenje, došla do stola, sve se upali i uskoro je ispod vola, koga su okretali živog, bila jaka i mirišljava vatra. U tom času pridoše četiri trpezara s onim zadovoljnim i umornim izrazom s kojim moj prijatelj Rene Bertje, pre no što će preći iz oblasti nauke na poeziju ili

obratno, pokušava da turpijom za nokte otvori svoju svakodnevnu konzervu ananasa. Zvanice prekidoše odmah prijatan razgovor da bi izabrale parče po svom ukusu, kao poslovni novinari posle novog kolonijalnog osvajanja. Živi vo bi isečen na komade, a mesar je bio toliko vešt da bi komad isekao i ispekao ne povredivši nijedan od životnog organa. Uskoro ostadoše samo kost i koža, koje odnesoše kao poreskog obveznika koga su oglodali poreznici.

Onda uđe dvadeset ptičara sa sviralom-mamcem u ustima, i svaki je nosio dva velika kaveza puna živih očerupanih pataka, koje su gušili pred gostima. Pojaviše se i peharnici, sipali su mađarsko vino, a dvadeset trubača, ulazeći istovremeno na četvora vrata, zasviraše u svoje okićene instrumente.

Ova gozba živim namirnicama učinila mi se vrlo čudna i zabrinuh se malo za sudbinu koja me očekuje u društvu ljudi tako žednih krvi, ali oni ustadoše i dok su palili ko cigaru ko cigaretu, sluge raspremiše sto, za tren oka ga podigoše do tavanice, kao i stolice. Dvorana je sad bila prazna a trubače, koji su otišli, smeniše četiri slepa violinista koji su svirali arije u modi, što odmah navede mlade ljude na igru. No ova gimnastika ne potraja duže od četvrt časa, posle toga odoše u drugu dvoranu.

Pošto su vrata ostala otvorena, ja se privukoh na prstima: videh da ćaskaju, dok oko njih čudan nameštaj kao da je igrao na vrlo neobičan način i bez muzike. Te stvari su se uzdizale malo-pomalo, kao salonski poeta, i klatile su uzdižući se, i rasle u trzajima; ubrzo dobiše oblik udobnog nameštaja, kožnih naslonjača i divana; jedan je sto ličio na pečurku i on je bio prekriven kožom kao i ostali nameštaj.

Čim su stvari dobile taj pristojan izgled i prestale da dahću, neznanci sedoše u naslonjače i nastaviše da puše, četvorica sedoše oko stola i počeše partiju bridža, koja odmah izazva vrlo neprijatno raspravljanje, tako da je jedan od njih spustio na sto upaljenu cigaru i dok je raspravljao potez svog protivnika, crven od besa, sto eksplodira kao nemački dirižabl, unoseći nešto pometnje u partiju karata, a i među prisutne. Odmah dotrča jedan crnac da pokupi gumeni sto koji je pukao pri dodiru s cigarom i sad ležao na zemlji kao mrtav slon; predložio je da donese drugi gumeni sto prekriven kožom, jer je u pitanju bio nov nameštaj koji se naduvava i ispušta po želji, te je, prema tome, vrlo spretan čak i za putovanje. Ali gospoda izjaviše da im se više ne igra, te crncu ostade da izduva nameštaj, koji splasnu šišteći kao ruski mužik kad metaniše pred gospodarem. Svi zatim izađoše iz te ispražnjene pušionice, a crnac ugasi elektriku.

3.

Pošto sam se iznenada našao u mraku, dođoh do zida i kretoh za glasovima koji su se udaljavali. Pipajući dođoh do stepeništa koje se spuštalo do vrata na uskom hodniku usečenom u stenu, a na zidovima hodnika videh urezane ili ispisane olovkom i ugljenom, najčudnije škrabotine. Navodim one kojih se sećam, ali ublažujući surovost nekih izraza.

Dvostruki čudovišni falus ukrašavao je početno M sledećeg natpisa:

MIKELANĐELO JE PRUŽIO
VELIKO UŽIVANJE
HANSU FON JAGOVU

To je bilo ispisano olovkom.

Malo dalje, iz srca probodenog strelom, obavijenom gujom, izlazila je traka sa ovom parolom:

Neki učeni čovek izrazio je slovima gotice želju koja me ispuni zaprepašćenjem, a odnosila se na dramskog pisca Rotsvita:

HTEO BIH DA VODIM LJUBAV
SA
OPATICOM GANDERSAJMA

Istorija Francuske izvukla je iz anonimnog obožavaoca 18. veka ovaj ludi usklik:

TREBA MI
MADAM DE POMPADUR

Ovi su natpisi bili urezani metalnim šilom u zid. A evo jednog ispisanog kredom sa tri krilata kteisa različite veličine:

IMAO SAM ISTE NOĆI LEPU TIROLKU IZ 17. VEKA U NJENOJ 16, 21. i 33. GODINI. MOGAO SAM JE IMATI I U NJENIH 70 ALI SAM JE PREPUSTIO NIKOLI.

Anglomanija je bila na vrhuncu u ovoj neopozivoj izjavi ispisanoj plavom olovkom:

NEPOZNATA ENGLESKINJA
IZ DOBA KROMVELA
GUTA SVE

Potpis Vili Horn

Natpis, široko ispisan ugljenom i skoro izbrisan mestimično, bio je pravi prasak sarkastičnog smeha, tako da mi se skoro nepristojan učinio u ovom nezamislivom grafičkom groblju:

IMAO SAM JUČE GROFICU TERNISKU U NJENOJ 17. GODINI A ONA JE VEĆ DAVNO PREVALILA 45.

H. fon M.

Najzad, mislim da nije preterano smelo ako povežem, s obzirom na prethodne natpise i uprkos neverovatnoći pretpostavke, sa ljubimcem kralja Anrija II ovo strasno priznanje puno iskrenosti.

VOLIM KELISA DO LUDILA

Ovi dvosmisleni i sumanuti natpisi me zaprepastiše. Probodena srca, zapaljena srca, dvostruka srca, i drugi amblemi: kteisi, krilati ili bez krila, glatki ili rundavi; falusi, gordi ili smerni, trapavi ili poletni, usamljeni ili u pratnji svoga para svedoka, krasili su zid čitavim amblemom, nepristojnim ili ćudljivim.

Pođoh odlučno hodnikom gde kroz vrata bez vratnica, upola zaklonjena teškom zavesom od tapiserija, ugledah šta se dešava u dvorani čiji je pod bio obložen dušekom i prekriven tepisima, jastucima i poslužavnicima sa osvežavajućim pićima. Na zidovima, dosta nisko, nekoliko plitkih posuda sa česmom bilo je istureno kao kljun broda i mogle su da posluže kao bide ili lavor. Mlada četa, čije sam kretanje dosad pratio, povukla se u ovu odaju. Mladići su sad ovde polegali. Na dušeku koji je prekrivao pod bilo je i više drvenih kutija. Svaki od ove gospode imao je po jednu kraj sebe, druge su bile slobodne; jedna kraj vrata bila mi je na domaku ruke.

Bili su zadubljeni u razgledanje nekih albuma, kojih je bilo u izobilju; učini mi se izdaleka da su to albumi fotografija aktova: akademskih modela ljudi, žena, dece.

Kad se osetilo očekivano dejstvo te golotinje, mladi ljudi zauzeše najraskalašnije položaje. Razmetljivo su prikazivali svoju muškost, i pošto otvoriše kutije, uključiše aparate, koji počeše da se lagano okreću, vrlo slično valjcima gramofona. Učesnici se još opasaše kao nekim pojasom koji je jednim krajem bio vezan za aparat, i učini mi se da sad svi liče na Iksiona dok miluje Duh Oblaka, nevidljivu Junonu. Ruke mladića

lutale su ispred njih kao da klize po gipkim obožavanim telima, a usta su delila vazduhu zaljubljene poljupce. Ubrzo postadoše lascivniji i, puni žara, oženiše se prazninom. Bio sam zbunjen, kao da prisustvujem igrama prijapičnih ludaka; zvuci su im se otimali iz usta, reči ljubavi, sladostrasna grcanja, imena tako stara da prepoznadoh ime vrlo mudre Eloize, Lole Montez, neke kreolke koja je bila sa ko zna koje plantaže Luizijane u 18 veku, neko je govorio o »pažu, lepom pažu«.

Ova anahronična orgija me odjednom podseti na natpise u hodniku. Sad sam pažljivije slušao raskalašne izraze i prisustvovao sam zadovoljenju svih želja ovih razvratnika, koji su nalazili uživanje u zagrljaju smrti.

»Kutije«, pomislih, »groblja su odakle ovi nekrofili iskopavaju zaljubljene leševe.«

Ova me misao oduševi, dođoh i sam u raspoloženje ovih razvratnika i, pruživši ruku, zgrabih kraj vrata, tako da me niko nije video, kutiju što je tu bila; otvorih je, stavih aparat u pokret kao što sam video da mladići to rade, opasah se kaišem oko krstâ i odmah se pred mojim ushićenim očima uobliči nago telo koje mi se sladostrasno osmehivalo.

Nedovoljno sam upućen u mehaniku te mi je teško da podrobno iznesem karakteristike aparata i teorijske osnove na kojim počiva njegova gradnja. Međutim, kako u njegovom izgledu nije bilo ničeg natprirodnog, pokušao sam da zamislim proces koji je proizvodio.

Funkcija tog aparata bila je da, s jedne strane, izvuče iz vremena jedan deo prostora i da ga fiksira u određenom trenutku i u trajanju od samo nekoliko minuta, jer aparat nije bio naročito jak; s druge strane, da pruži vidljivu i opipljivu predstavu tog vaskrslog dela vremena, onome ko se opaše kaišem.

Tako sam ja mogao da gledam, opipam, obradim jednom rečju (ne bez nešto malo teškoće) telo koje mi je bilo na dohvatu, dok to telo nije moglo ni da

nasluti moje prisustvo, jer uopšte nije bilo stvarno u tom trenutku.

Regulisanje tih aparata sigurno je bilo vrlo skupo, jer samo je po cenu strpljenja pronalazač mogao da u prošlosti nađe te vatrene ličnosti u času vrhunca strasti, a koliko li je lutanja bilo, koliko li je valjaka nailazilo na beznačajne ličnosti zatečene u bilo kojoj drugoj radnji, a ne u vođenju ljubavi.

Pretpostavljam da je graditeljima bilo neophodno proučavanje istorije, naročito hronologije. Stavljali su svoj aparat na mesto za koje su znali da je tu, u to i to doba, spavala ta i ta ženska ličnost i stavljajući mehanizam u pokret, dovodili su ga do tačnog datuma i časa kad su mislili da će zateći tu ličnost u odgovarajućem stanju.

Jači aparati, izgrađeni u cilju koji bi više odgovarao uobičajenom moralu, mogli bi da posluže za rekonstrukciju istorijskih prizora. Nema sumnje da bi spoj sa fonetskim aparatom dozvolio pronalazaču, ukoliko hoće da objavi svoju tajnu, umesto da jedino služi zabavi nekolicini podzemnih razvratnika, da bi, kažem, dozvolio da se dâ potpun prikaz prošlosti u tim otkrivenim odlomcima i da bi se uskoro našlo istraživača minulih vremena kao što još ima, i biće ih još zakratko, istraživača nepoznatih zemalja.

Neki od istraživača uporno će se truditi da rekonstruiše, valjak po valjak, Napoleonov život. Novine će objavljivati ovakva obaveštenja: »N. N.... istraživač vremena, srećnom slučajnošću otkrio je pesnika Vilona, čiji je život još tako malo poznat, i valjak po valjak prati ga u stopu.«

Ali ne upuštajmo se u proročanstva. Sve je to još u oblasti utopije, tek telo koje sam stezao u zagrljaj toliko mi se dopadalo da sam se njim obilato poslužio dok ono o tome nije ni slutilo.

Bila je to crnokosa i strasna žena, bele kože gde su tanane vene bile tako mnogobrojne da je izgledala plava, divna plava boje mora čija se pena zgusnula

i dala božansko telo Afrodite. I pošto je sklopljenim rukama u visini grudi nešto odgurivala od sebe, zamislim da je to nešto — gipko i belo telo labuda koji nikad neće pevati, a da je ona Leda, majka Dioskura. Uskoro nestade, kad se aparat zaustavio, i ja se povukoh laganim koracima, sav ošamućen svojim doživljajem.

4.

U hodniku me ludačke škrabotine i slavna imena ispuniše gađenjem, ali ga onda smeni gordost što sam odsad u srodstvu sa strašnom kućom Tindarida, te se nisam uzdržao i napisao sam olovkom:

NATAKAO SAM LABUDU ROGOVE

Posle toga, pun nemira i ne mogući više da podnosim atmosferu ove podzemne kuće, gde očevidno ništa nije bilo natprirodno ali je sve za mene bilo tako novo, hteo sam da pronađem izlaz a nikog da ne sretnem. Ali sam zalutao, jer sam se, umesto da se vratim u odaje kroz koje sam već prošao, ubrzo našao, drhteći celim telom, u velikoj dvorani, gde je na jednom uzvišenju od tri stepenika bila stolica polomljenih nogu. kao neki razvaljeni presto, a iza njega je visila tapiserija koja je predstavljala vretena na štitu u plavetnilu i srebru. Na zidu s vratima kroz koja sam ušao visile su slike što su predstavljale život u jarko osvetljenim i obojenim scenama.

U dnu su orgulje prekrivale ceo zid i jedna kraj druge, kao vitezovi u oklopu, bdele su uglačane cevi. Na orguljama sklopljena partitura nosila je na vidljivom ravnom delu bogato ukrašenog poveza

ORIGINALNA PARTITURA
»RAJNSKOG ZLATA«

Dvorana je bila popločana zelenim mermerom sa crvenim žilama, i crnim mermerom sa žutim žilama i bakrom, a bilo je i ploča od prozirnog stakla, odakle je izbijala svetlost — bilo crvena, bilo ljubičasta. Te svetlosti nisu osvetljavale dvoranu, veštački jarko osvetljenu kroz velike lažne prozore kao dnevnom svetlošću. Na nekim mestima popločanog poda video sam mrlju krvi, a u jednom uglu gomilu pozorišnih kruna od pozlaćenog bakra i đinđuva.

Ovde dolazi najuzbudljivija epizoda mog putovanja, jer — želeći da izađem iz tog mesta i ne smejući da se vratim istim putem, otvorih na sreću i bez šuma mala vrata pored orgulja. Bilo je oko osam časova uveče. Bacih pogled u veliku dvoranu, ništa manje osvetljenu od ove gde sam bio, i namirisanu ružinim uljem.

Čovek mladalačkog lica (a imao je, međutim, tada oko šezdesetpet godina) sedeo je tu obučen kao kakav visoki francuski plemić iz doba Luja XVI. Kosa upletena na Panurgijev način nosila je naslage pudera i pomade. Kako sam kasnije mogao da vidim, prizori iz *Ričarda Lavljeg Srca* bili su izvezeni na njegovom prsluku, a u dugmadima od dva palca u prečniku bile su pod staklom minijature — portreti dvanaest cezara.

Oko dvorane velike bakarne trube izlazile su iz zidova.

Ovaj čudni čovek, čiji je anahronični izgled toliko odudarao od metalnog modernizma, sedeo je pred klavijaturom, pritisnu umorno jednu dirku i ona ostade uvučena, dok je iz jedne trube izlazio čudan i stalan žamor, čiji smisao u početku nisam razaznavao.

Neznanac je slušao pažljivo neko vreme te zvuke. Odjednom, uz pokret, istovremeno i ženski i teatralan, ispružene desne ruke, a leve na srcu, dok se približavala povorka zvučnih predela, uzviknu:

»Kraljevino isposnice!

O, zemljo Mirnog jutra! Zora je tek zarudela na tvojoj teritoriji, a već se iz tvojih manastira penju molitve čiji i žubor donosi ovaj precizni aparat. Čujem šuštanje bluza od navoštanjene hartije ljudi iz naroda, pljusak milostinje koji pada na gomilu siromaha. Čujem i tebe, bronzano zvono Seula. U tvom se zvuku razaznaje plač deteta. Čujem i povorku, ide za svojim lepim gospodarem, Jang-Bangom, koji sedi u svom sedlu. Ako jednog dana budem još nosio bledi purpur koji samo meni, Kralju-mesecu, odgovara, otići ću da vidim tvoje predele i da uživam u tvom podneblju, za koje kažu da je divno.«

I dok su odjekivale reči onoga u kome sam odmah prepoznao kralja Ludvika II Bavarskog, video sam da je tačno narodno verovanje Bavaraca da se njihov nesrećni i ludi kralj nije uopšte udavio u tamnim vodama Štarnberškog jezera. Ali daleki žamor koji je dolazio iz tužne kraljevine isposnica isuviše me je obuzimao da se ne bih prepustio čari koja mi je dolazila iz zemlje belih odela i, slušajući pažljivo šapat zore, učini mi se da čujem kako pralje bez prestanka udaraju po devičanski belom rublju i odelu, i kako se stalno sudaraju štapovi što zamenjuju peglu kao da samu belu zoru peru i peglaju.

Zatim je plemeniti lažni davljenik pritisnuo drugu dirku i, po rečima koje kralj prošaputa, shvatih da zvuci koji dopiru do nas donose srećnu atmosferu Japana u cik zore.

Usavršeni mikrofoni kojima je kralj raspolagao, tako su bili napravljeni da su u ovo podzemlje donosili najudaljenije zvuke zemaljskog života. Svaka dirka je stavljala u pokret mikrofon za odgovarajuću daljinu. Sad su to bili zvuci japanskog predela. Vetar je hujao kroz drveće, neko je selo moralo biti tu, jer čuh smeh služavki, rende nekog stolara i ledeni mlaz vodopada.

A onda, čim je nova dirka pritisnuta, preneli smo se usred prepodneva i kralj pozdravi socijalističke na-

pore Novog Zelanda, čuo sam šuštanje gejzera pri izbijanju tople vode.

Zatim se to lepo pre podne nastavi na tromom Tahitiju. Evo nas na pijaci Papetea, lascivne lepotice Nove Kiter išle su tamo-amo, čuo se njihov lepi grleni jezik, skoro sličan antičkom grčkom, čuo se i glas Kineza koji prodaju čaj, kafu, buter i kolače; zvuci harmonika i gitara...

Evo nas u Americi, prerija je ogromna, neki je grad svakako nikao oko stanice odakle kreće Pulmanov voz, čije zviždanje i ja, zajedno sa kraljem, čujem.

Užasna buka ulice, tramvaja, fabrika, izgleda da smo u Čikagu, u podne.

Evo nas u Njujorku, gde brodovi pevaju na Hadsonu.

Vatrene molitve uzdižu se pred jednim Raspećem u Meksiku.

Četiri časa je. Kroz Rio de Žaneiro prolazi viteška povorka konjanika. Gumene loptice, bačene sigurnom rukom, spljošćuju se uz bučni pljesak po licima prosipajući mirišljave vode kao nekad mavarski plod kane, pljas, pljas, smeh, ha, ha!

Šest časova je na Sen-Pjeru na Martiniku, maske pevajući odlaze na igranku ukrašenu crvenim cvetovima trstike. Čuje se i pesma:

Ko ne znati ko
Lepo ovan to
Ko ne znati ko
Ovan Robelo

Sedam časova, Pariz, prepoznadoh piskavi glas g. Ernest L. J. n. s.-a, jer je mikrofon slučajno dospeo u jednu kafanu na bulevaru.

Sa Minstera u Bonu zvoni na večernje, brod sa mešovitim horom prolazi Rajnom na putu za Koblenc.

A onda Italija, kraj Napulja, kočijaši igraju moro pod zvezdanim nebom.

Zatim dođe Tripolis, gde se kraj logorske vatre M. r. n. t. vežbao da govori iskvarenim francuskim kao crnci, okružen trupama kuće Savoja u ratnom poretku, spremnim da ga brane u slučaju malo verovatnog napada, koje su ispaljivale po neku onomatopejsku salvu, dok su se od straže do straže kroz logor dozivale trube.

Minut kasnije, deset časova! Da li to prosjaci jauču i ječe tako žestoko? Kralj, koji ih sluša, prošaputa:

»To glas Ispahana dopire do mene, izlazeći iz noći crne kao krv slezova.«

I dok na to misli, ja zamišljam miris jasmina.

Ponoć! Neki jadni pastir viče u nekoj ledenoj pustinji: to je noć Azije, odakle se zlo širi po svetu.

Slonovi riču. Jedan čas ujutru! Indija.

A onda Tibet. Čuje se zvonjenje obrednih zvona.

Tri časa: zvuk hiljadu barki koje se blago udaraju bokovima uz obale reke u Sajgonu.

Dum, dum, bum, dum, dum, bum, dum, dum, bum, Peking, gongovi i doboši procesija, bezbrojni psi koji kevću ili laju mešajući svoj glas sa sumornim zvucima procesija. Prasnu kukurikanje petla, najavljujući zoru, koja, samrtno bleda, već napušta belu Koreju.

Prsti kralja lete po dirkama bez reda, budeći tako istovremeno sve žagore sveta, koji smo, ne maknuvši se, obišli malim prstom.

Dok sam se ja divio, Kralj iznenada diže glavu i prvo kao da ga moje prisustvo nije iznenadilo:

— Donesite mi — reče — originalnu partituru RAJNSKOG ZLATA, hoću da je prelistam pošto sam saslušao simfoniju sveta, pre no što odem da slušam pokretni orkestar g. Osvalda fon Hartelda... Ali, zločinče, gde ti je maska? Neću nikoga da vidim bez maske.

I naglo, sa svirepošću na licu, kralj pođe stisnutih pesnica, bio je herkulovskog rasta, protrese me surovo, izudara me pesnicama, nogama, pljunu u lice, vičući:

— Da mu se odseku testikuli! Frankenštajne, Elenburže, Jakobe Erneste, Dirkhajme, da mu se odseku testikuli!

Nisam čekao ni jednog od te gospode i videći da kralja više brine što sam bez maske no što sam se neočekivano našao tu, ja pomislih da me niko neće juriti ako uspem da nađem vrata kroz koja sam ušao u podzemlje, pošto će kralj misliti da sam prosto neko iz kuće: neko od slugu, potčinjenih, paževa, gospode ili lađara.

I dok sam bežao, čuh ga kako viče:

— Partituru RAJNSKOG ZLATA, masku na svoje zločinačko lice, inače će ti odseći testikule!

5.

Opet sam lutao kroz raskošno podzemlje gde je živeo stari davljenik, koji je nekada bio ludi kralj. Bar dva časa oprezno sam išao kroz mrak, otvarajući vrata, pipajući po zidu i nikako nisam nalazio ulaz.

Prvo začuh viku u daljini, pa sve zaćuta.

Najzad se nađoh u pećini koja je služila kao predsoblje ovom čudnom stanu.

Napolju su treštale fanfare, koje ubrzo ućutaše. Dovoljno je bilo da otvorim vrata kroz koja sam ušao u podzemlje pa da se opet nađem među jelama.

Ali šuma je bila sva osvetljena. Hiljade svetlosti, koje su se pojavile, trčale su, dizale se, spuštale se, udaljavale se, približavale, zbližavale se, padale, gasile se, opet se palile, smanjivale se, rasle, menjale boju, slivale boje, razbijale ih, spajale u geometrijske oblike, delile u plamičke, u plamenove, u iskre, očvršnjavale ih, tako reći, u užarene geometrijske oblike, u slova azbuke, u brojeve, u oživele ljudske i životinjske likove, u visoke vatrene stubove, u jezera koja valjaju plamene talase, u mrtvački blede fosforescencije, u snopove raketa, u vence, u svetlosti bez vidljive žiže, u zrak, u munje.

Na trenutak primetio bih čitav narod okupljen u daljini. Prilazeći oprezno i krijući se iza stabala drveća,

uspeo sam da raspoznam ličnosti. Svi su bili pod maskama, izuzev starog kralja, čije je lice bilo otkriveno. Obukao je kostim pola muški pola ženski, to jest preko svog odela iz XVIII veka navukao je haljinu sa turnirima, ali je ova bila napred otvorena i ukrašena rastegljivim pojasom kao što ih imaju vatrogasci.

U tom času opet poče muzika. Bilo je svirača vrlo daleko i svirača vrlo blizu. Njihove su se fanfare udaljavale i vraćale, odjekivale bi u daljini ili sasvim blizu. Reklo bi se da se sto orkestara jurilo, tražilo, grupisalo, gonilo, udaljavalo ili približavalo, brzo ili lagano. Bilo je u tome nevidljivih pisaka, zvučnosti nečuvene snage, glasova zaprepašćujuće novine. Muzika je dolazila iz velike visine, kao sa neba. Muzika je izlazila ispod zemlje i svi smo se, tako reći, davili u okeanu čarolijskih zvukova.

Odjednom svi opasaše iste pojaseve kao i kralj. Neki su se okrenuli te videh da je napred na pojasu bila sprava slična budilniku.

— Evo, evo boja — govorio je kralj — a ta je umetnost najveća, ona ima veće mogućnosti od slikarstva... A ova pokretna muzika, da li je dovoljno živa? A sad, prijatelji, hajdemo u šetnju.

Kralj-Mesec ljupko uzlete. Uzlete na jedno drvo, odakle nastavi da govori. Ali nisam razumeo šta je govorio i učini mi se da je cvrkutao obraćajući se mesecu, koji je svetleo među granama, zatim nastavi let; celo društvo odlete s njim i nestadoše u vazduhu kao jato ptica selica.

Uspeo sam da stignem u Vert pre podne i dugo nisam osećao potrebu da svoj doživljaj ikome ispričam.

NAĐA

Četvrtog oktobra ove godine,* pred kraj jednog od onih sasvim zaludnih vrlo sumornih popodneva kakva samo ja umem da provedem, našao sam se u Ulici Lafajet; pošto sam zastao nekoliko minuta pred izlogom knjižare *Imanitea* i pošto sam kupio poslednje delo Trockog, besciljno sam nastavio svoj put u pravcu Opere. Kancelarije, radionice počele su da se prazne: od vrha do dna kuća vrata su se zatvarala, ljudi na pločniku su se zdravili, ipak je bivalo sve više sveta. Posmatrao sam nehotice lica, nakaradna odela, izgled. Ih, nisu oni ti koji će da dignu revoluciju. Prešao sam onu raskrsnicu čije sam ime zaboravio ili ga nisam ni znao, tu, ispred neke crkve. Odjednom, dok je bila još na deset koraka od mene idući u suprotnom pravcu, vidim mladu ženu, vrlo siromašno obučenu, i ona mene vidi, ili me je videla. Ide dignute glave, za razliku od svih ostalih prolaznika. Tako laka da jedva dodiruje zemlju u hodu. Neprimetan osmeh možda titra na njenom licu. Čudno našminkana, kao neko ko je počeo od očiju, pa nije imao vremena da završi, ali je ivica očiju tako crna za plavušu. Ivica, nikako kapak (ovakav blesak dobija se, i jedino se dobija, ako se pažljivo povuče krejonom samo ispod kapka. Zanimljivo je napomenuti, tim povodom, da Blanša Derval u ulozi Solanže, čak ni sasvim izbliza, nije izgledala nimalo

* Bila je 1926. (Pr. autora 1962.)

našminkana. Znači da za mene ono što je sasvim malo dozvoljeno na ulici, ali se preporučuje u pozorištu, vredi samo ukoliko prevazilazi ono što je zabranjeno u jednom slučaju, a naređeno u drugom? Možda.) Nikad nisam video takve oči. Ne oklevajući obratim se nepoznatoj, nadajući se, priznajem, uostalom, najgorem. Ona se osmehne, ali vrlo tajanstveno i, rekao bih, kao *s poznavanjem stvari,* mada tada nisam nikako u to mogao da poverujem. Ide, tvrdi ona, frizeru na Bulevaru Mažanta (kažem: tvrdi, jer u tom trenutku u to sumnjam i priznaće kasnije da je išla bez ikakvog cilja). Govori mi lepo, sa nešto upornosti, o svojim novčanim teškoćama, ali i to, reklo bi se, više kao izvinjenje i da bi objasnila prilično siromaštvo svog odevanja. Zaustavimo se na terasi kafane u blizini stanice sever. Gledam je bolje. Šta se to tako neobično može da dešava u tim očima? Šta se to u njima ogleda mračno očajno i svetlo ponosno? To je zagonetka koju postavlja i početak ispovesti koju, ne pitajući me ništa, s poverenjem koje bi moglo (ili pak ne bi moglo?) da bude neosnovano, ona priča. U Lilu, gradu gde se rodila, a napustila ga je tek pre dve ili tri godine, upoznala je studenta koga je, možda, volela i koji je nju voleo. Jednog lepog dana odlučila se da ga napusti kad je on to najmanje očekivao i to »u strahu da mu ne smeta«. Onda je došla u Pariz, odakle mu je pisala u sve dužim razmacima, ne dajući mu nikad svoju adresu. Oko godinu dana posle toga, međutim, srela ga je slučajno; oboje su bili vrlo iznenađeni. Uzevši je za ruke, nije mogao da se uzdrži da joj ne kaže koliko se promenila, i, spuštajući pogled na njene ruke, iznenadio se kad je video kako su negovane (nisu to više uopšte). Onda je nesvesno i ona pogledala jednu od ruku koje su držale njene i nije mogla da se uzdrži da ne krikne primetivši da su dva poslednja prsta nerazdvojno spojena. »Ali ti si se ranio!« Mladić je morao bezuslovno da joj pokaže i svoju drugu ruku, koja je imala istu deformaciju. Na to me je vrlo uzbuđeno

dugo ispitivala: »Zar je moguće? Živeti tako dugo s jednim bićem, imati sve moguće prilike da ga posmatraš, privrženo tražiti njegove i najmanje osobenosti fizičke ili druge, da bi ga najzad tako loše poznavala, da čak nije primetila *ni to!* Mislite... mislite da ljubav može da učini takve stvari? A on je bio tako ljut, šta ćete, ostalo mi je samo da ćutim, te ruke... Onda je on rekao nešto što ne razumem, gde ima jedna reč koju ne razumem, rekao je: »Zavrzan! Vratiću se u Alzas-Lorenu. Tamo jedino žene znaju da vole.« »Zašto: Zavrzan? Ne znate?« Možete misliti da sam dosta oštro reagovao: »Nije važno. Ali mislim da su odvratna ta uopštavanja sa Alzas-Lorenom, ta je individua svakako bila lep kreten itd. Dakle, on je otišao i niste ga više videli? Utoliko bolje.« Ona mi reče svoje ime, ono koje je sama izabrala: »Nađa«, jer je na ruskom to početak reči nada, i pošto je samo njen početak. Tek tada se seti da me upita ko sam (u vrlo uskom smislu tih reči). Ja joj rekoh. Onda se opet vratila na svoju prošlost, govori mi o svom ocu, o svojoj majci. Razneżava se naročito pri sećanju na oca: »Čovek tako slab! Kad biste znali kako je uvek bio slab. Kad je bio mlad, vidite, imao je skoro sve. Roditelji, vrlo imućni. Još nije bilo automobila, ali ipak lepa kola, kočijaš... Kod njega se sve brzo istopilo, nema šta. Ja ga toliko volim. Svaki put kad mislim na njega, pomislim do koje je mere slab... A, majka, nešto sasvim drugo. Ona je dobra žena, eto, što se prostački kaže — ženica. Nikako žena kakva je bila potrebna mom ocu. Kod nas je, razume se sve bilo vrlo čisto, ali on, shvatite, nije bio čovek koji želi da je vidi, kad se vrati, u kecelji. Istina, zaticao je postavljen sto, ili tek što nije postavljen, ali nije zaticao ono što se kaže (sa ironičnim izrazom zavisti i ljupkim pokretom) serviran sto. Majku volim, ni za šta na svetu ne bih htela da joj učinim nažao. Eto, kad sam došla u Pariz, ona je znala da imam preporuku za časne sestre iz Ulice Vožirar. Naravno, nikad se time nisam

koristila. Ali svaki put kad joj pišem, završavam pismo rečima: Nadam se da ću te uskoro videti i dodam: ako Bog dâ, kako kaže sestra... ovde neko, bilo koje ime. Kako li se ona tome raduje! U pismima koja od nje primam ono što me najviše dira i za šta bih dala sve ostalo, to je post scriptum. Oseća potrebu, stvarno, uvek da doda: Pitam se šta ti možeš raditi u Parizu. Jadna majka, kad bi znala!« Šta Nađa radi u Parizu, pa to se i ona pita. Da, uveče, oko sedam časova, voli da se nađe u drugoj klasi podzemne železnice. Većina putnika su ljudi koji su svršili svoj posao. Ona sedne među njih, pokušava da uhvati na njihovim licima šta bi moglo da bude predmet njihove brige. Misle, svakako, na ono što su napustili do sutra, samo do sutra, a i na ono što ih čeka večeras, što ih razvedrava ili ih još više zabrinjava. Nađa uporno gleda nešto u vazduhu: »Ima čestitih ljudi.« Dirnut više no što želim da izgledam, ovog se puta ljutim: »Ma ne. Nije, uostalom, reč o tome. Ti ljudi ne mogu biti vredni pažnje čim u toj meri podnose rad i svu ostalu bedu. Kako bi to moglo da ih uzdigne ako pobuna nije u njima najjača? U tom času, vi ih vidite, međutim, oni vas ne vide. Ja mrzim svom svojom snagom tu potčinjenost koju hoće da mi istaknu. Žalim čoveka što je na nju osuđen, što, uopšte uzev, ne može da je izbegne, ali me neće težina njegove muke raspoložiti njemu u prilog, već samo snaga njegovog protesta. Znam da pred fabričkom peći ili pred jednom od onih neumoljivih mašina koje nameću celog dana, u razmaku od nekoliko sekundi, ponavljanje istog pokreta, ili svuda drugde, svuda pod najmanje prihvatljivijom komandom, ili u ćeliji, ili pred streljanjem, čovek još može da se oseti slobodnim, ali mučenje koje se podnosi ne stvara tu slobodu. Ona je, prihvatam to, stalno razočaranje: ali da bi to razočaranje bilo moguće, stalno moguće, treba još i da nas okovi ne smrve, kao što to biva sa mnogima od onih o kojima govorite. A ona je takođe, i s ljudskog stanovišta možda

još mnogo više, duži ili kraći ali čudesan niz koraka koje je čoveku dozvoljeno da kroči kad je neokovan. Pretpostavljate li da su oni sposobni da učine te korake? Imaju li uopšte vremena za njih? Imaju li srca? Čestiti ljudi, rekoste, čestiti ljudi, čestiti kao i oni što su poginuli u ratu, zar ne? Da presečemo i sa herojima: mnogo nesrećnika i nekoliko bednih budala. Za mene su priznajem, ti *koraci*, sve. Kuda vode, to je pravo pitanje. Najzad će ipak da iscrtaju put i na tom putu, ko zna neće li se pojaviti način da skinu okove oni koji nisu mogli da slede? Tek onda će moći malo da se zastane ne vraćajući se ipak unazad.« (Vidi se dovoljno šta ja mogu da kažem tim povodom, naročito ako se i malo rešim da ga raspravljam konkretno.) Nađa me sluša i ne pokušava da mi protivreči. Možda je najmanje želela da mi iznese apologiju rada. Sad je došla na svoje zdravlje, vrlo ugroženo. Lekar kome je išla i kojeg je izabrala, po cenu sveg novca koji joj je preostao, da bi mogla da ima puno poverenje u njega, prepisao joj je da odmah ode u Mon Dor. Ta je zamisao oduševljava zbog svega što je u tom putovanju za nju neostvarljivo. Ali je sebe ubedila da bi stalan manuelan rad zamenio u neku ruku lečenje, koje ne može da preduzme. U tom smislu je tražila zaposlenje u hlebarstvu, čak i u kobasičarstvu, gde, kako ona to ceni čisto poetski, ima više uslova da se čovek dobro oseća. Svuda su joj ponudili smešno male plate. Desilo se, takođe, da je, pre no što joj odgovore, dobro zagledaju. Neki gazda hlebar, koji joj je obećavao sedamnaest franaka dnevno, pošto ju je ponovo pogledao, ispravio se: sedamnaest ili osamnaest. Vrlo veselo: »Ja sam mu rekla: sedamnaest, da; osamnaest, ne.« Evo nas, u šetnji na sreću, u Ulici Fobur-Poasonijer. Oko nas je užurbano, vreme je večeri. Kad hoću da se oprostim od nje, ona me pita ko me čeka. »Moja žena« — »Oženjen! Oh! Tako...« I drugim, vrlo ozbiljnim, vrlo smirenim tonom: »Šta se tu može... Ali... a ona velika ideja? Već sam

maločas počela tako lepo da je sagledavam. Zaista je to bila zvezda, zvezda kojoj ste se uputili. Svakako biste stigli do te zvezde. Kad sam vas slušala kako govorite, osećala sam da vas ništa u tom neće sprečiti: Ništa, čak ni ja... Nikad nećete moći da vidite tu zvezdu kao što sam je ja videla. Ne shvatate: ona je kao srce sveta bez srca.« Vrlo sam dirnut. Da bih skrenuo razgovor, pitam je gde večerava. I iznenada, ona *lakoća* koju sam samo u nje video, možda baš *sloboda:* »Gde? (upirući prstom:) Pa tu, ili tu (dva najbliža restorana), tu gde sam, zaboga. Uvek je tako.« Na polasku hoću da joj postavim pitanje koje sadrži sva ostala, pitanje kakva samo ja, verovatno, mogu da postavim, ali koje je, bar jednom naišlo na odgovor na svojoj visini: »Ko ste vi?« A ona, ne oklevajući: »Ja sam duša koja luta.« Dogovorimo se da se opet nađemo sutra u baru na uglu Lafajet i Fobur-Poasonijer. Volela bi da pročita jednu ili dve od mojih knjiga i utoliko joj je do toga više stalo ukoliko ja iskreno sumnjam da je mogu interesovati. Život je drugačiji od onoga što se piše. Još nekoliko trenutaka me zadražava da bi mi rekla šta u meni nalazi dirljivo. Nešto u mom mišljenju, mom govoru, u čitavom mom ponašanju, izgleda, a to je jedan od komplimenata na koje sam u životu bio najosetljiviji, *jednostavnost.*

5. oktobar. — Nađa, stigla je prva, pre vremena, nije više ona ista. Dosta nadmena, u crnom i crvenom, sa vrlo ljupkim šeširom koji skida otkrivajući kosu boje zobi, koja je odustala od svog neopisivog nereda, ima svilene čarape i savršeno je obučena. Međutim, razgovor sad teže ide i već nikako ne ide bez oklevanja, bar s njene strane. Dok se ne dočepa knjiga koje sam doneo (Izgubljeni koraci, Manifest nadrealizma). »Izgubljeni koraci? Pa to ne postoji«. Lista knjigu vrlo radoznalo. Pažnju joj privlači jedna Žarijeva pesma koja je tu navedena:

Među vresovima Venerin breg menhira

Ova pesma je nimalo ne odbija, čita je prvo dosta brzo a onda pažljivo proučava, kao da je duboko uzbuđuje. Pri kraju druge strofe oči joj se vlaže i pune vizijom šume. Vidi pesnika kako prolazi kraj te šume, reklo bi se da može izdaleka da ga prati: »Ne, obilazi oko šume. Ne može u nju da uđe, ne ulazi.« A onda ga gubi i vraća se pesmi, malo iznad mesta gde ju je ostavila, ispitujući reči koje je najviše iznenađuju, dajući svakoj značenje, razumevanje, tačno prihvatanje koje zahtevaju:

Isteraj iz njihovog čelika kunicu i hermelina.

»Iz njihovog čelika? Kunicu... i hermelina. Da, vidim: strme jazbine, hladne reke: *Iz njihovog čelika.*« Malo niže:

Jedući zujanje majskih buba, mrko.

(Sa užasom zatvarajući knjigu) »Oh, a ovo, ovo je smrt!« Odnos boja korica dvaju knjiga iznenađuje je i očarava. Izgleda da mi »pristaje«. Sigurno sam to učinio namerno (nešto malo). Onda mi govori o prijateljima koje je imala: jednog po dolasku u Pariz, koga naziva imenom »Veliki prijatelj«, tako ga je nazivala, a on je uvek želeo da ona ne zna ko je, još mu ukazuje beskrajno poštovanje, bio je to čovek od skoro sedamdeset pet godina, koji je dugo boravio u kolonijama, rekao joj je na odlasku da se vraća u Senegal; drugi, Amerikanac, koji je, izgleda, u njoj izazvao sasvim drugačija osećanja: »A onda, zvao me je Lena, u znak sećanja na svoju ćerku koja je umrla. To je bilo vrlo nežno, vrlo dirljivo, zar ne? Međutim, dešavalo mi se da ne mogu više da podnesem tako da me zove kao u snu: Lena... Lena... Onda bih mu mahnula nekoliko puta rukom ispred samih očiju, evo ovako, i govorila: Ne, ne Lena, Nađa.« Vidim vašu kuću. Vaša žena. Crnka, razume se. Sitna. Lepa. Gle,

ima kraj nje jedan pas. Možda je tu ali dalje, i mačka (tačno).« Spremam se da se vratim kući. Nađa me prati taksijem. Neko vreme ćutimo, pa ona iznenada prelazi na ti: »Ovo je igra. Reci nešto. Zatvori oči i reci nešto. Bilo šta, broj, ime. Evo ovako (ona zatvara oči): »Dva! Dva šta? Dve žene. Kako izgledaju te žene? U crnom. Gde su one? U nekom parku... A onda, šta rade? Hajde, to je lako, zašto nećeš da igraš? E, ja tako razgovaram sa sobom kad sam sama, kad sama sebi pričam svakakve priče. I ne samo prazne priče: čak na taj način potpuno živim.«* Rastajem se od nje pred svojom kućom: »A ja sad? Kuda da idem? Ali, tako je prosto sići lagano prema Ulici Lafajet, Ulicom Poasonijer, početi vraćanje na ono isto mesto gde smo bili.«

6. oktobar. — Da ne bih morao dugo da šetam, izađem oko četiri časa u nameri da odem peške u »Novu Francusku«, gde treba da se nađem sa Nađom u pola šest. Koliko da obiđem bulevarima do Opere, gde treba neki mali posao da svršim. Protivno navici, izaberem desni pločnik. Ulice Šoše d'Anten. Jedna od prvih prolaznica koja mi dolazi u susret je Nađa, onakva kako je izgledala prvog dana. Prolazi kao da neće da me vidi. Kao i prvog dana, vraćam se istim putem sa njom. Ispostavi se da nije naročito sposobna da objasni svoje prisustvo u toj ulici, gde, da bi stala na put daljem ispitivanju, kaže, traži holandske bombone. Nesvesno, već smo se okrenuli i ušli u prvu kafanu. Nađa me drži na izvesnom odstojanju, čak je i sumnjičava. Tako prevrne moj šešir, verovatno da bi pročitala inicijale na postavi, mada kaže da to čini nesvesno, po navici da odredi kradom narodnost izvesnih ljudi. Priznaje da je imala nameru da ne dođe na sastanak koji smo ugovorili. Primetio sam, kad smo se sreli, da u ruci drži primerak »Izgubljenih koraka« koji sam joj pozajmio. Sad je na stolu i, gledajući ga sa strane,

* Ne dospevamo li tu do krajnje tačke nadrealističke težnje, do njenog najjačeg *graničnog pojma?*

vidim da je samo nekoliko listova rasečeno. Zaboga: to su listovi sa člankom »Novi duh«, gde se upravo iznosi neobičan susret, jednog istog dana u razmaku od nekoliko minuta, Luja Aragona, Andre Derena i mene. Neodlučnost koju je svaki od nas pokazao u toj prilici, zbunjenost do koje nas je nekoliko časaka kasnije za istim stolom dovela težnja da shvatimo šta nam se desilo, neodoljiv poziv koji nas je povukao, Aragona i mene, da se vratimo na ista mesta gde nam se javila ona prava sfinga u liku ljupke mlade žene koja ide sa pločnika na pločnik ispitujući prolaznike, sfinga koja nas je poštedela, i jednog i drugog, i da *potrčimo*, u potrazi za njom, duž svih pravaca koji, čak i vrlo ćudljivo, mogu da povežu dve tačke — jalovost te trke koja je zbog već proteklog vremena morala biti beznadežna, baš to je Nađa odmah potražila. Iznenađena je i razočarana činjenicom što mi izgleda da iznošenju kratkih događaja tog dana nisu potrebni komentari. Goni me da se izjasnim o tačnom smislu koji mu pripisujem, takvom kakav je, i, pošto sam ga objavio, o stepenu objektivnosti koji mu pridajem. Moram da odgovorim da o tome ništa ne znam, da mi se u takvoj oblasti pravo utvrđivanja činjenica čini jedino dopušteno, da sam bio prva žrtva te zloupotrebe poverenja, ukoliko je zloupotrebe poverenja bilo, ali dobro vidim da mi ne oprašta, čitam u njenom pogledu nestrpljenje, pa zaprepašćenje. Možda zamišlja da lažem: prilična nelagodnost i dalje vlada među nama. Pošto kaže da hoće da se vrati kući, nudim joj da je otpratim kolima. Šoferu daje adresu Umetničkog pozorišta, koje je, kaže ona nekoliko koraka od kuće gde stanuje. Putem me dugo ispitivački gleda u tišini. Onda joj se oči sklapaju i brzo otvaraju, kao kad se nađemo pred nekim koga odavno nismo videli ili se nismo nadali da ćemo ga ikad ponovo videti i kao da dajemo na znanje »da ne verujemo svojim očima«. Kao da se neka borba vodi u njoj, ali iznenada se predaje, zatvara oči, pruža usne... Sad mi govori o mojoj moći nad njom, o

mojoj sposobnosti da je navedem da misli i čini ono što ja hoću, možda i više no što mislim da hoću. Preklinje me da na taj način ne preduzimam ništa protiv nje. Čini joj se da nikad nije imala tajni za mene, ni daleko pre no što me je upoznala. Kratka scena u dijalogu, koja je na kraju »Rastvorljive ribe« i koja je izgleda jedino što je pročitala od Manifesta, scena — kojoj, uostalom, nikad nisam umeo da pripišem određeni smisao i čija su mi lica u najvećoj mogućoj meri strana, a njihova uznemirenost neobjašnjiva kao da ih je doneo i odneo val peska — daje joj utisak da je u njoj zaista učestvovala i igrala ulogu, u najmanju ruku mračnu, Elene.* Mesto, atmosfera, stavovi glumaca bili su zaista ono što sam zamislio. Htela bi da mi pokaže »gde se to odigravalo«: predlažem da večeramo zajedno. Mora da je došlo do neke zbrke u njenom duhu, jer je rekla da nas odvezu ne na ostrvo Sen-Luj, kao što ona misli, već na trg Dofin, gde se odigrava čudna stvar, jedna druga epizoda »Rastvorljive ribe«: »jedan poljubac se tako brzo zaboravlja«. (Taj trg Dofin je zaista jedno od najzabitijih mesta za koja znam, jedna od najgorih ledina Pariza. Svaki put kad bih se tu našao osećao sam kako me malo-pomalo napušta želja da idem drugde, trebalo je da ubeđujem samog sebe da bih se oslobodio vrlo slatkog zagrljaja, suviše prijatno upornog i konačno salamajućeg. Osim toga, stanovao sam neko vreme u hotelu pored tog trga, u »Siti-hotelu«, gde je stalno ulaženje i izlaženje, za onoga koji se ne zadovoljava suviše jednostavnim rešenjima, sumnjivo). Dan se gasi. Da bismo bili sami, gazda kafane nas služi napolju. Za vreme večere Nađa se prvi put pokaza dosta lakomisleno.

* Nisam, ja lično, poznavao nijednu ženu tog imena, koje mi je uvek bilo dosadno i bezbojno, kao što me je uvek ime Solanža oduševljavalo. Međutim, gđa Sako, proročica, Ulica Ursulen 3, koja se nikad nije prevarila povodom mene, ubeđivala me je početkom te godine da mi je u mislima neka »Elen«? Da li sam se zato, posle izvesnog vremena, toliko zainteresovao za sve što se ticalo Elen Smit? Zaključak iz ovoga bio bi nalik na zaključak koji mi je nametnulo stapanje u snu dveju slika vrlo udaljenih jedna od druge. »Elen sam ja«, govorila je Nađa.

Neki pijanac bez prestanka obilazi oko našeg stola, izgovara vrlo glasno nevezane reči buntovničkim tonom. Među tim rečima stalno se pojavljuje jedna ili dve nepristojne koje on naglašava. Njegova žena, koja motri na njega odande ispod drveća, samo mu s vremena na vreme dovikuje: »Hajde, hoćeš li doći?« Pokušavam u nekoliko mahova da ga odstranim, ali uzalud.

Kad smo došli do slatkiša, Nađa počinje da gleda oko sebe. Sigurna je da ispod nas prolazi podzemni prolaz idući od Palate Pravde (pokazuje mi od kog mesta Palate, malo udesno od belog predvorja) i obilazi kuću Anrija IV. Smuti se pri pomisli na ono što se već desilo na tom trgu i što će se još desiti. Tu, gde se sad u senci gube dva-tri para, njoj se čini da vidi masu. »A mrtvi, mrtvi!« Pijanac se i dalje sumorno šali. Nađin pogled sad ide od kuće do kuće. »Vidiš li tamo onaj prozor? Crn je kao i svi ostali. Gledaj dobro. Za minut će se osvetliti. Biće crven.« Minut prolazi. Prozor se osvetljava. Tu su, zaista, crvene zavese. (Žalim, ali ja ništa ne mogu ako ovo možda prelazi granice neverovatnog. Međutim, u takvoj stvari ne bih mogao da se opredelim: ograničavam se na *prihvatanje* da je od crnog taj prozor tad postao crven, to je sve). Priznajem da me sad strah hvata, kao što počinje da hvata i Nađu. »Kakav užas! Vidiš li šta se događa u drveću? Plavo i vetar, plavi vetar. Samo još jedan jedini put sam videla kako kroz to isto drveće prolazi plavi vetar. Bilo je to tu, sa prozora hotela Anri IV,* i moj prijatelj, onaj drugi o kome sam ti već govorila, polazio je. Bio je i jedan glas koji je govorio: Umrećeš, umrećeš... Nisam htela da umrem, ali sam osećala takvu vrtoglavicu... Sigurno bih pala da me nisu pridržali.« Mislim da je krajnje vreme da napustimo to mesto. Duž kejova osećam da sva drhti. Ona je htela da se vratimo Konsjeržeriji.

* Koji je prekoputa kuće o kojoj je bilo reči, ovo opet za pristalice prostih rešenja.

Sva je opuštena, vrlo sigurna u mene. Međutim, traži nešto, apsolutno joj je stalo da uđemo u neko dvorište, dvorište nekog komesarijata koje na brzinu razgleda. »Nije to tu... Ali reci mi zašto moraš da ideš u zatvor? Šta si to mogao da učiniš? I ja sam bila u zatvoru. Ko sam bila? Pre tolikih vekova. A ti, ko si ti bio?« Idemo opet duž gvozdene ograde kad odjednom Nađa odbija da ide dalje. Ima tu desno, niže od nas, prozor, koji gleda na jarak, i od tog pogleda ne može više da se odvoji. Pred tim prozorom, koji izgleda zamandaljen, svakako treba čekati, ona to zna. Baš odatle sve može da dođe. Obema rukama se drži za rešetku da je ja ne odvučem. Skoro i ne odgovara na moja pitanja. Neumoran, čekam da ona svojevoljno nastavi put. Misao na podzemni prolaz nije napustila i verovatno smatra da je na jednom od njegovih izlaza. Pita se šta li je ona mogla da bude u sviti Marije Antoanete. Na korake prolaznika prožimaju je dugi drhtaji. Uznemirim se i, odvajajući joj prvo jednu pa drugu ruku, najzad je primoram da pođe sa mnom. Tako je prošlo više od pola časa. Kad smo prešli most, uputila se Luvru. Nađa je i dalje rasejana. Da bih je vratio sebi, recitujem joj jednu Bodlerovu pesmu, ali prelivi moga glasa izazivaju u njoj novi strah, još otežan sećanjem na poljubac od maločas: »poljubac u kome ima pretnje«. Opet se zaustavlja, nalakti se na kamenu ogradu, odakle njen i moj pogled poniru u reku, u tom času blistavu od svetlosti: »Ta ruka, ta ruka na Seni, zašto ta ruka koja gori na vodi? Istina je da su vatra i voda isto. Ali šta znači ta ruka? Kako ti to tumačiš? Pusti me da vidim tu ruku. Zašto hoćeš da odemo? Čega se plašiš? Misliš da sam zaista bolesna! Ali šta to, zaboga, znači: vatra na vodi, vatrena ruka na vodi? (Šaleći se:) Razume se, nije to bogatstvo: vatra i voda jesu isto; vatra i zlato sasvim različito.« Oko ponoći evo nas u Tilerijama, gde ona zaželi da malo sednemo. Pred nama se uzdiže vodoskok čiji luk, izgleda, ona prati. »To su tvoje i moje misli. Vidiš odakle sve po-

laze, dokle se dižu, i još je lepše kad padaju. I odmah se slivaju, opet ih hvata ista sila, opet to izlomljeno uzletanje, pad... i tako u beskonačnost.« Uzvikujem: »Ali, Nađa, kako je to čudno! Kako si došla baš do te slike koja je skoro u istom obliku izražena u delu koje ti ne možeš da poznaješ, a ja tek što sam pročitao?« (I navodi me da joj objasnim da je to tema vinjete, u zaglavlju trećeg *Dijaloga Hilama i Filonope* od Berklija, u izdanju iz 1750, gde je propraćena legendom: »*Urget aquas vis suum eadem flectit que deorusum*«, koja dobija pri kraju knjige, sa stanovišta odbrane idealističkog stava, kapitalni značaj.) Ali me ona ne sluša, sva usredsređena na kruženje jednog čoveka koji u nekoliko mahova prolazi ispred nas, a ona misli da ga zna, jer joj nije prvi put da se nađe u ovo doba u ovom parku. Taj čovek, ako je to on, ponudio joj je da se njom oženi. To je podseća na njenu ćerčicu, dete čije mi je postojanje sa toliko opreznosti poverila, i koja obožava, naročito zato što je tako malo slično drugoj deci i uvek hoće da iskopa oči lutkama da vidi šta *ima* iza tih očiju. Ona zna da uvek privlači decu ma gde bila, ona teže da se okupe oko nje, da dođu da joj se osmehnu. Sad govori kao za sebe, sve što kaže ni mene više ne zanima, glavu je okrenula na suprotnu stranu od mene, počinjem da osećam zamor. Ali, iako nisam odao nikakav znak nestrpljenja: »Gotovo i tačka. Osetila sam odjednom da ću da ti učinim nažao. (Okrećući se meni:) Sad je svršeno.« Na izlasku iz parka koraci nas vode u Ulicu Sent-Onore, baru koji još nije ugasio osvetljenje. Ona podvlači da smo došli od trga Dofin do »Dofena«. (U igri analogije. U igri analogije mene su često izjednačavali sa dofenom). Ali Nađa se uznemiri kad vide traku u mozaiku koja se od šanka produžava po podu i morasmo skoro odmah da odemo. Ugovorimo da se nađemo kod »Nove Francuske« tek preksutra uveče.

BENŽAMEN PERE

SMRT POLICAJCIMA I NA POLJE ČASTI

Glava IV

KO GUBI DOBIJA

Veliki automobil se zaustavi pred kućom prekoputa nas, na drugoj obali Marne. Žena u jahaćem odelu siđe iz njega i uđe u kuću, a auto ode odmah, poskakujući kao koza.

Sa jedne od niskih grana drveta koje nam je davalo hlad, polete ptica, uz nekoliko oštrih pisaka, i spusti se na kraj klupe gde smo sedeli gospodin Šarbon i ja. U kljunu je držala budilnik, koji spusti na klupu, s brojčanikom okrenutim ka nama, onda napravi nekoliko pirueta i nestade.

Budilnik odzvoni dvanaest u podne.

— O — reče gospodin Šarbon — vreme je ručku! I podižući klupu, iščupa busen žalfije i otkri lepo ispečeno pile. Uze pile za noge, raščereči ga na dve polovine i pruži mi oba komada moleći me da izaberem.

Pošto smo pojeli pile, gospodin Šarbon siđe na obalu reke i uđe u vodu i, raširivši noge, učini pokret kao da nešto tera iza sebe. Korpa puna voća iskoči iz reke i spusti mi se pred noge.

U tom trenutku neki ribar, koji je izvlačio mreže u čamac, ulovi jedno uho i jednu bravu. Nasmejao sam se njegovoj nezgodi, a ribar besno baci bravu na mene i ona mi se spljošti o usta polivši me celog mlekom.

Mleko je vrlo zdrava hrana, pomislih, i pritiskao sam odelo da bih ga iscedio. Ali umesto mleka izvadio sam užegao buter. Uostalom, možda je mleko bilo lošeg kvaliteta!

Gospodin Šarbon je bio u nedoumici. Ostavio je voće koje se, već prekriveno sićušnim psima, otkotrljalo na travu. Očevidno ga je uznemirilo to mleko koje je samo od sebe postalo buter. Iznenada se osmehnuo:

— Znam — reče — to je srce.

— Kakvo srce — iznenadio sam se.

— Veliko srce prirode, ono koje nalazimo ponekad pod mladim pečurkama posle oluje i kiše.

— A... šta je ono učinilo?

— Verovatno horizontalan pokret.

— Šta?

— To je prosto: vertikalni pokreti određuju rast životinja i biljaka, a horizontalni pokreti treptaje. Da srce nema horizontalnih pokreta, svilene bube nikad ne bi napravile čauru. To je srce teško prepoznati. Ponekad liči na oblak pare u kojoj bi analiza otkrila čestice bibera.

Naš je razgovor prekinula pojava čoveka koji se s račićem u ruci spuštao padobranom, tridisetak metara od nas, na samu obalu reke.

— Ko je to? — reče gospodin Šarbon.

Tek što je izgovorio pitanje kad čovek dojuri što je brže mogao i baci se potrbuške pred nas vičući:

— Ne, nećete naći kuću.

— Videćemo — odgovori gospodin Šarbon.

I čovek nestade, propade u zemlju.

Nekoliko trenutaka smo ćutali, a onda sam predložio gospodinu Šarbonu da mu pomognem u traženju te kuće koju nas čikaju da nađemo. On oduševljeno prihvati.

— Udvoje će ići lakše — reče on. — Ali pre svega treba otkriti tajnu.

— Koju tajnu?

— Tajnu srca. Bez tajne srca nećemo naći kuću.

— Gde i kako da otkrijemo tajnu?

— Iz aviona je lako videti paru u času kad se pojavi iznad Menilmontana. Onda ću se spustiti padobranom i uhvatiću je.

Rešismo da se odmorimo do sumraka i opružismo se na travu. Već me je hvatao san kad me rika slona trže iz dremeža. Slon u ovom kraju! Uspravio sam se i pogledao oko sebe: nigde slona! Umesto toga, na deset koraka od mene bio je veliki kristalni češalj sa divnom zmijom uvijenom između zubaca. Mada još bunovan, ipak sam se iznenadio što se zmija češlja. Ali zmija diže glavu i reče, skandirajući slogove:

— Ja sam otac kutija šibica!

— Nije istina — odgovorih joj — čim se češljaš, a otac kutija šibica ne mora da se češlja pošto je ćelav.

— I ja sam ćelav, ali niti je ovo češalj, niti se ja češljam. Ovo mi je žena: Salata. Pogledaj!

Zaista, češalj dobi lepu purpurnu boju, brzo poče da skakuće u mestu kao vrabac, pa se iznenada zaustavi. I ja ugledah Salatu u haljini od prozračnog voala, koja je dozvoljavala da se divim svim njenim dražima. Zmija joj je bila obavijena oko vrata.

Prinoseći prst ustima, ona mi reče smešeći se:

— Ja sam majka kutija šibica.

Zatim, naglo se uozbiljivši, dodade tihim glasom:

— Zar glas krvi nije progovorio u tebi? Kunem se da ti je ovo otac.

— Ja ću ga ubiti.

Salata zaljubljeno pomilova glavu zmije i reče poluglasno:

— I ne pomišljaj na to. On je moj muž i gospodar.

— Zvončice — odgovori zmija.

Hteo sam već da ostavim te sladunjave ljubavnike i opet da se opružim na travu, kad po drugi put odjeknu rika slona blizu iza mene. Okretoh se i videh mali auto, pravu dečju igračku, koji je punom brzinom jurio na mene. Devojčica od pet ili šest godina iziđe iz auta i reče mi, tepajući:

— Ona stara žena što se vuče duž Sene oslanjajući se na štaku uzela je na sebe uzvišen zadatak. Ona leči bolesne životinje. Prolazi kroz sve bučne radnje na kejovima gde se piskavi zov papagaja meša sa mijaukanjem zarobljenih mačaka, gde lasice riju slamu dok majmuni grizu šipke, i pita: »Nema bolesnih životinja?« I poveravaju joj sve što pati u tom boravištu životinja. Otvara ona oštre kljunove, male vilice šiljastih zuba, diže poluspuštene kapke, odnosi bolesnika i leči ga na svoj način. Izlečila je divnog petla, koji je sad doziva kad prođe kraj njegovog kaveza. Onda ona zamoli da mu daju četvrt časa slobode i vodi ga u susednu kafanu. Nađe se uvek malo toplog vina za petla, koji pije ozbiljno, sitnim gutljajima, kao meraklija.«

Ona se osmehne i kao da hoće da ode, ali se odmah vrati i reče mi svečano:

— Slušaj: iza konja na pločniku koji iviči čelični vrt, ima gomila sitnog peska. Lepog belog peska, svetlucavog i mekog pod prstima kao pirinčano brašno. Neki čovek u starinskom kaputu s peševima i s knjigama pod rukom prišao je juče i napunio peskom malu kutiju. Pažljivo ga je birao, da bude čist i duvao na komadiće listova i grančica koje su s njim bile pomešane. I objašnjavao je policajcu, koji je gledao zainteresovano: »Razumete, nigde više se ne može naći pesak u boji za sušenje mastila. Nigde, čujete li! Obišao sam sve prodavnice u Parizu, sve radnjice. Više se ne prodaje, samo što mi se nisu nasmejali u brk. Ovaj je pesak baš ono što mi treba. Kad biste samo znali kako lepo izgleda na vlažnom rukopisu, kad se oboji! Ne pominjite mi upijaću hartiju, ili pravi mrlje ili popije sve mastilo. — I otišao je, malo vukući noge, još mrmljajući: — Ne, ne pominjite mi upijaću hartiju!

Dete se iznenada rastužilo i gledalo me očima punim suza:

— Mislite li da bih mogla... — prošaputala je.

I dodala je kao za sebe:

— Želela bih šolju kafe.

I uz pokret, koji je mogao da znači — šta se tu može, prešla je rukom po hladnjaku automobila i otišla punom brzinom.

Opet mi rika slona probi uši i gospodin Šarbon se probudi vičući:

— Srce, brzo! Srce!

I ode trkom u pravcu rike slona. Pošao sam za njim što sam brže mogao; ali nisam ni blizu tako brzo trčao kao on.

Posle jednog časa trčanja došli smo do telegrafskog stuba koji se čudno ljuljao u svim pravcima. Gavran je leteo iznad njega pokušavajući da se spusti. Ali stub se klatio tako brzo da gavran to nije mogao. Svaki put kad bi gavran imalo dodirnuo stub, odjeknula bi rika, koja me je toliko kopkala i u kojoj je gospodin Šarbon video pojavu srca, onog što smo rešili da ga se dokopamo.

Ali bilo da se gavran umorio od svojih uzaludnih i učestalih pokušaja, bilo što ga je naš dolazak uplašio, on brzo odlete i nestade. Skoro istog časa telegrafski stub prestade da se klati. Gospodin Šarbon poče da se penje na vrh u nadi da će naći neki trag koji bi nam dozvolio da se dočepamo srca. I zaista, otkrio je limenu ribicu s udicom. Ali čim dodirnu ribicu, ova se smanji upola.

— Srce je prošlo tuda — reče mi gospodin Šarbon pokazujući mi ribicu.

— Po čemu znate?

— Zar riba nije smanjila zapreminu? A pogledajte i liniju koja se pojavljuje na njenim leđima.

Tanka crna linija ocrtavala se na leđima ribe. Uskoro je postala i sjajna i crna, i dostigla dva milimetra širine.

Posmatrali smo tu pojavu u tišini. Odjednom gospodin Šarbon uzviknu: »Ujela me je!« I pusti ribu, koja odlete i iščeze u trenutku.

Gospodin Šarbon je jadikovao:

— Pustili smo srce da nam pobegne. Sad ga ovde više nećemo videti, i biće teže nego ikad večeras ga uhvatiti, biće nepoverljivo.

Bilo je oko četiri časa po podne. Gospodin Šarbon udari triput čelom o zemlju. Iz oblaka, koji je bio na velikoj visini iznad nas, izli se kiša jagoda.

— Opet srce! — reče gospodin Šarbon. — Sad je u sigurnosti i ruga nam se.

Gledao sam zemlju oko nas i primetio da su jagode iscrtavale slova. Pročitao sam: *Život je kratak.*

Saopštio sam svoje otkriće gospodinu Šarbonu, koji mi reče:

— To je opomena. Naslutili su naše planove. Motre na nas. Na oprezu su. Moramo biti predostrožni.

Nalet vetra iznenada zatrese drveće. Japanska zastava siđe s neba, zaustavi se koji trenutak pred nama i vrati se odakle je i došla.

Sunce je već nestajalo na horizontu, a duge povorke kengura, predvođene devojkama, pevale su:

Gospa je na kuli
Pijanoj kao vo
Vo krvavi
Žirom se žiri
Kad se širi
Krv bljuje
Kad se smiri

Gospa je na kuli
Kula je visoka
a gospa mala
kao da je šala
A u jednom dahu
sve u vrbaku
repe u mraku
to šaputahu

Dama je tako mala
kula je tako velika
da se orasnice
i neke lepotice
voljahu iznad tavanice.

Jedan o kengura, stara ali mala ženka, stade za čas i viknu iz sveg glasa:

— Krajnja stanica, ispraznite kola!

I leže na put. Jedno jaje ispade iz njenog trbušnog džepa, otkotrlja se na zemlju i uspravi se na jednom od vrhova, a onda se otvori po sredini i iz njega izađe mala svilena maramica, koju večernji povetarac otera u jarak.

Gospodin Šarbon stade kao ukopan.

— Srce — uzdahnu on. — Uzmite maramicu, ja ću uzeti jaje.

Lako sam došao do maramice, a gospodin Šarbon je uspeo da uzme jaje. Ali uzevši jaje, gospodin Šarbon se pretvorio u prodavca metli. Od iznenađenja samo što nisam ispustio maramicu.

Bio sam duboko pogođen nesrećom gospodina Šarbona, utoliko pre što nisam još bio izvestan da je uhvatio srce. Upitao sam ga:

— Da — reče mi on — čak sam ga i progutao i otuda sva moja nesreća.

Ali srce nije bilo potpuno pošto sam ja držao maramicu, kao što sam mu i napomenuo.

— Ako je do toga, odgovori mi on, progutaću i maramicu kao što sam progutao i jaje.

I odmah to i učini.

Nastavili smo svoj put ka Marni. Stotinak koraka dalje gospodin Šarbon se iznenada rastopi. Iz te tečnosti, rasute preda mnom, začas izraste jela, od onih koje služe za božićnu jelku. Jela se povijala na sve strane kao da je trese žestok vetar, a međutim povetarac je jedva treperio lišćem obližnjeg drveća. Neki sat otkuca sedam časova. Psi zalajaše besno, odjek neke rodoljubive pesme jedva mi je dopirao do ušiju, i u času kad sam se odlučio da ponovo pogledam drvo, utvrdio sam da je prekriveno metalnom žicom, kao ona za kokošarnike. I dalje je drvo širilo užasan smrad, ali se on naglo raziđe u času kad tanak mlaz bistre vode poče da izlazi iz žičane mreže. Ova se odjednom sruši, i ja ugledah

gospodina Šarbona kako razbija časovnike čekićem. Kad vide da sam iznenađen, on prište u smeh i naredi mi:

— Proklijajte pasulj!

Gospodin Šarbon je očigledno izgubio razum. Ostavio sam ga da smrskava časovnike i pobegao sam trkom. Na zavijutku puta našao sam ogroman belutak visok tri metra. Jurnuo sam na njega, glavom unapred i uleteo unutra. Spasen sam. Mogao sam mirno da očekujem budućnost. Smestio sam se.

Tu i pišem ovu priču.

U ZEMLJI MAGIJE

Oko Zemlje Magije majušna ostrva: pojasevi za spasavanje. U svakom pojasu mrtvac. Taj opasač od pojaseva štiti Zemlju Magije, služi za osluškivanje stanovnicima, najavljuje im dolazak stranaca.

Ostaje još samo da se zavedu na stranicama i pošalju daleko.

* * *

Vidi se kavez, čuje se lepršanje. Jasno se razaznaje zvuk oštrenja kljuna o šipke. Ali ptica — nigde.

Iz jednog od tih praznih kaveza čuo sam najzaglušenije brbljanje papagaja u svom životu. Nije se, jasno, video ni jedan.

A kakva buka! Kao da ih se u tom kavezu našlo tri-četiri tuceta:

— Zar im nije tesno u tom malom kavezu? — upitao sam ne razmišljajući, ali dajući svom pitanju, čim sam čuo sebe kako ga izgovaram, podrugljiv prizvuk.

— Jeste, odgovori mi vlasnik odlučno, zato toliko i brbljaju. Hteli bi više prostora.

* * *

Ta je kap vode osetljivija od psa. Privržena je. Deca se s njom igraju. Lako se rastuži ako joj se ne obraća pažnja. Ako je preseku, raspadne se i ugine. Vodene bu-

be je se klone. Da li iz radoznalosti ili zlobe, tek ima dečaka koji je u igri ubijaju.

Ako je pokretač zgloba, teško njima od kočnice (vidi poglavlje o kočnicama).

* * *

Dešava se da se na glavnom putu naiđe na talas, talas sasvim sam, talas van okeana.

On ničemu ni služi, a nije ni igra.

To je slučaj magijske neposrednosti.

* * *

Često vidite uveče vatre u polju. Te vatre i nisu vatre. Tu ništa ne gori. Ta vatra jedva da bi mogla da sagori, i to samo ako je strašno žarka, vilinu kosu, ako ova prođe kroz samo njeno središte.

Zaista, te vatre nisu tople.

Ali zato imaju sjaj neuporediv s bilo čim drugim u prirodi (ipak slabiji od sjaja električnog luka).

To usijanje očarava i plaši, iako nema nikakve opasnosti: vatra se gasi isto onako naglo kao što se i upalila.

* * *

Video sam vodu koja se uzdržava da poteče. Ako je voda dobro obučena, ako je to vaša voda, neće se razliti, čak i da se boca razbije načetvoro.

Voda prosto čeka da joj navuku drugu bocu. Ne pokušava da procuri napolje.

Da li to moć Maga deluje?

I da i ne, ipak izgleda ne, jer Mag može da ne zna da se boca razbila i da se voda muči da ostane na svom mestu.

Ali ne sme da pusti vodu da dugo čeka, jer joj je taj položaj neudoban, teško joj je da se u njemu

zadrži, mada se neće sasvim izliti, može ipak dosta da iscuri.

Razume se, to treba da je vaša voda, a ne neka voda od pre pet minuta, voda koju tek što ste usuli. Ta bi odmah istekla. Šta da je i zadrži?

* * *

Grbavko? Nesrećnik, nesvesno opsednut očinstvom (prilično sklon onoj stvari, kao što je poznato, ali ga očinstvo najviše muči, tvrde oni).

Da bi mu olakšali, izvade mu iz grbe drugog grbavka sasvim malog.

Čudan susret kad se prvi put pogledaju oči u oči, stari s olakšanjem, onaj drugi već gorak i opterećen potištenošću invalida.

Grbavci koje im vade nisu pravi grbavci, izlišno je i napominjati, ni prava deca, niti su zaista živi. I nestaju posle nekoliko dana bez traga.

Ali grbavko se ispravlja, a to nije malo čudo.

Uostalom, šok je neophodan. Šok je najvažniji od svega, galvanizacija pojedinca koji u prvom trenutku sav drhti.

Ako, naprotiv, grbavko ravnodušno gleda malo biće izišlo iz njegove grbe, trud je bio uzaludan.

Možete mu izvaditi dva tuceta a da ne bude nikakve koristi, nikakvog poboljšanja za njega.

Šta da se kaže? To je onda pravi, savršeni grbavac.

* * *

Odjednom osetite da vas je nešto dodirnulo. Međutim, nema ničeg vidljivog kraj vas, pogotovu ako dan nije savršeno svetao, pred kraj popodneva (kad *one* izlaze).

Nelagodno vam je. Pođete da zatvorite vrata i prozore. Onda zaista izgleda da neko biće lebdi u vazduhu, kao meduza u vodi — i od vode istovremeno,

biće providno, masivno, gipko, i da pokušava opet da prođe kroz prozor koji se odupire vašem pritisku. Vazdušna Meduza je ušla.

Pokušavate da prirodno objasnite stvar. Ali nepodnošljivi utisak stravično raste, izađete vičući »Mža!« i trkom jurnete na ulicu.

* * *

Mada vrlo dobro znaju da su zvezde nešto drugo, a ne jake svetlosti na prividu neba, ne mogu a da ne prave nešto kao zvezde da bi ugodili svojoj deci, da bi ugodili sebi, a malo i vežbe radi, iz magične spontanosti.

Onaj ko ima malo dvorište, napravi mu tavanicu što vrvi od zvezda, i to je najlepša stvar koju sam ikad video. Bedno dvorište, okruženo zidovima tako oronulim da izgleda kao da plaču, pod originalnim nebom, blistavim, koje blešti od zvezda, kakav prizor! Često sam razmišljao i pokušavao da izračunam na kojoj bi visini mogle da budu te zvezde, nisam uspeo, jer ako se neki susedi njima i koriste, njih je malo i vide ih dosta mutno, nasuprot tome, nikad ne zađu *za* oblak.

Ipak sam primetio da veoma paze da zvezde izbegnu blizinu meseca, verovatno u strahu da će ih rasejano propustiti ispred sebe.

Izgleda da ova pojava magične sile izaziva više zavisti no ijedna druga. Susedi se bore, ogorčeno se bore, pokušavajući da uduhnu zvezde u susedstvu. I nastaju osvete bez kraja.

* * *

Među onima koji se bave sitnim zanatima, među postavljačima buktinja, ukrotiteljima guša, brisačima zvukova, izdvaja se izuzetnom privlačnošću i dražima zanimanje Vodenog pastira.

Vodeni pastir zazviždi izvoru i ovaj se oslobodi korita i krene za njim. Prati ga, raste, usput obogaćivan novim vodama.

Ponekad više voli da potočić očuva onakav kakav je, mali sakupljajući ovde-onde samo toliko vode da ne bi presahnuo, pazeći naročito kad prelazi preko peskovitog zemljišta.

Video sam jednog od tih pastira — išao sam u stopu za njim sav očaran — kako sa nikakvim potočićem, s curkom vode, širokim jedva koliko čizma, uspeva da pregazi veliku mračnu reku. Pošto se vode nisu pomešale, uhvatio je svoj potočić netaknut na drugoj obali.

Veština koja ne polazi za rukom bilo kom potočaru. Za trenutak bi se vode pomešale i onda bi mogao da ode i potraži na drugom mestu novi izvor.

U svakom slučaju, rep potoka nestane, ali ostane toliko da se zalije voćnjak ili napuni prazan jarak.

Ali treba da požuri, jer ako mnogo oslabi, ova voda može da se razbije, to je »izbledela« voda.

* * *

Kod njih nećete sresti Nerone, Žilove de Re, nedostajalo bi im vremena da se izgrade.

Postoji stalni savet, čija je dužnost da nasluti buđenje opasnih sila.

Povede se istraga. Ona može da ide i do obreda »zvezdano proročanstvo prema nestalim zvezdama«.

Ovo proročanstvo je skoro uvek nepovoljno. Onda dolazi do povlačenja okultne kočnice.

Čovek pada. Ne znajući šta mu se dešava, stiskajući čas glavu, čas trbuh, mali trbuh, butine ili ramena, on urliče, očajava, na vrhuncu je očajanja: *oduzeli su mu njega samog.*

Neopisiva strava, nepodnošljiva takođe. Obično dođe do samoubistva u roku od tri časa.

* * *

Krvava na zidu, živa, crvena ili napola zagađena, stoji rana nekog čoveka, Maga, koji ju je tu stavio. Zašto? Iz askeze, da od nje bolje pati, jer da je na njemu ne bi mogao a da je ne izleči svojom isceliteljskom moći, za njega tako prirodnom da je potpuno nesvesna.

Ali ovako je dugo čuva otvorenu. Taj je postupak uobičajen.

Čudne rane u koje je neprijatno gledati, s gađenjem, kako pate na pustim zidovima...

* * *

Vrednost čoveka ocenjuju pravednije posle njegove smrti. Pošto se otarasio beznačajnosti i skela (tela), najzad se ukaže otkriven, tvrde oni.

A i sve neverovatne stvari uvek su delo preminulih. Ipak treba delati brzo. Desetak godina posle smrti (osamnaest do dvadeset kod izuzetno temperamentnih) mrtvac se ohladi. Za Mage je pitanje samoljublja da sebe što je moguće duže nadžive. Ali i sile raspadanja deluju snažno, neumoljivo. Najzad ih vetrovi s onog sveta savlađuju i onda se za izuzetnija dela mora računati na svežije mrtvace.

Svi nisu Magi. Ima spletenih, bolesnih mrtvaca. Ima ih koji polude. Tad nastupaju *Psihijatri za mrtve.* Njihova je dužnost da upute nesrećnike, da ih izleče od nemira koje im je donela smrt.

Ovo zanimanje zahteva mnogo tanane pažnje.

* * *

Tavanica, krov, za njih je to prvenstveno stvar odlučnosti. Jednog dana za vrlo jake kiše, jednog od onih ogromnih atmosferskih izliva, kakvi se viđaju samo u tropskim predelima i ovde, video sam čoveka

na njivi kraj puta kako sedi usred otvorenog prostora, suv, dok se kiša dobujući bez vidljivog razloga na metar iznad njega slivala, kao da je bilo nekog čvrstog zaklona, a nije mu bilo ni traga.

Nisam hteo da ga uznemiravam i produžio sam svojim putem. Iako sam ga poznavao nisam ni reči rekao, a ni on meni. A ni posle toga. I, ako se ne varam, od tog su me dana više cenili. Moja večita pitanja su im ponekad bila vrlo neprijatna.

* * *

Čak su mi i u ovoj magijskoj zemlji gradovi, koji me inače privlače, nepodnošljivi. Besneo sam, izbezumljivao se, žalio sam što nisam više dete da bih još imao pravo da vičem, plačem, lupam nogom, da se nekom žalim. Šta se tu može? Samo sam žalbe slušao.

»Telefonisali smo vam. Maločas smo vam telefonisali (ili bi trebalo da kažem »telekomunicirali« smo). Poručili smo vam telefonski... Šta to znači? Zašto niste odgovorili?«

Eto, oni ne mogu da zamisle da neko ne čuje njihove okultne poruke, da ne čita sa zida reči ispisane velikim slovima, podvučene triput.

Na vrhuncu razdraženosti, dok mi je u glavi bučalo od svega onog što sam osećao da se snuje ne mogući da ga razmrsim, smešan invalid, dok je inače bistrina svakodnevna stvar, ponekad sam pokušavao da pogađam. Kao što se radi na ruletu i, kao i na ruletu, gubio sam. Kakva muka! I opet bih odlazio na selo, posramljen, zavidljiv, zao.

* * *

Nesložni brakovi predstavljaju magijsku opasnost i desilo se da su svi stanovnici jednog sela u prah satrveni, sagoreli žestinom neprijateljskih osećanja jednog muža prema ženi, osećanja koja je možda sam

od sebe krio sve dok nije selo u prah pretvorio, kad je morao da prihvati očevidnost činjenice.

* * *

Ne treba se smejati pre podne.

Stroga zabrana koju nije teško poštovati jer se malo smeju: smatra se da smeh, kao i govorljivost, prazni rezervoare magijske sile.

* * *

Mag Ani tvrdi da može da uzme psi... ženi koju traži, (psi nije dvojnik) i da ga privuče sebi. Bez psija se može neko vreme: ona prvo ne primećuje gubitak, ali onda miluje psi, i malo-pomalo, mada ne oseća ništa neodređeno, žena se približava mestu gde je njen psi. I što je bliže, to se bolje oseća dok se, i ne znajući, ne poistoveti s njim. Ali tad je već ljubav čoveka u njoj.

* * *

Obrazuje se, kažu, u većini ljudi koji gledaju neki predeo, jedna kapsula. Ta kapsula nije tako mala kao što se misli.

Kapsula je posrednik između predela i posmatrača i kad bi posmatrač mogao da iščupa tu kapsulu i da je odnese, bio bi bezmerno srećan, osvojio bi raj na zemlji.

Ali za to je potrebna krajnja pažnja, čudesna snaga, i treba znati šta se radi. To je kao čupati drvo sa svim njegovim korenjem. Sitni lukavci koji se svuda pomalo služe mnemotehničkim sredstvima, grafičkim prikazivanjem, poređenjima, analizama i silovanjem posmatrane materije, ne samo da ne znaju o čemu sam to sad govorio već ne mogu uopšte ni da zamisle

čudesnu jednostavnost, skoro kao dečja igra, tog postupka koji vas prosto dovodi na prag ekstaze.

* * *

Kakva živost na trgu! I tako čudne, tako neočekivane vesti!

»Grešite mnogo što gubite vreme ovde«, reče mi moj poznanik Mag, koji je bio u prolazu. »Ta se gomila skupila pre deset godina. A vesti su neobične samo zato što su iz već minulog doba. Sad ću ja da rasturim sve te gnjavatore«. I na moje veliko zaprepašćenje, učini kao što je i rekao, oterao je sa trga sve te ljude, tako uzbuđene samo časak ranije, koji su nestali, zaista to mogu reći, sa rečju na usnama.

* * *

U peći za pse čuva se nežnost psa. Inače crče pas, izgubi se nežnost. Zato sa suzama tuge, a i sa nešto prenemaganja, žene — koje se, uostalom, posle često pokaju — predaju šoferu šinternice psa još u punom naponu života, a on čeka ne znajući tačno šta, pun poverenja, uprkos svojoj strepnji, u prijateljstvo svoje gospodarice. Ostalo je brzo gotovo i ne da se opisati. Pas, suznog oka, pokušava da se okrene i nestaje iza vrata peći.

* * *

Izgleda da bale drveta Kanapa dolaze od uzbuđenja, jer u najtoplije doba dana, dok prolaze trube, kad se začuju fanfare, u grcavim talasima, pojavljuje se pri dnu grana čudno mrko izlučenje.

Je li to patnja? Ili radost? S neugodnim uzbuđenjem čovek gleda to nadolaženje koje se usporava s odlaženjem muzikanata, da bi s njima i nestalo, i drvo opet postaje tvrdo kao daska.

* * *

Nemaju, čini mi se, smisla za mehaniku.

Malo ih je koji to jednostavno priznaju. Odgovaraju da je taj smisao antifilozofski, antimagijski, anti-ovo, anti-ono. Jedan od njih, dok sam mu objašnjavao bicikl misleći da ga iznenadim, tvrdio je da su nekad bili izmislili bicikl za bube, i davali ga deci na poklon, koja su se njime dosta dugo igrala. Više od toga i ne vredi, kao da je hteo da kaže.

* * *

Misao je nešto sasvim drugo u Zemlji Magije. Misao naiđe, uobliči se, izoštri, i isto tako i odlazi. Vrlo sam dobro osećao razliku. One razne rasute prisutnosti, ideje koje vam u Evropi stalno prolaze kroz glavu bez ikakve koristi za druge i za vas same, neodređene, protivrečne, te larve se tamo uopšte ne javljaju: ustanovili su *veliku branu*, koja opasuje njihovu zemlju.

Jedino su neke retke misli, snažne kao bujica, misli Maga ili induskih i muslimanskih asketa, hrišćanskih svetaca ili ponekog samrtnika uspevale da probiju brane, a i to tek zakratko.

* * *

Kad su mi govorili o oduzetom vidiku, o Magima koji su umeli da vam skinu vidik i samo vidik, ostavljajući vidljivo sve ostalo, mislio sam da je reč o nekakvoj verbalnoj igri, o šali u samom jeziku.

Jednog dana u mom prisustvu neki Mag povuče horizont svud oko mene. Bio to magnetizam, sugestija ili koji drugi uzrok, naglo oduzimanje vidika (bio sam kraj mora i čas pre toga divio se ogromnom prostranstvu i pesku plaža) izazva u meni tako veliku stravu da nisam više smeo ni da koraknem.

Odmah sam mu priznao da sam ubeđen i sve, i sve... Nepodnošljiv me je osećaj obuzeo, tako da čak ni sad ne smem da ga se setim.

* * *

... On mu razbije orman o glavu. Kakva radost, čak i kad drvo ne valja!

Avaj, s glavom je svršeno, a možda i s ormanom.

Sve je gotovo? Ne, u Zemlji Magije nije, bitka se nastavlja s mnogo žara i radosti. I fiokama i otpacima ormana, i daskama još može da se udara po čoveku, koji ubrzo ustaje, ako nije kukavica, da vam vrati ravnom merom.

Prijatno je i sabljom se tući. Prvo se čovek preseče nadvoje. Ali on se diže preteći, zaseče mu se rame. Ništa, opet ustaje. Raspoluti mu se glava, skine mu se glava, navali se na struk, iseče se kao glavica kupusa, dok mu se, ne misleći na predah, ne zabije dobar udarac mačem u trbuh. Božansko zadovoljstvo — zabosti u istog čoveka jedan, dva, tri, dvadeset mačeva, dok se on i dalje otima, i to stojeći uspravno iako zamoren, čela orošenog od uzbuđenja, preti i nalazi načina da vešto vrati udarce.

Ormani, sablje, mač, nije ni potrebno reći, magijski su ormani, sablje i mačevi i nikakvo zlo ne nanose sem zamora, koji je teško izbeći ako se zaista igra od srca.

* * *

Kazna za lopove: ruke im otvrdnu, ne mogu više ni da se saviju ni da se okrenu, ni da se zgrče. I otvrdnjavaju sve više, i meso otvrdne, mišić otvrdne, arterije i vene i krv otvrdnu. I otvrdnula ruka se suši, suši ruka mumije, tuđa ruka.

Ali ne otpada. Dvedeset četiri časa je dovoljno, i neosumnjičeni lopov, bar on tako misli, uživajući u

nekažnjenosti, oseti odjednom da mu se ruka suši. Potresno razočaranje.

Srebrne ruke su ruke kraljevske princeze koja je živela pre mnogo vekova i zvala se Anamina.

Morala je da ukrade. Uprkos svojoj kraljevskoj krvi, nije mogla da izbegne kaznu Maga.

U toku, možda, jednog časa sna, ruke su joj otvrdnule. U snu, kažu ljudi, videla je da ima srebrne podlaktice. Probudila se i, o, užasa, videla da ih zaista ima. Užasan prizor. Još prikazuju njeno balsamovano telo, s malim srebrnim podlakticama i rukama. Video sam ih.

* * *

Dan po sebi postoji, i prethodni, i onaj što je prethodio prethodnom, i onaj pre njega... i dobro su slepljeni jedan uz drugog, po deset zajedno, po trideset, čitave gomile, i čovek ne može *sam* da se iživi, već živi *život*, i vrlo je iznenađen.

Čovek iz Zemlje Magije to dobro zna. On zna da dan postoji i da je jak, i da je čvrsto izliven, i da mora da učini ono *što dan ne želi da on učini.*

On, dakle, pokušava da izvuče svoj dan iz meseca. Najteže je uhvatiti ga. A to se ujutru ne može. Oko dva časa popodne počinje da ga pomera, oko dva časa se zanosi, zanosi; tu treba dobro prionuti, gurati, pritezati, popuštati, navaljivati, prebacivati preko njega.

Najzad ga *okrene* i *uzjaše.* Zagospodari njime. I brzo na najvažnije, brzo, jer će morati — avaj — da prepusti dan nadovezivanju sledećih, najkasnije oko ponoći. Ali šta da se radi? To je cena životinjskog bivstvovanja.

* * *

Zašto nas samo ruševine i najskromnije krovinjare diraju i izgledaju tako ljudske, iako bi, verovatno, stanovanje u njima imalo i svojih nezgodnih strana, dok

su udobne kuće uvek velike, neprijateljske i tuđe zgrade?

Magi su, izgleda, odgovorili na to pitanje, i ne samo rečima.

Njihova se arhitektura uopšte ne trudi oko upotrebljivosti.

Niko u ovoj zemlji neće tražiti od arhitekte zgradu za stanovanje. I zgrada neće ni biti to, stvar je skoro izvesna. Ali po njoj može da se šeta i spolja da se uživa u prijatnom utisku, u njenom prijateljskom ili divnom izgledu, najzad da se u njoj provedu očaravajući trenuci.

Na nekoj zaravni, na primer, uzdići će se gordi bedem, koji ništa ne bedemi, sem retku travu i koji ljutić.

Na drugom mestu, natkriljujući jedino tlo puste ravnice, srušena kula (sagrađena »srušena«). Tamo luk koji nema svrhe opkoračio je samo sopstvenu senku; malo dalje, usred polja, malo stepenište penje se usamljeno, samopouzdano, ka beskrajnom nebu.

Takve su njihove građevine. A što se tiče stanovanja, oni žive pod zemljom u jednostavnim stanovima, s mnogim zaobljenim uglovima.

Kad sam pokazao skice, fotografije naših zgrada Magima, bili su zaprepašćeni: »Zašto tako ružne? Zašto? Još neočekivanije bilo je njihovo iznenađenje pred svojstvima psihičke neudobnosti, neljudske grubosti i nesavesnosti.

»Čak bi i svinje u njima bile nesrećne«, govorili su.

»... a niste ni zaštićeni u njima, niste ni...« Nisam čuo nastavak jer su završili neodoljivim i opštim smehom.

Život pod zemljom ih je sasvim drugačije usmerio.

Hladna (i bezdimna) svetlost je njihov pronalazak — ukoliko je pronalazak ono što je pronašlo dvadesetak vrsta insekata i isto toliko riba. Naši će se arheolozi svađati kasnije da li je pronalazak svetlosti prethodio ili je pak prva bila sklonost ka skrivenom

stanu, ili možda traženje sigurnog mesta za obavljanje magije. Magi ne odgovaraju na takva pitanja.

Njihova divna hladna svetlost drugima je odvratna. Nema ničeg nalik na preobilno, preterano i surovo sunce koje izliva toplotu i svetlost istovremeno, a da ne govorimo o infracrvenom i ultraljubičastom. Ničeg nalik na naše bedne, a ipak vrele sveće, sijalice, rampe ili neonske cevi.

U njihovim podzemljima vlada svetlost koja je isključivo svetlost, prijatna za oko kao što je mleko prijatno telu deteta, svetlost koju bi čovek rado nazvao svetlošću »klasičnog doba«. Ona pruža zadovoljstvo, nikad ne zamara oko i pred njom se povlače senke sna.

* * *

Kad sam se žalio na glavobolju, da, zaista, tamo me je često mučila migrena, i kad bismo bili napolju, oni bi često odgovarali, pokazujući dnevnu zvezdu zlovoljnim pokretom: »Protrljajte sunčeve pege i ništa više nećete osećati!« Pretpostavljam da je to bilo duhovito. Bilo kako bilo, nisam shvatio. Bilo je tu nečeg drugog, očigledno. Bilo je možda one mržnje prema suncu, koju sam, čini mi se, već utvrdio, ili sam se možda zaista prevario.

U Zemlji Magiji je teško izdvojiti osnovni napor, teško je podvući ga. Jer kod hiljadu naravi, kod njih kao i kod nas, svako istraživanje je mnogostruko.

Ono što bi taj napor bio pre svega to je svet čoveka o sebi i o kosmosu. Govorim o svesti *neposrednoj, čistoj, psihičkoj.* Oni su joj povećali proniclji-vost, neposrednost, učestalost, ali trajanje vrlo malo.

Do krajnosti su kratki ti trenuci svesti, sem kod Maga prvog i drugog stepena. Koliko to može da iznese u celini jednog života koji nije izuzetan? Pošto sam bio uporan:

»Za hiljadu godina života, devetnaest časova«, to je bio njihov obeshrabrujući odgovor.

* * *

Lica-topovi.

Lica uvek uperena, lica večito u grmljavini.

Izbegavati one koji imaju lice-top.

I kad bi hteli, ne bi mogli a da na vas ne pucaju u prolazu. I kad padne veče, posle nekoliko časova razgovora, prividno svakidašnjeg i nevažnog, kockanja ili šetnje, iznenadite se što ste tako umorni, tako preterano, samrtno umorni.

* * *

— Dar Luka, šta bih s njim?

Bilo je tuge u njegovom glasu, možda gorčine i starosti, nešto kao svetiljka, da, kao svetiljka koja trne, i shvatio sam da sam bio nametljiv.

I opet, bio sam tako blizu da doznam, konačno da doznam jednu od glavnih tajni, razgovor je skrenuo i završio se uzdahom.

* * *

Partenoterapija je jedna od najrasprostranjenijih ustanova u zemlji.

Deca (postoji pijaca dece), devojčice u četrnaestoj godini, uzimaju se kao lek. Uostalom, devičanstvo im ostaje, nemojte se varati, dodir je važan, i to samo za one najprostije.

Prosto blisko prisustvo je sasvim dovoljno.

Pošto sam ozbiljno oboleo od napada gušenja, i sâm sam iznajmio jednu po uputstvu svog savetnika. Njeno rame i nagib ka divnim grudima, to je bila oblast dodira koja je najbolje i najbrže delovala.

Ta jednostavna devojka, puna ljupkosti što je išla daleko, za vreme lečenja ništa drugo nije radila do vezivala i odvezivala podvezicu, i to vrlo skromno.

Pogledala bi s vremena na vreme u mene pa onda svoju nogu, ne govoreći ništa, i njena su mi osećanja ostala nepoznata.

* * *

Nezgode nedostataka sklada postoje svuda, ne izuzimajući ni ovu zemlju.

Neki dospeju do takve preosetljivosti, ne sačuvavši odgovarajuću snagu, da kad bi neka mala životinja zaista htela, htela na nešto da ih natera, oni bi postali njene žrtve i ne bi mogli da se odupru kad im zapoveda beznačajan i prezira dostojan insekat.

Oni to znaju i možete sami zamisliti kakva je to sramota i očajanje za osobu s kojom se tako postupa.

Video sam jednu ženu kojom je zagospodarila zmija duga pedeset santimetara, a ona je bila suviše zaokupljena da bi uvidela odvratnost toga, a govorili su mi i o ženi koju je začarao i vodio je pauk.

Zaista ne mogu nikako da pogodim ni kuda ni zašto.

* * *

U toj zemlji gde je prirodna magijska moć velika, gde su lukavstvo i tehnika u razvoju, tanani i nervozni moraju naročito da su predostrožni da bi očuvali svoju samostalnost.

Čak i značajni ljudi, važne ličnosti u neku ruku, rekli su mi u trenucima iskrenosti, otkrivajući svoj strah: »Jesam li ovo zaista ja? Ništa ne primećujete... Ništa čudno na meni?« Toliko se plaše da ih drugi ne zaposedne ili da njima ne zagospodare, kao marionetama, jače kolege.

Kad sam im govorio o Hristu i Franji Asiškom, ili o drugim svecima u nizu kalendarskom, o Terezi Neman, čije šake i stopala krvave petkom, često bi se iznenada uozbiljili, i izgledali pre poraženi i na oprezu no pobožni.

»Kako? Umro je pre dve hiljade godina, kažete, a još vam se javlja kao vampir!« Video sam da nas žale, i kao da su bili užasno uplašeni.

* * *

Govorio sam o ustanovi *pijace dece.* U provinciji Nor postoji pijaca roditelja, gde moraju da idu odrasli bez dece i redovi niži od trećeg magijskog stepena.

Tu deca biraju. Roditelji mogu da se izvuku. Izbor deteta se jednostavno pribeleži. Sedam odbijanja odraslog se ne prihvataju. On je otac koji nije sebe svestan, kažu, a tako je i za ženu, sem što je najveći broj odbijanja za nju svega pet.

U provinciji Gornoba ima mnogo više očeva no majki. U Kareli je obrnuto, žene se uopšte ne vezuju, sem za mužjake.

Nezgodna strana ovog sistema, očigledno. Ali bolje i poočim koji vam odgovara nego cela rođena porodica koja vam ne odgovara, to je njihovo načelo. Oni rado kažu da je retko dete kojem su potrebni i otac i majka. Njemu je potreban, već prema naravi, ili jedan *ili* drugi.

Šta da se kaže za ove običaje? Pa eto (a da napomenem da ja nisam čovek koji u svemu vidi uspehe), ako je i ostalo nešto »zajednica« koje su pošle naopako, nema ih ravnodušnih i ima više no igde drugde porodica skladnih kao u snu, koje su rezultat izuzetno zanimljivih susreta jednog pijačnog dana, i postale su kao neki raj na zemlji. Odmah im se i zavidi, uveravam vas.

Čak ni u Kini to nisam video. Jer ma koliko duboko bilo to osećanje kod kineskog deteta, njemu je nametnuto, jer dete nije moglo da bira. Mali iz Gornobe je, naprotiv, sam odredio i »prekoračio krug« da bi pošao u susret svojoj sudbini. Možda treba da napomenem (više iz pakosti) da su me neka deca nervirala svojim izazivačkim izrazom malog gospodičića koji je uspeo u životu; primedba koja brzo bledi

pred divnom zajednicom, zaista predodređenom, takvom da u poređenju sa njom čovek oseti da je promašio život, da je iza njega život promašen od samog početka, konačno promašen.

* * *

Podmuklo su, mudro, genijalno razradili do sitnica neobičan metod lova.

Protiv lavova se bore *ranjavajući kolektivnu dušu lavova.* Tajnim putem ovladaju duhovima mrtvih lavova, pritiskaju ih sprečavaju njihovu reinkarnaciju ili je preterano ubrzavaju uz vrlo rđave posledice po zdravlje i prirodu lavova koji su tamo — sem u savanama zapada — degenerisani i vrlo leni, što je za životinje nedopustivo, smanjenog rasta i svega ostalog, tako da im se jarac može odupreti.

Tako te neprijatelje čoveka i stada, te životinje, nekad apokaliptične zbog užasa koji su ulivale, sad teraju sa puta, kad ih sretnu, udarcima noge i pogrdama i prete da će ih još gore upropastiti i tako ih nisko spustiti da će se i pacova plašiti.

* * *

Već dugo se brodovi ne koriste ni za šta drugo sem za velika rastojanja.

Ako treba preći veliku reku, predviđena je barka za nemoćne, decu, robu. Već odavno zdravim ljudima to sve ne treba, jer prelaze ponor i vode pomoću magijske sile.

Dirljiva pojedinost: ponekad neki starac, ili dečak opterećen prtljagom ili iscrpljen bolešću, kojeg ukrcaju u barku, zamoren sporošću prevoza, na nekoliko zaveslaja od obale, slušajući samo svoju želju, napušta baraku koju je matica zadržavala i pođe peške po vodama.

O, iznenađenja, uzbuđenja, kakvom nema ravna, taj pobednički polet, tako prirodan; izgleda onda da

je za vreme celog prelaza bio za to sposoban, ali nije hteo da uvredi čamdžiju, da ga liši hleba, a ponekad sigurno to i jeste slučaj.

* * *

Drvo koje lepršа granama nisam video, ali su mi o njemu mnogo govorili. Ono može da lepršа samo prvih petnaest dana proleća, posle mu ponestane gipkosti i onda stoji ravnodušno i mirno kao i ostalo drveće, ispunjeno celulozom i ostalim tvrdinama nespojivim s izrazom i igrom.

* * *

Čudno se snalaze u stvarima zanata i industrije. Objašnjavao sam im jednog dana, posle drugih naših pronalazaka, izgradnju i opremu broda, što ih je, izgleda, zanimalo. Crtao sam jedrenjak s tri katarke i iscrtavao pažljivo, što sam lepše umeo, katarke i poprečne letve, križak za glavno jedro, za prednje trouglo jedro, za najviše jedro, i kad sam kasnije rekao neku reč onome od slušalaca koji se najstrasnije zainteresovao, video sam da je shvatio da se jedra razapinju revolverom, hoću da kažem mecima: ispali se, recimo, na križak najvišeg jedra, a ono se razvije.

Tako su nehotice mešali čudesno s naukom. Morao sam stalno da ih ispravljam: »Ne, nema petla za polazak vozova! Ne! Obred munje nam nije neophodan za paljenje električnih sijalica...« Ali oni su odlazili sumnjajući i pitajući se šta li to od njih krijem.

* * *

Vezanih očiju.

Neku decu vaspitavaju vezujući im oči. Jedan mali broj dece uče da pronađu vid kroz sve pore tela, a veći broj da vide u skoro potpunoj pomrčini.

Neka postanu tako preosetljiva na svetlosne zrake da danju mogu da izađu samo zaštićena sa dva ili tri suncobrana, a dešavalo mi se da sretnem poneko od njih, u samo podne, ispod svih sedam suncobrana, od kojih je prvi veliki kao krov, manji su debelo postavljeni, a sve zajedno izgleda vrlo smešno.

Te s »dnevnim slepilom« najradije biraju za prinošenje žrtava Silama. Njihove žrtve se — tako oni veruju — radije primaju.

Životinje ih se manje plaše i zahvaljujući tome imaju željenu opuštenost pri žrtvovanju. Oni takođe mogu da priđu najvećem broju životinjskih vrsta. Sve vrste, međutim, ne dolaze u obzir.

Za žrtvovanje su podobne *samo životinje koje se naježe u dodiru sa vodom.*

* * *

Udata za lutku.

Tu poštuju zakon nečistog. Orgije su svete. Mokraća im je voda (za pranje). Samo se obredi Mesečeve grane poštuju.

Vrlo je rasprostranjen običaj da se devojka uda za lutku. I da nema drugog muža. Toj lutki treba da je verna. Triput godišnje njoj nepoznat čovek, kojeg neće ni upoznati, ostvari s njom pravo čoveka, ali ne dodirujući je, sem u neophodnom, ne otkrivajući se ni koliko za prst, ni jednom jedinom reči, potpuno obavijen i u odvratnu lutku skriven, lutku obučenu u rite i slamu i s nakaznom maskom.

Takav je običaj. Takvo je mučenje žene. Kako bi ona rado prevarila lutku s čovekom, najzad vidljivim, golim ili bar obično ljudski obučenim. Ali to je zabranjeno.

Te lutke postaju demoni. To i jeste željeni cilj. »Bez želje nema demona«. A oni strasno vole demone.

Zarobljavaju takođe — u magijske svrhe — ruke ljudi sa sela, zemljoradnika, snažnih i jednostavnih, nadajući se da će iz njih tako izići *lutajuća sila.*

* * *

Knjiga lavovskog snivanja.

U toj knjizi čitava jedna magija. Knjiga se skrivena čuva. Primerci koje sam ja video imaju samo dva poglavlja, uostalom pogrešna u nekoliko tačaka.

Na glavnoj kapiji grada Inijaho može se videti odlomak Velikog ciklusa Lava. Velika i upečatljiva slika, sa onim što treba znati »pročitati«.

Vidi se jedna velika lopta, koja liči na zemlju, ali ima još i vrlo uzan grlić, kuda ulazi lav i nije mu lako. Rep mu se uvrnuo dvanaest puta i izgleda da dolazi do nekakve boce, gde zaspi. Golubica ga probudi. On hoće da je uhvati, ona pobegne. Mršaveći, on postaje zmija i hrani se šljunkom. Malo dalje napada ga prvo voda, a posle vatra. On se bori.

Najteže mu je što mora da čuva jaja. Zaspi i drugi put, tu kraj jaja. Teče reka sa zvezde ka njemu. On se prene (jaja su bela, lopta siva, lav uvek crn). Sad je u šestom krugu (ima ih sedam, krugovi su koncentrični). Iz petog kruga puca bič. Od tog trenutka lav se vraća svom lavljem životu. Ali zakratko. Sad, evo, mora da se penje uz zavojite stepenice. U tom položaju izložen je udarcima krila mačka-ptice.

Kad dospe do petog kruga, dva se starca naginju držeći knjigu. I lav zaspi po treći put.

Četiri važna kruga, koji su ključ za ostale, nalaze se u unutrašnjosti zatvorenog grada, ali prvi krug, ključ za sve ostale, tu nije prikazan, sem onome ko na to ima pravo, i to na pesku i odmah se briše.

* * *

Reke vatre ili Dani velikog čistilišta.

Tog dana kreće sa trećeg bedema oko glavnog grada, inače mirnog, reka plamena. Vrlo tiha. Proždire stvari i ljude, ali sve vrlo tiho. Na obalama se jedva čuje tiho šištanje bića koja nestaju u ništavilu.

Kao zupci, rečice plamena liže s istim ciljem, najzad se roje i potočići koji teku i jure podmuklo svuda.

Ima i vatre koja se neprimetno uvlači, i podzemni gradovi naročito od nje stradaju. A mlade biljke i životinje ili deca ne stradaju. Ostaju nepovređeni. A ljudi neki da, a neki ne.

Ima i iznenađenja. Dešava se da se, po svojoj magiji slavni, Mitre, očajnički bore, uzaludno težeći da pronađu Zakon Lava ili da se vrate u detinjstvo. Uzaludna borba, uskoro ispare, rastvori ih čudni plamen kojem i najbezazlenija beba odoleva bez muke.

Taj dan nosi ime Dana Velikog Prečišćavanja. Nagli zastoj u rojenju mrkih oblika magije.

* * *

Divovska žena u krevetu.

Ova priča o divovskoj ženi izazvaće kod mnogih ljudi sumnju u moralne vrednosti Maga. Ipak neka se čuvaju besmislica koje bi sebi mogli tim povodom da uvrte u glavu. Vrlina magije nije u tome.

Odgajene, vaspitane, čudovišno razvijene naročitim postupkom, drže u Ofridiji divovske žene (jednu na devet sela). Ona živi u kući, najradije u krevetu, u vrlo određenom smislu reči »krevet« i u najgorem smislu reči »kuća«. Živi vrlo lepo. A ljudi od nje izlaze zaista iscrpljeni, ali sa nekim pouzdanjem, pošto su dospeli do granice zadovoljstva, granice koja je skoro prag ponora.

To ogromno telo koje treba opkoračiti, te ruke, grudi, u koje se utapa i koje bi mogle da smrve i u prah satru čoveka, daju zaista onaj utisak opasnosti i strašnog doživljaja sa ženama, kojim se ljudi obično tako jevtino hvale.

Te su divovske žene svakako dobroćudne, ali im se raspoloženje brzo menja, nervi su im slabi. Lako

se uvrede i strašno ljute, sigurne pored toga da nema kazne za njih, u času vam otkinu glavu u trenutku neraspoloženja, kao sardini... i zbogom živote.

* * *

Magi mrzi naše praskave misli. Oni vole da se skoncetrišu na jednu temu razmišljanja. To su najdublje, najskrivenije, najmagijskije stvari na svetu.

Prvih, ali ne i glavnih, ima dvanaest, i to su:

Prvenstveni sutonski
Meki lanac i magloviti broj
Haos hranjen lestvicom
Riblji prostor i okeanski prostor
Nemerljivi trapez
Nervna kolica
Eterični ljudožder
Zrak slame
Krajnja škorpija i potpuna škorpija
Duh umirujućih zvezda
Gospodari kruga

Reinkarnacija po službenoj dužnosti.

Bez tih elementarnih, osnovnih pojmova ne može se opštiti stvarno sa ljudima u ovoj zemlji.

* * *

Godine 493. treće sirijade njihove ere, grad Oboar, drugi po veličini, opkoli veliki urlik. Odmah je bio bezmeran. Nije se mogao u potpunosti pripisati vetru.

Stravičnost tog zvuka, koja je mogla da izbezumi, bila je u njegovom iznenadnom stišavanju i prelaženju u mrtvu tišinu, tako da se činilo da ni priroda više nije stvarna već je kopija same sebe.

A onda bi se kao topovsko đule vraćao siloviti dah i ogromni urlik bi izgledao još ogromniji.

Devetog časa zatrese, naročitim, lokalnim potresom, kao da treba da ustupi mesto... nekom biću. Kojem biću? Reklo bi se (mada se nije ni jedna krljušt videla) ogromnom zmaju dugog repa ili igvanodonu ustostručene veličine, koji je, s mukom se izvijajući, prolazio kroz zaravan na kojoj je sagrađen grad, da bi najzad nestao u utrobi zemlje.

Masa se, pošto je prošlo uzbuđenje, rasula po sad smirenoj zemlji, gledajući zaprepašćeno udubljenje oblika S, koje je ostavio razbesneli rep aždaje.

Svaka kuća koja mu se našla na putu nestala je u lavi pomešanoj sa staklastim peskom.

Približno u isto vreme podzemni grad Iga nestade potpuno. Sad je velika bazaltna masa na njegovom mestu.

* * *

Ko voli da mu se otkriju tajne! Često su me gonili, napadali.

Karna, koji me je čuvao, imao je tešku dužnost. Često je bilo pokušaja da me otruju. Jednog dana su me na kupanju kastrirali i izišao sam iz reke kao da nikad čovek nisam bio. Često sam imao ruku na leđima pribodenu kratkom rakljom. Prevarene ptice kljuvale su mi uvo. U nekoliko mahova komadi stena bi se odvaljivali od planine da se oburvaju na mene, ali uvek je Karna stizao na vreme da razbije čaroliju i strašne gromade bi mi padale pred noge bez težine kao maramice.

Ali jednog dana, osetivši neki težak uticaj, pozvao sam ga, a on nije mogao na vreme da mi pritekne u pomoć. Međutim, odmah je pošao k meni i, mada je bio na drugom kraju sobe, na nekih šest metara od mene, i mada je počeo da trči k meni, sve brže i brže, krupnim koracima, to je trajalo duge i duge minute, a on nije mogao do mene da stigne, čak ni da mi se približi. Pred tom protivničkom magijom, zaustavio se, zagnjurio glavu u ruke kao pri razmišljanju ili prizivanju, ostao je tako neko vreme, pa je opet krenuo

hitrim korakom. Ovog puta se približio, raširio sam ruke da ga prigrlim, kad ga orkanski vetar baci u stranu ka poluotvorenim vratima. On se otrže i vrati se prvobitnom pravcu, ali pošto je naglo bio odbačen ka širom otvorenim vratima, morao je da pođe unatrag da bi uzeo zalet. I treći put se zaleteo, ali neodoljivo usisan kao žito automatskim usisivačem velikog modernog teretnog broda, ubačen je u otvor i nestao je. Nikad ga više nisam video.

Istog dana sam, ni sam ne znam kako, bio izbačen iz Zemlje Magije.

MINA-MAČKA

Nismo imali nikakvog naročitog razloga da budemo tu, Severin i ja, kad se ona pojavi sa paketom u rukama. Šubara od sivog krzna natučena do očiju davala joj je izgled Azijatke.

Ružan kaput, i on siv, sa okovratnikom i reverima kao i šubara, dovršavao je celinu.

Lice neodređenih godina. Bez brade. Kad ga dobro zagledaš, mačje lice. Tek kad je bila tu, kraj nas, osetismo da prolazi *Anđeo neobičnog*. U stvari, očekivali smo ga. Primetili smo da je njen paket bio nešto živo, umotano u krpe. Stajala je kraj ulaza. Kosmati gazda — po imenu Gropjer, čestit čovek — strpljivo je posmatrao iza svojih ogromnih naočara.

Najzad ona stidljivo progovori, piskavim i nesigurnim glasom kao škriputava violina: »Da nemate kap mleka?«

— Naravno da nemam, jadna moja gospođo — reče Gropjer. (Mleka u to vreme! Zamislite samo!)

Ona uzdahnu: »A-ah!« I podiže paket kao da ga prinosi usnama. Bilo je u tim pokretima, u tom pogledu i uzdahu toliko umora, očajnog razočaranja da je sve nas to potreslo i skoro postidelo, Gropjer se namršti razdraženo: »Pričekajte trenutak.« Vrati se s lončetom i reče: »Hladno? Toplo?«

— Tako, dobro je tako . . .

Ženine oči su blistale od sreće, ali već odavno nije više umela da se osmehuje. Sela je, razgrnula kraj krpe koja je pokrivala paket i otkrila glavu promrzlog ma-

četa. Gropjer je, kao i svi mi, očekivao da se pojavi njuškica bebe. Nimalo uvređen, gledao ju je šta radi.

Vrlo pažljivo, ona pruži lonče životinji, koja poče halapljivo da loče. Kad je bilo gotovo: »Oh, hvala!« reče žena. Oklevala je, pa će: »Mogu li da se ogrejem malo?«

Prvo piće sa saharinom ponudio joj je Teofil. Dugo je sedela ćuteći. Zagledala je svuda, bojažljivo, naročito mračne uglove. Otišla je kad se potpuno umirila. Došla je opet sutra, pa i sledećih dana. Uvek je nosila mačku u naručju: ali nikad jednu istu. Ponekad je bila natovarena i torbom za pijacu prepunom stvari koje nikad nije pokazivala.

Saznali smo da se zove Mina, da prosi ili radi kad joj se ukaže prilika, da skuplja napuštene mačke i da ih gaji u drvenoj baraci u Žantijiu, odakle će je uskoro izbaciti... To joj je naročito teško padalo zbog životinja koje je negovala i hranila, kojima je posvećivala svoje vreme i svoj život.

Ne znam ko je prvi prozva »Mačka Mina«. Ali bilo je nemoguće, da, nemoguće, odrediti je drugačije.

Kod »Tri čekića« stalni gosti su najzad usvojili Minu kao svakodnevni simbol duboke ravnodušnosti prema svemu onome što je opsedalo duhove u to doba. Govorilo se uvijeno o teškoćama nemačkog napredovanja u Rusiji, o onome što se odigrava u Grčkoj, u Severnoj Africi, i ovde, razume se. Preklapalo se o mogućnim prinudama, o razaranjima, o overavanju karata za hleb za idućih petnaest dana...

I onda bi ušla Mina, ljuljuškajući »odojče«, i onda bi se svi brinuli samo za zdravlje mačke, za pojedinosti njenog hvatanja.

I svako je od nas ostavljao na stranu, svakog dana, ostatak hrane...

Jednog dana smo očekivali Minu sa nekim nestrpljenjem. Severin je za nju otkrio, kod Dimona u Ulici Metr-Alber, stan na tavanu, gde bi mogla da smesti svoje štićenice, ako ih neupadljivo dovede jednu po jednu.

Bilo bi dovoljno, što nije bilo nemoguće, da se nađe nekoliko sanduka od sapuna, malo strugotine i hlorne vode da bi se odgovorilo zahtevima relativne čistoće i kakvog-takvog mira.

Obe »badže« izlazile su na krov, gde su mačke lako mogle da izlaze u do mile volje da mijauču na mesec.

U slučaju da se Dimon, koji je pod svojim krovom krio mnoge ilegalce, nešto buni, mi ćemo se postarati da sredimo stvar.

Glavno je bilo da se Mina useli.

Najzad ona dođe. Sela je kao i obično. Saopštili smo joj dobru vest. Ali ona kao da joj nije poklonila onu pažnju koju smo s pravom mogli da očekujemo.

Samo je svom najnovijem štićeniku poklanjala pažnju i brigu više no ikada. Bio je to odvratan mali mačor, šugav, rđ i ćorav. I zao, glupo zao, jer je grebao svoju dobrotvorku kad je htela da ga napoji. Posavetovali smo joj da prepusti sudbini tu nezahvalnu, ružnu i opasnu životinju, jer je izgledala bolesna i pretila da zarazi i ostale svoje saplemenike. Saveti, molbe, sve je bilo uzalud. Mina je tvrdoglavo odgovorila da će se posvetiti toj životinji više no ijednoj drugoj, prvo zato što je odguruju, a onda i zato što je bolesna i osakaćena, znači i najnesrećnija...

Njena stvar...

Sutradan se Mina smestila u Ulici Metr-Alber. Pomogli smo joj da prenese svoje dronjke — i nekoliko brižljivo uvijenih kutija. Ne zagledajući šta ima u njima.

Bizenk nam je pomogao i pozajmio nam kolica.

Iste večeri Mina je, premorena, pošto se pobrinula za mačke, mogla da legne na krevet od naslaganih novina prekriven »dušekom«. Dušek je bio od šatorskog platna, previjenog nadvoje, ušivenog kao džak i napunjenog šuškama od drveta.

Mislili smo da smo Mini zaista pružili značajno smirenje pronašavši joj »sobu«. Avaj! Baš od tog dana počela je njena nesreća.

Ali ni ovog puta nije to naša stvar.

Onaj mali riđi gad je bio uzrok svemu. Mina je tvrdoglavo negovala i mazila tu životinju, bolesnu, u to nije bilo sumnje, od neke opasne bolesti koju mi nismo znali da odredimo.

Zlovoljna i podmukla, imala je glas kao neko strašno promuklo režanje.

Mina se odlučila da upita crnog veterinara. (Onog koji je pokušao da leči psa iz Bijevriske ulice...)

I ovde je doktor N... bio uzdržan. Rekao je: »Ovaj mačak nešto krije...« Ipak ga je izlečio. Blistavije dlake, snažnijeg izgleda, mada se izgleda konačno oporavio, nije nimalo bio zahvalan Mini na njenoj strpljivoj odanosti.

Čim je stao na noge (da kažemo na šape) — jedino oko nije moglo da mu se vrati — izađe kroz badžu i nestade, bez zbogom, preko krovova.

Četiri dana Mina je bila neutešna. A onda...

Onda se desi »nešto novo«. Mina se, kao i svake večeri, pre no što će se vratiti svojoj menažeriji zadržala koji trenutak za šankom kod Dimona. Uđe jedan zidar.

Zidar, tako je bar on rekao. Bio je riđ i bez jednog oka. Zvao se Gupi. Gupi, što znači: Lisac. Kao što Bijevr znači »Dabar«.

Čitave strane digresija bile bi neophodne pa da se samo približno utvrdi, odredi priroda spontane privlačnosti koja se javlja između Mine i riđeg čoveka.

Tek istina je da je te iste večeri Gupi, među mačkama i boščama, podelio sa Minom njenu »večeru« i bedni krevet. Za nas je bilo prosto nepojmljivo da se ikakav ljubavni doživljaj, čak i platonski, može da desi biću kao što je Mina, biću toliko udaljenom od normalnog ljudskog da smo je smatrali skoro bespolnom.

Ali činjenica je bila tu, proverena, neoboriva, i to nam iznenađenje »skrenu« radoznalost i smanji unekoliko interes za događaje u svetu.

Još u prvim danima njihove veze, Gupi se pokaza pun prohteva i surov. Izgledalo je čak da na Minu

gleda više kao na plen no kao na robinju. Radio je neredovno, kao fizički radnik: izjavljivao je da mu nije stalo da se zaposli u nekom preduzeću koje okupator može da rekvirira. A Mina je podnosila glavni deo troškova ovog neverovatnog »domaćinstva«. Skoro svakog dana vukla je, kao obično, više-manje glomazne pakete, odlazila na obalu Sene, išla njom neumorno, sve donde gde se završava niz baraka preprodavaca knjiga. Često je pregovarala sa njima, a oni su skoro svi bili pomalo i starinari. Ubrzo smo doznali šta radi: »tanjavala« je! To jest tražila je da kupi, razume se da bi ih preprodala, izvesne predmete. Svi su oni imali nečeg zajedničkog: predstavljali su isključivo mačke. Imali su oblik statueta, vaza, drški noževa — neodređenih spravica. Bilo je mačaka od bronze, od porcelana, od alabastera, od čega ih sve nije bilo. Nešto kasnije smo saznali da je svoja otkrića, ona koja su bila zanimljiva ili su imala nešto malo vrednosti, ustupala starinaru u Ulici Lil, koji ih je dalje prodavao nekom bogatom kolekcionaru. Bio je to čovek koji je, pre rata, odlazio teozofima iz Adijarske ulice. Trgovci umetničkim predmetima iz Ulice Žakob dobro su ga znali, zvali su ga: Čovek-Mačor. Ali taj čile ne voli da se o njemu govori.

Ova sitna trgovina kao da je bila unosna: Mina je živela bolje, više nije prosila, nije više bila na muci za svaku paru. Mirno je izdržavala svoje mačke — koje su naselile krov, dok su ga golubovi napustili — i pre svega negovala svog »čoveka«. To je tako trajalo nekoliko nedelja, dok je Gupi imao još nešto džeparca, sakupljenog ovde-onde dok je preko volje kulučio. Ali čim naiđe nestašica, Gupi bez ikakvog ustezanja prisvoji Minin novac i profućka tu bednu crkavicu po ćumezima Mufa,[1]) pošto je ženi prethodno naredio da isprodaje i poslednje stvari koje je imala.

[1]) Ulica Muftar, do podne pijaca, uveče i noću stecište svakojakih ljudi. (Prim. prev.)

Jedino što je Mina umela da suprotstavi ovom odvratnom postupku bilo je obeshrabrujuće mirenje sa sudbinom. Uzalud smo je nagovarali da se razdvoji od tog užasnog čoveka. Tužno je odmahivala glavom, gledala nas čudno i govorila svojim muklim glasom: »Znači, još niste razumeli?...« Ove su nas reči bolele.

Nismo mogli a da se ne setimo nestalog mačka, riđeg i ćoravog kao i Gupi. Potresna tajna koja je obavijala ovaj događaj i prethodila ovoj podudarnosti ubijala nam je volju da o tome među sobom govorimo. Trigu je od Gupija bežao kao od kuge, izbegavao je da prođe ispred njegove kuće, da pođe za njim, Odvratno mu je bilo i da čuje nešto o njemu. Svaki dokaz postojanja tog čoveka izazivao je u njemu bolestan strah.

Severin je vrebao Gupija izdaleka, raspitivao se šta govori i radi, a sve u želji da sazna koliko će Minu da muči.

A ja, ja sam odlučno pokušavao da savladam svoju odvratnost, da mu priđem, proniknem ga, zadobijem njegovo poverenje. O tolika sam se čudovišta već očešao... Uzaludan trud, uzaludno bačeno vreme, uzaludno bačen novac, jer, u tom svetu Moba,[1]) gde se sve rastače, jedino »približavanje« sastojalo se u plaćanju pića za pićem. On ih je istresao ne trepnuvši, spreman da izjavi, čim okrenem leđa, nešto nepristojno na moj račun. Moja glupost i upornost bile su mu neshvatljive. Ništa iz njega da izvučeš. Vreme? — Baš ga briga. Rat, Nemci? — Mene neće ukebati za prinudan rad! Dalje njegove brige nisu ni išle. Na ostala pitanja odgovarao je gunđanjem, grimasama, ponekad zlim osmehom.

Oko Božića zapadosmo u škripac. Iz različitih razloga Teofil i Severin su morali da pređu u ilegalnost.

Ja još nisam imao stalnog zaposlenja, a londonski glavni štab moje organizacije, umesto predviđene pomoći u gotovu, poslao mi je ček isplativ u Alžiru (!).

[1]) Trg Mober, blizu Vinarske pijace, donedavno stecište skitnica i sumnjivih ljudi.

Dotle smo pomagali Minu koliko god je to uopšte bilo moguće, a međutim znali smo da se Gupi prvi koristi onim čega smo se mi tako velikodušno lišavali.

Poslednja novost Londona bila je izvanredno brza »isporuka« hiljadu (da, hiljadu) karata za snabdevanje, divno urađenih po uzoru koji sam ja poslao. Ali dok je ovde hartija bedna, nama su padobranom bacili karte na prekrasnom »glanc-hameru« ... Hajdemo dalje.

Od lenštine i cinka, Gupi, koji više nije imao da pije koliko može, pretvorio se u grubijana. Tukao je Minu kad bi se vratila bez para ili skoro bez para. A mi, bednici, ništa tu nismo mogli. Posle perioda batina — koje je Mina ćutke podnosila — naiđe period proračunate surovosti. Jedne večeri ne samo da nije imao svoju meru kiselog crnog vina, već je bio i gladan, a i Dimon mu je očitao i pripretio mu da će ga izbaciti ako i dalje bude zlostavljao Minu. Gupi je oćutao. Bez reči se uspeo uz stepenice, zgrabio jednu mačku, onu najmirniju, najpoverljiviju, stavio je u stari džak, privezao kamen i odneo i bacio u Senu.

Na tu čudovišnu vest, Minu uhvati takav jad, takav očajnički gnev da Gupi dobi napad ludačkog besa. Morali smo da iščupamo Minu iz ruku ovog grubijana i da je sakrijemo u četvrti Glasijer, kod jednog bednog gvožđara, ali proverenog druga.

Gupi onda poče sve nas da teroriše. Ni za koga nije dolazilo u obzir da pozove policiju u pomoć. Trpeli smo ludaka, nadajući se svi da će neumitni kraj tragedije brzo doći.

To potraja petnaest dana. Gupi, zamoren traženjem Mine, vraćao bi se s mrakom i davio po jednu mačku, ponekad dve. Poslednje je pojeo i prodao kože.

Jednog dana u podne, kad je Mina neoprezno otišla na pijacu Hal i čeprkala po gomilama đubreta tražeći neki otpadak, Gupi je ščepa. Pretuče je i dovuče polusvesnu, za ruku. Zatvorio je i stavio katanac, pa ode da luta okolo ne gubeći iz vida ulaz u zgradu.

Vratio se vrlo kasno.

Malo posle policijskog časa buka užasne svađe razbudi susede. Između Gupija i Mine zapodela se borba bez milosti. Bojažljivo, ljudi su sa prozora posmatrali krov.

Buka se završi dugim jaukom.

Čiča-Takuen, koji stanuje prekoputa, kaže da je video neku žutu životinju — ne može se zakleti da je bio to veliki mačak — kako beži kroz badžu.

Ujutru je Dimon, a s njim smo bili i Severin i ja, obio vrata. U neopisivom kršu polomljenih sanduka, iscepanih krpa, svakojakog gada, nismo našli ni Gupija ni Minu. Samo je jedna siva mačka bila obešena o okno badže. Pod njenim zgrčenim kandžama bilo je pramenova riđe dlake.

Brižljivo sam sakupio te dlake. Poverio sam jedan deo svom drugu iz detinjstva, B.-u, krznaru u našem kraju. Na prvi pogled rekao mi je: Dlaka domaće lisice«.

Sreo sam ga prekjuče:

»... Znaš, onaj pramen dlake iščupan je sa neštavljene kože... po mom mišljenju pripadao je živoj životinji.«

Pokušavao sam u nekoliko mahova da ispričam ovu priču. Ne znam kakva me je odvratnost, kakva nesvesna ali neodoljiva obaveza da ćutim naterala da je transponujem i napravim od nje priču iz srednjeg veka. Ne znam ni šta me to goni da je napišem danas, ne pročitavši je. Bilo bi mi suviše mučno.

Skoro da zaboravim: ispričao sam ovo doktoru N., crncu, onome koji zna toliko stvari, koji je rekao za zlovoljnog mačka: »Ovaj mačor nešto krije...«

Dobrota tog čoveka, naročito prema životinjama, ulazi već u priču. A on me je gledao, i nepoverljivo i očajno. I rekao mi je, širom otvarajući svoja vrata: »Gledajte svoja posla...«

ANDRE PIJER DE MANDIJARG

ČOVEK IZ PARKA MONSO

Da se našao te noći neki policajac na Bulevaru Kursel, verovatno bi pomislio da je lud, jer na reč »čovek« policajac odmah zamisli nešto teško i tvrdo za šta se može zakačiti, što treba »ščepati«, kako se to kaže, što se dâ oboriti udarcima pendreka po glavi, čime se može zavladati klasičnim parom lisica. Junak ove male priče slatko bi se nasmejao da je neko pokušao da mu stavi lisice, ali nije bilo policajca, a evo već se pojavljuje na uglu Ulice Kursel, pred stanicom metroa, da bi se brzo uputio istoimenim bulevarom do paviljona.

Pločnik je, ovde, duž ograde parka Monso, posle ponoći jedno od najusamljenijih mesta u glavnom gradu. Uredni malograđani, profesori, činovnici, to su uglavnom stanovnici ove četvrti, čije najpoznatije ustanove, plivački basen i nekoliko privatnih škola, gde se suviše rano ustaje da bi se moglo sedeti do kasno u noć, nemaju noćnog života. Javne žene radije idu u lov prema Bulevaru Batinjol ili Aveniji Vagram, koja blešti tamo iza trga Tern, dok su kokete iz Ulice Šazel na Monmartru sa svojim zaštitnicima. Najzad, zato što ulica nije prolazna nema ni prosjaka, i ne bi se dalo logično objasniti otkud to mesto bije glas da je opasno, kad Alžirci iz četvrti La Šapel, koji se ponekad late brijača u dimu vozova sa Severne i Istočne stanice, retko zalaze niže od stanice metroa Anvers.

Činjenica je da ova osamljenost odiše nečim neprijatnim, možda zbog vrlo visokih, vrlo čestih šipki, poređanih u dugom nizu, pozlaćenih vrhova, dok se iza njih neodređeno naziru oblici kipova ili dekorativnih pojedinosti, koji odudaraju od tamnog zelenila iznad blatnjave vode kakvog jezerceta. Malo dalje paviljon Monso težinom svog sivog kubeta podseća na ulaz u neko monumentalno groblje u Italiji.

Hoće li naš junak dozvoliti da ga dirne sva ta sumornost mesta? Umesto da ubrza korak, kao što to obično čine uznemireni ljudi, evo, on se zaustavlja, na po puta ka paviljonu, i dugo se obazire oko sebe. Obuhvati glavu obema rukama, uzvikuje nešto podrugljivim glasom i baca u jarak filcani šešir s glave. A onda, žurno kao čovek koji se plaši da će ga neko videti kako se svlači napolju, više kida no što skida sve svoje odelo i uvija ga u kišni mantil, spušten na potporni zid ograde.

Dotle još nema ničeg čudnog. Policijski komesarijati su navikli na te ljude koje im privode pred zoru, otupele, drhtave, jer su goli pod plavom policijskom pelerinom, pre — kratkom da bi ih pokrila iole pristojno; pijanci, poremećeni, mistici koji misle da su čuli trube Strašnog Suda, ima ih raznih vrsta, i obično ih puštaju bez ikakvog suđenja, ili ih predaju onima koji dođu po njih, pošto provedu pre podne u »stanici«.

Goli čovek sad pravi grubu balu od svojih dronjaka, vezujući u četiri-pet čvorova, jedan preko drugog, rukave svog kišnog mantila (misli li da će napuštanjem tih ljusaka povratiti u materinskom krilu noći nevinost, isto toliko neuobičajenu na Bulevaru Kursel koliko i konjska griva koja bi gusto izbila po belo okrečenim zidovima manastirske ćelije?) i prebacuje sve to preko ograde u pomrčinu parka. Zamah ovog poslednjeg pokreta učinio bi se neobičan posmatraču; reklo bi se pre, kad bi to bilo moguće, da paket nije bačen, već spušten »kao rukom« iza ograde.

Ali u istom času čovek se ispeo na ivicu niskog zida i posmatrač — ako ga negde ima — može sav ovaj uvod da zaboravi pred zaista fantastičnim prizorom poprilične ruke koja se provlači, bez vidljivog napora, između dveju šipki, tako primaknutih da bi jedva prošlo crevo za polivanje.

Možda je viđao zmiju koja se izduži i trbuh joj se tako istanji da prati kroz najuže rupe njenu malu glavu; ima puževa golaća koji se preko mere spljošte da bi se smestili u šupljinu kamička; viđa se da telo polipa uzme oblik udubljenja u koje se životinja uvukla. Bilo je od svega toga pomalo, ali i mnogo čega drugog u izobličavanju te ljudske ruke po kojoj se kao talas valja prema ramenu nabor kože, i nadima se sve više ukoliko ograda dublje zahvata ruku. Goli čovek s interesovanjem posmatra razvijanje ove pojave, a iz usana mu se čuje zviždukanje u kome se naslućuje melodija, mora biti iz »Figarove ženidbe«. Rame ide za rukom bez ikakve teškoće. Glava postaje kao ogroman kotur, sasvim pljosnat, na kome se još raspoznaje lice nalik na lice meseca na reklamama poznate masti za cipele. Zviždukanje se utišalo, ali se održava slabašno, iako nema više od palca debljine između usta i potiljka. Sad se s izvesnošću raspoznaje arija *farfarello allegro*. U međuvremenu, glava i druga ruka su prošle iza rešetaka, a ostatak tela ih sledi, usisavan malo-pomalo kao neumoljivim valjcima valjaonice.

S druge strane ograde, ovo telo svedeno, kao što se vidilo, na kostur, na ploče, na duge pantljike mesa, odmah se vraća svom obliku, sa gipkošću za koju bi se mislilo da je privilegija onih »devojaka od gume« koje japanski artisti šalju po celom svetu u dobro postavljenim sanducima i čije draži privlače mušterije — ljubitelje izvesnih radnjica sa crvenim zavesama u kraju oko Foli-Beržer... Ali pustimo sad te tajne koje su pariske, kao što ih imaju i mnogi drugi gradovi, i koje su, kad se sve uzme u obzir, u stvari užasno trivijalne. Vratimo se našem gipkom junaku, pred kojim vrlo

mračna noć otkriva mnogo čudniji park Monso od parka dece i dadilja, kojima vrvi preko dana.

Nekoliko koraka bilo je dovoljno da izgubi iz vida šipke ograde i svetlosti bulevara iza njih. Sad je u žbunu lovora, izdubljenom kao lađa, sa velikom unutrašnjom šupljinom gde baštovani sklanjaju od pogleda ono što im se čini sramno ili suvišno: veliku gomilu đubreta koju su sklonili i koja je ostavila na crnom tlu svetao četvorougao od hiljadu sitnih belih pupoljaka kao gljivice i uvijenih kao zmije na olovnoj ploči; naježenu piramidu stolica i fotelja od žute žice, koja prema nebu diže tolike bodlje nogu da bi se reklo da je neki gromobran i delo ludaka. Pored njih, na drški lopate zabodene u zemlju, mnogi venci od slame, kao zavetni venci, i svakidašnjost bakarne kante za polivanje i grabulja sa zupcima nagore — ako ih nagazite, drška će vas udariti po glavi — neće lako razbiti vaš prvi utisak zaprepašćenja pri pomisli na čudan ceremonijal koji pokušavate da zamislite kako niže svoje obrede na sceni ovog povučenog mesta. Zna li se, uopšte, vera baštovana? Gde bi se moglo naći i najmanje obaveštenje o tim ljudima koje svakog dana možete rukom dodirnuti, a koji su za vas zagonetniji od Cigana ili pigmeja sa Ekvatora? Gde su učena dela, studije, atlasi sa ilustrovanim prilozima? Ko će napisati tu raspravu, koja nam toliko nedostaje, o naravima baštovana i njihovim noćnim navikama? Ništa od toga ne postoji, nauku zanimaju samo ljudi u dalekim zemljama. U polumraku staklena zvona koja štite male skupocene biljke svetlucaju kao rezervne grudi ogromnog staklenog kipa.

Još koji korak, goli čovek izlazi iz žbuna i seda na vrlo blago nagnutu i dosta prostranu padinu travnjaka, gde se ne vidi ništa sem, ovde-onde, ukočenih kipova od kamena i bronze. Zvezde trepere iznad njegove glave. To je pravi trenutak stare paganske tuge, od koje često ječe oni čija je sudbina da budu jedini pred licem svih vrsta ovoga sveta.

— Što nisam bez nogu — uzvikuje on — da čučim pod ubuđalim dronjcima, među starudijama kakve buvlje pijace, rasprostrte pod vedrim nebom! Što nisam ljudski trup pod staklenim zvonom, ovenčan narančinim cvećem, između dva lepa srebrna svećnjaka! Mogao bih bar da se dopadnem nekoj od onih blagih, belih i rumenih žena, čije porcelansko lice anglosaksonske bolničarke sine kao sunce na divan prizor čoveka telesno unakaženog.

Ućutao je, a onda se zabacio unazad, uhvatio stopala rukama i zategao celo telo u savršen krug. Evo iznanada ljudskog točka, tog hira nekih grafičara Renesanse, točka koji stoji u ravnoteži na podšišanoj travi; glava je tesno priljubljena uz ruke, nos je uvučen u lice, nikakvo ispupčenje ne narušava glatku traku u obrtanju, samo su oči malo povučene sa svake strane, a leđa u unutrašnjosti kruga sačuvala su sve svoje oblike netaknutim.

Neobično stvorenje se ljulja, pogleda unaokolo okrećući se oko svoje vertikalne ose, spljošti se dva-triput uzimajući zalet, dok ga zamah, nagao kao odapinjanje opruge, opet ne zaokrugli otkotrljavši ga daleko po zelenim padinama travnjaka. Točak se kotrlja čudesnom brzinom, prestigao bi konja u trku i kad izgleda da će mu se zamah usporiti, jedva primetno izobličenje daje mu nove snage. Čak i neravnine kojih ima skoro svuda ne mogu da ga zaustave; penje se na te brežuljke s istom lakoćom kao što se kotrlja niz njihove nagibe. Ako naiđe na žičane lukove koji iviče travnjake, preskoči ih lakim skokom i reklo bi se da se smeje; tako juriša i na pločnik Avenije Ferduzi, velike prometne ulice koja spaja Aveniju Rijsdael sa Ulicom Falsbur, i tako točak ulazi u drugi deo parka prema Aveniji Valaskez. Za trenutak se kotrlja obalom romantičnog ribnjaka očešavši usput bršljan, koji svojim dugim pletenicama krasi ruševine, izgleda veštačke, ostatke, kako kažu, velikog mauzoleja kraljice Katarine, pa, posle male šetnje po tom prašnjavom dekoru,

izbija iza žbuna zimzeleni, pred odvratni prizor prljavog rublja, kako u bilo koji čas izgleda lice noći na spomeniku Frederika Šopena. Točak se klati kao dečji obruč kad hoće da se prevrne, ali ne pada i prelazi drveni most pre no što će se zaustaviti, ljuljajući se i dalje, na drugoj strani vode.

Za časak točak se raspada? Ti mišići koji su tako vešto sklopili najređe i najmatematičkije čudovište, tako sliveni svi zajedno da bi se i najstrastveniji anatomist pokolebao pred seciranjem, odvajaju se bez ikakve muke. Opet je sad to goli čovek, naš stari poznanik, koji proteže svoje dugo telo usred noći, čisteći nadlanicom zgnječenu travu jer ga je isprljala od glave do pete za vreme kotrljanja.

Međutim, baš pored mesta gde je prestao da bude točak, jedan Laokon mu privlači pogled i izvijanje grupe čini mu se niz izazivanja na koja treba odgovoriti, niz poziva na igre kamena i kože koje će u blagoj noći i pri svetlosti zvezda biti čarobne. Brzo je zakoračio u leju gde riđemrki patuljasti šeboji iscrtavaju ne naročito lepa šahovska polja na bledunjavom sivom lišću.

— Glupi rod baštovana — gunđa on — umetnici cveća, životinje koje bi trebalo da jedu svoje đubrivo! Zar niste mogli da stavite malo mečjih ušiju i posunca da bar odgovarajućim mirisom obaviju ovog prijatelja zmija?

I ispe se na usko postolje kipa.

Reklo bi se, zbog čudne varke čula, da je grupa oživela pri dodiru s golim čovekom. Ali kamen je kamen, i nema nikakvog drugog čuda sem to malo čudne prirode, koja dozvoljava našem čoveku da razbije svoj uobičajeni kalup i da se uvuče u bilo koji drugi pod uslovom da ne menja zapreminu.

Vidite li ga kako se sad izdužuje? Opet se pretvorio u vrtoglavu spiralu, koja se baca oko uzvišenog starca; u nekim trenucima to je sad, za zasenjeno oko, samo niz bledozlatnih odblesaka koji titraju po mermeru kao da će se u njemu utopiti, a onda je to šiba koja se grči,

kao oni tanki reptili što žive po drveću Malaje, i visi pod mišićavim reljefom kipa; onda to deblja i postaje hidra ili kalamar; klupko debelih zmija koje izbijaju iz ruku i nogu, iz celog tela čoveka izvajanog prema veličini okamenjenih uzora. Ne bi čovek smeo da stavi ruku na te hitre prstenove, jer mu se čini da bi dodirnuo nešto ljigavo i hladno; želeo bi da ne čuje njihov stalni šum nalik na šum gužvanja kožnih kaiševa, ali taj šum i to kretanje opčinjavaju te razbuđeni vrapci ispunjavaju glasnim cvrkutom granje na obali.

Jedan šaran, ili koja druga teška riba muhoždera, iskočila je iz ribnjaka. Njen mlaki pad u vodu, koja se sklapa uz glasno coktanje i kišu rasutih kapljica, izaziva neočekivano dejstvo, jer svaki pokret prestaje, sve se zmije koče na mermeru. Ako neko želi da vidi najređeg Laokona, neka požuri i prepoznaće, možda, pri kraju pipka uspravljenog iznad čela Neptunovog sveštenika, dva oka koja nam je već prikazao ljudski točak, ali sad tako blizu jedno drugom da bi se skoro reklo kako je samo jedno ispod dugog dlakavog roga. Ubrzo se rog vraća u svoje prvobitno stanje lobanje, kip se vraća svojim hiljadugodišnjim grčevima, a čovek, još sleđen od svog grljenja mermera, beži, ne pomišljajući čak ni da postane točak, ka čipkastoj ivici šumice, koju je ugledao levo od haosa lažnih stena koje podražavaju planinsku pećinu.

Apsurdno uzbuđenje koje ga je uhvatilo — i to zbog sitnice kao što je zvuk ribe — nestalo je, ali noću, kad je čovek go, nije mnogo prijatno skrovište gustiš trnja i zelenilo. Sad odatle treba izaći. Vijugava staza kojom sad naš čovek trči krupnim koracima šiban granjem, dovodi ga do nekakve bedne piramide, crnkaste, nad kojom tužno bdiju dve sfinge i koju, ko zna zašto, čuvari uvek nazivaju etrurskim grobom, mada bi po stilu bio pre egipatski. Ispod vrata, koja, međutim, na dnevnoj svetlosti izgledaju samo naslikana, blista tračak svetlosti — otvor je tako uzan da bi se

provukla stenica ili kišna glista, ali bubašvaba nikako ne bi mogla.

Goli čovek leže u pesak staze. Niko se neće iznenaditi kad ga bude video kako se spljoštio tako da je uskoro samo vrlo široka koža zategnuta po zemlji, ali živa, i kroz nju se vide i srce, i jetra, i pluća i svi organi kako rade uprkos svom izobličenju. Dovoljna bi bila četiri eksera da ga prikuju za zemlju kao odranu žabu za eksperimentalni sto. Posmatrač bi ih bez ustezanja prikovao kad bi mogao da izađe iz svoje uloge i da se neposredno umeša. Zamislite samo iznenađenje dece sutradan ujutru pred tom neverovatnom igračkom, njihovu surovu zabavu i sve ono nepredviđeno čime bi začinila pravila kriketa, klikera ili školice, zamislite olovne vojnike u jurišu na drhtave rovove, vatru žabica zapaljenih na živom bojnom polju! Da neće ruka u rukavici od trnja da se pojavi iz čestara dižući uvis klince i malj? Skoro da čovek poželi da je vidi i da ona ne promaši. Ali ništa se ne miče sem kože zalepljene za pesak, proste svetle mrlje koja puzi ka vratima groba.

Izlišno je reći, zar ne, s kakvom lakoćom prelazi sve prepreke. Goli čovek, spao na dve dimenzije, klizi ispod vrata kao zejtinjava opna i kad se vratio u svoj svakidašnji oblik, našao se u maloj prostranoj prostoriji, oblika spoljne piramide. Kosi zidovi izazivaju neprijatan utisak pritiska materijalom i oporim sivilom svoje obloge, koja mora da je od škriljca ili olova. Ispred čoveka zuji ćudljiva fontana, gde na srebrnom kamenju, koje se uzdiže iznad njegove glave, masa sitnih buba kroz rilicu izbacuje hiljadu mlazeva vode, obojene duginim bojama odblesaka svetlosti sa njihovih treperavih krilaca; tamna pozadina i nedostatak ogledala uvećavaju sjaj tih automata, kao da trepere na zavesama čađi.

Pošto je goli čovek uživao nekoliko trenutaka u zabavnom prizoru, vide kako se otvaraju horizontalna vrata kao poklopac na podu. Izađe čovek, prvi koji je narušio dosadašnju samoću našeg junaka, i pokloni

se pred njim sa svojim licem boje cigle, osmehnutih usta, očiju malo ukošenih ka zabačenom profilu čela. Izgled novodošavšeg izražava veliko poštovanje, ali ni najmanje iznenađenje.

— Već odavno vas čekamo, *Sinjor Mole* — kaže on. — Već vrlo dugo govorimo o vašoj svadbi sa velikim Mačkom Mamonom. Svi će se ovde obradovati dolasku koji znači praznik za naša podzemna staništa, u njihovo ime vas molim da pođete za mnon.

I prvo ga odvuče u donji kat, u sobu popločanu mozaikom, gde su komadići ljuski od jaja, pomešani sa zlatnim klincima i najdivnijim tirkizima koji su ikad izašli iz rudnika Persije, sobu osvetljenu petougaonom svetiljkom načinjenom od pet kostura piladi očišćenih tako da su i najtananiji zglobovi ostali netaknuti, postavljenih svetloplavim muslinom oko sijalica i ukrašenih nojevim perjem. Tu se dve vrlo stare žene, izboranije od pramajke vremena, mada su odevene samo u svoju trošnu kožu, užurbaju oko golog čoveka da mu operu i namirišu telo.

Onaj čovek stoji u uglu i gleda ih, ruke oslonjene na konsomu, za koju bi se reklo da ju je kakav barokni vajar isklesao od žive divovske meduze, jer trbušasti komad nameštaja, azurnoplav i prozračan podrhtava pri najmanjem dodiru kao želatinska masa.

— Znate li — nastavlja on — priču o onom arabljanskom trgovcu koji se oženio devojkom sa dvora? Usudio se da miluje ženu posle svadbenog pira pre no što je obavio sva obredna pranja. Da bi ga kaznila, žena je odmah naredila da mu odseku brijačem sva četiri palca, i na rukama i na nogama, posle toga bio je on najvatreniji i najpažljiviji muž dugo godina. Nemojte misliti da smo mi pali tako nisko u podražavanju Hiljadu i jedne noći, ali nešto malo pranja će vam dobro doći posle igranja napolju, koje se da naslutiti po tragovima koje je ostavilo na vama, a onda ova ulja valerijane, kojima vas trljaju, imaju miris drag našem Gospodaru.

Čovek nije odgovorio, zaslepljen mlazevima mirisa, zagluhnut zarđalim zvukom prskalica, grubo češagijan oštrim oruđima, razbesnelim u rukama dva ostarela bića, a vodič nastavlja ravnodušnu priču.

— Zovu me Florentinac, a ja ih puštam, mada mi je rodno mesto bliže Volteri. Svi ti Končini, Galigaji, Mediči, Lili, toliko su se istakli da su u parku Monso sve sami Florentinci, pa čak i među Korzikancima Trga Kliši. Ali moja istorija nije zanimljiva za vas, uostalom mislim da je sad sve u redu.

Na to priđe i odstrani dve užasne starice, koje su prevrnule svog pacijenta u ratnu mrežu, držeći ga u svojoj vlasti. Radujući se njegovoj gipkosti, upliću mu noge i ruke, zabačene iza njegovih leđa, u meku kiku koju vuku kroz bronzane petlje mreže. Florentinac ih okuje sklopivši im na vratu dve jake ogrlice sa šiljcima, kao što se stavljaju nemačkim dogama. Njegov je pokret tako vešt i brz da su one prikovane za zid pre no što su shvatile šta im se događa, ali kad vide to mučenje, i jedna i druga urliču razbesnele, dok on još oslobađa golog čoveka ne slušajući njihove molbe prošarane kletvama. One dižu takvu buku da ljudi ne bi mogli ni reč da progovore, te se reše da izađu iz te sobe na vrata, koja Florentinac otvara, nasuprot vratima na koja su ušli.

Obojica onda ulaze u dugi podzemni hodnik koji se dosta strmo spušta — stepenište bi bilo pogodnije i nedostatak stepenica je za žaljenje. Pod isprekidanom svetlošću mnoštvo školjki zvanih porcelanske ili venerine, obešenih o svod i ispunjenih svicima, koji letuckaju i oko razreza školjki, a desno i levo se uzdižu crnkasti stubovi obrasli konjskom dlakom tvrđom od dlake slona, koja se vrlo lagano talasa. Goli čovek, posrnuvši, hoće da se pridrži za najbliži stub, ali on mu se pod rukom zgrči, i čovek se iznenadi kad oseti da je stub vreo. Stojeći na lestvicama od trske, lepe devojke od petnaest do osamnaest godina, tamnoputе kao meleskinje, polugole pod tananim kućnim halji-

nama od narandžaste i jarkocrvene svile, miluju stubove prstima i jezikom, kao kad bi to bili fantastični muzički instrumenti; i zaista čuju se u prolazu duga i nežna mukanja.

— *Cazzi di cervi marini* — kaže Florentinac — *bellini, hé?* Devojčice se trude da ih održe uspravne i čvrste, jer oni nose ceo teret svoda. Ako ma i za trenutak popuste, kakva katastrofa!

Na tu ne mnogo utešnu pomisao oba čoveka požure. Ubrzo se nađu dole pred mlakim zidom, gde se ne vidi nikakav otvor, ali se dva skrivena krila otvore pod Florentinčevom rukom i goli čovek, kojeg je saputnik gurnuo unapred, nađe se u velikoj okrugloj dvorani sagrađenoj kao u unutrašnjosti ogromnog jastuka. Nijednog pravog ugla; pod, zidovi i tavanica, sliveni okruglinom svojih oblika, presvučeni su svuda istim mekim paperjastim jastukom, u koji se upada ne našavši oslonac.

Florentinac je nestao. Goli čovek se zanosi, posrće na sve strane, i ne znam kakve nevidljive opruge ga ipak odbacuju unapred, da bi ga bacile među šape Mačka Mamona, koji je u središtu prostorije kao ogromna gomila pozlaćene dlake, topla planina koja se, predući, sklapa nad čovekom uz zvuk klopke.

Stubove u hodniku kao da je uhvatilo besnilo grčenja. Sa svih strana izbijaju zvuci orgulja, užasno grgljanje, a mlade muzičarke, srušene sa oborenih lestvica, trče u neredu krešteći kao papagaji. A onda se stubovi upliću, vezuju, i ti užasni meki čvorovi splašnjavaju pod kamenim gromadama koje se kotrljaju niz nagib. Onda se sve sruši. Oko golog čoveka nastaje pomrčina, a oči, nos, usta ispunile su mu riđe dlake i miris. Kožom mu mile, kao mravi, nokti koji zadiru milujući, i on gubi svest, srećan kao da se utopio u moru krzna.

POGREB SARDINE

LXII

Altagora je došla. Nosila je naočare za sunce i haljinu sa izrezom. Objasnila mi je značenje sedam dana u nedelji i njihov odnos sa brojevima. Zatim je dodala da će doći s drugim ženama koje bi želele da me šibaju. Ja sam joj rekao: »Zašto?« — a ona je odgovorila da se to mene ne tiče. Ali nikad nisu došle.

I onda sam je pitao:

— Ko sam ja?

I još:

— Zašto sam ovde?

A Altagora se glasno smejala.

Zatim mi je Altagora dala torpiljer *Denkerk* da se bori sa krstaricom *Karlo Veliki.* Stavio sam zastavu na najvišu katarku svakog broda. Altagora je išla tamo-amo između njih ne gledajući ih, a ipak ih nije zgazila. Nije zgazila ni grčku triremu, ni skandinavsku galiju, ni motorni čamac. I Altagora je pokušala da me nauči da čitam budućnost iz vodenog vira, ali ja nisam umeo.

LXIII

Sad prolazi povorka fanatika, predvodi je Huan de Vilalpando. Zatim ide jedan pas, a za njim dugi karavan automobila, koji se kreću s mukom. Diže se zaglušujuća buka sirena. Vidim da neki vozači dižu

poklopac motora i grde one ispred sebe. U nekim automobilima je samo vozač, a drugi su prepuni: iskežena lica vire na sve strane. Među vozilima primećujem dvoja mrtvačka kola: u jednima je mali beli mrtvački sanduk, u drugima veliki crni mrtvački sanduk. Čujem dva šovera koji pevaju u svojim kolima:

Neki prorok, za dva cekina
Reče njemu glasa smela
Da će umret' iza planina
Umre li u kom' od lombardijskih sela.
Ovaj je junak i umro tamo,
U to danas sumnje nema,
Jer sklopi li oči samo
Video nije, pala je séna.

A onda su išle tamburmajorete. Redovi su im bili tako gusti da je retko koja mogla da baci svoju dirigentsku palicu u vazduh. Neka Japanka nosi minđuše na koje su zakačena dva viska Istežem vrat pokušavajući da vidim čime su ukrašene. Izvadio sam dogled da bolje vidim: kezeći se, neka drugarica istrgne naušnice otkinuvši joj parčad ušiju. A one skoro i ne krvave.

Devojčica ide pored golog konja. Za rep životinje je privezana kutija šibica, odakle vire pipci skakavca. Čini mi se da konj govori sa jahačicom. Mislim da je naziva Žizela. Ona ima džemper s početnim slovom Ž. P.

Druge devojke pevaju:

Gospodo, hoćete li da se čuje
Misao slavnog Lapalisa,
To će da vas obraduje
Ako za vas ima smisla.

LXIV

Kad je Lis stigla, Altagora je već otišla. Pitao sam Lis da li mi dozvoljava da napišem njeno ime zelenim mastilom na svojim grudima. A Lis se osmehnula.

Onda sam uzeo mastionicu i ispisao njeno ime na svojim grudima. Zatim sam nacrtao ispod toga i crvenog petla, ali loše, jer nisam mogao dobro da držim pero prema ogledalu.

Nisam gledao Lis u ogledalu da ona ne bi nestala i da joj se lice ne bi rasparčalo, ako se ogledalo razbije, tome me je Altagora naučila.

Onda sam preklinjao Lis da ostane zauvek u mojoj sobi. Lis se osmehnula. A ja sam joj rekao: »Pristaješ?« A ona se opet osmehnula.

Lis me je poljubila i milovala. I pitala me je:

— Nosiš li pojas?

Ja sam joj rekao: »Ne«. A onda me ona više nije ni ljubila ni milovala.

LXV

Sad idu sve brže. Više no ikad guraju jedni druge. One koji padnu drugi prelaze. I zastave padaju i njih gaze. Neki je čovek pao kraj mog prozora i ispalo mu je (rasulo se) puno novčića. Oni sa tranzistorima čije su antene svakakvih veličina, sve su brojniji. Dižu toliku buku da samo nekoliko reči koje je promrmljao neki starac pod mojim prozorom dospevaju do mene:

— Moja maca... s crnim mrljama.

I ode odmah ne sačekavši moj odgovor.

Prolazi grupa ispred karnevalskih kola. Iz kola se čuje glas žene u godinama koja drži pod ruku malog debelog generala. Ona peva:

Otac mi je našao muža
Bože moj kakvog čoveka, malog čoveka
Otac mi je našao muža
Bože moj kakvog čoveka, malog čoveka

Svi koji idu sasvim blizu kola imaju krvave ruke. Žene su obučene do pete u jareće ili panterove kože, a poneka ima prozračnu haljinu. Demonski znaci ispi-

sani su im po mišicama i grudima. To su posebni krstovi. S vremena na vreme dižu ruke i uzvikuju parole koje ja ne razumem. Nešto kao: »živeo.. dole.« Kola su okružena vojnicima u uniformi s trorogim lakovanim šeširima na glavi.

Protežem se na prste i vidim generala, kojem se svi klanjaju, kako igra »čoveče ne ljuti se« s jednim kaluđerom i dva čoveka u cilindrima. Smeju se. Mislio sam da stražari vuku kola, a kad tamo kola vuku robijaši. Nose pocepane košulje i crvene marame oko vrata sa natpisom DRIL.

Sad gledam ubistvo u samom času izvršenja. Prolaznici ne obraćaju pažnju, ubica se gubi u gomili. Odjednom čujem jecaj, jauk starca:

— Maco-o-o; Maco-o-o!

LXVI

Na čelo drvenih vojnika stavio sam pešaka u zimskoj uniformi, za njim dva vatrogasca, krstaričkog pukovnika i inženjerca. Zatim nekoliko vojnika u kratkim bluzama i više admirala sa zaliscima.

I, po naređenjima Altagore, upravljao sam borbama. Neprijateljem — olovnim vojnicima — komandovali su alpski lovac i poručnik u svečanoj uniformi; šumari i nekoliko mornara u radnom odelu su iza njih. Između njih sam stavio dva kapetana u dolamicama i tri potporučnika-telegrafista.

Altagora me je pitala da li sam ispisao ime Lis zelenim mastilom na svojim grudima. Ja sam joj rekao: »Da!«

Onda je Altagora stavila ruž na usta, namirisala se pred ogledalom, izvadila bič i šibala me po grudima.

Čuo sam glas koji je govorio: »Udari ga drškom.« Kad je Altagora završila, sklonila je bič pod suknju i rekla mi je da započnem bitku.

Stavio sam trubače i žandarme malo dalje, s jednim veterinarskim kapetanom i dopunskim konjanicima. I započeo sam bitku.

LXVII

Sad nailazi grupa bezubih staraca, grudi prekrivenih odlikovanjima. Pevaju iz sveg glasa neki vojni marš. Jedan od njih zastaje pod mojim prozorom i jede čorbu drvenom kašikom. Drugi mu starci prilaze, ukrštaju kašike kao mačeve da bi mu ukrali malo čorbe, ali ih on odguruje zadnjicom.

Neka starica bez zuba ide ispred grupe devojaka u tesnim haljinama. Okreće se i izdaje im naređenja: one slušaju oborene glave. One nose crne čipkane marame na glavi i duboko izrezane haljine: vidim im skoro cele grudi. Starci započinju ratničku pesmu, čiju sam samo jednu strofu razumeo:

Ići ćemo da bijemo neprijatelja,
Na njegovom tlu ako treba...

Neki ratoborno dižu pesnice, jedan od njih ima bele rukavice, pojas, i drži ogromnu zastavu. Jedan od onih što urlaju padne na zemlju onesvešćen. Drugi ga gaze ili se spotiču i sami padaju. Jedan viče:

— Moja kašica-a-a.

Odjednom primetih, levo, skoro skrivenog zastavom, nepomičnog čoveka neodređenih godina, ima dugu belu kosu. Zastava se jako lepršа kraj njega, ali on uporno gleda u mene ne mičući se. Skrećem pogled.

Starci odlaze pevajući. Jedan prilazi starici i daje joj novac. Ona daje znak jednoj od devojaka da pođe sa starcem. Starac se penje na devojčicu. Evo već ide napred derući se što više može:

Ići ćemo da bijemo neprijatelja
Na njegovom tlu, ako treba...

Iza njega nailaze čistači sa kantama za đubre kuće J... Kupe sve one koji padnu i bacaju ih u svoje kante.

Pogled mi se opet sretne s pogledom čoveka duge bele kose, koji me uporno, netremice gleda, rekao bih podrugljivo.

LXVIII

Lis je došla u pantalonama, s kravatom i muškim kaputom. Imala je kratku kosu i pušila je lulu.

Pozvao sam je: »Lis!« A ona mi je odgovorila: »Šta je« I shvatio sam da joj glas nije više ženski. Onda sam joj rekao da liči na zelenog konja i da volim da je gledam. A Lis se nije osmehnula.

Učinilo mi se da čujem Altagorin glas kroz zid kako šapuće: »Traži od nje da ti uradi to.«

Lis se nasmejala. Onda je stavila moju ruku među svoje noge i ja sam osetio nešto veliko. Opet sam čuo Altagorin glas, koji kao da je dolazio iz susedne sobe: »Traži od nje da ti uradi ono.«

Onda je Lis raskopčala pantalone i naredila i meni da to učinim. I ja sam to učinio. A ona je izvadila bič. Ja sam je preklinjao:

— Ne vi, ne vi.

I Lis me je udarila. Onda je Lis ustala i otišla. A na krevetu je ostavila gumeni muški seks koji je nosila među nogama.

LXIX

Sad prolazi ogromna i gusta gomila, tako da je teško videti što drugo osim glava. Odjednom se pod mojim prozorom ljudi razmaknu i napravi se krug. Ploče ulice se tresu. Prisustvujem maloj erupciji: iz kratera se pojavljuje ispijena ljudska glava, zatim kao

kostur mršava šaka i ruka. Stvorenje pokušava da izađe.

Ljudi jauču, guraju se i beže što brže mogu. Neka žena baca kamen, ali promaši cilj. Stvar se s mukom izvuče do pojasa i zastaje da predahne. Gleda na sve strane. Potpuno je go. Vide mu se kosti. Ljudi ga ostavljaju samog. Guraju druge koji beže, bežeći i sami.

Sad vidim i druga stvorenja koja pokušavaju da se na isti način pojave. Gomila peva *Dies irae, Dies illa.* Jedni padaju na kolena, drugi trče, ljudi plaču. Žene vade talismane, amajlije, ljube ih i blagosiljaju.

Stvorenje ispod mog prozora uz žestok napor se odupre o zemlju i uspeva da se izvuče do butina. Opet zastaje da se izduva. Trlja lice da skine zemlju koja mu se zalepila.

Gomila beži, a oni koji nailaze radije se tiskaju na istom mestu da ne bi prošli pored toga stvorenja. Reklo bi se da mu samo tanana koža prekriva kosti. Ono gleda mirno oko sebe. Jedan se čovek ubija bodežom, drugi zabada nož u grudi devojčici koju vodi, a onda se ubija iz revolvera.

Stvorenje se napreže poslednji put, što je, izgleda, vrlo mučno, i pojavljuje se celo: i noge su mu kao u kostura. Jedna krastača i jedna zelena žaba iskaču sad iz kratera i počinju da se biju.

LXX

Altagora mi je naredila da kleknem i ja sam kleknuo. Zatim da ustanem, i ja sam ustao. I sve tako, čini mi se, čitav čas. Najzad mi je rekla da će me sutra voditi na velodrom da gledam biciklističku trku, a posle bioskop. Odgovorio sam joj: »Hvala.«

Sutra je Altagora došla sa Lis. Naterala me je da kleknem, a ja sam pitao: »U prisustvu Lis?« Altagora me je prekinula: »Klekni« i ja sam kleknuo. Zatim mi je rekla da ustanem i ja sam ustao. I sve tako,

čini mi se, ceo čas. Altagora se glasno smejala. A onda mi je izgazila lice. Altagora i Lis su se smejale.

Kad je sve bilo gotovo, obratio sam se Altagori, da bih znao hoćemo li ići na velodrom. Ona me je pitala da li me ova gimnastika nije zamorila. A ja sam joj rekao da ne znam velodrom i da bih hteo da ga vidim.

Altagora je izvadila češalj i pružila ga Lis. Lis ju je očešljala. I čuo sam Lis kako šapuće:

— Posle će biti moj red da ga šibam.

Obadve su se nasmejale.

LXXI

Sad je na ulici kao neki polumrak. Tlo puca na sve strane: iz kratera se pojavljuju stvorenja kao kosturi. Gomila pokušava da ih izbegne. Na nekim mestima se prave piramide izgaženih ljudi — možda mrtvih — koje drugi pokušavaju da zaobiđu.

U daljini vidim jedno od tih stvorenja kako je zgrabio jednog čoveka i veša ga na vrlo visoka vešala. Čovek se uopšte ne brani. Stvorenje se penje na vrlo visoke lestvice i veša ga. Na sredini ulice pojavljuje se nekakva bara. Ne znam kako je mogla da se pojavi: Možda se više kratera spojilo?

Više stvorenja dovode tu ljude, zagnjure im glavu unutra i ostave ih.

Svakakvi gmizavci vijugaju kolovozom. Krilate krastave žabe koje ne lete teško se gegaju. Te životinje navaljuju na leševe.

Gomila i dalje pokušava da ide napred, desno, ali gurnjave i zakrčenosti je sve više, i malo njih uspeva da pređe prepreke. Jedna grupa pokušava da započne igru smrti, ali je odgurnu i mora da se rasturi.

Velike danske doge laju kao da kukaju, ali crni i izgladneli psi ih ujedaju za grlo. Doge umiru ne braneći se.

Nova stvorenja izbijaju iz kratera s teškom mukom. Svuda gde mi padne pogled, vidim po jedno kako stvara prazninu oko sebe ili kako izlazi iz zemlje.

Vidim u daljini kako ta ispijena stvorenja podižu nova vrlo visoka vešala i vešaju ljude pomoću visokih lestvica.

LXXII

Altagora me je pitala da li hoću da vidim Lis, a ja sam joj rekao: »Da.« Ona je dodala: »A kad?« A ja sam joj odgovorio: »Što je pre moguće.«

Neko se nasmejao. Možda je to smeh Lis. Ućutao sam, a i Altagora je ućutala. Opet smo čuli smeh.

Altagora me je vezala lancem za zid. Dala mi je raspored časova za zalivanje mandragore.

I Altagora mi je rekla:

— Nećeš više videti Lis.

A ja sam je pitao:

— Nikad više?

A ona mi je rekla:

— Nikad više.

A ja sam je pitao:

— Zašto?

A Altagora mi je rekla:

— Zar si to zaslužio?

A ja sam joj odgovorio:

— Ne.

I jasno sam čuo smeh Lis koji se razlegao iz druge sobe kraj naše.

LXXIII

Sad, stvorenja kao kosturi, sve brojnija, prolaze noseći mrtvački sanduk pod rukom, ili vuku vešala, konopce, velike lestvice, bodeže i baklje.

Na ulici se gomilaju leševi, preko kojih pokušavaju

da pređu preživeli, da bi izmakli bežeći od stvorenja. Jedna se žena penje na mrtve vukući čoveka na leđima. Kad je već na cilju, dva ih stvorenja zgrabe i obese ih.

Iznenada se njih petoro upućuje kući prekoputa i zapali je. Uskoro je sva u plamenu. Vrlo mršave mačke se sad pojavljuju. Napadaju leševe i glođu ih. Igraju se lobanjama.

Neki starac nailazi ispod mog prozora i skoro kroz plač mi kaže nešto što ja ne razumem, čujem samo ove reči:

— ... Vrlo lepa mala mačka, ima crne mrlje, a bela je. Jeste li je videli.

I ne čekajući moj odgovor, odlazi vičući:

— Maco-o-o! Maco-o-o!

Uspeva da se probije i gubi se u daljini desno. Još ga čujem kako viče:

— Maco-o-o! Maco-o-o!

Odjednom mu se uzvik prekine kao da ga neko guši.

U tom času, stvorenja kao kosturi bez prestanka dave ljude i žene — ovi se uopšte ne brane — u bari koja se obrazovala nasred ulice. I vešaju ih sve više. Težina trojice obešenih polomi vešala. Sad sve pale. Između leševa šeta se, nepokolebljivo miran, čovek s gvozdenom šibom. Stvorenja ga ne napadaju. Pod mojim prozorom zapodevaju ogorčenu borbu daždevnjak i bodljikavo prase. Uginu oboje posle vatrene borbe. Jedno od stvorenja zapali njihova tela.

LXXIV

I Altagora mi je rekla da ću u januaru prebrojati pikove i trefove, i da ću sakupljati drva u polju.

A ja sam joj rekao: »Gde su polja?«

A Altagora mi je rekla da ću u februaru ići u lov na divojare i da pecam pastrmku.

A ja sam je pitao:

— Gde su pastrmke?

I Altagora mi je rekla da u martu treba da pazim na mlado drveće i da tražim vola koji pase kraj potoka.

A ja je ništa nisam pitao.

I Altagora mi je rekla da u aprilu treba da se kupam s jednom ženom i da se šetam na konju sa sokolom na ramenu.

A ja sam je pitao: »A u maju?«

I Altagora mi je rekla da ću u maju čuvati stada i upoznati ljubav u polju mandragora.

A ja je ništa nisam pitao.

I Altagora mi je rekla da ću u oktobru sejati žito i da će me labud zmijskog repa ujesti.

A ja sam je pitao. »A u novembru?«

I Altagora mi je rekla da ću u novembru davati žir svinjama, ali da niko neće lečiti moju bolest.

A ja sam je pitao: »A u decembru?«

I Altagora mi je rekla da će sneg padati na njive i da ću umreti sâm.

LXXV

Sad je ulica prekrivena leševima. Stvorenja kao kosturi dovršavaju samrtnike udarcima bodeža. Drugi prolaze noseći otvorene mrtvačke sanduke. Životinje se više ne bore između sebe; zidovi kuća prekoputa više ne gore, puše se. Bara nasred ulice puna je leševa koji plivaju, a obešeni se blago klate na vešalima.

Stvorenja kao kosturi prolaze ispod samog mog prozora. Svako od njih nosi mrtvački sanduk: u jednom leži Altagora, koja izgleda beživotno; iz drugog mi se osmehuje Lis, i čini mi se da čujem kako govori:

— Kao psi.

Pokušavam da je ne izgubim iz vida, ali ona ubrzo

nestaje u daljini, u mrtvačkom sanduku.

Čujem: »Gospodo, hoćete li da čujete misao slavnog La Palisa?« nekoliko sekundi.

Osećam da me neko uporno gleda. Okrećem se levo. Vidim biće duge bele kose i bledog lica. Kao da se podrugljivo osmehuje. Pogledam ga ispod oka za trenutak. Mislim da je učinio pokret koji ja ne znam da protumačim: možda hoće da siđem na ulicu.

Iznenada opazim ključ svojih okova. Brzo se oslobodim. Opet stanem na prozor. Biće duge bele kose još je tamo. Čini mi se da hoće da otrčim k njemu.

Pogledam ga kradom i shvatim da mi njegov ukočeni pogled naređuje da siđem.

Evo me.

SADRŽAJ

BELEŠKE O FANTASTICI V

Kretjen de Troa (umro oko 1195): TRAŽENJE GRALA (odlomak) 3

Nepoznati kaluđer (XIII vek): TRAŽENJE GRALA (odlomak) 6

Sirano de Beržerak (1619—1655): DRUGI SVET (odlomci) 11

Žak Kazot (1719—1792): ZALJUBLJENI ĐAVO (odlomak) 15

Markiz de Sad (1740—1814): ŽILIJETA (odlomak) . . 21

Šarl Nodije (1780—1844): SMARA ILI NOĆNI DEMONI (odlomak) 25

Žerar de Nerval (1808—1855): AURELIJA (odlomak) . 34

Onore de Balzak (1799—1850): ELIKSIR DUGOVEČNOSTI (odlomak) 61

Onore de Balzak: SERAFITA (odlomak) 67

Prosper Merime (1803—1870): ILSKA VENERA . . . 75

Gi de Mopasan (1850—1893): HORLA 105

Gi de Mopasan: KO ZNA (odlomak) 131

Gi de Mopasan: NOĆ 142

Vilije de l'Il-Adam (1838—1889): VERA 148

Vilije de l'Il-Adam: BUDUĆA EVA (odlomak) . . . 158
Vilije de l'Il-Adam: TRIBILA BONOME (odlomak) . 166
Lotreamon (Izidor Dikas, 1846—1870): MALDORORO-
VA PEVANJA (odlomak) 170
Marsel Švob (1867—1905): ZASPALI GRAD 175
Gijom Apoliner (1880—1918): KRALJ-MESEC . . . 180
Andre Breton (1896—1966): NAĐA (odlomak) . . . 196
Benžamen Pere (1899—1959): SMRT POLICAJCIMA
I NA POLJE ČASTI (odlomak) 209
Anri Mišo (1899): U ZEMLJI MAGIJE (odlomci) . . 217
Žak Jone: MINA-MAČKA 242
Andre Pijer de Mandijarg (1909): ČOVEK IZ PARKA
MONSO 250
Arabal (1932): POGREB SARDINE (odlomak) . . . 261

ANTOLOGIJA
FRANCUSKE FANTASTIKE

Priredio
ZORAN MIŠIĆ

Tehnički urednik
JOVAN NEDELJKOVIĆ

Korektor
DOBRILA MAKSIMOVIĆ

Štampa
BEOGRADSKI GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD

»Među javom i među snom« — stih velikog pesnika Laze Kostića, ispisan na amblemu »Orfeja«, sažeto definiše program i karakter ove »Nolitove« biblioteke. Gibajući se večito između sna i jave, realističke opservacije i romantičarskog zanosa, lucidnog saznanja i maglovitih slutnji, umetnost je odvajkada obilovala delima visokog poetskog nadahnuća napojenim na vrelima čiste fantastike i pronicljive vizionarske anticipacije, svemirske pustolovine i pustolovine čoveka. Prihvativši se izdavanja najlepših ostvarenja poetske, vizionarske, fantastične i utopističke literature, biblioteka »Orfej« odlučila se za izbore i antologije kao najpogodnije oblike da sažeto predstavi likove pisaca, obrise epoha i panorame književnih rodova do danas malo poznatih širokoj čitalačkoj publici. Snabdevene iscrpnim predgovorima, zelene sveske »Orfeja« ispunjavaju jednu osetnu prazninu u našoj izdavačkoj delatnosti.